

**Sosiaalityö
ja
vaikuttaminen**

Mirja Satka,
Anneli Pohjola &
Marketta Rajavaara (toim.)

[SoPhi]

Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.)

Sosiaalityö ja vaikuttaminen

SoPhi 76
Jyväskylän yliopisto

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Myynti ja kustantaja:
Minerva Kustannus Oy
Viitaniementie 13, 40720 Jyväskylä
puh. (014) 3386 845, fax (014) 3386 812
e-mail kustannus@minervakustannus.fi

ISBN 952-5092-91-7

Copyright © Kirjoittajat ja SoPhi 2003

Paino: Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2005

Kansi: Marko Nääsilä

Taitto: Olli-Pekka Moisio

SISÄLLYS

Mirja Satka, Anneli Pohjola ja Marketta Rajavaara
Vaikuttamisen vaihtuvat tulkinnat – 7

Synnöve Karvinen-Niinikoski ja Tero Meltti
Muutosprosesseissa ristiriitaistuva sosiaalityö – 31

VAIKUTTAMISEN KEINOJA JA TULOKSIA

Kati Närhi
Sosiaalityöntekijät paikallisen tason vaikuttajina – 57

Leena Hyttinen
Palveluohjauksen vaikuttavuutta määrittämässä – 83

Aino Ritala-Koskinen
Onnistumisia lastensuojelussa – 103

Anna Kulmala, Heli Valokivi ja Anni Vanhala
Sosiaalityön kohtaamia asiakkaiden kertomana – 125

VAIKUTTAMISEN ITSEYMMÄRRYKSIÄ

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari
Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? – 149

Päivi Petrelius ja Anja Auvinen
Sosiaalityöntekijän muistot sukupuolen
jäsentäminä subjektivoitumistarinoina – 171

Sosiaalityön tutkimuksen seura omistaa tämän sosiaalityön tutkimuksen vuosikirjan Marjatta Eskolalle ja Helmi Mäelle, kahdelle merkittävälle suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen pioneerille ja vaikuttajalle. Heidän kirjoittamis- ja ohjaustyönsä on jo vuosikymmeniä sitten painottanut vaikuttamisen merkitystä tavoitteisiin pyrkivässä sosiaalityössä.

VTL Marjatta Eskola aloitti 1950-luvulla NNKY:n teollisuustyön sihteerinä, jatkoi A-klinikkasäätiön sosiaalityöntekijänä ja työnohjaajana, sosiaalityön menetelmien lehtorina Tampereen yliopistossa sekä sosiaalityön professorina Kuopion yliopistossa. Marjatta Eskola toimi Ryhmätyö -lehden päätoimittajana ja teki tutkimuksen ryhmäkäyttämiseen vaikuttavista tekijöistä (1958) sekä kirjoitti ryhmätyöstä yhdyskuntatyön palveluksessa (1973). Myöhemmin hänen kirjoittamisessaan painottui sosiaalityön metodinen kehittäminen. Marjatta Eskola hahmotteli sosiaalityöntekijän työsuoritusta sosiaalihuollon asiakastyössä seuraavasti: "...asiakkaan toimintakykyiseksi saattaminen edellyttää toimintakykyä estävien tekijöiden kohtaamista ja läpityöskentelyä. Kontrollin suunta ei ole vain asiakkaaseen päin vaan koko ajan samanaikaisesti resurssijärjestelmiin päin." (artikkeli Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalityön kuva 1981, 45–6).

Sosiaalihuoltaja, VTL Helmi Mäki on toiminut 1940-luvulta alkaen sosiaalihuoltajana sairaalassa, sosiaalihuoltajana lääninlääkärin toimistossa, A-klinikkasäätiön työnohjaajana, sosiaalihuollon lehtorina ja assistenttina Helsingin yliopistossa sekä sosiaalihuollon ylitarkastajana. Näiden tehtävien ohella hänellä on ollut merkittäviä kansainvälisiä tehtäviä esimerkiksi WHO:n piirissä. Helmi Mäen monista luottamustehtävistä tärkeimpiä oli Sosiaalityö-lehden päätoimittajuus 1958–1962. Tässä lehdessä hän kantoi useaan otteeseen huolta sosiaalityöntekijöiden ja päätöksentekijöiden puuttuvista yhteyksistä. Hän kirjoitti siitä: "...suoritettu työ pyörii kehässä asiakas-työntekijä suhteen ympärillä. Työ ei kanavoidu päätöksentekijöille eikä pääse vaikuttamaan sosiaalisen toiminnan kokonaisuuteen." (Sosiaalityö 1/1962, pääkirjoitus).

Mirja Satka, Anneli Pohjola ja Marketta Rajavaara

VAIKUTTAMISEN VAIHTUVAT TULKINNAT

Vaikuttamisen teema on ollut aiempaa vähemmän esillä sosiaalityöstä, sen kohteista, tehtävistä ja työntekijöistä keskusteltaessa. Juuri tämä antoi syyn vaikuttamisen teemaan tarttumiseen ja tämän kirjan tekemiseen. Oletamme vaikuttamisen teeman kuitenkin olevan jo tekemässä uutta tulemistaan. Vaikuttaminen¹ näyttäisi olevan sellainen ajattelu- ja toimintatapa, joka on kiinteä osa suomalaista hyvinvointivaltiokonseptia, mutta sen muoto ja kohde muuttuvat uusien aatteiden ja muuttuvan toimintaympäristön myötä. Koska emme tässä yhteydessä pyri kirjoittamaan vaikuttamisen käsitehistoriaa, vaan tekemään näkyväksi viime vuosikymmenien tapoja ymmärtää vaikuttaminen sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa, aloitamme sen jäljittämisen 1960-luvulta. Silloin sosiaalialan keskusteluihin ilmaantui sellainen ammatillisella sosiaalityöllä *vaikuttaminen*, joka oli funktionaalinen osa hyvinvointivaltion toimintakokonaisuutta.

Vaikuttamisen idea sosiaalialalla on toki hyvinvointivaltiota paljon vanhempi. Sen ensimmäisiä ituja voi löytää vaikkapa 1900-luvun taitteessa tarttuvien tautien torjunnasta lainatusta ajatuksesta ”sosiaalisten sairauksien ehkäisyä” eli pyrkimyksestä vaikuttaa tieteellisellä tutkimuksella tulevaisuudessa oletettavasti löydettäviin yhteiskunnallisen ”pahan juurisyyhin” (esim. Helsingius 1910). Köyhäinhoitoon ilmaantunut vaikuttamisen idea oli siis alun perin laina luonnontieteistä. Sen ensimmäiset kehittäjät oletivat, että myös yhteiskuntatieteellinen tutkimus kykenisi tuottamaan luonnonlakien tapaisia objektiivisia tosiasioita yhteiskunnallis-sosiaalisesta todellisuudesta ja paljastamaan selviä ilmiöiden välisiä syy-seuraus -suhteita. Vaikuttamisen ideaalimallissa vaikuttava toiminta kohdennettiin juuri näiden tieteellisesti osoitettujen kausaalisten lainalaisuuksien tai riippuvuuksien syihin tai oletettuihin syihin, esimerkiksi kotikasvatukseen.

1950–1960 -luvulla Suomessa virinnyt rakenne- ja funktioanalyttisesti orientoitunut sosiaalityeellinen tutkimus tähtäsi usein yleisten lainalaisuuksien

sien paljastamiseen ilmiöiden syy-seuraussuhteita suurista survey-aineistoista jäljittämällä (esim. Allardt 2001, 5). Ongelmia tuotti se, että tutkimustietoa ja tutkijoita oli vähän ja lisäksi positivistiseen teoriaan perustuvat välineet eivät yksinään riittäneet selittämään kulttuurispesifejä ja yksilöllisesti rakentuvia sosiaalisia ongelmatilanteita. Yhteiskunnan individualisoitua ja eriytyessä ilmiöiden syvempi laadullinen ymmärtäminen tuli yhä keskeisemmäksi.

1900-luvun lopussa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa alettiin korostaa riskejä ja epävarmuutta. Silloin rakennekeskeisyydestä siirryttiin vaiheeseen, jota on tarkastelukulmista riippuen kuvattu kielellisen käänteen, post-strukturalismin, jälkiteollisen yhteiskunnan, postfordismin, kulttuuri-tutkimuksen, konstruktionismin tai postmodernin käsitteillä (esim. Kasvio 1994, 125; Mjoset 2000, 53–57; Pyöriä 2000, 54; Aro 2001, 31). Sosiaalitieteellisen tutkimuksen vaihtuneet tietokäsitykset ja muuttunut suhde yhteiskunnallisiin käytäntöihin ovat avanneet uusia näkökulmia ja tuottaneet uusia edellytyksiä vaikuttamisen käsitteellistämiseen myös sosiaalityön tutkimuksen piirissä.

Antti Kasvio (1994, 125–126) erittelee sosiaalitieteellisen tutkimuksen kehityskulkua sosiaalityön kannalta kiinnostavasti pohtiessaan miten lopulta ”teoria hajoaa erilaisten diskurssien kokoelmaksi”. Sosiaalitieteellinen tutkimus oli pitkään ja vahvasti kiinni yhteiskunnallisessa kehityksessä, ja samalla sillä oli kiinteä suhde vaikuttamiseen kunkin aikakauden painottamalla tavalla. Jo sosiaalitieteellisen tutkimuksen varhaisessa vaiheessa oltiin kiinnostuneita sosiaalisista ongelmista ja reformipyrkimyksistä, mikä näkyi muun muassa *Verein für Sozialpolitik* -järjestön, *Fabian Society*n ja Chicagon koulukunnan toiminnassa. Sosiaalityö on saanut tärkeitä vaikutteita näistä reformivaiheista. Mary Richmondista (1965, alkuperäinen 1917) lähtien sosiaalityöltä on edellytetty tiedonmuodostusta ja tiedon välittämistä päätöksentekijöille.

Toisen maailmansodan jälkeen kehittyi valtiokeskeinen sosiaalitiede, jossa tutkimus tarjoutui rationaalisen yhteiskuntapolitiikan välineeksi (myös Simpura 2000, 12). Tulkintamme mukaan tähän hyvinvointivaltion rakentamiseen kietoutuneeseen kehitykseen sijoittuvat suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen ja tutkimuksella vaikuttamisen varsinaiset juuret. Tätä seuranneessa radikaalin tutkimuksen vaiheessa korostui vahva pyrkimys yhteiskunnalliseen emansipaatioon. Kasvion (1994) mukaan sosiologit delegoivat tällöin ”hyvällä omalla tunnolla” konkreettisen sosiaalisten ongelmien parissa työskentelyn vahvistumassa olevalle sosiaalityöntekijöiden ammattikunnalle. Samalla sosiaalityön tutkimus tuli haastetuksi mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja emansipaatioon.

Kuin enteenä yhteiskunnallisen rakennekeskeisen orientaation muutok-
sista ja uusista ajattelutavoista 1980-luvulla nousi esiin tutkimuksen suunta-
uksia, jotka toivat mukanaan valtion, hyvinvointivaltiojärjestelmän ja koko
sivilisaation kritiikin. Myös sosiaalityö joutui ankaran valtiokeskeisyyttä
koskevan arvostelun kohteeksi. Sen jälkeen perinteiden maailma kirjaimel-
lisesti hajosi ja myös tutkimusparadigmat muuttuivat ja moninaistuivat. Sa-
malla tutkimuksella vaikuttamisen konsepti sai uusia merkityksiä.

Määrittelyjä helposti pakeneva *vaikuttaminen* on vuosien varrella ymmär-
retty sosiaalityön keskusteluissa monella tavalla. Vaikuttamisen vaihtuviin
konsepteihin näyttäisi olevan yhteydessä muutokset hallinnoimisen tavoissa,
mutta myöskin ne muutokset, jotka tapahtuvat samaan aikaan hyvinvointi-
valtion ja tieteen tekemisen ideologioissa, ajattelutavoissa sekä käytännöissä.
Koska hyvinvointivaltio on sidoksissa talouteen sekä kansantalouden tulok-
sen että doktriinin kautta, myös talouspolitiikka ja globalisoitumiskehitys
säätelevät sitä, miten sosiaalityössä vaikuttaminen käsitteellistyy ja mahdol-
listuu.

Näitä näkökulmia erilaisissa, eri aikakausien yhteiskunnallisissa suhteis-
sa mukanaan kuljettavan artikkelimme tavoitteena on kuvata suomalaisessa
sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännöissä vallinneita vaikuttamisen
käsitteellistämistapoja sekä avata vaikuttamisen vaikeaa käsitettä sosiaali-
työn keskusteluissa ja tutkimuksessa edelleen kehiteltäväksi.

Yhteiskuntasuunnittelun, yhdyskuntatyön ja poliittisen vaikuttamisen vaihe

Valtio oli alkanut asettaa itseään yhteiskunnallisen kehityksen johtoon soti-
en jälkeen ja keskusjohdon asema jatkoi vahvistumistaan, sillä luottamus
valtion ohjaukseen oli edelleen suuri (esim. Rauhala 1996). 1960-luvun lop-
pua kohti keskusjohtoinen puhe vaikuttamisesta lisääntyi. Se kietoutui sekä
suomalaisen yhteiskunnan modernisointiin että monella tasolla edenneeseen
yhteiskunnalliseen murrokseen (esim. Tuominen 1991; Julkunen 1994). Elet-
tiin voimakkaan talouskasvun ja elintason nousun aikaa, suomalaiset muuti-
vat työn perässä maalta kaupunkiin ja vaurastuivat. Nuori älymystö kapinoi,
sillä se kaipasi vapaampaa henkistä ja poliittista ilmapiiriä sekä vapautumis-
ta etenkin valtion ja kirkon harjoittamasta kansalaisten kontrollista. Ajan henki
eli kulttuurinen ja poliittinen siirtymä pois perinteisestä ja agraarisesta sai
ensimmäisen selvän ilmauksen 1966 valitussa vasemmistijohtoisessa edus-
kunnassa. Siitä tuli yli vuosikymmenen jatkuneen yhteiskunnallisen refor-
mismien muotoilija. Tämä eduskunta sai yhdessä samoja poliittisia voima-

suhteita edustaneiden komiteoiden kanssa sosiaalipoliittisen uudistajan roolin.

Samoin kuin politiikassa myös 1960-luvun yhteiskuntatieteessä uskottiin jatkuvaan taloudelliseen kasvuun sekä tieteeseen yhteiskuntakehityksen välttämättömänä edistäjänä. Toinen ajalle ominainen tieteen ja hallinnon yhtenevyys liittyi aikalaisten käsityksiin yhteiskuntien ohjaamisesta. Rationaalisen yhteiskuntaohjauksen avain oli yhteiskuntasuunnittelu, joka perustui demokraattisesti asetetuista tavoitteista johdettuun toimintaan, tutkimustietoon perustuviin päätöksiin sekä optimaaliseen resurssien käyttöön. Ajalle tyypilliset kustannus-hyöty –analyysit ja hyvinvointi-indikaattorit olivat tutkimusta, jonka oli määrä palvella ihmisten hyvinvointia ja toimia hyvän yhteiskunnan kehittämisen välineinä.

Rakenteista käsin yhdyskuntien ja ihmisten hyvinvointiin orientoitunut 1960–1970-luvun yhteiskuntatieteellinen tutkimus kietoutui monin eri tavoin Suomea modernisoineisiin hallintokäytäntöihin – tätä kautta on kutsuttu jopa valtiokeskeisen sosiologian kaudeksi (Kasvio 1994). Julkisuudessa käytettiin toistuvasti puheenvuoroja, joiden mukaan sosiologialla ja sosiaalipoliitikalla tuli olla merkittävä rooli yhteiskuntasuunnittelussa². Sosiaalipoliittikka asetui yhdeksi tärkeäksi talouskasvun ja modernisaation vauhdittajaksi (esim. Waris 1968; Kuusi 1961). Tätä näkemystä sosiaalipoliitikasta ja sosiaalityöstä pyrittiin juurruttamaan myös päivänpolitiikkaan, sillä 1970-luvulle tultaessa esimerkiksi sosiaalihuollon periaatekomitea (KM 1971: A25) ja sosiaalityön koulutuskomitea (KM 1972: A7) perustelivat sosiaaliturvan laajentamista ja sosiaalipalvelujen kehittämistä yhteiskunnallisen muutoksen välineinä.

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus, sosiaalialan komiteat ja valtionhallinto jakoivat rakennekeskeisen yhteiskuntanäkemyksen. Sosiaalihuollon periaatekomitea ilmaisi sen toteamalla, että yhteiskunnan tehtävänä on toimia jokaisen jäsenensä yksilöllisen hyvinvoinnin ja viihtyvyyden edistämiseksi (KM 1971: A25, 8). Sosiaalityön koulutuskomitea puolestaan asetti tavoitteeksi kansalaisten mahdollisimman korkean fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin, johon tuli pyrkiä talous-, sosiaali- ja kulttuuripoliitikalla. Sosiaalipoliitiikan erityisenä tehtävänä oli huolehtia hyvinvoinnin jakaantumisesta tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti kaikkien yhteiskunnan jäsenten kesken. Sosiaalityö oli komitean mielestä yksi menetelmä kansalaisten tasa-arvoisuutta tavoittelevan yhteiskuntapolitiikan toteuttamisessa:

Sosiaalityö on erityistä ammatillista toimintaa, jonka tavoitteena on paremman sopeutumisen edistäminen yksilöiden, perheiden ja sen ympäristön välillä, jossa he elävät sekä yksilön omanarvontunnon ja henkilökohtaisen vastuun kehittäminen käyttäen apuna yksilöiden omia, ihmissuhteiden tarjoamia ja

yhteiskunnan voimavaroja tämän päämäärän saavuttamiseksi. (Komiteanmietintö 1972: A7, 12).

Komitea piti sosiaalityötä ammattina, johon kuului asiakaskohtaisen työn lisäksi hallintoa ja suunnittelua sekä sosiaalityöntekijöiden soveltamista ja yhteistyötä yhteiskuntatutkijoiden kanssa (ks. Koskinen 1970). Ajatuksena oli, että systemaattinen tutkimus ja sille perustuva suunnittelu ja interventio voivat poistaa tai ainakin olennaisesti vähentää sosiaalisia ongelmia. Komitean mielestä sosiaalityön tehtävä oli sekä ihmisten kokemien vaikeuksien poistaminen että *vaikuttaminen yhteiskunnallisiin uudistuksiin sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi* (Komiteanmietintö 1972: A7, 15–20). Komitea erottautui tietoisesti siitä pitkään hallinneesta ajatuksesta, että sosiaalityöntekijä olisi ainoastaan sosiaalihuoltoa kunnassa toimeenpaneva virkamies. Se määritteli sosiaalityöntekijän ammatin sosiaalihuollosta erilliseksi ammatiksi.

Sosiaali- ja terveysministeri Alli Lahtinen (1971, 916) kuvasi muutosta näin: ”Sosiaalihuollon työntekijän muotokuva on voimakkaasti muuttumassa passiivisesta toteuttajasta aktiiviseksi kehittäjäksi ja muuttajaksi – ei ainoastaan sosiaaliturvan vaan koko yhteiskuntapolitiikan alueella.” Sosiaalihuollon pääjohtajana (Lahtinen 1972, 98–99) hän vielä konkretisoi esitystään todeten että sosiaalityöntekijöiden tulisi osallistua suunnitelmalliseen yhteiskunnan kehittämiseen tuomalla esiin alan ongelmia ja esittämällä puheenvuoroja sosiaalisesta näkökulmasta. Hänen mielestään myös sosiaalityöntekijöiden piti kantaa vastuunsa yhteiskuntasuunnittelusta ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Puhtaat suunnittelutehtävät kuuluivat kuitenkin ammattisuunnittelijoille, suunnittelumenetelmiin erikoistuneille tutkijoille, jotka soveltavat työssään yhteiskuntatutkimuksen menetelmiä.

Edellä kuvattu poliittinen puhe sosiaalityöntekijöiden vaikuttamisesta kaipasi konkretisointia – vaikuttamistyön metodia ja välineitä. Yhdeksi asian tuntijaksi saatiin ruotsalainen sosiologi, sittemmin sosiaalityön professori, Harald Swedner. Hän tuli tunnetuksi yhteiskunnallisen muutostyön menetelmän kehittäjänä ja etenkin yhdyskuntatyön kouluttajana. Hänen yhdyskuntatyönsä oli yhteisöjen kriittis-emansipatoriseen sosiologiseen tutkimukseen perustuva yhteiskuntasuunnittelun väline sosiaalityöntekijöille ja muille yhdyskuntien kehittämiseen sitoutuneille. Sillä tähdättiin ”yhteiskunnallisen kehitystyön suunnitteluun ja toimintaprosessien ohjaamiseen kohti tiettyä tyydyttävämpää yhteiskunnallista tilannetta” (Swedner 1974, 141). Menetelmä sisälsi systemaattisen muutosprosessin vaihemallin, jolla yhteiskunnallinen ongelma yhteisössä havaitaan, siitä hankitaan tutkimustietoa, kehitellään työmenetelmiä siihen tarttumiseksi, asetetaan muutostavoitteet ja arvioidaan tavoitteiden toteutumista. Yhdyskuntatyön menetelmää kehiteltiin

suomalaisissa olosuhteissa useiden menestyksellisten kokeiluprojektien myötä, ja muutamat sosiaalityöntekijät alkoivat toteuttaa sitä myös arkityössään.

Voimakkaasti ammatillistuvasta sosiaalityöntekijäkunnasta ainakin nuorempien sukupolvien edustajat vastaanottivat tutkijoiden, poliitikkojen ja keskushallinnon virkamiesten puheet yhteiskuntaa muuttamaan pyrkivästä työotteesta innokkaasti. Yhteiskunnallis-poliittisiin kysymyksiin suuntautuvasta ja poliittisesti vaikuttamaan pyrkivästä sosiaalityöstä tuli tavoiteltava ideaali:

On usein puhuttu... että sosiaaliväki ei saisi olla ainainen sivustakatsoja ja isojen poikien virheiden korjaaja ja lieventäjä. Meidän on ujostelematta vaadittava äänemme kuuluville... Meitä on liiaksi kehotettu paneutumaan yksilöön, asiakkaaseemme... Emme voi soveltaa yksilökohtaisia ja kansaa kasvattavia käsittelymenetelmiä ihmisiin, joiden ensisijainen ongelma on, että he ovat vailla oikeuksia ja riiston kohteeksi joutuneita. Tästä yksilöllisyydestä työntekijänä ja yksilöllisestä työkohteesta meidät auttaa laajempiin näkyymiin ja ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin sosiaalisuunnittelu... Juuri sosiaalisuunnittelussa sen voimme tehdä yhdessä hallinnon muiden sektorien kanssa. Mutta sosiaalisuunnittelu ei ole pelkkää ideointia. Sen on perustuttava selonteolle ja tutkimuksille nykytilanteesta ja siihen kuuluvat myös ennusteet suunniteltujen toimenpiteiden vaikutuksista. (Junger 1972, 58, 61)

Radikaaleimmat sosiaalityön edustajat hahmottelivat itsestään yhteiskunnan muuttajaa ja uudistajaa (esim. Koskinen 1970). Koskisen kirjoituksen³ mukaan sosiaalityöntekijöiden piti päästä ihmisystävällisyyden varjolla tehtävästä asiakkaiden sopeuttamisesta ja oireiden parantamisesta. Oli aika siirtyä kartoittamaan yhteiskunnan oikeudettomien ryhmät ja syyt, jotka ajavat ihmiset näihin ryhmiin. Sosiaalityöntekijän tuli kyetä osoittamaan epäkoh- tia, ei vain paikkaamaan niitä. ”Sosiaalityöntekijöiden tulisi pitää mielessä, että heidän työnsä riippuu siitä, miten yhteiskuntakoneisto toimii.” (Koskinen 1970, 828). Sosiaalityöntekijän piti nähdä tätä hetkeä kauemmaksi, ymmärtää oma työnsä yhteiskuntapolitiikan kokonaisuudessa ja tehdä työnsä päämäärien asettelu siitä käsin.

Esimerkiksi 1970-luvulle tyypillisistä sosiaalialan keskusteluista sopii Sosiaalityöntekijöiden liiton ja Sosiaalihallituksen yhdessä järjestämä *Uuden yhteiskuntapolitiikan seminaari* (1973). Useana viikonloppuna pidettyyn seminaariin kokoontui 50 sosiaalityöntekijää eri puolilta maata. Seminaarissa käsiteltiin yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja lohkoja. Yhteenvedossaan seminaari määritteli ammatillisen sosiaalityön tavoitteeksi kansalaisten kaikinpuolisen hyvinvoinnin toteuttamisen sosiaalityön menetelmin. Seminaari hahmotteli uudet perusteet kunnalliselle sosiaalityölle:

Jotta sosiaaliset oikeudet toteutuisivat, on sosiaalityön oltava yhteiskuntapolitiikan menetelmänä luonteeltaan sekä rakenteellista, ennalta ehkäisevää että haittoja korjaavaa, hoitavaa työtä. Sosiaalityöllä on sosiaalipoliittinen viitekehys... Sosiaalityöntekijän tehtävänä on aikaansaada yhteiskunnallista muutosta niin, että demokratia, tasa-arvoisuus, solidaarisuus ja turvallisuus toteutuvat. Rakenteisiin vaikuttaminen edellyttää sosiaalityöntekijöiden osallistumista sosiaalisuunnitteluun, sosiaalitutkimukseen, yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja hallintoon kaikilla tasoilla... (Sosiaalityön uudet perusteet 1973, 384.)

Viisi vuotta myöhemmin pidetyssä *Sosiaalityön ideologisessa seminaarissa* (1977) näkemykset vaikuttamisesta olivat kypsyneet ohjelmanjulistuksesta konkreettisemmiksi pyrkimyksiksi. Sosiaalityö määriteltiin sosiaaliseksi muutostyöksi. Tämä tarkoitti sitä että perinteisten sosiaalityön tehtävien rinnalle on noussut ”yleinen yhteiskunta-analyysi, sosiaalisten järjestelmien toiminta-analyysi, muiden yhteiskuntapolitiikan lohkojen valvontatyö sekä paikalliset kehittämisaloitteet” ... (Koskinen 1977, 6). Tällainen näkemys toimenkuvasta edellytti muutoksia peruskoulutukseen, jota esitettiin laajalaistettavaksi ja tieteellistettäväksi.

1960- ja 70 -lukujen vaikuttaminen liittyi käytännölliseen sosiaalityöhön, sillä nykymuotoista sosiaalityön tutkimusta ei silloin vielä ollut. Kun sosiaalisen hallinnoiminen tapahtui enimmäkseen julkisen hallinnon kautta, myöskin vaikuttamisen käsitteellistäminen ja käytännöt olivat osa julkista hyvinvointivaltiojärjestelmää. Hallinnoimisen kohteena oli yhteiskunnan kehitys sekä ihmisten arkielämän katkokset ja toimeentulon ja hyvinvoinnin puutokset elämän tavallisissa riskitilanteissa. Sosiaalityön vaikuttamistehtävät rajoittuivat yhdyskuntien, perheiden ja yksilöiden hyvinvointiin vaikuttamiseen.

Usein korostettu vaikuttamisen strategia oli poliittinen vaikuttaminen demokraattisen järjestelmän kautta. Siinä vaikuttamisen välineenä käytettiin sekä yhteiskuntatieteellistä tutkimustietoa että käytännön toiminnasta kertynyttä asiantuntijatietoa sosiaalisista kysymyksistä. Yhdyskunta- tai asuinalue-tasolla vaikuttamistyö oli asukkaiden asettamien muutostavoitteiden toteuttamista. Ajan vasemmistoradikalismi etenkin yhdyskuntatyöstä innostuneiden piirissä aikaansai sen, ettei vaikuttamisen vahva yhteys julkishallintoon kuitenkaan ollut riidaton. Sen varalta yhdyskuntatyön menetelmävarastoon kuului muun muassa konfliktistrategia, jossa sosiaali- ja yhdyskuntatyöntekijät pyrkivät vaikuttamisen tavoitteisiin julkishallintoon kohdistetun suunnitelmallisen konfliktin keinoin. Yhdyskuntatyön menetelmään kuului liittoutuminen asiakkaiden kanssa sekä myöskin asukkaiden tietoon ja tietoisuuteen vaikuttaminen, mutta se tapahtui kollektiivisen toiminnan kautta. Tämän ajan

vaikuttamisen käsite ohitti yksilön *an sich*. Vaikuttamisella ei muutettu yksilöitä sinänsä. Sen sijaan uskottiin, että yksilöt ja heidän käyttäytymisensä muuttuivat kollektiivisen, jaetun yhteisen toiminnan kautta.

Tutkimuksella ja tiedontuotannolla vaikuttaminen

Sosiaaliturvan etuuksien tason ja sosiaalipalvelujen määrän suhteen Suomi alkoi näyttää pohjoismaiselta hyvinvointivaltiolta vasta 1980-luvulla, jolloin suomalaiset myös alkoivat itse nimittää sitä hyvinvointivaltioksi (Anttonen & Sipilä 2000, 77.) Tällöin sosiaalihuollon henkilöstön määrä oli suurimmillaan, ja sosiaalipalvelut laajenivat entisestään erityisesti lasten päivähoidossa. 1970- ja 1980-luvuilla luotiin perusta myös nykymuotoiselle sosiaalityön koulutukselle ja tutkimukselle. Valtion ja poliittisten päättäjien tuella sosiaalityön koulutustasoa nostettiin, koulutusta laajennettiin ja se liitettiin yliopistoissa sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkatieteiden yhteyteen. Tämä tarjosi mahdollisuuden alan tutkimuksen laajamittaiselle käynnistämiseksi.

1980-luvun alkuun mennessä suunnitteluoptimismi vaihtui suunnittelun ja sosiaalitekniikan kritiikiksi (esim. Sipilä 1979, 140–149). Kriitikot arvostelivat lähes kaikkea: yksimielisyyttä tavoitteista oli lähes mahdoton saavuttaa ja tavoitteiden toimeenpanemisesta aiheutui seurauksia, joita ei oltu osattu etukäteen ennakoida. Sama ennakkoinnin vaikeus liittyi globalisoituvan talouden aiheuttamiin ympäristömuutoksiin (esim. öljykriisi, inflaatio). Lisäksi valtion keskushallinnosta ruohonjuuritasolle ulottuva suunnittelu-järjestelmä oli byrokraattinen ja hidasliikkeinen eikä kuntatasolla ollut riittäviä edellytyksiä tuottaa suunnittelun tarvitsemaa moniulotteista tietopohjaa.

Suomalainen sosiaalitekniikkakritiikki kulminoitui kriittiseksi keskusteluksi hyvinvointivaltiosta (esim. Sipilä 1985). Sitä sekä sosiaalityötä sen osana moitittiin kaikkialle ihmisten arkeen kontrolloivat ja ohjaavat ulokkeensa levittäväksi ”sosiaalivaltioksi”, joka rajoitti ihmisten valinnanvapautta ja sanoi auttavansa kontrollin nimissä. Tässä vaiheessa sosiaalityö päättyi myös sosiaalivaltio-kriittisen tutkimuksen kirpeän kritiikin kohteeksi (esim. Heinonen 1984).

Sosiaalibyrokratian kritiikin lisäksi keskusteluun sisältyi yhteiskuntatieteen kritiikki: tieteen nähtiin uusintavan vallitsevia oloja ja tietoisuuden muotoja. Tieteeltä vaadittiin emansipatorisuutta suhteessa kansalaisiin ja kansalaisyhteiskuntaan; sen tulisi olla ”käytännön teoriaa” (esim. Hirsch 1983, 153). Näiden ideoiden saatteluina hahmoteltiin sosiaalityötä, joka liittoutuu asiakkaidensa kanssa ja mobilisoi kansalaisia ja vaikuttaa asiantuntijatiedollaan asiakkaiden arjen yhteiskunnallisiin reunaehtoihin (esim. Heinonen 1986; Satka 1985).

Toinen positiivinen mahdollisuus ”sosiaalivaltion” vallankäytön purkamiseen nähtiin uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä, joita alkoi ilmetä kun muutamat hyvinvointipalvelujen kohteena olevat kansalaisryhmät pyrkivät ajamaan oikeuksiaan aatteelliseksi liikkeeksi järjestäytyneinä (ks. Kohteiden kapina 1984; Matthies 1983). Liikehdintä sai akateemista sivustatukea sosiaalityön akateemisen koulutuksen opettajilta, tutkijoilta ja opiskelijoilta. Selvimmin tämä näkyi Tampereen VESPAn (Vaihtoehtoisen sosiaalipoliittikan liike) toiminnassa. Samantapaista liikehdintää oli kuitenkin myös muilla sosiaalityön akateemista koulutusta toteuttavilla paikkakunnilla, kuten Jyväskylässä ja Helsingissä.

VESPAn ideologiaa ja liikkeen piirissä esitettyjä perusteluja analysoineiden Tuija Erosen ja Jari Heinosen (1994, 50–56) tulosten perusteella voi päätellä, että ”kohteita” kohtaan koetun solidaarisuuden ja puuttuvan poliittisuuden lisäksi akateemiset olivat myös omalla asiallaan. Mukaan lähtijät olivat tyytymättömiä tieteeseen ja niihin tapoihin, joilla tutkimusta tehtiin. He halusivat tehdä tutkimusta, joka olisi kiinni ihmisten arkielämän ongelmissa ja joka tapahtuisi yhteistyössä asiakkaiden kanssa. He halusivat aikaansaada tutkimustradition, joka olisi käytännöille hyödyllistä ja joka rakentaisi tutkijoiden, sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden uudenlaista kumppanuutta. Myös poliittisesta vaikuttamisesta puhuttiin ja tutkimuksen uskottiin edelleen olevan keino sen tueksi. Sosiaalityön tutkijoiden vaikuttamisen ensisijaiseksi välineeksi nostettiin politiikanteon sijasta emansipatorinen tutkimus. Sen uskottiin tuottavan uudenlaatuista ruohonjuuritason tietoa ja tiedon muuttavan toimijoiden tietoisuutta kaikilla tasoilla.

Koko 1980-luvun ajan kysymykset sosiaalityön tieteellistämisestä, tutkimuksesta ja tiedontuotannosta tai teorian ja käytännön suhteesta puhututtivat alan tutkijoita ja käytännössä toimivia (esim. Matthies 1990; Mäntysaari 1987; Rajavaara & Walls 1990; Saarnio 1986; Suhonen & Jakobsson 1990; Walls 1986). Sosiaalityön tutkimuksessa ei mietitty yksinomaan tapoja liittää tutkimusta vaihtoehtoihin liikkeisiin ja virallisten organisaatioiden ulkopuolelle. Tuona ajanjaksona lisääntyivät myös puheenvuorot, joissa painotettiin tutkimustiedon ja sosiaalityön käytännöstä tuotettavan tiedon merkitystä osana julkista, kunnallista palvelutoimintaa. Tällaisen tutkivan sosiaalityön kehittämiseksi nähtiin monia perusteluita (ks. Rajavaara 1993). Ensi sijassa sosiaalityön käytännöistä toivottiin syntyvän tietoa kunnallisen sosiaalipoliittikan ja rakenteellisen sosiaalityön kehittämiseksi. Kun 1970-luvulla sosiaalityön vaikuttamistehtävästä oli puhuttu ”yhteiskuntaan vaikuttamisena” tai toisinaan ”ehkäisevänä sosiaalityönä”, 1980-luvun alussa sosiaalityön kielenkäyttöön ilmaantui uusi iskusana ”rakenteellinen sosiaalityö”. Koska kyse ei pohjimmiltaan ollut aivan uudesta ilmiöstä, tuolloin puhuttiin myös ”rakenteellisen sosiaalityön renessanssista” (Heikkilä 1988, 67; ks. myös Viirkorpi 1990, 1–9).

Termin esiintulon taustalla oli vuoden 1984 alusta voimaantullut uusi sosiaalihuollon lainsäädäntö, eli sosiaalihuoltolaki ja –asetus sekä lastensuojelulaki, ja niihin kirjatut kunnallisen sosiaalihuollon velvoitteet ja valtuudet sosiaalisten olojen kehittämiseksi ja sosiaalisten epäkohtien poistamiseksi. Laki painotti sosiaalihuollon kunnallista, itsehallinnollista perustaa sekä kuntien sosiaalihuollon asiantuntijaroolia ja vaikuttamistoimintaa. Vaikka uudistunut lainsäädäntö lienee ollut rakenteellista sosiaalityötä koskevan keskustelun painavin ylläke, nähtiin sen kehittymiselle muitakin syitä. Tällaisina mahdollisina taustatekijöinä pidettiin yksilötason pahoinvoinnin välityksiä, syitä, rakenteellisia ehtoja koskevien käsitysten selkiytymistä, uudenlaisten sosiaalisen hallinnoinnin menettelytapojen kehittymistä, sosiaalityön tietoperustan vankentumista sekä asenneilmaston muuttumista siten, että se mahdollistaa paremmin sosiaalisten näkökohtien huomioonottamisen yhdyskuntasuunnittelussa (Heikkilä 1988, 67–68).

Vuonna 1985 ilmestyneessä rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistiossa rakenteellisella sosiaalityöllä tarkoitettiin ”sellaista sosiaalihuollon henkilöstön ammatillista toimintaa, jonka tavoitteena on edistää ihmisten sosiaalista toimintakykyä ja suoriutumista vaikuttamalla yhteistyössä muiden hallintokuntien työntekijöiden sekä kunnan asukkaiden kanssa yhteisössä ja yhteiskunnassa havaittaviin sosiaalisiin hyvinvointia kuormittaviin tekijöihin.” Muistiossa todetaan rakenteellisen sosiaalityön muodostuvan kolmesta osatekijästä, asiantuntijaroolista, vaikuttamistoiminnasta ja kunnallisesta sosiaalipolitiikasta. Muistion mukaan

Vaikuttamistoiminta voidaan nähdä asiantuntijaroolin edellyttämänä toimintana eli aktiivina interventiona hallintokunnasta ulospäin. Vaikuttamisen kohteena on usein muualla tapahtuva suunnittelu ja tavoitteena on minimoida tällaisen suunnittelun/päätöksenteon sosiaalisia kustannuksia. (Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio 1985, 9–11).

Tässä runsaasti huomiota saaneessa työryhmän muistiossa etsittiin sekä perusteluita että uusia kohteita ja lähestymistapoja rakenteellisen sosiaalityön toteutukselle. Keskeisiksi vaikuttamisen kohteiksi todettiin maankäyttö ja rakentaminen, asuminen, työllisyys, terveydenhoito, koulutoimi, vapaa-ajan toiminnot ja liikennepalvelu. Rakenteellisen sosiaalityön edellytyksiä lisävinä työmuotoina pidettiin muun muassa aluepohjaista työnjakoa, yhdistettyä sosiaalityötä, pari- ja tiimityötä, alueellisia yhteistyöryhmiä, konsultaatiota, neuvotteluita ja yhdyskuntatyötä. (mt. 1985, 32–47, 54–56). Muistiossa rohkaistiin sosiaalityöntekijöitä tarttumaan vaikuttamistehtävään seuraavaan tapaan:

Sosiaalitoimella ei ehkä tällä hetkellä ole riittävästi tietoa ja rohkeutta vaikuttamistyöhön. Vaikuttamisessa saattaa pelottaa menetelmien kehittämättömyys, tehtävän uutuus tai jopa leimaantuminen. Vaikuttamisesta saattaa tulla myös arvovaltakysymys, jolloin sosiaalityöntekijöiden tiedot eivät saa riittävä painoarvoa. Sosiaalityöntekijät eivät aina itsekään näe, että heillä on asiantuntemusta ja tietoa, jota ei yleisesti tunneta. (Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio 1985, 53).

Muistion mukaan yhdyskuntasuunnitteluun vaikuttamiseksi sosiaalitoimi tarvitsisi vahvan tietoperustan. Sen nähtiin syntyvän asiakastyöstä kehitettävästä tiedontuotannosta. Vaikka muistiossa pidettiin tärkeänä sekä laadullista että tilastollista tietoa, siinä suositettiin ennen kaikkea sosiaalityöstä käsin koottavan tilastollisen tiedonkeruun kohentamista. Muistiossa todettiin:

Sosiaalityössä vierastetaan jossain määrin kovaa tietoa ja tilastollista tarkastelua, joka yhteiskunnassa on viime kädessä todistusvoimaisinta esimerkiksi päättäjiin vaikuttaessa”. Tutkivan sosiaalityön katsottiin edellyttävän sitä, että työntekijät saavat tietojen keruuseen ohjeistuksen, jotta se toteutuisi yhdenmukaisesti. Sen sijaan tiedon analysointia ei pidetty sosiaalityöntekijöiden tehtävänä – se tulisi toteuttaa tutkijoiden, hallinnon edustajien ja käytännön työntekijöiden yhteistyönä. (mt. 1985, 15–19).

Tämän ajattelutavan taustalla vallitsi ihanne sosiaalityöstä yhteiskunnallisen vaikuttajana: työntekijöiden toivottiin hyvinvointivaltion asiantuntijoita, jotka välittävät tietoa päätöksentekoon ja suunnitteluun. Koska rakenteellisen sosiaalityön uudelleen lämmittely kytkeytyi uudistuneeseen lainsäädäntöön, sen yhteydessä tulivat myös pohdittaviksi sosiaalityöntekijöiden lojaliteetit suhteessa julkishallintoon (Jokiranta 1988, 72). Rakenteellisen sosiaalityön kehittämisessä ei tosin ollut kyse vain sosiaalihuollon edustajien kehittämisestä, vaan myös alan professorit ja tutkijat osallistui keskusteluun ja toteuttivat tähän liittyviä tutkimushankkeita (esim. Salavuo 1986; Sipilä 1987).

Joitakin vuosia myöhemmin rakenteellisen sosiaalityön aikaansaannokset arvioitiin vaatimattomiksi. Esimerkiksi Paavo Viirakorpi (1990, 28) on todennut johtopäätöksinään, ettei rakenteellinen sosiaalityö enää 1980-luvulla innostanut verrattuna 1960- ja 1970-lukujen ilmapiiriin, ettei sosiaalihuollon kentällä kunnissa ilmeisesti ollut tilausta tälle työtavalle ja että näistä syistä sosiaalihuoltolain velvoitetta rakenteelliseen työhön rikottiin varsin yleisesti.

Sosiaalipalvelut ja sosiaalityö olivatkin joutumassa aivan uudenlaisiin paineisiin lähestyvän syvän talouslaman ja uusliberalististen talousoppien

myötä. Kun 1980-luvulla saatettiin epäillä koko syrjäytymisilmiön olemassaoloa tai arvella toimeentulotuen tarpeen vähitellen kokonaan poistuvan (Anttonen & Sipilä 2000, 93), lamavuosina päädyttiin joukkotyöttömyyteen, jolloin toimeentulotuen saajien määrä kolminkertaistui. Aivan kuin tätä ennakoiden myös toisenlainen sosiaalityön vaikuttamistehtävää tukeva tutkimus ja tiedonkeruu eli sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön arviointi alkoi viritä jo 1980-luvun lopulla. Sosiaalihalitus vauhditti palvelujen arvioinnin kehittämistä julkaisuin. Samoin se oli tehnyt rakenteellisen sosiaalityön kohdalla. (esim. Purola & Urponen & Sintonen 1987; Kääriäinen & Iivari 1989).

Valtionosuusuudistus, kiristyvä kuntatalous, palvelujen yksityistäminen ja ostopalvelujen käytön lisääminen sekä johtamis- ja toimintamallien omaksuminen yksityiseltä sektorilta olivat lisäämässä paineita sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön arvioinnin kehittämiseksi. Juhani Iivari (1989, 51–52) kiteytti vaikuttavuuden arvioinnin tarpeen seuraavasti:

todistamisen aika sosiaalihuollossa on käsillä siitä yksinkertaisesta syystä, että valtion ohjausjärjestelmää puretaan: on pystyttävä näyttämään tuloksia, joiden perusteella voidaan arvioida sosiaalihuollon yhteiskunnallista hyödyllisyyttä – vastauksena ulkoa tuleviin paineisiin... Jo ensi vuosikymmenen alussa kunnallistalous saavuttaa ehdottomat kasvunsa rajat ja edessä on tiukan talouden aika samanaikaisesti kun palvelujen tarve kasvaa lähes rajattomaksi.

Tutkivan sosiaalityön ja arvioinnin kehittämisessä asettuivat samaan aikaan vastakkain toisaalta poliittista päätöksentekoa ja suunnittelua tukeva kvantitatiivis-kokeellinen tutkimusperinne ja toisaalta työn kehittämisessä helpommin käyttökelpoinen kvalitatiivinen, toimintatutkimuksellinen tutkimusperinne. Kumpikin haki sosiaalityölle vaikuttamisroolia mutta eri tavoin. Tilastolliseen perinteeseen nojautuvassa tutkivassa sosiaalityössä haluttiin kehittää tiedonkeruujärjestelmiä rakenteellisen sosiaalityön tietoperustaksi ja hallintoa palvelevan arvioinnin mahdollistamiseksi. Kyse oli paljolti samantapaisen tiedonkeruun kehittämisestä, joista aiemmin puhuttiin sosiaalindikaattoreina. Nykyisin siitä käytetään muun muassa barometrin tai sosiaalisen raportoinnin käsitteitä (ks. Heikkilä & Kautto 2002). Sen sijaan kvalitatiivisesta tutkimuksesta kuten elämäntapatutkimuksesta virikkeitä ammentanut sosiaalityön tutkimus ja tutkiva sosiaalityö muotoilivat vaikuttamistehtävänsä joko huono-osaisten ihmisten kokemusten ymmärtämisestä ja välittämisestä tutkimukseen (Granfelt 1988, 106; vrt. Rostila 1988) tai asiakkaiden ja työntekijöiden osallistamisesta tutkimukseen ja tähän yhteistoiminnallisuuteen liitetyistä valtaistumistoiveista (Rajavaara 1992).

Vaikuttamisen konsepti hajoaa?

Jo 1980-luvun yleiset kehityskulut kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten tutkimusparadigmojen sisäisenä eriytymisenä sekä sosiaalityön omat painotusten vaihdokset esimerkiksi tutkivan sosiaalityön, rakenteellisen sosiaalityön tai osallistavan tutkimuksen välillä kuvaavat tutkimuksellisten lähestymistapojen moninaistumista. Vuosituhannen viimeinen vuosikymmen kulminoitui monenlaisten muutosten aikakaudeksi. Silloin jouduttiin keskelle maailmanhistoriallista murrosta sekä valtiollisesti, ideologisesti että taloudellisesti. Perustavat yhteiskunnalliset ja globaalit muutokset monimutkaistivat suhdetta vaikuttamiseen. Sosiaalinen toiminta-alue ja hyvinvointi vaikuttamisen kohteina oli jäsennettävä uusilla tavoilla. Näyttäisi siltä, että uudet ideologiset virtaukset ja murroksen tuottama hallittavuuden katoaminen ovat tavallaan hukanneet perinteisen vaikuttamisen kohteen. Hallinnolliset järjestelmät tuntuvat etääntyvän vaikuttamisen ulottumattomiin ja niiden toimijat eivät ole entisin tavoin tunnistettavissa. Tilalle ovat tulleet rakennemuutos, kilpailu, markkinavoimat ja markkinakuri.

Antti Kasvion (1994, 126) mukaan jo 1980-luvun neoliberaalistinen kausi työnsi sosiaalitieteellisen tutkimuksen melko erilleen muusta yhteiskunnasta. Vaikka yhteiskunnallinen muutos on tutkimuksellisesti äärettömän haasteellinen, silti tutkimus on samanaikaisesti paradoksaalisesti muuttunut yhteiskuntasuhteiltaan etäisemmäksi ja eristyneemmäksi merkittävien murrosten edessä. Kasvio toteaa, että kehityskulun seurauksena tutkimuksen vaarana on jäädä joukoksi teoriadiskursseja. Aikaisemmat sosiaalitieteiden suuret linjat ja painotukset ovat hajonneet pluralistiseksi näkemyksellisten erojen runsaudeksi (ks. myös Abbott 2001; Pyöriä 2000, 50).

Sosiaalipolitiikan osalta Jussi Simpura (2000, 13) pohtii tutkimuksen muuttumista ”uskomusten ja itsestäänselvyyden tieteeksi”. Hän kysyy: ”Mitä empiirinen yhteiskuntatiede ... voi lopulta sanoa maailmasta, kun se ei voi kiinnittyä mihinkään pysyvään totuuteen, rakenteeseen tai teoriaan, vaan analysoi vain tilapäisiä uskomuksia ja niiden perusteella itsestäänselvyyksiltä näyttäviä asiantiloja?” Tutkimus näyttää joko kääntyneen sisäänpäin tai sitten se etsii alati uusia käsitteellisiä avauksia aina uusilta suunnilta. Tässä kehityksessä Simpura (1999, 14–19) nostaa esiin kipakoita kysymyksiä sosiaalipoliittisen keskustelun asialistasta, puheoikeuden haltijoista ja sosiaalialan ammattilaisten paikasta yhteiskunnallisen muutoksen puristuksessa. Erityisen voimakkaasti kysymykset osuvat sosiaalityön yhteiskuntasuhteeseen ja vaikuttamisrooliin.

Sosiaalityön tutkimuksen vielä nuorena historiassa on löydettävissä muiden sosiaalitieteiden tavoin vastaava eriytyvä tai pirstoutuva suunta (esim.

Karvinen ym. 2000). Tero Meltti (2002) on analysoinut 1990-luvun sosiaalityön kirjoittelua aikakauslehti Januksessa ja löytänyt yhden vuosikymmenen aikana kolme erilaista kirjoittajasukupolvea. Sosiaalipolitiikasta irtautumisen jälkeen 1990-luvun lopulla sosiaalityön tutkimuksessa on hänen mukaansa erotettavissa miesnäkökulmainen ja naisnäkökulmainen painotus. Tässä hän viittaa konstruktionismin nousemiseen perinteisemmän tutkimustavan rinnalle. Näiden ryhmien sisällä on tapahtunut edelleen eriytymistä. Uudet alaryhmät muodostavat sosiaalityön tutkimuksen monisuuntaisen kolmannen sukupolven, jonka sisäiset erot näyttäytyvät ”erilaisina tapoina suhtautua muuttuneeseen todellisuuteen” (mt., 41).

Samaan aikaan tutkimuksen eriytymisen kanssa vaikuttaa myös siihen ulottuva markkinalogiikka. Suvi Ronkainen (2002, 134) kysyy: ”Entä kun yhteiskuntatieteistäkin on tullut osa innovatiivista järjestelmää, jonka tulokset on tuotteistettava?” Hän jatkaa analyysiaa siitä, miten tutkimuksen markkinoilla tutkimuksellisen ”logon ja metodin omistamisesta” tulee erottelun ja erottautumisen keino, joka johtaa erilaisten näkökulmien kiihtyvään nimeämiseen ja moninaistumiseen. Samalla tutkimukseen sisältyy ja se tuottaa yhä useammanlaisia identiteettejä. Se merkitsee, että käsitys tiedosta, tietämisestä sekä niiden merkityksestä ja vaikutuksesta yhteiskunnassa muuttuu. Kehityskulun voisi nähdä tutkimuksen rikastumisena ja myös sen vaikuttamisroolin mahdollisuuden kasvuna.

Sosiaalitieteiden 1990-luvun niin sanottu kielellinen käänne uusine painopisteineen on muuttanut vahvasti tutkimuksen yhteiskuntasuhdetta. Tutkimuksen keskiöön ovat nousseet puhe ja kieli sekä kertomukset, diskurssit ja narratiivit. Yhteiskunnasta kieleen siirtymisen vaiheessa Risto Alapuro (2001, 51) kysyy, missä ovat toimijat ja toteaa sosiologian näkökulmasta, että suomalaisesta tutkimuksesta puuttuu toimijoita ja muutoksen analyysia. Vastaavasti Jussi Simpura (1999, 5) kritisoi, että tutkijoiden sanastosta politiikka on katoamassa: ”Makrovalta on jo kadonnut, mikrovalta vielä sinnittelee”. Tarkastelujen painopisteet ja vaikuttamisen kohteet ovat muuttuneet. Aikaisemman rakennenaikakulman tilalle ovat tulleet elämänpolitiikka (Giddens 1991) ja mikrokäytännöt (Alapuro 2001, 53). Sosiaalityön tutkimuksessa nämä muutokset näkyvät muun muassa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän keskusteluiden analyyseina (esim. Rostila 1997) ja sosiaalisten ongelmien konstruktionistisina tulkintoina (esim. Jokinen ym. 1995).

Yhteiskunnallisessa ajattelussa näyttäisivät vaikuttamisen kannalta alttiit rakenteet ja järjestelmät kadonneen, jolloin ”varsinainen yhteiskunnallinen tapahtuminen olisi silloin jossakin muualla: globaalien markkinoiden ja ylikansallisten organisaatioiden maailmassa tai paikallisissa yhteisöissä ja ihmisten elämänpolitiikassa” (Simpura 2000, 12). Simpura (1999, 19) kysyykin:

Mikä on sosiaalialan ammattilaisten asema tai paikka valtion, markkinoiden, kansalaisyhteiskunnan ja yksilöllistyvien elämänpolitiikkojen puristuksessa?”. Kysymys haastaa sosiaalityötä, sen toimijoita, opetusta ja tutkimusta pohtimaan paikkaansa ja rooliaan.

Aikalaisdiagnostisia juonteita

Nämä ilmiöt nousivat vahvasti esiin tämän vuosikirjan työstämisessä. Tee-
ma, sosiaalityö vaikuttajana, tuotti kirjoittajakutsun pohjalta monenlaisia
artikkeliehdotuksia. Yhteistä niille oli se, että ensimmäiset kirjoittamisaihiot
eivät sisältäneet sosiaalityön rakenteellisen vaikuttamisen näkökulmia lain-
kaan. Vaikuttamista analysoitiin lähinnä yksilötason muutoksena sekä asiak-
kaan ja sosiaalityöntekijän kasvokkaisessa, henkilökohtaisessa kohtaamisessa.
Esitetyt vaikuttamisen konseptit näyttivät olevan kovin erilaisia suhteessa
aikaisempien aikakausien sosiaalityön ymmärrykseen ja myös sosiaalityön
määrittelyiden painotuksiin yhteiskunnallisena muutostyönä. Samalla ne oli-
vat kuitenkin hyvin linjassa nykyisen sosiaalitieteellisen tutkimuksen virta-
usten kanssa.

Vaikuttamisen käsite näytti tässä uudessa tilanteessa olevan myös vaikeasti
hahmottuva. Teksteissä puhuttiin samanaikaisesti vaikuttamisesta sosiaali-
työssä ja uusliberalistisen keskustelun ja hallinnon vaatimasta sosiaalityön
vaikuttavuudesta. Vaikuttaminen ja vaikuttavuus tulivat samaistetuiksi. Vai-
kuttaminen sosiaalityölle ominaisena yhteiskunnallisena muutostyönä ei he-
rättänyt useinkaan tarvetta tarkempaan pohdintaan. Erityisesti rakenteelli-
nen vaikuttaminen sosiaalityön ammatillisena areenana jäi taustalle.

Vaikuttamisen painopiste näyttää siirtyneen yhteiskunnasta yksilöön
mikrotason diskurssien korostuessa. ”Aikaamme ja kulttuuriamme leimaa
individualismin eetos ja arvojen pluralismi” (Aro 2001, 33). Risto Alapuro
(2001, 51) toteaa, miten tutkimuksen ”katse on suuntautunut lähietäisyydelle”
päivittäiseen vuorovaikutukseen. Kun yhteiskunta globalisoituu ja yhteis-
kunnalliset vaikutussuhteet muuttuvat aikaisempaa vaikeammin
tunnistettaviksi ja hallittaviksi, niin yksilöstä on mahdollista löytää kohde,
johon vielä voi vaikuttaa. Kun moninaistunutta maailmaa ei tavoita, jäljelle
jää pieni ihminen.

Sosiaalityössä tämä vaikuttamisen yksilöllistävä suunta erottuu esimer-
kiksi asiakkuutta ja asiakkaan asemaa koskevan keskustelun vahvasta nou-
susta (mm. Asiakkaiden asema... 1986; Laki sosiaalihuollon asiakkaan ase-
masta ja oikeuksista 2000). Myös esityksessä laiksi sosiaalihuollon
kelpoisuuksista (Hallituksen esitys ... 2002) sosiaalityöntekijä jäsenyy var-
sin kapeasti asiakastyöntekijänä, asiakkaan tilanteiden muuttajana. Lisäksi

paradoksaalisesti, kun sosiaalityön yhteiskunnalliseen muutostyöhön osallistumisen painoarvo keskusteluissa vähenee, samaan aikaan asiakkaiden osallisuuden korostaminen kasvaa. Kun yhteisölliset kytkennät ja vaikutussuhteet sosiaalityössä ovat heikentyneet, tästä seuraa kriittinen kysymys, delegoituuko asiakkaille sosiaalityön perinteinen osallistumisen kautta vaikuttaminen. Joka tapauksessa vaikuttamisen mekanismit hahmottuvat yksilötasoisina kysymyksinä, jolloin ne voivat olla edesauttamassa myös uudenlaista hallinnointia.

Toisaalta moninaistuvissa lähestymistavoissa on läsnä useita juonteita samanaikaisesti. Antti Kasvio (1994, 127) toteaa yhden suunnan olevan myös tutkimuksen muuttuminen aikaisempaa ”selkeämmin hallinnollisen päätöksenteon tarpeita palvelevaksi selvitys-, evaluaatio- ja suunnittelutieteeksi”. Vastaavasti sosiaalityön tutkimuksen alueella on noussut palveluiden laatuun, arviointiin ja erilaisten projektien seurantaan liittyvää hallinnollisen intressin mukaista tutkimusta, jolloin tutkimustuloksista pyritään saamaan välineitä vaikuttamiseen. Vaikuttamisen mekanismeina ovat tällöin hallinnollinen ohjaus ja linjaukset.

Hallinnollinen ohjaus ei ole kuitenkaan kadottanut kokonaan näkemystä sosiaalityön rakenteellisesta toimintaympäristönsä vaikuttamaan pyrkivästä tehtävästä. Pikemminkin sen voisi todeta vahvistuvan tauon jälkeen uudelleen. Esimerkiksi selvityshenkilö Aulikki Kananojan raportti ”Murros on mahdollisuus” (1997) sisältää vahvoja näkemyksiä sosiaalityön areenoista asiakastyön lisäksi alueellisessa yhteistyössä sekä sosiaalisen asiantuntijana toimimisesta yhteiskunnassa. Sosiaalityön tärkeitä toimintamuotoja ovat raportin mukaan esimerkiksi sosiaalinen raportointi, tiedon tuottaminen ja kuntien strategisessa työssä mukana oleminen.

Kuitenkin esimerkiksi sosiaalinen raportointi (Kananoja 1997), kirjoittava sosiaalityö (Mutka 1998) tai erilaisten päätösten sosiaalisten vaikutusten arviointi juurtuvat sekä tutkimukseen että sosiaalityön käytäntöihin hitaasti. Sosiaalihuoltolakiin (1982) sekä lastensuojelulakiin (1983) on jo pari vuosikymmentä sitten kirjattu kuntien sosiaalihuollon vastuulle sekä tutkimustehtävä että ihmisten elinolojen edistäminen. Ne eivät ole toteutuneet lain hengen mukaisesti. Nykyiset tutkimukselliset ajankohtaisvirtaukset eivät tue näihin liittyvää tiedonmuodostusta ja jäsenystä. Sosiaalityön tutkimukselta puuttuu kantaa ottavaa aikalaisdiagnoosia (vrt. Noro 2000, 324). Tarvitaan sen erittelyä, millaisella tietokäsityksellä on mahdollista tuottaa käytännölle relevanttia tietoa murroksessa olevan yhteiskunnan sosiaalisista ongelmista. Se merkitsee pohdintaa siitä, millainen tieteen ja tutkimuksen paikka on sosiaalityön ja yhteiskunnan muuttuvassa todellisuudessa.

Tämä on ajankohtaista nyt, kun usko maailman hallittavuuteen on heikentynyt ja ”totuuksia” on samanaikaisesti useita. Ehkä pitäisi Antti Kasvion

(1994, 127) tavoin virittää kysymyksiä, mikä on yhteiskuntaa ja sosiaalisia ilmiöitä tutkivan tieteen ja sen harjoittajien yhteiskunnallinen vastuu ja millaisia arvopäämääriä tutkimus palvelee. Millaista todellisuutta tutkimus rakentaa tutkimuskohteestaan? Sosiaalityössä on tärkeä pohtia Suvi Ervamaan (2002, 138) toteamusta: ”Yhteiskuntatieteilijän velvollisuus on... tajuta jokaisen hänen esittämänsä väittämän joko säilyttävän tai muuttavan olevaa”.

Kuvakulmia vaikuttamiseen

Onko vaikuttamisen konsepti sittenkään hajonnut? Toisenlainen tulkinta voisi olla sen jäsenyminen uudella tavalla yhteiskunnan muutoksessa. Suhde vaikuttamisen mekanismeihin ja kohteisiin kiinnittyy aina kunkin ajan yhteiskunnallis-historialliseen toimintaympäristöön. Sen poliittiset, taloudelliset, kulttuuriset sekä arvolähtökohdat määrittävät vaikuttamisen ymmärtämistä. Tulkinnat muuttuvat niin hyvinvointivaltion kehityskulun kuin yhteiskunnallisten hallinnoimisen tapojen vaihtumisen myötä. Tähän kehitykseen kietoutuu myös tieteessä tapahtuva muutos, joka nostaa tutkimuksen piiriin uudenlaisia tulkintoja vaikuttamisesta.

Sosiaalityö ja vaikuttaminen –vuosikirja avaa nykyisen murroksen aikakauden kuvakulmia sosiaalityön ja sen tutkimuksen suhteesta vaikuttamiseen. Johdantoartikkelissaan ”Vaikuttamisen vaihtuvat tulkinnat” kirjan toimittajat hahmottelevat sosiaalityökeskustelun ja tutkimuksen näkökulmasta vaikuttamisen muuttuvia juonteita viime vuosikymmeniltä tähän aikaan. Teemaa sosiaalityön vaikuttamisen käännteistä jatkavat Synnöve Karvinen ja Tero Meltti artikkelissaan anglo-amerikkalaisen sosiaalityökeskustelun suunnanmuutoksesta. Artikkelit kantavat samalla rakenteellisia aineksia vaikuttamisen tematiikkaan.

Vaikuttamisen menetelmiä ja tuloksia sosiaalityön käytäntöjen suunnasta jäsennetään neljässä painotuksiltaan toisiaan täydentävässä artikkelissa. Kati Närhen tarkastelukulmana on vaikuttaminen yhteisötason sosiaalityössä. Leena Hyttinen avaa kirjoituksessaan sosiaalityön työmetodin tarvitsemia edellytyksiä vaikuttamisen välineeksi kehittymisessä. Aino Ritala-Koskinen pohtii sosiaalityöntekijäryhmänsä kanssa sosiaalityön vaikuttamista työssä onnistumisen ehtojen kautta. Anna Kulmala, Heli Valokivi ja Anni Vanhala nostavat esiin sosiaalityössä vaikuttamisen asiakkaiden kokemusten näkökulmasta.

Vaikuttaminen edellyttää toimivaa subjektia, sosiaalityöntekijää, jonka itseymmärryksiä kaksi kirjan artikkelia peilaavat. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari analysoivat sosiaalityöntekijöiden jäsenyyksiä onnistuneesta

ja tuloksellisesta työstä. Päivi Petrelius ja Anja Auvinen rakentavat yhden tapausanalyysin pohjalta sosiaalityöntekijän subjektivoitumistarinaa työuran kuluessa. Artikkeleissa ääni annetaan vaikuttamistyötä tekevien kokemuksille ja tulkinnoille.

Kirjassa esiintyvät kuvakulmat kertovat osaltaan vaikuttamistyön olennaisuudesta sosiaalityön ja sen tutkimuksen kokonaisuudessa. Vaikka tulkinnat ja itseymmärrykset vaikuttamisen käsitteestä, painopisteitä ja toimintatavoista ovat muuttuneet, niin tämän elementin keskeisyys sosiaalityössä on silti säilynyt ajasta toiseen. Oikeastaan asian voisi esittää myös niin päin, että sosiaalityö muutostyönä sisältää aina vahvasti vaikuttamisen tehtävän, mutta tutkimuksen muuttuvat paradigmat eivät aina tavoita sosiaalityön todellisuutta sen koko laajuudessa.

Vaikuttamisen painotukset ovat historian kuluessa vaihdelleet sykleinä ajassa. Nykyisessä murroksessa sykli on muuttumassa ja vaikuttamisen merkitys näyttää jälleen nousevan keskeiseksi. Aikoinaan vaikuttamista edellytettiin suunnittelun tueksi. Nyt tilalle ovat tulleet erilaiset ryhmäkohtaiset hyvinvointiohjelmat ja alueelliset hyvinvointistrategiat, joiden rakentamisessa sosiaalityön asiantuntemusta tarvitaan. Entisen hyvinvointipalvelujen rakentamisvaiheen sijasta nyt tarvitaan palvelurakenteiden uudistamista, mikä edellyttää näkemystä nykyisten toimintamallien toimivuudesta ja kehittämistarpeista. Aikaisemmin peruspalveluiden turvaaminen tarvitsi vaikuttamista, nyt myös erityispalvelujen syventäminen vaatii tietoa asiakkaiden tilanteista ja erityistarpeista. Kahdeksan alueellista sosiaalialan osaamiskeskusta luovat kokonaan uusia mahdollisuuksia työn kehittämiseen ja alueensa palvelurakenteiden kriittiseen tarkasteluun. Osaamiskeskusten yhteydessä on noussut uudelleen esiin myös tutkijasosiaalityöntekijöiden tarve. Ajassa liikkuu monia uudella tavalla muotoutuneita haasteita sosiaalityön vaikuttamisroolin vahvistamiseksi. Samalla ne ovat haasteita sosiaalityön tutkimukselle tiedonmuodostajana ja vaikuttamisen välineiden tuottajana.

Viitteet

- ¹ Vaikuttamisen käsite on moniselitteinen. Etymologisen sanakirjan mukaan *vaikuttaa* tarkoittaa muun muassa seuraavia asioita: olla vaikutusta, tehot, tepsii, tuntua joltakin, toimia, esiintyä jonakin. On myös esitetty, että *vaikuttaa* olisi kotoisin samasta kannasta kuin adjektiivit *veikeä* ja *viekas*. (Suomen sanojen alkuperä 2000, 391). Yhteys viekkauteen on sosiaalityön kannalta kiintoisa. Se saattaisi ilmetä sosiaalityössä siten, että onnistuneen vaikuttamisen edellytyksenä on nykyään usein reflektiivisyydeksi kutsuttu tie-

- toinen ja harkittu 'viekkkaus', jolla sosiaalityöntekijät suunnittelevat, kohdentavat ja toteuttavat vaikuttamistehtävää sen eri tasoilla.
- ² Yhteiskuntapolitiikan perustaminen akateemiseksi oppiaineeksi kahteen yliopistoon, Joensuuhun ja Jyväskylään, oli yksi merkki ajattelutavan voimaeräisyydestä.
- ³ Kirjoitus perustui Swednerin toimittamaan kirjaan *Socialvård och samhällsförändring* (1970). Myöhemmin kirja käännettiin suomeksi nimellä *Tulevaisuuden sosiaalihuolto* ja sitä käytettiin mm. sosiaalityön tenttikirjana.

Kirjallisuus

- Abbott, Andrew (2001) *Chaos of Disciplines*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Alapuro, Risto (2001) Missä ovat toimijat? *Sosiologia* 38 (1), 51–57.
- Allardt, Erik (2001) Perspektiv och perspektivförskjutningar inom nordisk sociologi. *Sosiologia* 38 (1), 4–13.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Aro, Jari (2001) Retoriikka, reflektiivisyys ja sosiologia. *Sosiologia* 38 (1), 31–34.
- Asiakkaiden asema ja osallistuminen sosiaalihuollossa (1986) Julkaisu 17. Helsinki: Sosiaalihuolto.
- Eronen, Tuija & Heinonen, Jari (1994) VESPA liikkeessä. Tamperelaisen ”Vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan liikkeen” toimintahistoria, kehykset ja julkinen kuva. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Ervamaa, Suvi (2002) Sosiologian kriittinen potentiaali ja tieteen arvovapaus. *Sosiologia* 39 (2), 136–139.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Padstow: Polity Press.
- Granfelt, Riitta (1988) Elämäntapatutkimuksen suhde sosiaalityöhön. *Sosiaalityön vuosikirja* 87–88. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 105–111.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon tehtävistä vaadittavista kelpoisuuksista ja sosiaalihuoltolain 10 §:n muuttamisesta (2002) Luonnos.
- Heikkilä, Matti (1988) Rakenteellinen sosiaalityö. *Sosiaalityön vuosikirja* 87–88. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 63–70.
- Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (2002) *Sosiaalinen raportointi ja muuttuva hyvinvoinnin käsite*. Julkaisussa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi*. Jyväskylä: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämisskeskus, 18–29.

- Heinonen, Jari (1984) Sosiaalityö sosiaalihuollon mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteen kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 70. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heinonen, Jari (1986) Sosiaalivaltiokansalaisten vaikuttaminen ja mobilisaatio: Mahdollisuudet ja edellytykset. Julkaisuja 1/1986. Helsinki: Sosiaalihallitus.
- Helsingius, Gustaf, A. (1910) Suomen vaivaishoidon tarkastelijan lausunto. Julkaisussa Kivekäs, K.F.: Elberfeldin järjestelmä, sen synty ja kehitys. Oulu: Oman Kannan Kirjapaino.
- Hirsch, Joachim (1983) Turvavaltio. Tampere: Vastapaino.
- Iivari, Juhani (1989) Vaikuttavuustutkimuksen – erityisesti intervention – menetelmästä sosiaalihuollossa. Julkaisussa Kääriäinen, Juha & Iivari, Juhani (1989) Sosiaalihuolto maailmanparantajana? Vaikuttavuustutkimuksen ongelmasta sosiaalihuollossa. Julkaisuja 4. Helsinki: Sosiaalihallitus, 51–78.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Jyväskylä: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Jokiranta, Harri (1988) Rakenteellinen sosiaalityö ja sosiaalityön ammattikäytäntö. Sosiaalityön vuosikirja 87–88. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 71–78.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960 -luku käänteenä. Julkaisussa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 179–201.
- Junger, Marketta (1972) Sosiaalisuunnittelusta kunnassa. Huoltaja 60 (3), 58–61.
- Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Stakes raportteja 211, STM työryhmämuistioita 1997:8. Jyväskylä: Stakes & Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kananoja, Aulikki & Pentinmäki, Anni (1977) Yksilökohtainen sosiaalityö. Teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.
- Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (2000) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi.
- Kasvio, Antti (1994) Keskusteluun sosiologian uudistumisesta. Sosiologia 31 (2), 125–129.
- Kohteiden kapina. Kohti vaihtoehtoista sosiaalipolitiikkaa (1984) Helsinki ja Tampere: Helsingin ja Tampereen vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan ryhmät.
- Koskinen, Simo (1970) Sosiaalityöntekijä yhteiskunnan muuttajana ja uudistajana. Huoltaja 58 (24), 824–828.
- Koskinen, Simo (1977) Sosiaalityön asema ja tehtävät. Sosiaalityön ideologinen seminaari, Tapiola 19–20.11.1977. Sosiaalityöntekijäin liitto. (Julkaisematon moniste).
- Kuusi, Pekka (1961) 60-luvun sosiaalipolitiikka. Helsinki: WSOY.

- Kääriäinen, Juha & Iivari, Juhani (1989) Sosiaalihuolto maailmanparantajana? Vaikuttavuustutkimuksen ongelmasta sosiaalihuollossa. Julkaisuja 4. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Lahtinen, Alli (1971) Sosiaalihuollon uudet tavoitteet. *Huoltaja* 59 (24), 916.
- Lahtinen, Alli (1972) Ehkäisevä sosiaalihuolto – teema ja viisi muunnelmaa. *Huoltaja* 60 (6), 191–201.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000) Suomen Asetuskokoelma 812/2000.
- Lastensuojelulaki (1983) Suomen Asetuskokoelma 683/1983.
- Matthies, Aila-Leena (1983) Vaihtoehtoinen sosiaalityö – sosiaalityön kritiikkiä ja vaihtoehtoisen sosiaalityön projekteja Saksan liittotasavallassa. Pro gradu tutkielma, yhteiskuntapolitiikan laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Matthies, Aila-Leena (1990) Arjen ja tieteen välissä. Sosiaalityön akatemisoitumisen tarkastelua. Teoksessa *Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipolitiikka 1990:2*. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 25–40.
- Meltti, Tero (2002) Sosiaalityö Januksessa: sukupolvia, fraktaaleja ja rajanylittäjiä. Tieteellinen keskustelu vuosina 1992–2001. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Mjøset, Lars (2000) Samtidsfortolkning i norsk sosiologi. *Sosiologi i dag* 30 (1) 53–75.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (1987) Sosiaalityön todellisuus sosiaalitoimistossa. Kontrollin elementit sosiaalitoimistojen asiakkaiden taloudellisessa avustamisessa. Sosiaalipolitiikan lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto.
- Noro, Arto (2000) Aikalaishiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sosiologia* 37 (4), 321–329.
- Purola, Tapani & Urponen, Kyösti & Sintonen, Matti (1987) Vaikuttavuuden arvioinnin mahdollisuuksista ja menetelmistä sosiaalihuollossa. Julkaisuja 18. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Pyöriä, Pasi (2000) Sosiologian kaksi kriisiä. *Tiedepolitiikka* 25 (2), 47–57.
- Rajavaara, Marketta (1990) Evaluaatiotutkimus ja sosiaalihuollon kenttä. Teoksessa *Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipolitiikka 1990:2*. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 51–63.
- Rajavaara, Marketta (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Jyväskylä: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Rajavaara, Marketta (1993) Tuliko tutkivasta sosiaalityöstä mitään? *Janus* 1 (1), 26–32.
- Rajavaara, Marketta & Walls, Georg (1990) Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön tutkimus – kysymyksiä ja mahdollisuuksia. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

- Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio (1985) Työryhmämuistio 34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (1998) Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa? *Acta Universitatis Tamperensis* 477. Vammala: Tampereen yliopisto.
- Richmond, Mary (1965) *Social Diagnosis*. New York: The Free Press (alkuperäisteos 1917).
- Ronkainen, Suvi (2002) Vallan metodit ja metodien valta. *Sociologia* 39 (1), 27–30.
- Rostila, Ilmari (1988) Elämäntapatutkimus ja sosiaalityö. *Sosiaalityön vuosikirja 1987–88*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 93–104.
- Rostila, Ilmari (1997) Keskustelu sosiaaliluukulla. *Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulokeskusteluissa*. *Acta Universitatis Tamperensis* 547. Vammala: Tampereen yliopisto.
- Saarnio, Pekka (1986) Vielä kerran sosiaalityön teorian ja käytännön suhteesta. *Sosiaalityön vuosikirja 1986*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 26–44.
- Salavuo, Kari (1986) Sosiaalityöntekijät ja asiakassuhteessa syntyvän tiedon systematisointi. *Sosiaaliviesti* (3), 23–28.
- Satka, Mirja (1985) Onko sosiaalityöllä vaihtoehtoja? Julkaisussa Kostiainen, Tuula (toim.) *Kokonaisvaltainen sosiaalityö ja sosiaalityön kritiikki (osa B)*. Sosiaalipolitiikan laitos. *Opetusmoniste 6/1985*. Tampere: Tampereen yliopisto, 250–268.
- Simpura, Jussi (1999) Sosiaalipolitiikka piiloutuu, sosiaalivalta verhoutuu. *Janus, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 7 (1), 5–21.
- Simpura, Jussi (2000) Uskomusten ja itsestäänselvyiden tiede. *Tiedepolitiikka* 25 (1), 7–14.
- Sipilä, Jorma (1987) Rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksista ja tutkimisesta. Teoksessa *Seitsemän esseetä sosiaalityöstä*. Julkaisuja 16. Helsinki: Sosiaalihallitus.
- Sipilä, Jorma (1985) Sosiaaliteknologiasta kohti humanistista mallia. Julkaisussa Kostiainen, Tuula (toim.): *Kokonaisvaltainen sosiaalityö ja sosiaalityön kritiikki (osa A)*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. *Opetusmoniste 6/1985*. Tampere: Tampereen yliopisto, 225–228.
- Sipilä, Jorma (1979) Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki: Tammi.
- Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö (1971) Komiteanmietintö 1971: A25. Helsinki.
- Sosiaalihuoltolaki (1982) Suomen asetuskokoelma 710/1982.
- Sosiaalityön koulutuskomitean mietintö (1972) Komiteanmietintö 1972: A 7. Helsinki.
- Sosiaalityön uudet perusteet (1973) *Huoltaja* 61 (6), 384.

- Suhonen, Heikki & Jacobsson, Gunborg (1990) Teorian ja käytännön yhteensovittamisen ongelmista sosiaalityössä. Teoksessa Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipoliitikka 1990:2. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 41–50.
- Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja III R-Ö (2000, toim. Ulla-Maija Kulonen) Toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Swedner, Harald (1974) Sosiologian ja sosiologin rooli yhteiskuntasuunnittelussa. Huoltaja 62 (4), 140–145.
- Tuominen, Marja (1991) ”Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia”. Helsinki: Otava.
- Walls, Georg (1986) Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi. Julkaisussa Karisto, Antti & Purola, Tapani (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 109–129.
- Waris, Heikki (1968) Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Helsinki: WSOY.
- Viirkorpi, Paavo (1990) Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet. Julkaisuja 17. Helsinki: Sosiaalivaltio.

Synnöve Karvinen-Niinikoski ja Tero Meltti

MUUTOSPROSESSEISSA RISTIRIITAISTUVA SOSIAALITYÖ

Johdanto

Tämä artikkeli tarkastelee aikalaisdiagnostisessa hengessä angloamerikkalaisista 1990 -luvun loppupuoliskon keskusteluista piirtyvää kuvaa sosiaalityöstä professionaalisen ja yhteiskunnallisen vaikuttajana. Lisäksi se pohtii sosiaalityön mahdollisia tulevia kehitysnäkymiä ja haasteita yleisemmin. Onhan Suomalainen sosiaalityö läpi vuosikymmenien ammentanut ajattelussaan alan angloamerikkalaisista opeista ja keskusteluista sekä oppikirjojen, ammatillis-tieteellisten aikakauslehtien että vaihtokontaktien kautta.

Sosiaalityön suunnanhaku yhteiskunnallisen vaikuttajana toimimiseen näyttää olevan ristipaineiden alla. Samalla kun useat ammatin kehittämisen tavoitteet koulutuksen, tutkimuksen ja ammatillisen aseman suhteen ovat toteutuneet tai toteutumassa, tuntuvat sosiaalityön mahdollisuudet toimia tietoisena yhteiskunnallis-poliittisena vaikuttajana hupenevan. Sekä sosiaalityön toimintaympäristöissä että ammattikunnan asemassa näyttäisi olevan tapahtumassa syvällistä muutosta. Niiden seurauksia voisi kuvata jopa ammattikunnan vaikutusmahdollisuuksien murenemiseksi, sillä ammatillisissa keskusteluissa yhteiskunnallisen toimijan roolin luovuttaminen näyttää ilmeisemmälle kuin siitä kiinnipitäminen.

Huolemme sosiaalityön vaikuttajana toimimisen mahdollisuuksista perustuu tämän kirjan kirjoittajakutsun kannustimena olleeseen huomioon siitä, että sosiaalityön yhteiskunnallista vaikuttajaroolia koskeva keskustelu tuntuu olevan vaisua. Sosiaalityön kehittämiseksi on käytetty koko 1990-luvun ajan lisääntyvässä määrin yhteiskunnallisia resursseja. Mittavia sosiaalityön kehittämishankkeita ovat olleet sosiaalityön koulutuksen ja lainsäädännön

uudistukset, sosiaalialan verkostoituvien erityispalveluiden kehittäminen ja sosiaalialan osaamiskeskusverkoston rakentaminen, sosiaalityön neuvottelukunnan perustaminen sekä kansallisen sosiaalialan kehittämisohjelman käynnistäminen (esim. Sosiaali- ja terveysministeriö 2000 ja 2002; Valtioneuvosto 2002). Samanaikaisesti alalla on kasvava työvoimavaje ja alalta siirrytään muihin tehtäviin (Sosiaalityön neuvottelukunta 2002; Saikku & Kaasalainen 2001).

Vaikuttamismahdollisuuksia ja arvovaltaa on sosiaalityössä perinteisesti haettu ammatin professionaalistumisen kautta (esim. Abbott 1995; Harris 2003), vaikka tiukimmillaan vaikuttamispyrkimys voi merkitä myös irtisanoutumista ammattikunnan asemaa tukevista rakenteista ja vaihtoehtoisten sekä radikaalien toimintamallien etsimisestä (esim. Reisch & Andrews 2001). Toisaalta vaikuttamismahdollisuudet kulkevat käsi kädessä kunkin aikakauden poliittisten suhdanteiden kanssa.

Kansainvälinen keskustelu tutkimusaineistona

Tässä artikkelissa tavoitteenamme on aikalaisdiagnostisessa hengessä tuoda kansainvälistä näkökulmaa meneillään oleviin kehityskulkuihin sekä luoda uusia keskustelunavauksia. Emme niinkään pyri osoittamaan sosiaalityön kadonnutta vaikuttajaroolia vaan pikemminkin haluamme tehdä näkyviksi niitä prosesseja, joiden myötä sosiaalityössä tällaisen ”itseensä kunnioittavan vaikuttajaroolin” (Karvinen 2002) ottaminen tuntuu olevan yhä vaikeampaa.

Ensisijaisena tutkimusaineistonamme ovat kansainväliset sosiaalityön ammatillis-tieteelliset aikakausjulkaisut ja näissä julkaisuissa käyty keskustelu vaikuttamisesta sosiaalityössä. Aineistomme käsittää merkittävimmät kansainväliset sosiaalityön tieteellis-ammattilliset aikakausjulkaisut (Liite 1). Laajempien yhteiskunnallisten muutosten hahmottamisessa ja ymmärtämisessä olemme käyttäneet apuna myös sosiaalipoliittista ja sosiologista tutkimuskirjallisuutta, aikalaisdiagnostista keskustelua sekä Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen viranomaisten tilastoja ja raportteja.

Tieteellisten aikakausjulkaisujen artikkelien käyttämiseen tutkimusaineistona liittyvien erityispiirteiden (mm. aineiston yhteismitattomuus, monikerroksinen tulkinnallisuus ja intertekstuaalisuus) sekä aikalaisdiagnostisen tutkimusintressimme takia emme väitä, että aineisto ja analyysimme paljastaisi luotettavan kuvauksen sosiaalityön nykytilasta ja tulevista kehitysuunnista. Pikemminkin se on tarjonnut mahdollisuuden tutkia sitä, miten sosiaalityön kansainvälinen tiedeyhteisö on ottanut vastaan ja kommentoinut yhteiskunnallisissa toimintaympäristöissä tapahtuneita tai meneillään

olevia sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia muutoksia (vrt. Ylikoski 1998, 259).

Tutkimusintressimme perusteella rajasimme suurimman osan vuosina 1995–2001 ilmestyneistä artikkeleista analyysimme ulkopuolelle. Ensimmäisessä aineiston rajauksessa teimme manuaalisia sekä tietokoneavusteisia hakuja Social Work Abstracts, Cambridge Scientific Abstracts sekä ASSIAN tietokantoihin. Tietokannoissa oli kaiken kaikkiaan reilut 10.000 tiivistelmää tieteellisissä aikakausjulkaisuissa ilmestyneistä artikkeleista, jotka liittyivät sosiaalityöhön. Tutkimusaineiston ensimmäinen rajausta perustui löyhään sosiaalityön yhteiskunnallisen vaikuttamisen määrittelyyn. Olimme kiinnostuneita artikkeleista, joissa kommentoidaan, otetaan kantaa sekä analysoidaan meneillään olevia kehityskulkuja. Tietokannoissa julkaistujen abstraktien perusteella rajasimme tutkimusaineiston 602 artikkeleihin niin, että pystyimme jatkamaan aineiston rajaamista sosiaalityön vaikuttamisteemaan keskittyen. Tässä toisen vaiheen rajauksessa lopullisen tutkimusaineiston valintakriteereinä ja kiintopisteinä toimivat tekstin sitoutuminen 1990-luvun yhteiskunnallisiin muutoksiin ja sosiaalityön yhteiskunnallisen tai professionaalisen aseman paikantamiseen. Näin rajattuna tutkimusaineistomme käsitti kaiken kaikkiaan 212 artikkelia¹. Samalla tämä rajausta tuotti painotuksen angloamerikkalaiseen keskusteluun, koska sekä Yhdysvalloissa että Iso-Britanniassa tehdyt poliittiset linjaukset ovat se konteksti, johon sosiaalityökeskustelut näyttävät pääasiassa sijoittuvan.

Emme ole tehneet tekstien määrällistä sisällönanalyysia tai muutamaa numeerista tekstianalyysia. Käytännössä aineistoa on luettu heuristisesti kylläntymiseen asti niin että aineiston historiallis-yhteiskunnallisen kontekstoinnin avulla tekstien sisältämä laadullinen moniaineksisuus on pyritty muuttamaan tulkinnalliseksi ja havaittuja muutoksia ymmärtämään auttaviksi jäsennyksiksi. Kontekstoinnilla tarkoitamme Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian viime vuosien yhteiskunnallisten kehityskulkujen ymmärtämistä ja suhteuttamista yhteiskunnallisissa puitteissa tapahtuneisiin muutoksiin. (esim. Palonen 1988.)

Näin olemme rakentaneet tutkimusaineiston analyysin avulla tulkinnan, joka tekee näkyväksi myös niitä kehityskulkuja, joihin on syytä kiinnittää huomiota Suomessakin. Samalla toivomme voivamme herättää keskustelua sosiaalityön mahdollisuuksista ottaa nykyoloissa se vaikuttajarooli, johon ammattikunnan eettiset sitoumukset sosiaalityötä haastavat (vrt. IFSW 1994; Sosiaalityöntekijäin liitto 1998).

Sosiaalityön kehityskulkuja

Aineistomme perusteella tuli ilmeiseksi, että sosiaalityön toimintapuitteet ja -mallit ovat muuttuneet radikaalisti 1990 -luvun aikana. Näitä samoja muutosprosesseja on tarkastellut myös Jim Ife (1997) kirjassaan ”Rethinking Social Work. Towards critical practice”. Ife (emt., 49–75) eritteli analyysissään hallinnon, markkinoiden, yhteisön ja sosiaalityön profession diskursseja toisistaan erottuvina ilmiöinä. Aineistossamme nämä eri diskurssit ovat kietoutuneet 1990 -luvun muuttuvissa sosiaalityön yhteiskunnallisissa toimintaympäristöissä ja toiminnan rakentumisessa merkillisellä tavalla yhteen eräänlaiseksi ”mutanttidiskurssiksi” sillä seurauksella, että niin sanottu profesiodiskurssi, siis sosiaalityön professiolähtöiset perustelut omalle vaikuttajana toimimiselleen, näyttäisivät olevan erittäin heikoilla (vrt. Jones 1999). Perinteisesti juuri sosiaalityön professionaalistumiseen on liitetty ammattikunnan yhteiskunnallisen vaikutusvallan ja painoarvon lisääntyminen, mutta nyt tällaisen ajattelun perusta on tullut entistä hatarammaksi (esim. Wilding 1984; Abbott 1995).

Useat yhteiskuntatieteelliset tutkimukset sekä aikalaisdiagnoosit osoittavat, että meneillään on uudenlaisten sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisten regimien muotoutumisprosesseja. Niiden seurauksena uudelleenmääritellään sosiaalityötä sekä yhteiskunnallisena toimintana että professiona perustavanlaatuisesti (esim. Julkunen 2001). Myös aineistostamme syntyy kuva siitä, että sosiaalityön kehitysprosessit kietoutuvat tiiviillä tavalla yleisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin.

Teesimme on, että havaitsemamme sosiaalityön mutanttidiskurssi sulattaa itseensä hallinnon, talouden ja yhteisön diskurssien perustelut tavalla, johon hukkuu sekä argumentaatio aktiivisesta vaikuttamisesta että kenties myös ammattikunnan vaikuttamisen todelliset mahdollisuudet. Keskeisimmiksi sosiaalityössä meneillään oleviksi yhteenkietoutuneiksi kehityskuluiksi aineistostamme tiivistyvät: 1) vastuun ja vaikutusvallan polarisaatio, 2) moraalistuvat painotukset kansalaisuuskäsitteissä sekä 3) eettisesti ristiriitainen professiokehitys. Nämä prosessit myös konkretisoivat väitettämme mutanttidiskurssista eli managerialistisen, markkinasuuntautuneen ja yhteisönäkökulman yhteen sulautumisesta.

Vastuun ja vaikutusvallan polarisaatio

Erityisesti yhdysvaltalaisessa keskustelussa näkyvä kehityssuunta vastuun ja vaikutusvallan polarisaatiosta kertoo sosiaalityön ja yleisemminkin yhteiskunnallisen vaikutusvallan ja vastuun kaksisuuntaisesta siirtymästä. Suun-

tana on yhtäältä vallan ja vastuun siirtäminen keskitason organisaatioilta ja intressiryhmiltä ylöspäin, keskushallinnolle, ja toisaalta alaspäin, yksittäisille työntekijöille ja yksilöille. (vrt. Taylor-Gooby & Lawson 1993, 133–136.)

Kehityskululla on taustansa Yhdysvaltojen tavassa järjestää maan hyvinvointipolitiikka². Keskushallinnon rooli on Yhdysvalloissa muuttunut merkittävästi 1970-luvun puolivälistä lähtien. Hallinnon keskeisenä hyvinvointipalveluiden ohjausmekanismina on toiminut sääntelyn purku ja markkinaohjautuvaan palvelujärjestelmään siirtyminen. Valtionhallinnon tavoitteena on ollut säädellä palveluita mahdollisimman vähän suoraan ja toteuttaa välttämätön sääntely pääasiassa markkinoiden välityksellä. Markkinaohjautuvan mallin on ajateltu korvaavan yhteiskunnalle kalliin, palveluiden tuottajien etuja-ajavan monopolitilanteen uudella tehokkaalla palveluiden tuottamisen tavalla. On väitetty, että markkinaohjautuva malli vastaa aiempaa paremmin palveluiden käyttäjien tarpeisiin. (esim. Hadley & Leidy 1996; Levitt et al. 1999; Segal 1999; Stoez 2000a.)

Edelliset, uusoikeistolaisiksi kutsutut ajattelutavat levisivät Yhdysvalloista Iso-Britanniaan 1980-luvulla. Hyvinvointivaltion esitettiin olevan rahoituskriisissä tai ainakin joutuvan sellaiseen. Kriisin ratkaisemiseksi väitettiin olevan olemassa vain yksi rationaalinen vaihtoehto (vrt. *There Is No Alternative – TINA*³). Tämä vaihtoehto oli aiemmin julkisesti tuotettujen hyvinvointipalveluiden yksityistäminen. Yksityistämällä pyrittiin vähentämään valtion ja veronmaksajien rahoitustaakkaa sekä saamaan hyvinvointiin sijoitetuille rahoille parempi ja tehokkaampi tuotto. Hokemiksi tulivat tehokkuus, vaikuttavuus ja tulos. Niitä edellytettiin uudelta hyvinvointivaltiolta ja sen työntekijöiltä. (esim. Aldridge 1996, 186–188; Froggett 1997, 119–122; Firth 1998; Harris 1998, 851–853; Drakeford 2000; Johnson & Cullen 2000.)

Iso-Britanniassa konservatiivien uusoikeistolainen politiikka sisälsi kolme keskeistä elementtiä: laitosten sulkemisen, hyvinvointipalvelumarkkinoiden luomisen⁴ sekä kansalaisten sosiaalisten oikeuksien kommodifikaation eli talouden logiikalle taivuttamisen (Drakeford 2000; Butler & Drakeford 2001). Keskushallinnon tarkoituksena oli 1980- ja 1990-lukujen taitteessa muokata sosiaalityö ja sosiaalipalvelut toimimaan markkinaperiaatteiden mukaisesti mahdollisimman pitkälti (mm. Frogget 1997, 119–122; Firth 1998; Johnson & Cullen 2000, 230). Brittiläisten tutkimusten (esim. Knapp & Wistow 1996, 356–358, 368; Harris 2003; 1998, 853–854; Postle 2002) mukaan keskushallinto kuitenkin vain vahvasti hallintaansa paikallishallinnon palveluiden järjestämisessä sääntelemällä vastuiden ja voimavarojen suuntaamista taloudellisin keinoin ja erilaisten ohjelmien avulla. Tämän seurauksena paikallishallinnolle jäi yhä vähemmän mahdollisuuksia suunnata toimintaansa. Palvelut siis ohjautuvat edelleen ensisijaisesti kes-

kushallinnon ehdoilla, vaikka palveluiden käyttäjien mielipiteitä kuullaan. Itse asiassa käyttäjänäkökulma ei näytä ohjaavan palveluiden kehittämistä sen enempää kuin valintoja siitä, mistä ja millaisia palveluja hankitaan. (Firth 1998, 52–53, 56–57; Johnson & Cullen 2000, 230.) Esimerkiksi kun määrärahat loppuvat, ei asiakkaan tarvitsemia palveluita yksinkertaisesti osteta hänelle (vrt. Dominelli 1999, 18). Toivottu hallinnon tehostuminen näyttää sen sijaan onnistuneen (esim. DoH 2002; vrt. Kirkpatrick ym. 1999).

Tarkastelemamme aikakauslehtiaineiston mukaan yhteiskunnan hyvinvointipalvelut pyritään angloamerikkalaisittain rakentamaan mahdollisimman kevyiksi tuotanto- ja hallintatavoiltaan niin, että joustot, vastuut sekä riskinotto siirretään laajassa merkityksessä yksilöille – kansalaisille sosiaalityöntekijöille (esim. Albert 2000; Stoez 2001a). Yhteiskunnan makrotasolla vaikutusvallan vetäytyminen välitasoilta ilmenee muun muassa yksilöitä ja yhteisöjä yhä itseohjautuvammiksi opettavina lakeina tai poliittisina uudistusohjelmina, joista esimerkkinä Yhdysvaltojen vuoden 1996 *welfare-to-workfare* -reformi (U.S. Public Law 104–193) sekä pääministeri Tony Blairin luotsaaman New Labourin uudet sosiaaliset reformiohjelmat (esim. Hyde ym. 1999; Jordan & Jordan 2000). Suomessa viitteinä kansalaisia itseohjautuvammiksi opettavista reformeista voidaan pitää esimerkiksi henkilökohtaisen aktivoinnin lisääntymistä, kuntouttavaa työtoimintaa ja ylipäänsätoimeentuloturvan uusvastikkeellistamista (Julkunen 2001, 168–192).

Sosiaalityöntekijöiden tasolla polarisaatiokehitys tarkoittaa aineistomme mukaan muun muassa vastuun henkilökohtaistumista sekä työsuhteiden että työn tuloksellisuudenkin kannalta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa palkka, työolot ja ammatillinen toimintavapaus olivat parempia yksityisillä kuin julkisilla työnantajilla, mutta tällä hetkellä tilanne näyttää toisenlaiselta. Yksilölliseen palveluohjaukseen eli *managed care* -toimintamalliin siirtymisen myötä Yhdysvalloissa perinteisesti vallinneet sosiaalipalveluiden kahdet markkinat (yksityinen ja julkinen) ovat kietoutuneet entistä tiukemmin toisiinsa. *Managed care* -mallissa näkyy myös selvimmin se, kuinka riskit ja joustot siirtyvät sellaisille palveluja ohjaaville ja tuottaville työntekijöille, joiden työsuhteet ovat pääsääntöisesti palkkio- tai sopimuspohjaisia. Näissä palkkio-perustaisissa työsuhteissa ei yleensä makseta valmisteleavasta työstä, kuten puhelusta, muiden kuin asiakkaana olevan perheen jäsenten tapaamisesta tai yhteistyöneuvotteluista muiden mukana olevien viranomaisten kanssa, vaikka nämä tehtävät olisivat tärkeitä työn onnistumisen kannalta. Yhä suurempi osa työntekijöiden ajasta menee palveluiden myyntiin ja markkinointiin sekä suoritusvelvoitteiden ja taloudellisten tavoitteiden saavuttamiseen ja osoittamiseen. Palvelujärjestelmän joustot otetaan lopulta sosiaalialan työntekijöiden selkänahasta. (Segal 1999; Brill 2001, 227; Franklin 2001, 240–241; vrt. Rullo 2001; Beck 2000.)

Moraalistuvat painotukset kansalaisuuskäsityksessä

Professionaalisen sosiaalityödiskurssin perustana on ollut sosiaalisen kansalaisuuden ajatus, jonka mukaan kansalaiset nähdään yhtäläisinä ja tasa-arvoisina yhteiskunnan jäseninä ja heidän asemaansa pyritään vahvistamaan lisäämällä ja edistämällä kansalaisten sosiaalisia oikeuksia (vrt. IFSW 1994). Sosiaalityön yhteiskunnallisena tehtävänä on tämän ajattelun mukaan tarjota kansalaisille sellaisia palveluja, joita yhteisö tai yksityinen sektori eivät tarjoa. (Esim. Seebohm 1968; Harris 1999; Harris & McDonald 2000; Reisch & Andrews 2001.)

Yhdysvalloissa (Katz 2001; Schram & Soss 2001) on 1970-luvulta ja Iso-Britanniassa (Parton 1996; Harris 2002; 2003) 1980-luvulta alkaen neuvoteltu siitä, nähdäänkö sosiaalityön kohteena tai piirissä olevat ihmiset kuluttajakansalaisuuden vai sosiaalisen kansalaisuuden näkökulmasta. Kuluttajakansalaisella on ideaalisesti vapaus valita erilaisista tuotteista tai palveluista mieleisensä. Kuluttajakansalaisella on oikeus saada rationaalisten päätöstensä perustaksi laadukasta ja vertailukelpoista tietoa tarjolla olevista tuotteista tai palveluista.

Sosiaaliseen kansalaisuuteen liittyneeseen asiakkuusajatteluun (*client* merkityksessä, vrt. Eräsaari R. 1985; Niiranen 2002) verrattuna työntekijän ja asiakkaan välisen vuorovaikutussuhteen laadullinen merkitys korvautuu työntekijän todistetulla ja näytetyllä (lisenssit sekä empiirisen arviointitutkimuksen tulokset) osaamisella. Kuluttajakansalaisuuden täydellinen toteutuminen ei kuitenkaan ole mahdollista, sillä sosiaalityössä, osana sosiaalihuoltoa asiakkaalla ei ole valinnan vapauden mahdollisuutta. Hän on usein vastentahtoisesti tai olosuhteiden pakosta sosiaalityön piirissä, joten hänen sosiaalisten oikeuksiensa luonne poikkeaa olennaisesti kuluttajan oikeuksista. Sosiaalisia oikeuksia ei voida edes mitata talouden lainalaisuuksin ja rationaliteetin, vaikka sitä yritettäisiinkin. (Harris 1999; myös Banks 1998, 224–226; Dominelli 1996, 156–165; 1999, 17–19; Jordan 2001, 534).

Yhdysvaltojen (Katz 2001; Scram & Soss 2001; Asen 2002) ja Iso-Britannian (Prime Minister 1991; Labour Party 1991; ks. Harris 1999, 924–925; vrt. Kirkpatrick ym. 1999; Jordan & Jordan 2000) 1990-luvun puolenvälin sosiaalireformien taustalta löytyy suurimpien poliittisten ryhmien välinen historiallinen konsensus, jonka seurauksena kansalaisuuskäsitystä uudelleenmääriteltiin. Nikolas Rose (1999, 474–475; myös 1998; vrt. Haatanen 2000) on kuvannut sitä puhumalla ”moraalisesta käänteestä”, jossa ihmisten hallinta siirtyy eettisyyden välityksellä tapahtuvaksi. Moraalisen käänteen myötä ihmisiä ei enää pidetä arvossa sosiaalisina olentoina. Ihmisiä ei myöskään ajatella uusliberalismin tai klassisen taloustieteen tapaan rationaalisina yksilöinä, jotka pyrkivät mahdollisimman suureen oman edun

tavoitteluun. Moraalisuuden painottamisen seurauksena ihmisiä punnitaan ennen kaikkea eettisesti vastuullisina yksilöinä. Vastaavasti yhteisöissä ja yhteiskunnissa syntyvät ongelmat ymmärretään ensisijaisesti eettisinä ongelmina, jolloin tulee mahdolliseksi kehittää uudenlaisia tapoja hallita yksilöiden käytöstä. (vrt. Barber 1984; Janoski 1997.)

1990 -luvun lopun kansalaisuuskäsityksen painottamisen ja perusteluiden muutosten seurauksena voidaan puhua moraalisesti vastuullisesta kansalaisesta, jolloin koko kysymyksenasettelu – tai pikemminkin koko yhteiskunnallisten suhteiden määrittäminen – on pyritty muuttamaan etiikkaperustaiseksi. Tämä puolestaan vaikuttaa arvoihin, joiden mukaan yksilöt toimivat ja omaksuvat velvollisuuksia. (Rose 1999, 470–471.) Moraalisuuden painottaminen on ulotettu Yhdysvalloissa jopa lakitekstiin, johon on kirjoitettu vuoden 1996 sosiaalireformien yhteydessä selkeitä moraalisia ohjeita, kuten: ”Menestyvän yhteiskunnan perusta on avioliitto. Menestyvän yhteiskunnan pääasiallinen instituutio on avioliitto, joka edistää lapsen etuja. Onnistuneessa lapsen kasvatuksessa ja lasten hyvinvoinnissa on olennaista vastuullisen isyyden ja äitiyden edistäminen.” (käännös SK & TM). (U.S. Public Law 104–193.)

Iso-Britanniassa moraalisuuden painottaminen ei ole vielä ulottunut Yhdysvaltojen tapaan lakitekstiin, vaan se on tapahtunut piirun verran hienovaraisemmin erilaisten poliittisten uudistusohjelmien välityksellä (esim. Hyde ym. 1999; Jordan & Jordan 2000). Pääministeri Tony Blair (1997; ks. Butler & Drakeford 2001, 11–12) hahmotti uutta yhteiskuntaa jämerästi jo ensimmäisessä puheessaan pääministerinä: ”Tämän modernin kansalaisyhteiskunnan perusta on vastavuoroisen vastuullisuuden tai velvollisuuden etiikassa, jossa oikeudet edellyttävät velvollisuuksia. Se on yhteiskunta, jossa me pelaamme sääntöjen mukaan.” Hyvinvointivaltion uudelleenmäärittely koskee nimenomaan pelin sääntöjen muutosta.

Ruth Levitasin (1998; vrt. Bauman 2000) mukaan viime vuosina on tapahtunut merkittävä muutos sosiaalista ja taloudellista uusjakoa sekä sosiaalista integraatiota kannattavista diskursseista sellaiseen retoriikkaan ja ohjelmiin, joissa poliittisia toimenpiteitä perustellaan moraalisen alaluokan avulla. Myös aineistomme artikkeleissa kommentoidaan keskusteluja ja käytäntöjä, joilla Yhdysvalloissa väitetään tuotetun tällainen julkisista tuista riippuvainen alaluokka oikeuttamaan harjoitettua politiikkaa (esim. Katz 2001; Scram & Soss 2001; Asen 2002).

Sosiaalityön yhteiskuntasuhteisiin ja toimintaympäristöön avautuu uudenlainen näkökulma Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian muuttuneiden pelisääntöjen kautta (esim. Levitas 1998; Jordan & Jordan 2000; Stoesz 2000a; Butler & Drakeford 2001; Jordan 2001). Moraalisuuden painottamisen lisäksi reformeille on tyypillistä yksilön henkilökohtainen työvelvollisuus,

sosiaaliavustuksien leikkaaminen ja aiempaa tiukempien aikarajoitusten asettaminen tukien kestoille (esim. Hagen 1998; Stoez 1998; 2000a; 2000b; Brandwein 2000; Hasenfeld 2000; Long 2000; Rahkonen 2000; Anderson 2001; Crowell 2001).

Vapaan kuluttajakansalaisen kyseenalaistamattomien oikeuksien rinnalle nousi nopeasti kansalaisvelvollisuuksien painottaminen: vain noudattamalla ja toteuttamalla velvollisuuksia voi kansalainen saavuttaa oikeuksia (vrt. Levitt ym. 1999, 60; Jordan 2001, 528). Tämä ajattelu on paluuta vanhaan; se on yksilökohtaisen tarveharkinnan turvin tapahtuvaa asiakkaiden jaottelua kelpvollisiin ja kelpvottomiin kansalaisiin (esim. Sipilä 1989). Tätä uusmoraalista käännettä vasten on ymmärrettävissä se, miksi Yhdysvalloissa lakitekstiin kirjoitetaan moraalisia ohjeita tai miksi Iso-Britanniassa poliittisissa ohjelmissa korostetaan henkilökohtaisia moraalisia vastuita ja velvollisuuksia. Koko kansalaisuuden määrittelyn kehikko on pyritty muuttamaan sellaiseksi, jossa ongelmakäyttäjymisen sosiaalisille tai yhteiskunnallisille perusteluille ei ole sijaa. Syyt köyhyyteen ja huono-osaisuuteen löytyvät löyhistä yhteisöiteistä tai yksilön laiskasta luonteen laadusta. Sosiaalityön yhteiskunnallisen vaikuttamisen paikka ja mahdollisuudet hämärtyvät, kun sosiaalisten ongelmien syntymekanismit sekä vaikuttamisen keinot vierotetaan laajemmista sosiaalisista ja yhteiskunnallisista selityksistä ja palautetaan joko talouden kielelle tai yksilöiden ja yhteisöjen ongelmiksi.

Näyttääkin siltä, että enää ei edes uskota siihen, että olisi olemassa tilaa yhtäläisille ja universaaleille kansalaisten sosiaalisille oikeuksille. Pikemminkin kansa on jo jaettu kahtia ja samalla on toteutumassa vanha uhka A- ja B -luokan kansalaisista. Parhaaseen A-ryhmään kuuluvat ne, jotka käytöksellään osoittavat kyvykkyytensä vastata valtion heihin tekemiin panostuksiin. Moraalisesti vastuulliset kansalaiset eivät näin edes joudu tekemisiin sosiaalihuollollisen sosiaalityön kanssa, vaan he voivat tarvittaessa käyttää muita sosiaalipalveluita, esimerkiksi psykoterapiaa. B-ryhmä, joka osoittaa käyttäytymisellään, ettei se kykene olemaan luottamuksen ja siten yhteiskunnallisten sijoitusten arvoinen, joutuu yhteiskunnallisen tarkkailun piiriin. Näin B-kansalaiset ansaitsevat yhteiskunnalta osakseen vain kuritusta ja tulyyttä, jotta oppisivat elämään sääntöjen mukaan. (Butler & Drakeford 2001, 11–15; Jones 2001, 560–561.) B-ryhmän kansalaisten on todistettava luotettavuutensa suhteessa yhteiskuntaan ennen kuin yhteiskunta voi luottaa heihin (Levitt ym. 1999; Jordan & Jordan 2000; Jordan 2001).

Sosiaalihuollon piirissä olevien ihmisten köyhyyttä ei Nicholas Rosen (1999, 487) mukaan enää ymmärretä materiaalistien resurssien puutteena, mikä oli köyhyyden aiempi ensisijainen merkitys eikä edes puutteena kulttuurisesti tavanomaisista resursseista, köyhyyden toissijaisesta merkityksestä. Syrjäytymisen tavoin myös köyhyys määritellään yhteenkuuluvuuden, vas-

tuuttomuuden ja velvollisuudentunnottomuuden käsitteillä moraalisen yhteisön alueella, jolloin materiaalisesta puutteesta tulee yksilön ja hänen lähiyhteisönsä pulma. Zygmunt Bauman (2000) toteaa, että muuttunut suhtautuminen köyhyyteen ilmenee selvimmin siinä, että sosiaalireformeista seuranneen työvelvoitteen myötä keskiluokkaa riivanneesta tulevaisuuden epävarmuudesta tulee myös osa avustuksilla elävien ihmisten arkea. Aiemmin tuensaaja saattoi olla varma, että hän saa vähäisen toimeentulotukensa säännöllisesti, mutta niukkana. Muuttuneessa tilanteessa työelämän vaatimat joustot on siirretty kaikille – myös niille, jotka ovat ulkona työmarkkinoilta.

Sosiaalityössä edelliset prosessit ovat johtaneet keskusteluihin ja ponnisteluihin eksluusion, syrjinnän, vastustamiseksi sekä ennen kaikkea inklusion, mukaanottavien toimintamallien rakentamiseksi. Siihen sijoittuu kuitenkin ristiriita: puhe inklusiosta voi sisältää oletuksen eksluusiosta ja siten se hyväksyy näin eriarvoisuuden (esim. Lister 1998; Julkunen 2001, 168–170).

Ristiriitaistuva sosiaalityö

Kolmas havaitsemamme kehityskulku angloamerikkalaisissa sosiaalityön ammatillis-tieteellisissä keskusteluissa liittyy sosiaalityön ammatillisiin näkymiin, tarkemmin ottaen sosiaalityön kohteen ja profession erkaantumiseen. Tutkimusaineistomme artikkeleiden valossa sosiaalityön ammatin tila vaikuttaa sängen kehnolta (vrt. Flexner 2001; Syrett ym. 1997, 154). Professioksi lääkäreiden ja juristien rinnalle ei enää haikailtu, vaan pikemminkin purettiin epätoivoa sosiaalityön juurien menettämisestä ja peräänkuulutettiin sosiaalityön professioasemaa legitimoineita yhteiskunnallisia tehtäviä, kuten köyhien ja marginaalissa elävien auttamista. Sosiaalityötä ei nähty yhteiskunnallisena vaikuttajana ja aktiivisena toimijana, vaan pikemminkin sosiaalipoliittisen koneiston käskyjen tahdottomana toteuttajana. (vrt. Specht & Courtney 1994; Gibelman & Schervish 1996; Dominelli 1999; Jordan & Jordan 2000; Long 2000; Stoetz 2000a; Brill 2001; Butler & Drakeford 2001; Franklin 2001; Jones 2001; Reisch & Andrews 2001.)

Andrew Abbottin (1988; 1995) mukaan sosiaalityöntekijöiden liikkuvuudessa ja siirtymisessä uusille ammatillisen toiminnan alueille ei ole sinänsä mitään ihmeellistä. Kaikki professiot ovat liikkeessä ja määrittävät itseään suhteessa muuttuviin yhteiskunnallisiin toimintaympäristöihin sekä toisiin ammattikuntiin. Koko professioiden maailma voidaan nähdä yhtenä suurena kamppailuna, jossa ammatit ottavat mittaa toisistaan ja liikkuvat ulos jopa ammatin alkuperäisiltä toiminta-alueilta. Professiot kilpailevat keskenään asiakkaista, statuksesta, resursseista, pätevyysvaatimuksista sekä kaikesta muusta sellaisesta, jota voi kutsua ammatin toimivallaksi eli oikeudeksi hallita tiettyjä yhteiskunnallisia tehtäväalueita.

Historiallisesti sosiaalityön profession ominta toiminta-alueita ovat olleet kaikki ne sosiaalialan tehtävät ja marginaalissa elävät ihmiset, joita muut ammattikunnat eivät ole halunneet ottaa vastuulleen. Sosiaalityöntekijöiden työn ydinalueen ovat muodostaneet vähäosaiset ihmiset ja erilaiset (elämis)yhteisöt. (mm. Wenocur & Reisch 1989.) Andrew Abbotin (1995, 550–562) mukaan sosiaalityön erityisluonteesta rajatilojen sekä rajojen ylitysten ammattina seuraa, että ammatin perusta on jo lähtökohtaisesti häilyvä. Sosiaalityöntekijät yrittävät paeta häilyvyyttä ja siirtyä johonkin, jonka voisivat tehdä ja pitää selkeänä. (Abbott 1995.)

Sosiaalityön pätevyysvaatimusten säännöstelyn purkaminen (deregulation) ja kouluttamattoman tai matalasti koulutetun työvoiman suosiminen aiemmissa sosiaalityöntekijöiden tehtävissä on ollut osa kehitystä, jossa ammattikunta ja tehtäväalueet erkanevat (vrt. Mason 1992; Stoez 2000a; Anderson 2001, 166; Franklin 2001, 240). Esimerkiksi Iso-Britanniassa vankeinhoidon ja kriminaalihuollon sosiaalityön koulutus on siirretty yliopistoista työssä oppimisen piiriin (Dominelli 1999, 19; Singh Bui 2001; Smith 2001). Myös sosiaalityön tehtäväalueita määritellään uudelleen, josta selkeimpänä esimerkkinä on *care managementin* vahva leviäminen terveydenhuollon puolelta sosiaalipalveluiden organisaatioihin sekä Yhdysvalloissa että Iso-Britanniassa (Segal 1999). Aineistomme mukaan korkeasti koulutetut sosiaalityöntekijät ovat siirtymässä huolehtimaan keskiluokan hyvinvoinnista tarjoamalla psykoterapiaa tai mielenterveyspalveluita (esim. Gibelman & Schervish 1996; Abramovitz 2001; Jacobson 2001). Samalla kun sosiaalityöntekijät ovat korkeammin koulutettuja kuin koskaan aiemmin, ammattia määritetään sen perinteisiltä toiminta-aloilta ulos sen omasta toimesta.

Muutoksia hahmotettaessa kuvaavaa on kielenkäyttö, jolla sosiaalityöstä puhutaan. Esimerkiksi Iso-Britannian käytännöissä *social work* -sana ollaan hylkäämässä ja siellä on siirrytty pääasiassa käsitteeseen *social care* (Lyons 2002; vrt. DoH 2001a; Jacobson 2001; Orme 2001). Sosiaalityötä sanana käytetään vähemmän. Aiemmin sosiaalityöksi mielletystä tai sosiaalityön alueelle kuuluneista ilmiöistä ei puhuta sosiaalityönä vaan jonakin muuna. Käytännön takana on ajatus siitä, että vaihtamalla käsitettä muutetaan samalla kansalaisten suhdetta sosiaalityöhön. Ihmiset eivät ole enää kohteita vaan he ovat palvelun saajia. Käytettyjen sanojen sisältöjen uudelleen määrittelyjen seurauksena aiemmille sosiaalityön merkityksille jäävät ikävät tehtävät. Hurjimmissa kauhukuvissa sosiaalityön yhteiskunnallisena tehtävänä nähdään ainoastaan tyyliä jakaminen asiakkaaksi joutumisen kriteerit läpäisseille yksilöille. (esim. Jordan & Jordan 2000; Butler & Drakeford 2001; Jones 2001; Jordan 2001.) Tämä taas näyttäisi entisestään kiihdyttävän korkeasti koulutettujen sosiaalityön ammattilaisten siirtymistä yhä kauemmaksi marginaalissa elävien ihmisten parissa tehtävästä työstä. Kuvaavaa

nykytilanteessa on, että julkisten palveluiden vaikeimmissa tehtävissä työskentelevät työntekijöistä kokemattomimmat ja vähiten koulutetut (Gibelman & Schervish 1996, 121–122).

Kaiken kaikkiaan angloamerikkalainen sosiaalityö on tutkimusaineistomme valossa erittäin ristiriitaisten muospaineiden kohteena. Sosiaalityön korkealaatuiselle ammattitaidolle näyttäisi olevan suuri tilaus kansalaisten luokittelemiseksi erilaisiin hallinnan kategorioihin (vrt. Lorenz 1994). Sosiaalityön rooli yhteiskunnallisena vallankäyttäjänä onkin korostumassa uuden vastuullisuus- ja tehokkuuskulttuurin myötä (Webb & McBeath 2002). Tapahtuneiden muutosten seurauksena sosiaalityölle asettuva yhteiskunnallinen tehtävä aiheuttaa lisääntyvässä määrin uusia moraalisia kysymyksiä. Arjessa toimivien sosiaalityöntekijöiden on vaikea toteuttaa ja perustella toimintaansa ammattikunnan eettisten periaatteiden mukaisesti, kun toteutettu yhteiskuntapolitiikka ja hallinto edustavat erilaista kansalaisuuskäsitystä kuin se, mihin professionaalinen sosiaalityö eettisissä lähtökohdissaan sitoutuu (vrt. Butler & Drakeford 2001, 16).

Karen Postlen (2002; myös Dominelli 1996, 162–163; 1999, 19; Banks 1998, 224–226; Lymberty 2000, 130–131) mukaan sosiaalityöntekijät joutuvat kohtaamaan aiempaa enemmän tilanteita, joissa asiakkaan kohtaamisesta syntynyt professionaaliseen harkintaan ja asiantuntijuuteen perustuva informaatio on puristettava määrämuotoisille rastituslomakkeille. Niissä vapaille perusteluille ei yksinkertaisesti jätetä tilaa. Sosiaalityöntekijä saa kylä ajatella ja harkita niin paljon kuin haluaa, kunhan kirjaa työnsä tietokonelomakkeelle, joka muuttaa asiakkaan elämäntilannetta koskevan informaation numeroiksi. Sosiaalityöntekijät vertaavat työtään jopa tehdastyöhön (Jones 2001, 553). Vastakohtana tälle kehitykselle on viime vuosien suomalaisissa tutkimuksissakin tehty havainto, että onnistuakseen sosiaalityö tarvitsee yhä ainutkertaisempia ja tapauskohtaisempia lähestymistapoja (esim. Mutka 1998).

Haasteena murenevät vaikuttamisen mahdollisuudet

Tavoitteenamme on ollut tuoda kansainvälistä näkökulmaa sosiaalityön vaikuttamismahdollisuuksiin ja meneillään oleviin muosprosesseihin. Sosiaalityön angloamerikkalaisissa 1990 –luvun tieteellisissä aikakauslehtiartikkeleissa käydyin keskustelun ja sitä kehystävän sosiaalipoliittisen ja sosiologisen tutkimuskirjallisuuden sekä aikalaisdiagnostisen keskustelun pohjalta olemme jäsentäneet muutamia muutossuuntia, joihin Suomessa on syytä kiinnittää huomiota. Tällaisiksi kehityskuluiksi tiivistyivät kolme proses-

sia: vastuun ja vaikutusvallan polarisaatio, moraalistuvat painotukset kansalaisuuskäsityksissä sekä eettisesti ristiriitaistuva professiokehitys.

Sosiaalityön yhteiskunnallisena vaikuttajana toimimisen mahdollisuuksien paikantaminen ja osoittaminen nykyajassa on vaikea tehtävä. Sosiaalityön tietoiseen yhteiskunnalliseen vaikuttajan rooliin kuuluu Michael Reischin ja Janice Andrews (2001) mukaan aina yhteiskunnallisen status quon aktiivinen haastaminen sekä profession sisällä että sen ulkopuolella. Tällaiseen muutostoimintaan sosiaalityössä ei juuri nyt näytä olevan valmiutta. Ensinnäkin ammatin toimintapuitteissa on tapahtunut sellaisia muutoksia, jotka sekä rajoittavat ammatin autonomiaa että tuottavat hämmennystä ja epävarmuutta. Toisaalta valtarakenteiden muutospyrkimys tarkoittaa työntekijän henkilökohtaista riskeille alttiiksi asettumista tarttuessaan muutosaktiivisiin toimiin. Lisäksi nykyinen tilanne on nimenomaan sosiaalityön näkökulmasta hankala, sillä sosiaalityön käytäntöjen sisältämä moraalinen ja eettinen harkinta ei taivu talouden rationaliteetteihin ilman, että samalla hukataan jotakin ammatin eettisestä ytimeistä (Bauman 2000).

Aineistomme perusteella tuli ilmeiseksi kuva siitä, että sosiaalityön toimintapuitteet ja -mallit ovat muuttuneet radikaalisti 1990 -luvun aikana. Samalla syntyi kuva siitä, että sosiaalityön kehitysprosessit kietoutuvat tiiviillä tavalla yleisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Angloamerikkalaisissa sosiaalityön ammatillis-tieteellisissä aikakausjulkaisuissa nämä muutosprosessit heijastuvat sosiaalityön keskusteluissa siten, että talouden, hallinnon ja moraalisuuden ulottuvuudet kietoutuvat toisiinsa. Ne vaikeuttavat ammatin eettisen näkökulman perustelemista ja korostavat markkinaohjautuvuutta. Tämä tarkoittaa sosiaalityön professiolle ainakin kahdenlaisia seurauksia. Ensinnäkin ammattikunnan poliittisista ja eettisyyteen perustuvista juurista on tullut lähinnä rasite, sillä poliittisesti radikaalit tai yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivät ”tuotteet” ovat ostajan näkökulmasta epäilyttäviä. Sosiaalityön palvelun tai tuotteen ostajan on perustellumpaa maksaa empiirisesti hyväksi näytetystä työsuorituksesta kuin epämääräisestä ammattikunnan luottamukseen nojaavasta lupauksesta työn vaikuttavuudesta. Toiseksi sosiaalityön läpimarkkinaistuminen näyttäisi merkitsevän myös ammattikunnan siirtymistä pois aiemmilta ydinalueiltaan. Palvelut tuotetaan tai ostetaan halvemmalta kouluttamattomalta työvoimalta ja akateemisesti koulutetut sosiaalityöntekijät puolestaan siirtyvät yhteiskunnallisesti arvostetummille toimialoille kilpailemaan psykologien, lääkäreiden sekä erilaisten terapeuttien kanssa samoista työpaikoista. Tässä tilanteessa sosiaalityöntekijöiden kilpailuetuna muihin ammattiryhmiin verrattuna on matalammat, kilpailukykyisemmät palkat (Segal 1999).

Vastuu ja valta ovat sosiaalityössä polarisoitumassa. Ne siirtyvät keskitason organisaatioilta ja intressiryhmiltä ylöspäin keskushallinnolle sekä toi-

saalta alaspäin, yksittäisille työntekijöille ja yksilöille. Kun vastuu ja vaikutusvalta ei polarisoitumisen seurauksena enää niin selvästi kuin aiemmin ole välittäjäorganisaatioilla (esimerkiksi ay-liike ja välitason hallinto), niin toimivien vaikutuskanavien hakeminen on entistä hankalampaa. Sosiaalityöntekijöiden ammattikunnan tasolla polarisaatiokehitys tarkoittaa aineistomme mukaan muun muassa vastuun henkilökohtaistumista niin työsuhteiden kuin työn tuloksellisuudenkin kannalta. Yksittäisen sosiaalityöntekijän näkökulmasta kyseessä on jälleen yksi uusi elämänpoliittinen valintatilanne, jossa sosiaalityön ammattikuntaan liitetyt eettiset valinnat ja niiden seuraukset jäävät yksittäisten toimijoiden harteille. Tilannetta ei juuri helpota se näkyviin työntyvä kehityskulku (Harris 2003, 60–76), jossa ammattikunnan perinteistä ideologista itsemääräämisoikeutta ollaan korvaamassa sosiaalityön tehtäviin ja ammattikuntaan kohdistuvalla uusmoralistisen hallinnan harjoittamalla ideologisella ja teknisellä kontrollilla. Vaikuttamiskanavat ja vallankäytön keskukset ovat lisäksi sekä vaikeasti hahmottuvia että hankalasti tavoitettavia.

Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian esimerkkien kautta sosiaalityön yhteiskuntasuhteisiin ja toimintaympäristöön avautuu uudenlainen näkymä: moraalisiin painoiin kansalaisuutta määrittävä kehikko ei juuri jätä sijaa ihmisten ongelmien sosiaalisille tai yhteiskunnallisille perusteluille. Moraalisuuden painottamisen lisäksi aikamme reformeille on tyypillistä yksilön henkilökohtainen työvelvollisuus, sosiaaliavustuksien leikkaaminen ja aiempaa tiukempien aikarajoitusten asettaminen tukien kestoille. Samalla vierotetaan sosiaalisten ongelmien syntymekanismit sekä vaikuttamisen keinot laajemmista sosiaalisista ja yhteiskunnallisista selityksistä sekä palauteaan ne joko talouden kielelle tai yksilöiden ja yhteisöjen ongelmiksi. Tämän uusmoraalisen käänteen myötä sosiaalityön yhteiskunnallisen vaikuttamisen paikka ja mahdollisuudet hämärtyvät. Sosiaalityön vastuullisuus on määrittymässä uudelleen, joskin historiasta tutulla tavalla. Esimerkiksi aktivointipolitiikkaan liittyvät luokittelutehtävät ja tilinpitokulttuuriin liittyvät tehokkuus- ja vastuuttamisvaatimukset tuovat pehmeästi hiipien sosiaalityön yhteiskunnalliseen vallankäyttöön vahvan, kansalaisia kontrolloivan ulottuvuuden.

Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa tapahtuneista sosiaalisista, poliittisista ja taloudellisista muutoksista on seurannut vaatimus vastata monimutkaistuneen todellisuuden haasteisiin mahdollisimman yksinkertaisilla tekniikoilla. Sosiaalityöntekijöiden odotetaan toimivan tehokkaasti ja vaikuttavasti aiempaa vähemmällä resursseilla. Samanaikaisesti heidän tulisi pystyä osoittamaan tekemänsä työn rahallinen arvo. Sosiaalityön toimintaympäristö on toisaalta muuttunut niin, että sosiaalityön arjessa syntyy ja kehittyy koko ajan uusia eettisiä haasteita ja ongelmia. Lisääntynyt sosiaalityön palveluiden tarve yhdistettynä puutteeseen pätevistä sosiaali-

työntekijöistä johtaa lisäksi siihen, ettei tarvittavia palveluita edes pystytä tuottamaan ja että palvelut, joita tarjotaan, eivät täytä hyvän palvelun vaatimuksia (esim. Gibelman & Schervish 1996, 118).

Mielenkiintoiseksi nykyisen tilanteen tekee se, että sosiaalityö erillisenä ammattikuntana on kautta aikojen oikeuttanut itsensä nimenomaan köyhien ja syrjäytyneiden auttamisen kautta (Wenocur & Reisch 1989; Abbott 1995; Bauman 2000; Katz 2001). Nyt näyttää käyvän niin, että köyhimpien ja kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa olevien ihmisten kanssa joutuvat työskentelemään kaikkein vähiten koulutetut työntekijät. Samaan aikaan vaatiiviin marginalisoitumisen ilmiöiden kohtaamiseen koulutetut sosiaalityöntekijät näyttävät luopuvan professionsa perinteisestä ydintehtävästä meteliä nostamatta (myös Granfelt 1998, 177).

Edelliset kehityskulut ovat johtaneet siihen, että sosiaalityön keskeisten arvojen (palvelun laatu ja yhtenäisyys sekä sosiaalinen oikeudenmukaisuus) noudattaminen on tullut entistä vaikeammaksi ja ammattikunnan kehitys eettiseltä kannalta ristiriitaiseksi. Muutosten myötä sosiaalityön on yhä vaikeampaa olla perusteluiltaan altruistista. (Brill 2001, 225–226; vrt. Stoez 2000a, 43–46; Long 2000, 67.) Näin ammattikunta on kadottamassa sekä autonomiansa että uskottavuuttaan, ja sen lisäksi paikkansa, yhteiskunnallisena vaikuttajana sekä professionaalisenä toimijana.

Nämä sosiaalityön kehityssuunnat ovat herättäneet keskustelua vaihtoehtoisten toimintamallien hakemisesta. Yksi vastaus toimintaympäristön muutoksiin vaikuttavien voimien monimutkaisuuteen ja koettuun ulkoisten tekijöiden ylivoimaisuuteen on ollut ammatillisen asiantuntijuuden vahvistaminen ja uudelleenjäsentäminen sosiaalityön ammatillisissa keskusteluissa. Kriittinen ammattikäytäntö (Pease & Fook 1999; Adams ym. 2002; Fook 2002), kriittinen reflektiivisyys (Karvinen 1996) tai refleksiivinen sosiaalityö (Mutka 1998) edustavat sosiaalityön keskusteluissa yhtä ratkaisuvaihtoehtoa ajan haasteisiin. Vahva, monimuotoinen ja joustava ammatillinen osaaminen, metodisuus, ja tietoinen sosiaalityöntekijänä toimimisen subjektiivisuus nähdään ammatillisen asiantuntijuuden perustana. Kriittisyyden ja reflektiivisyyden kautta kehittämisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen ulottuvuus pyritään rakentamaan osaksi ammatillista asiantuntijuutta. Suunta ei kuitenkaan voi olla asiantuntijuuden vahvistaminen suljetun professionaalisuuden linnakkeessa vain rajattuihin hyviin käytäntöihin nojaten. Refleksiivisen, avoimen ja muutosaktiivisen sosiaalityön asiantuntijuuden on löydettävä tiensä perustoilleen, kansalaisten tarpeista lähtevään toimintaan (vrt. Ife 1997; Eräsaari R. 2002).

Asiantuntijuuden kehittäminen, uusien ratkaisujen luominen ja uudenlaisen muutosaktiivisen ammatillisuuden oppiminen ei voi rakentua pelkästään yksittäisten toimijoiden varaan. Tarvitaan tukiverkkoja ja rakenteita, jotka

mahdollistavat luovuuden ja innovatiivisuuden sekä ruokkivat kriittisyyttä ja tukevat moraalista selkärankaa. Nämä esimerkiksi organisaatioiden oppimista koskevilla keskusteluilla tunnistetut tekijät (esim. Nonaka & Takeuchi 1995; Wenger 1998; Yliruka 2000) löytyvät arkityön käytännöistä. Lisäksi tarvitaan tiivistä verkostoitumista sekä aloitteellista tutkimukseen ja ammatilliseen kokemustietoon perustuvaa osallistumista yhteiskuntapolitiiseen keskusteluun (Banks 1999). Itsensä näköinen ja itseään kunnioittava sosiaalityö peilautuu lopulta omissa käytännöissään.

Viitteet

- ¹ Tutkimusaineiston artikkeliluettelo on saatavissa kirjoittajilta.
- ² Tässä yhteydessä on syytä todeta, että Yhdysvalloissa on eri tavoin ja erilaisista lähtökohdista kehittynyt hyvinvointipalveluiden tuottamisen järjestelmä kuin Pohjoismaissa (ks. Anttonen & Sipilä 2000).
- ³ TINAlle on tyypillistä, että kuvaukset asioiden nykytilanteesta esitetään realistisessa muodossa. Näin toimittaessa luodaan mielikuva siitä, että on olemassa vain yksi tapa ymmärtää todellisuutta, ja vain yksi toimiva ja mahdollinen tapa ratkaista todellisuudessa ilmenneet ongelmat. (Rose 1999, 472; Suomessa vrt. Eräsaari, L. 2002; Kantola 2002.)
- ⁴ Yhdysvalloista tuotiin Iso-Britanniaan ostaja-tuottaja- ja seka- (*mixed economy*) tai näennäistalous (*kvasimarkets*) mallit sekä edellisiin liittyvä *care management*. Vuonna 1991 *case management* käsitteen käyttö korvattiin virallisissa yhteyksissä (DoH 1991a) *care managementilla*, joka otettiin käyttöön laajasti myös sosiaalipalveluissa. Hämmennystä lisää se, että New Labour on ruvennut käyttämään uudestaan *case management* käsitettä mielenterveyspalveluissa avohuollon yhteydessä (Ryan ym. 1999, 99). Useat brittiläiset kirjoittajat sekoilevat itsekä käsitteiden kanssa. Lukijan on hankalaa saada selvää, mitä *case/care managementin* merkitystä kirjoittaja kulloinkin tarkoittaa. Suomessa *case* ja *care management* käsitteitä on yritetty avata (esim. AlaNikkola ja Sipilä 1996), mutta tällöin on päädytty *case managementtiin* ja suomennokseen yksilökohtainen palveluohjaus, vaikka Iso-Britanniassa oli jo siirrytty käyttämään virallisesti *care management* –nimitystä.

Kirjallisuus

- Abbott, Andrew (1988) *The System of Professions. An Essay on the Division of the Expert Labour*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew (1995) *Boundaries of Social Work or Social Work of Boundaries?* *Social Service Review* 69 (4), 545–562.

- Abramovitz, Mimi (2001) Everyone is still on Welfare: the Role of Redistribution in Social Policy. *Social Work* 46 (4), 297–308.
- Adams, Robert ym. toim. (2002) *Critical Practice in Social Work*. Basingstoke: Palgrave.
- Ala-Nikkola, Merja & Sipilä, Jorma (1996) Yksilökohtainen palveluohjaus (case management) – uusi ratkaisu palvelujen yhteensovittamisen ikuisiin ongelmiin. Teoksessa Metteri, Anna toim. (1996) *Moniammatillisuus ja sosiaalityö*. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y.
- Albert, Vicky (2000) Reducing Welfare Benefits: Consequences for Adequacy of and Eligibility for Benefits. *Social Work* 45 (4), 300–311.
- Anderson, Steven (2001) Welfare Recipient Views About Caseworker Performance: Lessons for Developing TANF Case Management Practices. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* 82 (2), 165–174.
- Aldridge, Meryl (1996) Dragged to Market: Being a Profession in the Postmodern World. *British Journal of Social Work* 26 (2), 177–194.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Asen, Robert (2002) *Visions of Poverty. Welfare Policy and Political Imagination*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Banks, Sarah (1998) Professional Ethics in Social Work – What Future? *British Journal of Social Work* 28 (2), 213–231.
- Banks, Sarah (1999) The Social Professions and Social Policy: Proactive or Reactive? *European Journal of Social Work* 2 (3), 327–339.
- Barber, Benjamin (1984) *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Bauman, Zygmunt (2000) Am I my brother's keeper? *European Journal of Social Work* 3 (1), 5–11.
- Beck, Ulrich (2000) *The Brave New World of Work*. Frankfurt & New York: Polity Press.
- Blair, Tony (1997) "The Will to Win", speech at the Aylesbury Estate, Southwark, on 2, June.
- Brandwein, Ruth (2000) Toward Real Welfare Reform: The Voices of Battered Women. *Affilia: Journal of Women & Social Work* 15 (2), 224–243.
- Brill, Carol Kopeikin (2001) Looking at the Social Work Profession Through the Eye of the NASW Code of Ethics. *Research on Social Work Practices* 11 (3), 223–234.
- Butler, Ian & Drakeford, Mark (2001) Which Blair Project? Communitarianism, Social Authoritarianism and Social Work. *Journal of Social Work* 1 (1), 7–19.
- Crowell, Linda (2001) Welfare Reform: Reforming Welfare or Reforming Families? *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* 82 (2), 157–164.

- Department of Health with Social Services Inspectorate (1991) Care Management and Assessment: Managers guide. London: HMSO.
- Department of Health (2001) Radical Reforms to Social Work Training to Raise social Care Standards. Press release 27.3.2001. <http://tap.ccta.gov.uk/doh/intpress.nsf/page/2001-0154?OpenDocument> Viitattu 10.12.2001
- Department of Health with Social Services Inspectorate (2002) Modern Social services a Commitment to Reform. The 11th annual report of the chief inspector of social services 2001–2002. <http://www.doh.gov.uk/scg/ci-annualreport2002.pdf> Viitattu 10.10.2002
- Dominelli, Lena (1996) Deprofessionalizing Social Work: Anti-Oppressive Practice, Competencies and Postmodernism. *British Journal of Social Work* 26 (2), 153–175.
- Dominelli, Lena (1999) Neo-Liberalism, Social Exclusion and Welfare Clients in a Global Economy. *International Journal of Social Welfare* 8 (1), 14–22.
- Drakeford, Mark (2000) Privatisation and Social Policy. Harlow: Longman.
- Eräsaari, Leena (2002) Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Eräsaari, Risto (1985) Asiakas vai klientti? *Sosiaalinen aikakauskirja* 79 (3), 10–13.
- Eräsaari, Risto (2002) Avoimen asiantuntijuuden analytiikka. Teoksessa Pirttilä, Ilkka & Eriksson, Susan toim. *Asiantuntijoiden areenat*. Jyväskylä: SoPhi.
- Firth, Hugh (1998/99) Accountability, Role Change and Adjustment to Care Management. *Social Work & Social Sciences Review* 8 (1), 42–58.
- Flexner, Abraham (1915/2001) Is Social Work a Profession? *Research on Social Work Practice* 11 (2), 152–165.
- Fook, Jan (2002) *Social Work. Critical Theory and Practice*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Franklin, Cynthia (2001) Coming to Terms With the Business of Direct Practice Social Work. *Research on Social Work Practices* 11 (2), 235–244.
- Frogget, Lynn (1996) Instrumentalism, knowledge and gender in social work. *Journal of Social Work Practice* 10 (2), 119–127.
- Gibelman, Margaret & Schervish, Philip (1996) Social Work and Public Social Services Practice: A Status Report. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* (2), 117–124.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haatanen, Kalle (2000) *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hadley, Roger & Leidy, Brian (1996) Community Social Work in a Market Environment: A British-American Exchange of Technologies and Experience. *British Journal of Social Work* 26 (6), 823–842.
- Hagen, Jan (1998) The New Welfare Law: "Though on Work" Families in Society: *The Journal of Contemporary Human Services*, 596–605.

- Harris, John (1998) Scientific Management, Bureau-Professionalism, New Managerialism: The Labour Process of State Social Work. *British Journal of Social Work* 28 (5), 839–862.
- Harris, John (1999) State Social Work and Social Citizenship in Britain: From Clientism to Consumerism. *British Journal of Social Work* 29 (6), 915–937.
- Harris, John (2002) Caring for Citizenship. *British Journal of Social Work* 32 (2), 267–281.
- Harris, John (2003) *The Social Work Business*. London & New York : Routledge.
- Harris, John & McDonald, Catherine (2000) Post-Fordism, the Welfare State and the Personal Social Services: A Comparison of Australia and Britain. *British Journal of Social Work* 30 (1), 51–70.
- Hasenfeld, Yeheskel (2000) Organizational Forms as Moral Practices: The Case of Welfare Departments. *Social Service Review* 53 (3), 329–351.
- Hyde, Mark; Dixon, John & Joyner, Melanie (1999) "Work for those that can, security for those that cannot": The United Kingdom's new social security agenda. *International Social Security Review* 52 (4), 69–86.
- Ife, Jim (1997) *Rethinking Social Work. Towards Critical Practice*. South Melbourne: Longman.
- International Federation of Social Workers (1994) *The Ethics of Social Work Principles and Standards*. Viitattu 15.8.2002 <http://www.ifsw.org/publications/4.4.pub.html>
- Jacobson, Wendy (2001) Beyond Therapy: Bringing Social Work Back to Human Services Reform. *Social Work* 46 (1), 51–61.
- Janoski, Thomas (1997) *Citizenship and Civil Society. A Framework of Rights & Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, M. & Cullen, L. (2000) Solidarity put to the test. *Health and social care in the UK. International Journal of Social Welfare* 9, 228–237.
- Jones, Chris (1999) *Social Work: Regulation and Managerialism*. Teoksessa Exworthy, Mark & Halford, Susan (1999) *Professionals and the New Managerialism in the Public Sector*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- Jones, Chris (2001) *Voices From the Front Line: State Social Workers and New Labour*. *British Journal of Social Work* 31 (4), 547–562.
- Jordan, Bill (2001) Tough Love: Social Work, Social Exclusion and the Third Way. *British Journal of Social Work* 31 (4), 527–546.
- Jordan, Bill & Jordan, Charlie (2000) *Social Work and the Third Way. Tough Love as Social Policy*. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications.
- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta: Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsinki: Loki-kirjat.

- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta refleksiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34.
- Karvinen, Synnöve (2002) Itsensä kunnioittava ja paikkansa ottava sosiaalityö. *Kontra* 2 (4), 20–21.
- Katz, Michael B. (2001) *The Price of Citizenship. Redefining the American Welfare State*. New York: Henry Holt and Company.
- Kirkpatrick, Ian; Kitchener, Martin; Owen, Diane & Whipp, Richard (1999) Uncharted Territory? Experiences of the Purchases/Provider Split in Local Authority Children's Services. *British Journal of Social Work* 29 (5), 707–726.
- Knapp, Martin & Wistow, Gerald (1996) Social Care Markets in England. Early Postreform Experiences. *Social Service Review* 70 (3), 355–377.
- Labour Party (1991) *Citizen's Charter: Labour's Better Deal for Consumers and Citizens*. London: The Labour Party.
- Levitas, Ruth (1998) *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Basingstoke and New York: Palgrave.
- Levitt, Louis; Beckerman, Aaron & Johnson, Paul (1999) Defending social and health services under threat: questions and strategies. *Journal of Social Work Practice* 13 (1), 59–67.
- Lister, Ruth (1998) Citizenship on the Margins: Citizenship, Social Work and Social Action. *European Journal of Social Work* 1 (1), 5–18.
- Long, Dennis (2000) "Welfare Reform: A Social Work Perspective for Assessing Success". *Journal of Sociology and Social Welfare* 27 (4), 61–78.
- Lorenz, Walter (1994) *Social Work in a Changing Europe*. London & New York: Routledge.
- Lymbery, Mark (2000) *The Retreat from Professionalism: from Social Worker to Care Manager*. Teoksessa Malin, Nigel toim. (2000) *Professionalism, Boundaries and the Workplace*. London and New York: Routledge.
- Mason, Mary (1992) Standing still in the workplace: Women in social work and other female dominated occupations. *Affilia: Journal of Women & Social Work* 7 (3), 23–43.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Juhila, Kirsi ym. toim. *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka (1995) *The Knowledge-Creating Company*. New York: Oxford University Press.
- Orme, Joan (2001) Regulation or Fragmentation? Directions for Social Work under New Labour. *British Journal of Social Work* 31 (4), 611–624.
- Palonen, Kari (1988) *Tekstistä politiikkaan – Johdatusta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.

- Parton, Nigel toim. (1996) *Social Theory, Social Change and Social Work*. London & New York: Routledge.
- Pease, Bob & Fook, Jan toim. (1999) *Transforming Social Work Practice: Postmodern Critical Perspectives*. London: Routledge.
- Postle, Karen (2002) Working "Between the Idea and the Reality": Ambiguities and Tensions in Care Managers' Work. *British Journal of Social Work* 32 (3), 335–351.
- Prime Minister (1991) *The Citizen's Charter: Raising the Standard*. London: HMSO.
- Rahkonen, Keijo (2000) Mitä on tapahtumassa sosiaalipolitiikassa ja hyvinvointivaltiolle? "Kolmannen tien" sosiaalipolitiikasta. Teoksessa Nurminen, Eija toim. *Sosiaalipolitiikan lukemisto*. Helsinki: Avoin yliopisto. <http://www.valt.helsinki.fi/staff/krahkone/kolmastiie.htm> viitattu 10.11.2001.
- Reisch, Michael & Andrews, Janice (2002) *The Road Not Taken. A History of Radical Social Work in the United States*. New York & London: Brunner-Routledge.
- Rose, Nikolas (1998) Vallan ja vapauden välissä: Hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. *Janus* 6 (1), 1–33.
- Rose, Nikolas (1999) Inventiveness in politics. *Economy and Society* 28 (3), 467–493.
- Rullo, Diane (2001) The Profession of Clinical Social Work. *Research on Social Work Practices* 11 (2), 210–216.
- Ryan, Peter & Ford, Richard & Beadsmoore, Alan & Muijen, Matt (1999) The Enduring Relevance of Case Management. *British Journal of Social Work* 29 (1), 97–125.
- Saikku, Peppi & Kaasalainen, Merja (2001) Taitoa, tukea, toivoa. Selvitys sosiaalityön tilasta Etelä-Suomen läänissä 2001. Helsinki: Etelä-Suomen lääninhallitus.
- Schram, Sanford F. & Soss, Joe (2001) Menestystarinoita: sosiaalireformi, politiikkadiskurssi ja tutkimuksen politiikka. *Tiedotustutkimus* 24 (4), 94–108.
- Seebohm Report (1968) *Report of the Committee on Local Authority and Allied Personal Social Services*. London: HMSO.
- Segal, S. P. (1999) Social work in a managed care environment. *International Journal of Social Welfare* 8 (1), 47–55.
- Singh Bhui, Hindpal (2001) New Probation: Closer to the End of Social Work? *British Journal of Social Work* 31 (4), 637–639.
- Sipilä, Jorma (1989) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi.
- Smith, David (2001) Probation and Training. *British Journal of Social Work* 31 (4), 641–642.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2000) *Sosiaalialan osaamiskeskus. Opetussosiaali-keskustyöryhmän muistio*. Helsinki: Sosiaali- ja Terveystieteiden ministeriö.

- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2002) Kansalaisten tarpeista sosiaalialan erityisosaamiseen. Osaamisen monimuotoisuutta jäsentämässä. Helsinki: Sosiaali- ja Terveystieteiden ministeriö.
- Sosiaalityön neuvottelukunta (2002) Taustamateriaalia. Julkaisematon.
- Sosiaalityöntekijäin liitto (1998) Ammattieettinen ohjeisto. Viitattu 15.4.2002 <http://www.talentia.fi/site/Emedia/index.cfm?pageID=801>
- Specht, Harry & Courtney, Mark (1994) *Unfaithful Angels*. New York: Free Press.
- Stoesz, David (1998) Proactive Rhetoric. *Journal of Sociology & Social Welfare* 25 (3), 29–45.
- Stoesz, David (2000a) *A Poverty of Imagination*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Stoesz, David (2000b) Renaissance. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Service* 81 (6), 621–628.
- Syrett, Vivienne; Jones, Martyn & Sercombe, Neil (1997) Implementing Community Care: The Congruence of Manager and Practitioner Cultures. *Social Work & Social Sciences Review* 7 (3), 154–169.
- Taylor-Gooby, Peter & Lawson, Robyn (1993) *Where We go from Here: The New Order in Welfare*. Teoksessa Taylor-Gooby, Peter & Lawson, Robyn toim. *Markets and Managers. New Issues in the Delivery of Welfare*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- U.S. Public Law 104–193 (1996) Viitattu 14.4.2002 http://usinfo.state.gov/usa/infousa/laws/majorlaw/h3734_en.htm
- Valtioneuvosto (2002) Valtioneuvoston asetus sosiaalityön neuvottelukunnasta. Viitattu 4.4.2002. <<http://www.finlex.fi/pdf/sk/02/vihko016.pdf>>
- Webb, Stephen & McBeath, Graham (2002) *Local Orders and Global Chaos in Social Work*. Esitelmä Conference of the International Association of Schools of Social Work, 15.8.2002 Montpellier, Ranska.
- Wenger, Etienne (1998) *Communities of practice: learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenocur, Stanley & Reisch, Michael (1989) *From Charity to Enterprise. The Development of American Social Work in a Market Economy*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Wilding, Paul (1984) *Professional Power and Social Welfare*. London, Boston & Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Ylikoski, Petri (1998) Tiedeyhteisö tieteellisen tiedon subjektina. Teoksessa Kotkavirta, Jussi ja Laitinen, Arto (toim.) *Yhteisö – Filosofian näkökulmia yhteisöllisyyteen*. Jyväskylä: SopHi.
- Yliruka, Laura (2000) *Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto*. Helsinki: Stakes.

Liite 1

Artikkelin tutkimusaineistona olevat sosiaalityön kansainväliset tieteelliset-
ammattilliset aikakausjulkaisut:

AFFILIA: Journal of Women & Social Work
British Journal of Social Work
European Journal of Social Work
Families in Society
Critical Social Work
International Journal of Social Welfare
International Social Work
Journal of Practice Teaching
Journal of Social Work
Journal of Social Work Education
Journal of Social Work Practice
Journal of Sociology & Social Welfare
Research on Social Work Practice
Social Service Review
Social Work
Social Work Abstracts
Social Work Education
Social Work & Social Sciences Review
Social Work in Europe
Social Work Research

VAIKUTTAMISEN KEINOJA JA TULOKSIA

Kati Närhi

SOSIAALITYÖNTEKIJÄT PAIKALLISEN TASON VAIKUTTAJINA

Johdanto

Tämän artikkelin tarkoituksena on analysoida aluesosiaalityöntekijöiden toimintatapoja ja rooleja paikallisen tason vaikuttajina tilalliseen marginalisaatioon liittyvissä kysymyksissä kolmella jyvaskyläläisellä asuinalueella. Paikallisen tason vaikuttajuus on tullut erityisen tärkeäksi viimeaikaisen kehityksen myötä, joka korostaa ratkaisujen hakemista sosiaalisiin ongelmiin paikallisista toimintakäytännöistä ja ominaispiirteistä (esim. Banks 1999, 328; Beck 1995).

Keskustelu poliittisesta tai vaikuttamaan pyrkivästä sosiaalityöstä on kietoutunut Suomessa pitkälti rakenteellisen sosiaalityön ympärille. Keskustelua käytiin voimakkaimmillaan 1980-luvun puolivälissä. Tuolloin käsitteellä tarkoitettiin toimintaa ja vaikuttamista yhteiskunnallisten epäkohtien ja eriarvoistavien rakenteiden poistamiseksi (esim. Viirkorpi 1990, 8–9). Sama politisoitumisen vaade on näkynyt myös sosiaalityön nykykeskustelussa (vrt. esim. Pease & Fook 1999; Abramovitz 1998; Mullaly 1998; Leonard 1997; Suomessa esim. Kananoja 1997). Samaan aikaan Suomessa on puhuttu sosiaalityöntekijöiden hiljaisuuskulttuurista (Metteri 1995; Mutka 1998) eli siitä, että sosiaalityöntekijät eivät tuo esiin omaa tietämystään ja asiantuntijuuttaan vaikuttaakseen esimerkiksi asiakkaidensa elinoloihin.

Tämä artikkeli perustuu toimintatutkimukseen, joka oli käynnissä osana laajempaa kansainvälistä EU -tutkimusta vuosina 1998–2000 (Matthies ym. 2000a; b; Turunen 1999). Projektissa tutkittiin aluesosiaalityöntekijöiden toimintatapoja, joilla he pyrkivät vaikuttamaan paikallisiin toimintakäytäntöihin ehkäistäkseen syrjäytymiskehityksiä asuinalueilla sekä kehittämään ekososiaalisesti kestäviä elinympäristöjä¹. Yleisemmällä tasolla kyse oli elin-

ympäristön ja ihmisen hyvinvoinnin välisen suhteen tarkastelusta. Syrjäytyminen nähtiin tutkimuksessa ongelmana tai kriisinä tässä suhteessa. Kehittämällä ja parantamalla elinympäristön ja ihmisen hyvinvoinnin välistä suhdetta myös sosiaalisen syrjäytymisen oletettiin vähentyvän.

Tutkimuksen lähtökohtana oli myös ajatus, että sosiaalityöntekijöillä on sisällöllistä annettavaa kestäväen kehityksen kaupunkipolitiikkaan ja että nimenomaan aluesosiaalityöntekijöillä, yhtenä hyvinvointivaltiollisena ammattikuntana, on arkityönsä kautta näköalapaikka yhteiskunnan muutosten seurauksiin. Viimesijaisina toimijoina sekä ”katutason intellektuelleina” (Satka 1999; Ife 1997) heillä on myös velvollisuus saattaa nämä näkökulmat, äänet ja ”heikot signaalit” esille ja kuuluviin. (Ks. myös Matthies ym. 2000a; 2000b; Närhi 2001; Närhi & Hiekka 2000.) Sosiaalityö nähdään siis muutostyönä, jonka tulisi pyrkiä vaikuttamaan myös politiikan suuntaan.

Tutkimuksessa politiikan tekemisen ja vaikuttamisen sisältönä nähtiin ajatus sosiaalisesta tai ekososiaalisesta kestävyudesta (Matthies ym. 2001; Matthies & Närhi 1998). Ekososiaalista kestävyyttä tai kehitystä siihen suuntaan ei ole helppo määritellä. Tutkimusprojektissa sillä tarkoitettiin kestäväen kehityksen mukaista ajatusmallia, jossa nimenomaan ekologinen ja sosiaalinen kestävyys otetaan huomioon kokonaisuutena arvioitaessa yhteiskunnallista kehitystä. Nykyisin on jo yleisesti todettu, että usein syyt ympäristöongelmiin liittyvät sosiaaliseen kehitykseen ja päinvastoin. (Mt.)²

Tämä artikkeli pyrkii vastaamaan kysymykseen: mitä olivat tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden toimintatavat ja roolit paikallisen tason toimijoina ja vaikuttajina, kun he pyrkivät ehkäisemään asuinalueiden sosiaalista syrjäytymistä ja kehittämään asuinalueita ekososiaalisesti kestävään suuntaan.

Tilallinen marginalisaatio ja vaikuttaminen

Tilallisella marginalisaatiolla tarkoitan tässä sitä monimutkaista ilmiötä, miten tila, erityisesti paikallinen tila (paikka, esimerkiksi asuinalue), vaikuttaa marginalisaatio- ja syrjäytymisprosesseihin asuinalueilla (ks. Närhi 2002). On olemassa kaksi tulkintaa paikallisen tilan roolista näissä prosesseissa. Toisaalta globalisaation myötä paikallisella tilalla on katsottu olevan vaikutusta ihmisten kokemukselliseen hyvinvointiin ja tilalliseen marginalisaatioon. Toisen näkemyksen mukaan tällaista vaikutusta ei ole. (Esim. Nylund 1999; Wacquant 1996; Mignione 1996; Massey 1994; Karjalainen & Seppänen 1998.) Tilaan liittyvissä marginalisaatiokeskusteluissa on olemassa vahva traditio, jonka mukaan paikallinen tila, paikka, nähdään erittäin merkittävänä tekijänä selitettäessä paikkaidentiteetin sekä inklusion syntyä ja kehitys-

tä. Sitoutuminen tiettyyn paikkaan nähdään reaktiona muun muassa globalisoitumiselle. Samalla, kun esimerkiksi työmahdollisuudet vähenevät, ihmisten ajatteluaan sitoutuvan maantieteellisiin paikkoihin. (Nylund 2000, 9–10.) Toisen näkemyksen mukaan globaalissa maailmassa sosiaaliset suhteet irtoavat paikallisista tiloista, paikoista ja siksi elinympäristö menettää merkitystään sosiaalisen integraation tai syrjäytymisen kannalta (esim. Scholte 2000; Karjalainen & Seppänen 1998). On myös huomattu, että on vaikeaa selittää empiirisen tutkimuksen keinoin esimerkiksi sitä, miten köyhyys liittyy tiettyyn tilaan tai päinvastoin. (Esim. Nylund 1999; Mignione 1996; Massey 1994; Karvinen 1998; Karjalainen & Seppänen 1998.) Tämä artikkeli pyrkii avaamaan aluesosiaalityöntekijöiden näkökulmia tuohon kompleksiseen ilmiöön (ks. Närhi 2002).

Hyvinvoinnin ja elinympäristön välinen suhde tai sen problematisoituminen näyttävät konkretisoituvan aluesosiaalityöntekijöille esimerkiksi motivaation sa elämiseen hukanneina nuorina pitkäaikaistyöttöminä tai koulussa oireilevina lapsina ja heidän neuvottomina vanhempinaan. Se voi näyttäytyä myös yksinhuoltajaäitien ihmissuhdeverkostojen puutteena, pyrkimyksenä korjata sosiaalisia ongelmia fyysisten rakenteiden parantamisella, tai pelkona, että fyysisen ja samalla sosiaalisen elinympäristön rakentamisen virheitä 1960–70-lukujen yksipuolisella lähiöformaatilla tehdään edelleen. Rakenteisiin vaikuttavan sosiaalityön ongelmana on nähty, miten välittää jäsentynyttä tietoa asiakastason työstä julkiseen keskusteluun ja politiikan tekijöille (esim. Viirkorpi 1990). Kuinka sosiaalityöntekijä voisi itse olla tuo politiikan tekijä? Rakenteellisen sosiaalityön toimintaidea (mt.) perustuu ajatukseen sosiaalityöntekijöiden tekemistä asiakkaiden elämismaailman havainnoista. Näitä havaintoja työstämällä sosiaalityöntekijät pyrkivät analysoimaan asiakas-kohtaisten ongelmien yhteyksiä yhdyskuntien ja yhteiskunnan epäkohtiin. Näitä epäkohtia heidän tulisi viestittää päätöksentekijöille ja laajemmalle yleisölle. Malli perustuu ajatukseen, jossa työntekijöillä on sekä oikeus että myös velvollisuus toimia asiantuntijoina ja informantteina asuinalueilla.

Sosiaalityön keskusteluissa pyrkimys rakenteisiin vaikuttavaan työhön on kiteytynyt kunnallispolitiikkaan vaikuttamisena, joka sisältää uskon poliittiseen vaikuttamiseen ja toimintaan. Monimutkaistuvissa ja nopeissa yhteiskunnallisissa muutoksissa on kuitenkin huomattu, että kunnallispolitiikan kautta yhteiskunnallisiin rakenteisiin vaikuttaminen ei enää yksistään riitä, vaan tarkastelussa on otettava huomioon myös toimija- eli subjektitaso. Tästä toimija- ja subjektitason laajentamisesta on kysymys myös Beckin (1995) refleksiivisen asiantuntijuuden käsitteessä. Hänen mielestään asiantuntijolla on kaksijakoinen rooli. Toisaalta he ovat tiedon monopolin vartijoita ja toisaalta murtajia. Paikallisuuden korostuessa nousee mahdollisuus asiantuntijuuden ja maallikkouden rajojen rikkoutumiseen. Beck puhuu ala-

politisoitumisesta, neuvotteluyhteiskunnasta ja politiikan ”uudelleen keksimisestä”. Alapolitisoituminen tarkoittaa vaikuttamista ”alhaalta ylös”. Se tarkoittaa keskitetyn auktoriteetin loppua ja monien vastakkaisten intressien kamppailua päätöksentekoprosesseissa (mt. 22–23). Toisin sanoen politiikka ymmärretään muunakin kuin kunnallis- ja puoluepolitiikkana; politiikka laaja-alaistuu päästämällä esiin useampien, siis muidenkin kuin perinteisten poliittisten toimijoiden ääniä.

Tässä artikkelissa paikallinen vaikuttaminen ei siis viittaa ainoastaan traditionaaliseen vaikuttamiseen kaupunkipolitiikan tasolla, vaan myös toimintaan, joka tapahtuu asuinalueilla, paikallisissa ympäristöissä. Vaikuttaminen ymmärretään tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden oman tulkinnan kautta monitasoisena horisontaalisena toimijuutena sekä erilaisissa asiakastilanteissa että paikallisissa asuinalueiden ja kaupunkipolitiikan verkostoissa. Rakenteet, joihin pyritään vaikuttamaan, voivat tällöin olla monitahoisia, esimerkiksi yksinhuoltajaäitien ihmishuhdeverkostoja, joita pyritään paikkaamaan, asuinalueen fyysisiä rakenteita, joita pyritään korjaamaan tai mahdollisesti asukkaiden ja viranomaisten välistä kommunikointia, jota pyritään kehittämään vuorovaikutteisemmaksi.

Tutkimuksen konteksti

Tämä artikkeli perustuu tutkimukseen, joka oli osa kansainvälistä toimintatutkimusprojektia (Turunen 1999; Matthies ym. 2000a; b; Närhi 2000; 2001; 2002), jossa aluesosiaalityöntekijät Jyväskylässä kehittivät ja aloittivat useita erilaisia kenttäprojekteja yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa työskentelyalueillaan. Joissain kenttähankkeissa toiminta oli alkanut jo ennen tutkimusprojektia ja muutamissa toiminta aloitettiin yhteistyössä paikallisten ihmisten kanssa tutkimusprojektin käynnistyessä. Aktiivisten toimijoiden ryhmä vaihteli viranomaisista, kuten kaavoittajista, opettajista, nuorisotyöntekijöistä, kiinteistönhoitajista ja sosiaalityöntekijöistä yrittäjiin ja järjestöihin sekä asiakkaisiin, asukkaisiin ja asukasyhdistyksiin. Joissain projekteissa sosiaalityöntekijät olivat pääosassa toimintojen organisoijina ja toisissa he toimivat enemmän muiden toimijoiden taustatukena. Yhteensä tutkimukseen osallistui noin 20 jyvaskyläläistä aluesosiaalityöntekijää.

Keräsin tutkimuksen aineiston monin eri tavoin. Osallistuvaa havainnointia käytin osallistumalla sosiaalityöntekijöiden kokouksiin ja muihin tilanteisiin, jotka koskivat kenttähankkeita sekä asuinalueilla että sosiaaliasemilla. Lisäksi sosiaalityöntekijät kirjoittivat lyhyitä kuvauksia työstään ja toiminnastaan kenttähankkeissa. Keräsin aineistoa myös nauhoittamalla sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluja, joita organisoisin prosessin aikana. Aineis-

ton analysoimiseksi käytin grounded theory -tyyppistä analyysia poimimalla teksteistä osat, jotka liittyivät osallistumisen ja vaikuttamisen teemoihin voidakseni kategorisoida ne sekä voidakseni analysoida sosiaalityöntekijöiden logiikkaa, johon he perustivat toimintatapansa ehkäistä sosiaalista syrjäytymistä paikallisissa elinympäristöissä. Tässä artikkelissa päähuomio on sosiaalityöntekijöiden kirjoittamissa teksteissä, joita kenttämuistiinpanoni tukevat.

Tutkimuksen aikana kirjoitin tutkimusprosessin eri vaiheista tekstejä, joita sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus kommentoida. Myös ryhmäkeskusteluissa pyrin selvittämään, olinko ymmärtänyt oikein heidän ajatustiaan ja ideoitaan. Voidaan siis väittää, että tutkimusprosessin aikana käyttimme ns. member checking-analyysiä (esim. Kiviniemi 1998, 80). Tulkintani voidaan katsoa olevan tulosta yhteisestä neuvottelusta sosiaalityöntekijöiden ja tutkijan välillä.

Kenttähankkeet rakenteiden muuttamisen ympäristönä

Tutkimuksessa tarkastelin kuutta sosiaalityöntekijöiden itse määrittelemää kenttähanketta kolmella jyvaskyläläisellä asuinalueella: Huhtasuolla, Keltinmäessä ja Lutakossa³:

1. Huhtasuo-forum sosiaalityön näkökulmasta
2. Vanhemmuuden tukeminen Huhtasuolla
3. Pupuhundan perusparannus ja sen merkitys sosiaalityön näkökulmasta
4. Keltinmäen nuorten uusien polkujen etsiminen
5. Huhtasuon sosiaaliaseman ja Kelan yhteistyö – räätälöityä sosiaalityötä nuorille
6. Lutakon asukkaiden äänen kuuluvaksi saattaminen asuinalueen suunnitteluprosessissa

Tutkimusprosessin aikana sosiaalityöntekijät laajensivat tutkimusteemojaan siten, että kullakin tutkitulla asuinalueella kyse oli loppujen lopuksi koko asuinalueen kehittämisprosessista⁴. Projektin kuluessa sosiaalityöntekijät osallistuivat myös prosesseihin, jotka liittyivät koko kaupungin hyvinvointistrategioihin ja toimintakäytäntöihin, kuten täydennysrakentamisen suunnitteluun sekä ympäristöohjelman ja yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmän kehittämiseen⁵.

On yleisesti todettu, että sosiaalityön tavoitteena on ratkaista ongelmia yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa. Toisin sanoen sosiaalityö on

kiinnostunut prosesseista, jotka liittyvät vuorovaikutukseen yksilön ja ympäristön välillä. Rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta mielenkiinto kohdistuu tällöin niihin tilanteisiin, joissa yksilö ja yhteiskunta kohtaavat, koska ”rakenteiden” voidaan nähdä rakentuvan tuossa vuorovaikutuksessa (vrt. Giddens 1979). Päähuomio rakenteellisessa sosiaalityössä olisi tällöin muuttaa toiminnan olosuhteita ja edellytyksiä, joissa yksilön ja ympäristön vuorovaikutus tapahtuu. (Giddens 1979; Viirkorpi 1990, 53.)

Yksi mahdollisuus sosiaalityöntekijöillä muuttaa ”rakenteita” on, kun hän *osallistuu systeemiin*, esimerkiksi asuinalueen yhteistyöhön ja siten pyrkii muuttamaan vuorovaikutusta. Muun muassa yhdyskuntatyötä on sovellettu kehittämällä sosiaalityötä pois toimistokeskeisestä vuorovaikutuksesta ja luomalla uusia kommunikaation muotoja sekä paikallisia valtasuhteita. Toinen mahdollisuus on antaa *muutoksen toimijoiden itse muuttaa rakenteita*. Tällöin toimijat, esimerkiksi asiakkaat tai asukkaat varustetaan uusilla resursseilla ja ymmärryksillä, jolloin he voivat toimia eri tavoin erilaisissa vuorovaikutustilanteissa systeemien sisällä. Kolmas strategia on *käyttää hyväkseen systeemien riippuvuuksia*. Tässä tapauksessa muutoksen prosessi alkaa muuttamalla omia toimintatapoja ja sitä kautta systeemin muita osia. (Viirkorpi 1990, 57–59.)

Mitä toimintatapoja sosiaalityöntekijät käyttivät tutkimuksessa muuttaakseen rakenteita, toimiakseen paikallisina vaikuttajina? Sosiaalityöntekijät toimivat eri tavoin riippuen siitä, oliko tarkoituksena ehkäistä syrjäytymistä kaupunkipolitiikan tasolla, asuinalueella vai katkaista yksilöiden mahdollisia syrjäytymiskehityksiä paikallisessa ympäristössä.

Huhtasuo-forum (ks. hankelista edellä) pyrki avaamaan paikallisille asukkaille, yrittäjille, järjestöille sekä viranomaisille avoimen keskustelu- ja yhteistyöfoorumin (enemmän forum-toiminnasta ks. Leinonen & Hiekka 1999; Närhi & Hiekka 2000). Hankkeeseen osallistunut sosiaalityöntekijä pyrki aktiivisesti vaikuttamaan ”rakenteisiin”, vuorovaikutuksen olosuhteisiin laajan keskustelun avulla, vaikuttamalla muiden toimijoiden ajatuksiin sekä kehittämällä konkreettisia toimintoja parantaakseen eri ihmisryhmien ja yksilöiden elämänlaatua asuinalueella. Tekstissään hän kirjoittaa haluavansa vaikuttaa seuraavilla periaatteilla forumiin ja asuinalueen toimintaan: ”Tasa-arvoisuus, erilaisuuden hyväksyminen (otetaan huomioon kaikki asukkaat alueella), yhteistyöhakuisuus (asukkaat/viranomaiset, aikuiset/lapset), sekä vahvuuksien ja resurssien esiintuominen ja tukeminen (ongelmakeskeisyydestä saatavilla olevien voimavarojen hyödyntämiseen)”.

Sosiaalityöntekijä kirjoitti artikkelin paikalliseen sosiaali- ja terveysalan lehteen projektista ja sosiaalityön roolista siinä. Hän kirjoitti: ”Forum on tarkoitannut sosiaalityön esillä olemista, paikallista julkisuutta. Sosiaalityön luonteeseen kuulu usein viimesijaisuus, ongelma- ja hiljainen vai-

tiolo vaikeistakin asioista. Forum-toiminnan kautta sosiaalityö on saanut mahdollisuuden tuoda keskusteluun yhteisöllisellä tasolla sitä arkielämän tietoa, jota on kertynyt asiakastyön kautta, esimerkiksi perusparannuksen merkitys, lähipalvelujen saatavuus ja riittävyys sekä nuorten päihteidenkäyttö. Kanssakäyminen ja keskustelu asukkaiden ja muiden toimijoiden kanssa antaa kokonaisvaltaisemman kuvan asuinalueesta... Olemme oppineet sen, että eri toimijoiden ajatukset hyvistä ratkaisuista voivat olla erilaisia. Forum on kuitenkin tarjonnut yhteisen tilan ja ajan keskustelujen kohtaamiseen” (Leinonen & Hiekka 1999).

Forumissa vaikuttaminen määrittyi pääasiassa koko asuinalueen asioihin vaikuttamisena ja syrjäytymisen ehkäisyyn sillä tasolla. Kyseessä oli vaikuttamisen konsepti, jossa kaikilla toimijoilla on yhtäläinen oikeus käyttää puheenvuoroja ja esittää mielipiteitä yhteisen neuvottelupöydän ääressä. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta kyse oli myös yksilöiden arjen sujuvuuteen vaikuttamisesta esimerkiksi silloin, kun forumissa luotiin isien ja lasten kanssa toteutettavaa työmallia lastensuojelun avohuollon asiakasperheisiin.

Vanhemmuuden tukemisen projektissa pyrkimyksenä oli paikallisten perheiden syrjäytymisen ehkäisy. Sosiaalityöntekijät rohkaisivat vanhempia osallistumaan erilaisiin vertaisryhmiin sekä keskustelemaan vanhemmuuden ongelmista ja haasteista. Sosiaalityöntekijät halusivat vaikuttaa ja muuttaa ”rakenteita” tukemalla vanhempia muodostamaan vertaisryhmiä sekä jakamaan ongelmansa jokapäiväisestä elämästä. He pyrkivät muuttamaan vuorovaikutusta siten, että toiminnan agentit itse muuttaisivat ”rakenteita”, vuorovaikutuksen olosuhteita. Toiminta ryhmissä ymmärrettiin lähinnä vaikuttamiseksi yksilöiden arjen sujuvuuteen jakamalla asioita. Laajempaa vaikuttamista koko asuinalueella ei koettu välttämättömänä, vaikkakin yksi sosiaalityöntekijä näki mahdollisuuden myös tämän kaltaiseen toimintaan. Hän kirjoitti vetämästään naisten yksinhuoltajaryhmästä seuraavasti: ”Naisia puhututti paljon paikallisliikenne ja siinä kulkeminen lastenvaunujen kanssa, jolloin minulle aluesosiaalityöntekijänä heräsi ajatus naisten tekemästä aloitteesta paikallisliikenteelle lapsiperheiden kulkemisen helpottamiseksi. Naiset jäivät pohtimaan asiaa. Jäin miettimään, että ryhmää voi käyttää siten myös aloitteiden tekemiseen asukas- ja käyttäjänäkökulmasta. Voisiko tämä ryhmä vaikuttaa elinympäristöönsä? Pitäisikö naisia aktivoida ja rohkaista puuttumaan elinympäristönsä epäkohtiin?” Tähän ei loppujen lopuksi ollut tarvetta, koska alueella ryhtyi kulkemaan paikallisliikenteen toimesta matalalattiabussilinja.

Pupuhuhan perusparannusprojektissa oli pyrkimyksenä ehkäistä syrjäytymistä asuinalue- ja yksilötasolla. Perusparannustyössä tarkoituksena oli ratkaista alueen imagollista ongelmaa samalla, kun asukkaita rohkaistiin osallistumaan alueen asukastilan sosio-kulttuurisiin toimintoihin. Alueen työn-

tekijät halusivat vaikuttaa fyysiseen perusparannukseen tuomalla esiin teknisten aspektien lisäksi myös sosiaalisen aspektin. Tämä toteutettiin muodostamalla ja tukemalla erilaisia ryhmiä ottamaan kantaa fyysisiin perusparannuksen suunnitelmiin. Tekstissään työntekijät kirjoittivat: ”Perusparannuksen aikana asukkaiden vaikuttamismahdollisuudet ja kiinnostus elinympäristöään kohtaan kasvoi. Työntekijät ja asukkaat pystyivät vaikuttamaan teknisen sektorin asenteisiin ja ideoihin vuorovaikutteisemmasta suunnittelusta ja lisäksi pystyimme vaikuttamaan fyysisiin ratkaisuihin taloissa ja alueen pihoissa. Toisaalta emme onnistuneet vaikuttamaan asukastilan sulkemiseen projektin loppupuolella”.

Projektin aikana sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat haastattelivat asiakkaitaan ja alueen asukkaita perusparannuksesta ja heidän suhteestaan elinympäristöönsä (esim. Malkamäki & Mattila 2000). Haastattelujen ja keskustelujen tarkoituksena oli saada kokonaisvaltaisempi ja systemaattisempi näkökulma elinolosuhteisiin alueella. Haastattelut voi nähdä myös eräänä tutkivan sosiaalityön keinona vaikuttaa paikalliseen päätöksentekoon. Lisäksi yksi työntekijä kirjoitti artikkeleita kansalliseen ja paikalliseen sosiaali- ja terveysalan lehteen tehdäkseen projektissa kehitettyjä toimintatapoja julkisemmiksi (esim. Luomala 1998; 2000). Alueen perusparannusprojektista kirjoitettiin myös loppuraportti (Hiekka & Luomala 2000).

Keltinmäen kenttähankkeessa sosiaalityöntekijät löysivät paikallisen yhteistyön avulla ryhmän nuoria, joiden kanssa he halusivat työskennellä yksilöllisesti. He yrittivät motivoida nuoria pitkäaikaistyöttömiä osallistumaan kuntoutuskurssille ja tukivat heitä kurssin aikana yhdessä projektityöntekijän kanssa. Kolmen kuukauden kurssin jälkeen sosiaalityöntekijät haastattelivat nuoria heidän elämäntilanteestaan ja suunnitelmistaan. Kymmenestä asiakkaasta neljä jatkoi kurssin loppuun. Sosiaalityöntekijöiden johtopäätöksenä oli, että sosiaalityön pitäisi pystyä tarjoamaan nuorille kuntoutuskurssia yksilöllisempiä palveluja ja kuntoutusta voidakseen todella vaikuttaa heidän elämänlaatuunsa yksilötasolla.

Projekti Keltinmäessä laajeni ajan myötä koskemaan koko asuinalueen kehittämistä. Sosiaalityöntekijät järjestivät tapaamisia paikallisten viranomaisten, yrittäjien ja asukkaiden kanssa pyrkimyksenä lisätä alueen yhteistyötä ja paikallisidentiteettiä sekä perustaa alueelle asukastila. Asuinalueyhteisöllisyyttä kehitettiin paikallisen sanomalehden avulla, jonka tuottivat aluksi paikalliset viranomaiset ja opiskelijat, mutta josta tuli myöhemmin asukkaiden ja asukas-yhdistysten oma projekti. Lopulta myös asukastilan toiminnasta vastuun ottivat pääasiassa asukkaat ja paikallinen kolmannen sektorin toimija Jyväskyläsetlementti sosiaali- ja terveystoimen tukiessa tilaa taloudellisesti.

Keltinmäen hankkeessa sosiaalityö halusi vaikuttaa alueen nuorison tilanteeseen sekä alueen huonoon imagoon. Tavoitteisiin pyrittiin tukemalla

nuoria löytämään uusia polkuja elämälleen ja luomalla keskustelumahdollisuuksia paikallisille toimijoille. Sosiaalityöntekijät osallistuivat asukastilan organisoimiseen alueelle sekä tukivat muita toimijoita, erityisesti asukasyhdistystä vaikuttamaan alueen asioihin. Vaikuttaminen ymmärrettiin sekä asuinalueen kehittämisenä että yksilöiden elämänhallinnan parantamisena.

Huhtasuon nuorten projektissa syrjäytymistä yritettiin ehkäistä Kelan organisoimilla ja rahoittamilla kuntoutuskursseilla. Sosiaalityöntekijät haastattelivat nuoria pitkäaikaistyöttömiä heidän elämänsuunnitelmistaan. Lisäksi kaksi sosiaalityöntekijää ryhmähaastatteli nuoria miehiä paikallisessa kokki-kerhossa kuullakseen heidän näkemyksiään asumisesta ja elämästä asuinalueella (Haikola & Hiekka 2000). Yleisesti nuorten kuntoutukseen saaminen osoittautui hitaaksi prosessiksi ja harvat nuoret löysivät tätä kautta uusia polkuja elämälleen. Sosiaalityöntekijöiden tavoitteena oli kuitenkin pyrkiä vaikuttamaan arjen sujuvuuteen ja elämänhallinnan parantamiseen yksilötasolla (ks. enemmän Leinonen & Hiekka 1999).

Nuorten projektit sekä Keltinmäessä että Huhtasuolla eivät käynnistyneet pelkästään sosiaalityöntekijöiden intressien pohjalta, vaan asiaan vaikutti myös uusi lainsäädäntö, joka velvoittaa nuoria tekemään suunnitelmia joko työn tai koulutuksen suhteen. Vaihtoehtoisesti toimeentulotukea voidaan leikata. Sosiaalityöntekijöiden haaste ei siis ollut helppo: miten ottaa huomioon kaikkien eri osapuolten, niin nuorten kuin viranomaistenkin erilaiset intressit. Sosiaalityöntekijöiden tavoitteena oli muuttaa olemassa olevia työkäytäntöjä systeemien välillä ja sisällä (esim. suhteessa työvoimatoimistoon, Kelaan ja muutamiin kolmannen sektorin järjestöihin) parantaakseen nuorille tarjottavia palveluja, joiden kautta he mahdollisesti voisivat löytää paikkansa elämässä.

”Asukkaiden näkökulma Lutakon rakennushankkeessa” keskittyi kehittämään erilaisia sosiaalityön rooleja ja välineitä elinympäristön suunnittelussa. Lutakossa sosiaalityöntekijöiden työ oli pääasiassa yhteistyötä eri toimijoiden kanssa (mm. asukkaat, maanomistaja, kaavoittajat ja rakennuttajat). Sosiaalityöntekijät keskustelivat asukkaiden kanssa asuinalueen asioista ja rohkaisivat heitä osallistumaan alueen suunnitteluun ja paikalliseen päätöksentekoon. Lisäksi sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat tekivät asiakashaastatteluja ja asukaskyselyjä liittyen elinympäristön kokemiseen ja sen laatuun. Asuinalueen lähipalvelumallin suunnitteleminen eri toimijoiden kesken, asukasillat ja paikallinen sanomalehti nähtiin olennaisina elementteinä pyrittäessä vastavuoroisempaan keskusteluun alueen suunnittelusta.

Sosiaalityöntekijät kirjoittivat hankkeestaan, toiminnastaan ja asukkaiden näkemyksistä paikalliseen ja kansalliseen sosiaali- ja terveystieteen lehteen (esim. Kojo ym. 2000). Sosiaalityöntekijät kirjoittivat: ”Koemme, että olem-

me samassa veneessä asukkaiden kanssa siinä mielessä, että olemme yhtä tietämättömiä kaupunkisuunnittelun prosesseista... Mutta neuvottelujen ja keskustelujen tuloksena asukkaat kiinnostuivat elinympäristöstään. Yhteistyö toimijoiden välillä on nyt helpompaa, kun kaikki tuntevat toisensa”. He pohtivat kirjoituksissaan myös asukkaiden todellisia vaikutusmahdollisuuksia: ”Onko esimerkiksi lähipalvelumallin seurantaryhmä asukkaille oikea areena vaikuttaa? Voimakkaan vaikuttajaryhmän keskellä asukasjäsen on aika yksinäinen; mistä löytyisi sellainen superihminen, joka saisi omat mielipiteensä esille?”

Vaikka uusia ääniä ja näkökulmia kuultiin, elinympäristön rakentuminen kestävältä pohjalta sekä asukkaiden näkökulmat huomioon ottaen ei juurikaan toteutunut. Tämä johtui suurelta osin lyhyen tähtäimen taloudellisista intresseistä, jotka edelleen vaikuttavat asuinalueiden suunnittelussa ja rakentamisessa. (Enemmän Lutakon tapauksesta ks. Närhi 2001.) Kaikesta huolimatta sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksenä oli vaikuttaa asuinalueen kehittämiseen sekä samalla jokapäiväisen arjen helpottumiseen ja elämänlaadun parantumiseen yksilötasolla.

Sosiaalityöntekijöiden toiminta rakenteisiin vaikuttavassa työssä

Mitä siis voidaan sanoa sosiaalityöntekijöiden toiminnoista? Sosiaalityön teksteihin ja omiin havaintoihini perustaen väitän, että kaikissa projekteissa pyrittiin muuttamaan rakenteita, olemassa olevan vuorovaikutuksen olosuhteita, kolmen strategian avulla: muuttamalla omia työtapoja, pyrkimällä muuttamaan muiden toimijoiden ajatuksia ja toimintoja sekä vaikuttamalla eri systeemien välisiin rakenteisiin. Yleisesti sosiaalityöntekijät yrittivät kyseenalaistaa olemassa olevia valtarakenteita laajentamalla paikallisten toimijoiden areenoita ja neuvottelupöytiä. Oman osallistumisensa kautta he pyrkivät vuorovaikutustilanteissa luomaan uusia kommunikaation tapoja ja valtasuhteita paikallisissa päätöksentekoprosesseissa. Sosiaalityöntekijät myös rohkaisivat asukkaita ja asiakkaita sitoutumaan muutoksen agenteiksi, jotta he itse voisivat muuttaa elämisen reunaehdoja sekä vaikuttaa asuinalueen asioihin. Keskusteluissa kansalaisten ja muiden toimijoiden kanssa he pyrkivät siis luomaan uusia ymmärryksiä paikallisesta hyvinvoinnista. Luomalla tapaamispaikkoja, esimerkiksi asukastiloja, paikallislehtiä ja asukasiloja paikallisten asukkaiden ja muiden toimijoiden kanssa he pyrkivät vaikuttamaan systeemien välisiin rakenteisiin muuttamalla vuorovaikutuksen laatua interaktiivisemmaksi. Haastattelemalla asukkaita ja asiakkaita sekä käyttä-

mällä tätä informaatiota erilaisissa neuvottelupöydissä ja kirjoittamalla artikkeleita paikallisiin ja kansallisiin lehtiin toiminta tehtiin julkisemmaksi. (Ks. myös Närhi & Hiekka 2000; Närhi 2002.)

Sosiaalityöntekijöiden toimintatapoja paikallisen tason toimijana ja vaikuttajana voidaan jäsentää kuviossa 1 osoitetulla tavalla.

Kuvio 1. Sosiaalityöntekijöiden toimintatavat.

Muokattu Kaarina Saavolan (1998) mukaan

Kuviosta hahmottuu neljä erilaista toimintatapaa ja vaikuttamisen muotoa. Kaikki sosiaalityöntekijöiden kenttähankkeet voidaan sijoittaa kuvioon niiden pääasiallisten piirteiden mukaan. Neljä toimintatyyppiä ovat: kohderyhmä rajattu asian pohjalta, asukkaat auttavat itseään, alueen osapuolet kehittävät asuinaluettaan yhdessä sekä yhdyskuntasuunnitteluun vaikuttaminen. Kuviossa toiminnan motiivi on jaettu alueen kehittämiseen sekä yksilöiden toiminnan kehittämiseen. Samalla toiminta on rajattu joko tiettyyn kaupunginosaan tai maantieteellisesti laajalle vaikutusalueelle. Huhtasuo-forumissa, Lutakon suunnittelussa, Pupuhuhan perusparantamisessa sekä Keltinmäen lehti- ja asukastilahankkeessa kyse oli alueen kehittämisestä tietyssä kaupunginosassa. Näissä hankkeissa tarkoituksena oli vaikuttaa paikalliseen

päätöksentekoon ja toimintakäytäntöihin yhdessä alueen eri osapuolien kanssa. Puhuhhdassa ja Keltinmäessä sosio-kulttuuriset toiminnot asukastiloissa voi ymmärtää myös sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviksi toiminnoiksi, joiden tarkoituksena oli vaikuttaa yksilöiden toiminnan kehittämiseen ja arjen sujuvuuteen. Lutakossa toiminta oli laajentunut myös jossain määrin yhdyskuntasuunnitteluun vaikuttamiseen, koska Lutakon alueen rakentamissuunnitelmat liittyivät koko kaupungin strategiaan maankäytön tavoitteisiin.

Vanhemmuiden tukemisen projektiryhmissä tuettiin yksilöiden toimintaa siten, että asukkaat itse auttoivat itseään ja toisiaan. Keltinmäen sekä Huhtasuon nuorten projekteissa oli kyse sosiaalityöntekijöiden määrittämästä ryhmästä, joka oli rajattu tietyn asian pohjalta. Nämä projektit voidaan ymmärtää myös sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvänä toimintana, koska niiden pääpaino ei ollut sinänsä vaikuttaa suoraan paikalliseen päätöksentekoon vaan parantaa vanhempien sekä nuorten elämänhallintaa ja arjen sujuvuutta yhdessä näiden toimijoiden kanssa. Osallistamalla täydennysrakentamisen suunnitteluun sekä ympäristöasioiden ja yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmän kehittämiseen sosiaalityöntekijät halusivat vaikuttaa kaupungin yhdyskuntasuunnitteluun, jolla on maantieteellisesti laaja vaikutusalue.

Mitä johtopäätöksiä sitten voidaan vetää sosiaalityöntekijöiden toiminnasta ehkäistä tilaan liittyvää syrjäytymistä silloin, kun syrjäytymisen ymmärrettiin liittyvän elinympäristön ja hyvinvoinnin väliseen suhteeseen? Toisin sanoen, minkälaisien toimintatapojen avulla sosiaalityöntekijät pyrkivät ehkäisemään asuinalueiden sosiaalista syrjäytymistä ja kehittämään asuinalueita ekososiaalisesti kestäväan suuntaan? Viitaten sosiaalityöntekijöiden teksteihin ja omiin havaintoihini näyttää siltä, että perimmäinen tavoite kenttä-hankkeissa oli luoda yhteinen vastuun ja yhteisöllisyyden tunne asuinalueille erilaisten osallistavien toimintojen ja neuvottelupöytien avulla. Yhteisyyden tunteen ajateltiin minimoivan ongelmia, kuten sosiaalista syrjäytymistä asuinalueella sekä samalla kasvattavan ihmisten hyvinvointia ja elämänlaatua että kohentavan elinympäristöjen laatua. Toisin sanoen sosiaalityöntekijöiden logiikkana oli, että ruohonjuuritason osallistuminen ja vuorovaikutteinen yhteistyö voisivat auttaa luomaan ekososiaalista kestävyyttä asuinalueilla. Heidän näkemyksensä mukaan ekososiaalisesti kestävä elinympäristöä luodaan esimerkiksi vastavuoroisilla yhteistyösuhteilla, yhteisillä tiloilla, paikallisilla sanomalehdillä, jotka herättävät me-henkeä ja yhteisyyden tunnetta sekä myös tapaamisilla ja tapahtumilla, joissa paikalliset toimijat keskustelevat keskenään niin sosiaalisen kuin fyysisen elinympäristön kestävyuden kriteereistä. Yleistäen sosiaalityöntekijöiden toimintatavoiksi sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja ekososiaaliseen kestävyyyteen vaikuttamiseksi näytti näin ollen kiteytyvän neuvottelut, yhteinen osallistuminen ja

osallistaminen sekä vuorovaikutteinen toiminta paikallisella tasolla. (Ks. myös Närhi 2000; 2001.)

Elinympäristöjen laadun ohella tilaan liittyvässä marginalisaatioprosesseissa on kysymys myös yhteiskunnan rakenteista. Tärkeä kysymys toimintatapoihin liittyen on, onko mahdollista ehkäistä tilaan liittyviä syrjäytymisprosesseja toimintatavoilla, jotka kohdistetaan ainoastaan elinympäristöihin. Voidaanhan väittää, että on liian optimistista odottaa asuinalueille ja paikallisiin yhteisöihin kohdistettujen toimenpiteiden poistavan syrjäytymisilmiön sekä köyhyyden syyt ja juuret, koska ne ovat paljon syvemmällä yhteiskunnan rakenteissa kuin vain asuinalueiden elinympäristöissä. Projektissa nousikin esiin, että on tärkeää pyrkiä vaikuttamaan sekä suoraan elinympäristöihin että niihin yhteiskunnan käytäntöihin ja rakenteisiin, jotka myös viime kädessä määrittelevät elinympäristöjen laatua. Sosiaalityöntekijöiden toiminnassa tämä näkyi eri tasoilla työskentelynä.

Toimintamuodoiksi kiteytyivät *räätälöidyt ja yksilölliset toimintamuodot*, esimerkiksi erilaiset nuorille järjestetyt kurssit, kuntouttavat työn muodot sekä yksilöhaastattelut. Toiseksi työmuodon tasoksi osoittautuivat *osallistavat asuinaluetasoiset työskentelymuodot* kuten Huhtasuo-forumiin ja Lutakon asuinalueen suunnitteluun osallistuminen. Kolmanneksi työmuodon tasoksi muotoutuivat *ennaltaehkäisevät kaupunkipoliittiset työmuodot*, esimerkiksi osallistuminen täydennysrakentamisen suunnitteluun sekä ympäristöasioiden ja yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmien kehittämiseen. Rakenteisiin vaikuttavaa sosiaalityötä nähtiin voitavan harjoittaa kaikilla edellä mainituilla tasoilla (ks. myös Närhi & Hiekka 2000).

Yhteenvetona, sosiaalityöntekijät käyttivät kolmen eri tason toimintatapoja: vaikuttaminen perinteiseen päätöksentekoon (kaupunkipolitiikan taso), yhteistyö paikallisten toimijoiden kanssa (asuinalueen taso) ja yksilötason pyrkimyksenä vaikuttaa (subjekti/yksilötaso) yksilöiden jokapäiväiseen elämään ja elämänhallintaan. Sosiaalityöntekijöiden mukaan tarvitaan sekä ruohonjuuritason, viranomaistason sekä poliittisten päätöksentekijöiden yhteistyötä ja kommunikaatiota, jotta voidaan puuttua ja vaikuttaa monimutkaiseen tilallisen marginalisaation ilmiöön. Tämäntyyppistä työtä he kutsuivat ”horisontaaliseksi työksi”.

Sosiaalityöntekijöiden rooli paikallisina vaikuttajina

Sosiaalityöntekijöitä on yleisesti kritisoitu siitä, että he ovat passiivisia sopeutujia sen sijaan, että aktiivisesti vaikuttaisivat politiikan sisältöön ja paikallisiin toimintakäytäntöihin (esim. Banks 1999). Miltä tutkimuksen perusteella näyttävät aluesosiaalityöntekijän mahdollisuudet toimia

paikallisena toimijana ja vaikuttajana? Huolimatta kaikesta kehittämistyöstä ja projekteista, joita toimintatutkimuksen aikana toteutettiin, näyttää siltä, että sosiaalityön reunaehdot määrittävät voimakkaasti sosiaalityön kontekstia sekä mahdollisuuksia tehdä vaikuttavaa ja rakenteellista sosiaalityötä (vrt. esim. Raunio 2000; Kemppainen ym. 1998). Aluesosiaalityö määriteltiin jatkuvan kiireen läsnäolona ja asiakkaiden ongelmallisempina ja monimutkaisempina tilanteina. Erityisesti yksilötyön kovan paineen ja suuren määrän nähtiin imevän energiaa ja mahdollisuuksia sosiaalityöltä toimia vaikuttajana. Näin asian kiteytti eräs sosiaalityöntekijä keskusteluforumissa:

(...) ei se varmaan ole, ettei kiinnostusta olisi muuhunkin vaikuttamiseen ... mutta olemassa olevat käytännöt, millä asioita mitataan, palvelee yksilötyötä ja kun sitä sattuu olemaan aika reippaasti... Samalla halutaan pitää jonot aika pieninä ja palvella asiakkaiden ja perheiden tarpeisiin... Ja pykälää kauemmaks tai taaksepäin siirtyminen vaatisi aikaa ja rauhaa. Ja pitäisi olla volyyymia paljon enemmän tai oikeutusta siihen, että jonot saa kasvaa ja että koko työyhteisö kestäisi sen paineen, saisi tehdä jotain muuta. Mutta nythän se on aina niin, että se muu tulee ja sitten pistetään suunnitelmat sivuun ... Eihän me jakseta olla kauhean aloitteellisia, voimattomuus iskee tai sitten siihen tarvitaan semmonen, että se nousee asukkaista käsin ... Kun moni asia on koko kaupunkia koskevan aika ison politiikan tason juttu ja siihen jotenkin yltäminen omalta paikaltaan, se on vielä aika kaukana... (1)

Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että vaikuttaminen paikallisella tasolla onnistuu eri tavoin riippuen sosiaalityöntekijän tehtävistä ja rooleista. Vaikuttamisen intensiteettiä määrittävät lakisääteiset tehtävät ja yksilötyön paineet. Tutkimuksessa nousevat esiin erilaiset asukkaiden ja asiakkaiden sekä sosiaalityöntekijöiden vaikuttamismahdollisuudet. Usein lakisääteisessä työssä, esimerkiksi toimeentulotukityössä, sosiaalityöntekijät ovat tiukasti sidoksissa lain kirjaimen noudattamiseen. Tällöin asiakkaiden osallistuminen ja vaikuttaminen tapahtuu tiettyjen reunaehtojen puitteissa. Myös sosiaalityöntekijän vaikuttamismahdollisuudet ovat melko rajalliset, esimerkkinä nuorten projektit, joissa lainsäädäntö määritteli pitkälti vuorovaikutuksen ehdot.

Näyttää siltä, että tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden ajatukset ja mielikuvat itsestään paikallisina toimijoina ja vaikuttajina määrittivät sen perusteella, minkälaisen roolin kukin kykenee olemassa olevien reunaehtojen puitteissa ottamaan. Näin asian kiteytti eräs sosiaalityöntekijä:

Kun on sidottuna etuuskien jakamisiin tai asioihin, missä on ehtoja, kontrolloijan roolia ei voi välttää. Mutta on sata muuta työtä, joita voi sosiaali-

työssä tehdä, alueellinen yhteistyö taikka uusien palvelumuotojen kehittäminen, joka on enemmän positiivista tai on tukemassa ja rakentamassa jotakin myönteistä... En hyväksy sitä, että me ollaan pelkästään sopeuttamassa... Se on osa tiettyjä tehtäviä, mutta on paljon välimaastoasiaa, jossa on mahdollista vaikuttaa ainakin pienellä paikallisella tasolla muutokseen, jos niitä mahdollisuuksia käyttää. Mutta se vaatii sitten yhteistyötä muitten kanssa. (1)

Sosiaalityöntekijöiden nimeämässä ”välimaastossa” puitteet nähtiin väljemmiksi ja kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet asetuvat eri positioon, esimerkkinä Huhtasuo-forum. Tällöin sosiaalityöntekijät ja kansalaiset istuvat ikään kuin ”samassa veneessä”. Tässä ”välimaastossa” sosiaalityöntekijöiden vapausaste oman toiminnan ja vaikuttajan roolin määrittelyyn kasvaa.

Minkälaisia rooleja sosiaalityöntekijät olemassa olevista reunaehdoista huolimatta ottivat tutkimuksessa paikallisina vaikuttajina? Roolit vaihtelivat hankkeen tavoitteen myötä. Sosiaalityöntekijät käyttivät toiminnassaan sekä suoria että epäsuoria vaikuttamisen toimintatapoja. Banksin (1999) mukaan epäsuorat toimintatavat koostuvat koulutuksesta, tietoisuuden herättämisestä sekä yksilöiden ja ryhmien tukemisesta vaikuttamaan paikallisiin asioihinsa. Suorat toimintatavat sisältävät kampanjointia, protestointia, tiedon hyödyntämistä sekä tutkimuksen tekemistä ja arviointia. Vaikka sosiaalityöntekijöiden rooli on näkyvin suorissa toimintatavoissa, on Banksin mielestä tärkeää arvostaa myös epäsuorien toimintatapojen vaikutuksia muutokseen pyrkimisessä. Epäsuorassa toiminnassa sosiaalityöntekijöiden ei tule toimia itse vaan rohkaista ja tukea ihmisiä itseään toimimaan asioidensa eteen. (Banks 1999, 332–333.) Sosiaalityöntekijöiden tekstien ja omien havaintojeni perusteella näyttää siltä, että sosiaalityöntekijät käyttivät pääasiassa epäsuoria toimintatapoja muuttaakseen olemassaolevia rakenteita ja vaikuttaakseen paikallisiin asioihin. He tukivat pääasiassa muita toimijoita vaikuttamaan asuinalueen syrjäytymisen kierteen katkaisemiseen tai pyrkivät tukemaan yksilöitä vaikuttamaan omaan elämäänsä sekä ehkäisemään yksilöiden mahdollisia syrjäytymiskehityksiä.

Keltinmäessä asukkaat ja muut toimijat jatkoivat kehitystyötä alueella itsenäisesti ja omaehtoisesti eteenpäin alkusysäyksen saatuaan, vaikka erilaisia konflikteja asukkaiden ja viranomaisten välillä syntyikin. Vanhempien ryhmissä sosiaalityöntekijät vetäytyivät taka-alalle vanhempien sosiaalisten verkostojen alkaessa toimia tapaamisten ulkopuolellakin. Puhuhdassa kannustettiin omaehtoiseen toimintaan asukastilassa. Varsinainen omaehtoinen toiminta kuitenkin kuihtui ajan myötä, mutta jonkin asteinen järjestetty toiminta jäi elämään asukastilan sulkemisesta huolimatta. Erityisesti Huhtasuo

-forumissa ja Lutakon asuinalueen suunnittelussa paikalliset asukkaat ja viranomaiset loivat yhteisen neuvottelufoorumin sekä paikallista yhteistyökulttuuria. Neuvottelun lisäksi keskustelut johtivat myös toimintaan ja yhteiseen päätöksentekoon asuinalueilla.

Sosiaalityöntekijät käyttivät hankkeissaan myös suoria toimintatapoja välittämällä kokoamaansa asiakas- ja asukastietoa muille toimijoille. Sosiaalityöntekijät tekivät myös pienimuotoista tutkimusta sekä kirjoittivat paikalliseen ja kansallisiin lehtiin. Kaupungin yhdyskuntasuunnitteluun pyrittiin vaikuttamaan tuomalla sosiaalityöntekijöiden kokemuksellista tietoa ja sosiaalisten vaikutusten arviointeja täydennysrakentamissuunnitteluun sekä ympäristöasioiden ja yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmiin. Kampanjointia ja protestointia ei sen sijaan käytetty suorina toimintatapoina yhdessäkään hankkeessa.

Kirsi Juhilan (1997) jäsentämän viiden uudistajasosiaalityöntekijän roolin (vaikuttaja, yhtei(y)styöntekijä, koordinaattori, erikoistyöntekijä ja muutostyöntekijä) mukaisesti tutkimuksen sosiaalityöntekijät toimivat suurimmassa osassa tutkimuksen hankkeista yhteistyöntekijöinä. Yhteistyöntekijä toimii moniammatillisissa tiimeissä ja viranomaisverkostoissa, paikallisten kolmannen sektorin toimijoiden kanssa sekä ottaa asiakkaat mukaan sosiaalityön toimijoiksi (Juhila 1997, 211; Raunio 2000, 60–65). Sosiaalityöntekijöiden logiikan perusteella paikallisen vaikuttamisen nähtiin onnistuvan parhaiten laaja-alaisissa neuvotteluissa ottamalla mukaan paikallisia toimijoita keskustelemaan elinympäristön kestävyuden kriteereistä asuinalueilla. Tämän tyyppisissä pyöreän pöydän neuvotteluissa sosiaalityöntekijät näkivät myös mahdollisuuden paikantaa valtarakenteita enemmän horisontaalisesti kuin vertikaalisesti.

Vaikuttajan rooliin kuuluu argumentointi ja tiedon välittäminen sosiaalityön arkipäivästä poliittisille päätöksentekijöille, virkamiehille ja muille toimijoille (emt). Vaikuttajasta tiedon välittämisen merkityksessä voidaan puhua ensisijaisesti Huhtasuo-forum työskentelyssä, Lutakon suunnitteluhankkeessa sekä täydennysrakentamisen, ympäristöasioiden ja yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmien työstämisen yhteydessä. Väljässä mielessä myös muissa hankkeissa vanhemmuuden tukemisen hanketta lukuunottamatta pyrittiin välittämään tietoa asiakas- tai asukashaastattelujen muodossa muille toimijoille. Jossain määrin kyse oli myös sosiaalisesta raportoinnista (Kanaanoja 1997).

Koordinaattoriksi Juhila (1997) paikantaa sosiaalityöntekijän, joka kantaa kokonaisvastuuta sosiaalihuollon organisaatiosta sekä pitää kiinni kokonaisvaltaisesti asiakkaan elämästä. Koordinaattorin roolista asiakkaan tilanteen kokonaisvaltaisen huomioonottamisen merkityksessä voidaan puhua Huhtasuon sekä Keltinmäen nuorisohankkeissa. Niissä pyrittiin räätälöityjen

ja yksilöllisten työmuotojen avulla hahmottamaan nuoren elämäntilanne sekä ehkäisemään tai katkaisemaan mahdollisia syrjäytymiskehityksiä.

Taulukko 1 kokoaa yhteenvedonmaisesti tutkimuksen keskeisiä tuloksia. Se jakautuu hankkeiden vaikuttamisen kohteisiin, työmuotoihin, eri tason toimintatapoihin sekä pääasiallisiin rooleihin. Taulukosta voi nähdä, että hankkeiden vaikuttamisen kohteet olivat asuinalueen imagoon ja sen negatiivisiin kierteisiin vaikuttaminen, ihmisten elämänhallintaan ja mahdollisiin syrjäytymiskehityksiin vaikuttaminen sekä yhdyskuntasuunnitteluun vaikuttaminen. Hankkeissa toteutettiin erilaisia työmuotoja vaikuttamisen kohteen mukaan. Suurimman osan toiminnasta voidaan katsoa olleen osallistavaa asuin-alueen työsken- telyä, jossa roolina oli pääasiallisesti yhteystyöntekijän rooli.

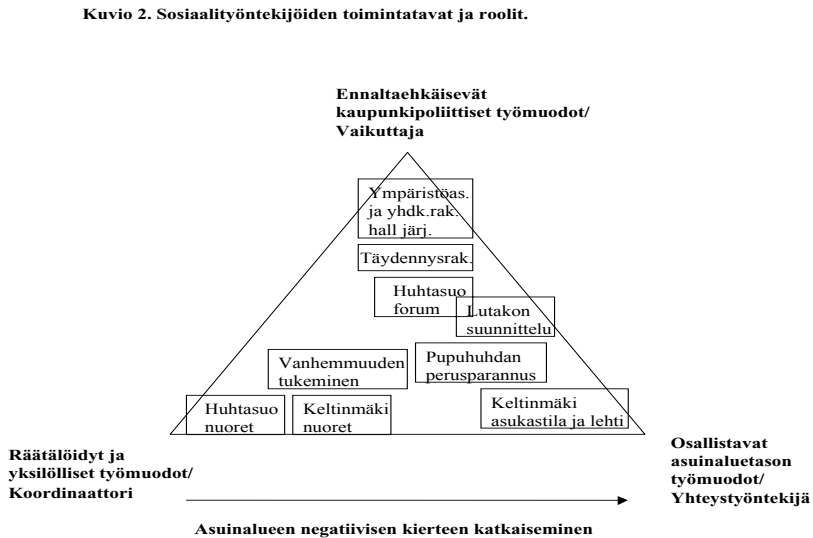
Hanke	Vaikuttamisen kohde	Työmuodot	Eri tason toimintamuodot	Rooli
Huhtasuo -forum	Alueen imago ja ihmisten arkielämän sujuvuus	-keskustelu, toiminta ja yhteistyö paikallisten toimijoiden kanssa -raportointi, julkaisut	Osallistava asuinaluetason toiminta	Yhteistyöntekijä Vaikuttaja
Vanhemmuuden tukeminen	Ihmisten arkielämän sujuvuus	- ryhmätoiminta aluetyössä - raportointi	Osallistava asuinaluetason toiminta	Yhteistyöntekijä
Pupuhuhta perusparannus	Alueen imago ja ihmisten arkielämän sujuvuus	-työntekijöiden aktiivinen läsnäolo alueella -asukastoiminnan tukeminen -asukaskyselyt -asiakashaastattelut -raportointi, julkaisut	Osallistava asuinaluetason toiminta	Yhteistyöntekijä
Keltinmäki nuoret / Keltinmäki asukastila ja lehti	Ihmisten arkielämän sujuvuus sekä mahdollinen syrjäytymiskehitys sekä alueen imago	-räätelöity koulutus nuorille -yhteistyö alueen toimijoiden kanssa -asukasyhdistyksen herättelemine -aluelehden perustaminen - raportointi	Räätelöidyt ja yksilölliset toimintamuodot Osallistava asuinaluetason toiminta	Koordinaattori Yhteistyöntekijä
Huhtasuo nuoret	Ihmisten arkielämän sujuvuus sekä mahdollinen syrjäytymiskehitys	-yhteistyöpalaverit (sosiaalitoimi ja Kansaneläkelaitos) -nuoren kanssa suunnitelman tekeminen kuntoutukseen hakeutumisesta, ohjaus, arviointi -nuorten haastattelut -raportointi, julkaisut	Räätelöidyt ja yksilölliset toimintamuodot	Koordinaattori Yhteistyöntekijä
Lutakko	Alueen imago ja ihmisten arkielämän sujuvuus Yhdyskuntasuunnittelu	-yhteistyö (kaavoittajat, maanomistaja, rakennuttajat, asukkaat jne) -asukaskyselyt -asiakashaastattelut -asukasillat -tiedon välitys -raportointi, julkaisut	Osallistava asuinaluetason toiminta Ennaltaehkäisevät kaupunkipoliittiset työmuodot	Yhteistyöntekijä Vaikuttaja
Täydennysrakentaminen / Ympäristöasioiden ja yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmä	Yhdyskuntasuunnittelu Muut toimijat/toimijasektorit	- tiedon välitys ja raportointi	Ennaltaehkäisevät kaupunkipoliittiset työmuodot	Vaikuttaja

Taulukko 1. Sosiaalityöntekijöiden toimintatavat ja roolit.

Kuvio 2 pyrkii paikantamaan sosiaalityöntekijöiden toimintatapojen suhdetta eri rooleihin. Sosiaalityöntekijöiden toimintatavat jakautuivat kolmen eri tason työskentelyyn: räätelöityyn ja yksilölliseen toimintaan, osallistavaan asuinaluetasoiseen toimintaan sekä ennaltaehkäisevään kaupunkipoliittiseen

toimintaan. Pelkistäen myös sosiaalityöntekijöiden roolit kenttähankkeissa voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen eri toimintatasojen mukaan. Roolit ovat vaikuttaja, yhteystyöntekijä ja koordinaattori. Kuvioista 2 voi nähdä miten hankkeet paikantuvat näiden eri tasojen ja roolien ulottuvuuksilla.

Kuvio 2. Sosiaalityöntekijöiden toiminnan tasot ja roolit.

Kuvion 2 tarkoituksena on konkretisoida ajatusta, että kaikki tasot ja työmuodot sekä roolit ovat tärkeitä asuinalueiden negatiivisten kierteiden katkaisemiseksi ja sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Ilman räätälöityjä ja yksilöllisiä palveluja ei voida tuottaa tietoa sosiaalityön asiakkaiden arjesta ennaltaehkäisevään yhdyskuntasuunnitteluun. Tarvitaan myös yhteistyötä ja kontakteja alueen muiden toimijoiden kanssa, jotta sosiaalityöntekijä saa kokonaisvaltaisen kuvan alueesta ja sen asukkaista. Ilman vaikuttamista yhdyskuntasuunnitteluun ei voida ehkäistä kaupunkirakenteesta johtuvaa marginalisoitumiskehitystä. Tästä syystä eri hankkeiden paikka kuviossa on ymmärrettävä siten, että kolmion sivut toimivat jatkumolinjoina eri toiminnan tasojen ja roolien välillä. Tällöin myös yhteyshenkilönä ja koordinaattorina toimiminen on nähtävä paikallisena vaikuttamisena. Näyttää siltä, että paikallisessa vaikuttajuudessa onkin kyse kaikkien eri toimintatapojen ja roolien haltuunottamisesta.

Lopuksi

Tutkimusprojektin tavoitteena oli edistää rakenteellisen ja vaikuttavan sosiaalityön käytäntöjä sekä tutkia, mitä mahdollisuuksia aluesosiaalityöntekijöillä on nykytodellisuudessa toimia paikallisina vaikuttajina tilaan liittyvässä syrjäytymisen ehkäisemisessä.

Sosiaalityöntekijän paikallisen vaikuttamisen onnistuminen näyttää riippuvan monesta tekijästä. Sosiaalityön tekemisen reunaehdot ja se, minkälaisen roolin näiden reunaehtojen puitteissa kykenee itselleen ottamaan, määrittävät osaltaan sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia toimia paikallisena vaikuttajana. Tutkimuksen hankkeissa tämä mahdollinen rooli paikantui pääasiassa yhteyshenkilönä toimimisena ja epäsuorien vaikuttamisen toimintatapojen käyttämisenä.

Vaikuttajana toimimisen onnistuminen näyttää riippuvan osaltaan myös siitä, minkälaisesta syrjäytymisestä on kyse sekä minkälaisiin rakenteisiin ja vuorovaikutustilanteisiin yritetään vaikuttaa. Jos on kyse asuinalueen negatiivisen kierteen katkaisemisesta, tarvitaan erityisesti osallistavaa asuinalue-tasoista työskentelyä. Jos kyse on puolestaan yksilöiden syrjäytymiskiirteen ehkäisemisestä ja elämänhallinnan edistämisestä, tarvitaan ensisijaisesti räätälöityjä ja yksilöllisiä toimintamuotoja. Toisin sanoen, jotta voidaan vaikuttaa tilalliseen marginalisaatioon, tarvitaan vaikuttamista yksilön subjektiivisiin toimintaedellytyksiin sekä paikallisten elinympäristöjen ja yhteiskunnan reunaehtoihin. Ilman näiden eri tasojen välistä yhteistyötä ei voida pitemmän päälle tehdä kokonaisvaltaista ja kestävää sosiaalityötä.

Tutkimuksen tulokset eivät sinällään tuoneet mitään erityistä uutta rakenteelliseen sosiaalityön tai yhdyskuntatyön keskusteluun ja tutkimukseen (vrt. esim. Payne 1997; Popple 1995; Kemp 1995; Mayo 1998; Mikkola 1996; Viirkorpi 1990). Sosiaalityöntekijöiden toimintatavat eri paikallisissa konteksteissa eivät myöskään näyttäneet erityisen radikaaleina tai uusina innovaatioina (vrt. esim. Langan 1998; Healy 1999). Toimintaa arvioitaessa on tosin otettava huomioon suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön ja yhdyskuntatyön perinne, joka on paneutunut erityisesti viranomaiskäytäntöjen kehittämiseen (esim. Mikkola 1996; Harju 1988). Tutkimus kuitenkin todentaa ja vahvistaa monien yhdyskuntatyön tutkimusten johtopäätöstä, että tarvitaan sekä yhteistyötä eri toimijoiden välillä että yhteyksiä yksilön, yhteisöjen sekä laajempien sosiaalisten rakenteiden välillä, jotta esimerkiksi asuinyhteisöihin kohdistetuilla sosiaalityön interventioilla olisi pitempiaikaisia vaikutuksia. (esim. Rothman 1968; Payne 1997; Popple 1995; Mayer 1995; Kemp 1995).

Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että sosiaalityöntekijöiden ei tarvitse olla toiminnan keskiössä kaikissa paikallisissa asuinalueen asioissa ja

aktiiviteeteissa pystyäkseen toimimaan paikallisena vaikuttajana tilalliseen marginalisaatioon liittyvissä kysymyksissä. Sen sijaan heidän tulisi ymmärtää olennaiset osallistumisen ja vaikuttamisen paikat ja foorumit sekä rohkaista myös muita toimijoita ottamaan vastuuta elinympäristön kestävyyydestä.

Viitteet

- ¹ Tutkimukseen osallistuvien sosiaalityöntekijöiden mielestä sosiaalityö, joka pyrkii ekososiaalisesti kestäviin elinympäristöihin (ekososiaalinen sosiaalityö) on muotoutunut yhdyskuntatyön ideoista ja periaatteista. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan yhdyskuntatyö on muuttunut modernisointumisprosessin seurauksena ja uusien kysymysten ja haasteiden, kuten ympäristökysymyksen, myötä. Sosiaalityöntekijät määrittelivät ekososiaalisen sosiaalityön kokonaisvaltaiseksi näkökulmaksi, jossa ihminen ymmärretään osana sekä sosiaalista että fyysistä elinympäristöään. Matthies (2001) on todennut, että ekososiaalinen sosiaalityö on käsitettävä sateenvarjokäsitteenä ja näkökulmana, jonka alla voidaan tarkastella useilla eri tavoilla elinympäristön ja ihmisen välisen suhteen vuorovaikutusta, ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden kysymyksiä sosiaalityössä.
- ² Kiinnostus kestäväen kehityksen suuntaisesta yhteiskunnasta ja elämäntavasta on ollut esillä julkisessa keskustelussa käsitteen kehittamisestä lähtien 1980-luvun puolivälistä alkaen (vrt. WCED 1987). Vaikka kestäväen kehityksen käsitettä on kritisoitu paljon, ainakin siitä ollaan usein yhtä mieltä, että kestävä kehitys on hyvin monitahoinen käsite sisältäen niin ekologisen, ekonominen, kulttuurisen kuin sosiaalisen ulottuvuuden. Kestävä kehitys palautuu kysymykseen, miten löytää tasapaino luonnon ja ihmisen suhteen välillä (vrt. Beck 1990, 1992). Nykyään ympäristöongelmien ratkaisun nähdäänkin olevan läheisesti kytköksissä juuri sosiaalisen ja kulttuurisen kestäväen kehityksen elementteihin (esim. Sairinen ym. 1999; Rannikko 1997). Tästä syytä sosiaalisen kestävyuden tarkastelu ja konkretisoiminen on nähty viime aikoina tärkeänä tavoitteena.
- ³ Asuinalueiden kuvaukset ja profiilit on raportoitu julkaisussa Turunen 1999.
- ⁴ Kaikki tutkimuksen kenttähankkeet on kuvattu yksityiskohtaisemmin julkaisussa Närhi & Hiekka 2000.
- ⁵ Tutkimusprosessin aikana sosiaalityöntekijät tuottivat kaavoittajille sosiaalisten vaikutusten arviointeja kaupungin täydennysrakentamissuunnitelmaan (esim. Leinonen 2000). He osallistuivat myös kaupungin ympäristöasioiden hallintajärjestelmän tuottamiseen omalta osaltaan tuomalla esiin aluesosiaalityön sisäisiä ja ulkoisia ympäristövaikutuksia. Kaupungin yhdyskuntarakenteen hallintajärjestelmä oli kaupungin kaikkien hallintosektoreiden yhteinen

suunnitteluprosessi, jossa pyrittiin turvaamaan eri kaupunginosien asuinalueiden tasapainoinen kehitys tulevaisuudessa.

Kirjallisuus

- Abramovitz, Mimi (1998) *Social Work and Social Reform: An Arena of Struggle*. *Social Work* 43 (6), 512–526.
- Banks, Susan (1999) The social professions and social policy: proactive or reactive? *European Journal of Social Work* 2 (3), 327–329.
- Beck, Ulrich (1995) Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995) *Nykyajan jäljillä: refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich (1990) *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt*. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, Anthony (1979) *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: MacMillan.
- Haikola, Johanna & Hiekka, Eija (2000) The views of youths about living in Huhtasuo. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Järvelä, Marja & Ward, Dave (toim.) (2000) *From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities*. *Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos, työpapereita 106. Jyväskylä, 202–207.
- Harju, Pertti (1988) Yhteissuunnittelu asuinalueiden kehittämisessä. Raportti SOFY-projektin kenttäkokeilusta. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus. Teknillinen korkeakoulu. Espoo.
- Healy, Karen (1999) Power and activist social work. Teoksessa Pease, Bob & Fook, Jan (toim.) (1999) *Transforming Social Work Practise. Postmodern Critical Perspectives*. London & New York: Routledge, 115–134.
- Hiekka, Eija & Luomala, Juha (2000) Puhuhdan lähiuudistus – sosiaalista ja teknistä perusparannusta. Jyväskylän sosiaali- ja terveystalvelukeskuksen julkaisuja nro. 4. Jyväskylä.
- Ife, Jim (1997) *Rethinking Social Work. Towards critical practice*. Melbourne: Longman.
- Juhila, Kirsi (1997) Sosiaalityö yliopistoissa. Keväisten keskustelujen satoa. *Janus* 5 (2), 211–215.
- Kananoja, Aulikki (1997) *Murros on mahdollisuus: sosiaalityön selvityshenkilönraportti*. Stakes. Jyväskylä: Gummerus.
- Karvinen, Marko (1998) *Huono-osaisuus ja disintegraatio kaupungeissa*. Suomen kuntaliitto Nro 93. Helsinki.

- Kemp, Susan P. (1995) *Practice with Communities*. Teoksessa Meyer, Carol. H. & Mattaini, M. A. (1995) *The Foundations of Social Work Practise*. Washington DC: NASW, 176–203.
- Kemppainen, Tarja & Koskinen, Simo & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) *Sosiaalityö epävarmuuden oloissa*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28, Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Kojo, Outi & Lumukka, Maija & Määttä, Mervi & Soininen, Ritva. (2000) *Näyttämönä Lutakko – sosiaalityöntekijät asuinalueen suunnitteluprosessissa*. Teoksessa *Asiantuntijuuden politiikka. Sosiaalityön tutkimusliite 1/2000. Sosiaalityöntekijä-lehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura*, 27–32.
- Langan, Mary (1998) *Radical social work*. Teoksessa Adams & Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) (1998) *Social Work, Themes, Issues and Critical Debates*. London: MacMillan, 207–217.
- Leinonen, Ansa (2000) *SIA in a Case of Huhtasuo*. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Järvelä, Marja & Ward, Dave (toim.) (2000) *From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities. Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos, työpapereita 106. Jyväskylä, 197–201.
- Leinonen, Ansa & Hiekka, Eija (1999) *Sosiaalityön EU-projekti Huhtasuolla. Nuorten kuntoutus ja Huhtasuo-forum*. *Sytyke* (4), Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus: Jyväskylä, 20–21.
- Leonard Peter (1997) *Postmodern Welfare. Reconstructing an Emancipatory Project*. London: Sage.
- Luomala, Juha (2000) *Experiences of the development project concerning the suburb of Pupuhuhta*. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Järvelä, Marja & Ward, Dave (toim.) (2000) *From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities. Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos, työpapereita 106. Jyväskylä, 218–223.
- Luomala, Juha (1998) *Pupuhuhta-projektin monet kasvot*. *Sytyke* (3), Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus: Jyväskylä, 6–8.
- Malkamäki, Minna & Mattila, Minna (2000) *Does the Renovation of Suburb Create Welfare?* Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Järvelä, Marja & Ward, Dave (toim.) (2000) *From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities. Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos, työpapereita 106. Jyväskylä, 208–217.
- Massey, Doreen (1994) *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.
- Mayo, Marjorie (1998) *Community work*. Teoksessa Adams & Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) (1998) *Social Work, Themes, Issues and Critical Debates*. London: MacMillan, 160–172.
- Matthies, Aila-Leena (2001) *Perspectives of eco-social sustainability in social*

- work. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) (2001) *The Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: Sophi, 127–152.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati. (toim.) 1998. Ekososiaalisia oivalluksia sosiaalityön arjesta. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, yhteiskuntapolitiikan työpapereita 102. Jyväskylä.
- Matthies, Aila-Leena & Turunen, Päivi & Albers, Steffi & Boeck, Thilo & Närhi, Kati (2000a) *Eco-social Approach against Social Exclusion in European Cities. A New Comparative Research Project in Progress*. *European Journal of Social Work*. 3 (1).
- Matthies, Aila-Leena & Järvelä, Marja & Ward, Dave (toim.) (2000b) *From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities. Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos, työpapereita 106. Jyväskylä.
- Matthies, Aila-Leena, Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) (2001) *The Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: Sophi.
- Metteri, Anna (1995) Sosiaalityö murroksessa – mahdollisuuksien näkeminen ja uskaltamisen taito. *Sosiaalityöntekijä* (2), 17–19.
- Mignione, Enzo (1996) (toim.) *Urban Poverty and the Underclass*. Podmin: Blackwell.
- Mikkola, Merva (1996) Yhdyskuntatyö hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan välittäjänä. Teoksessa Matthies Aila-Leena & Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne (1996) *Välittävät verkostot*. Tampere: Vastapaino, 59–71.
- Mullaly, Bob (1998) *Structural Social Work: Ideologies, Theory and Practice*. Toronto: Oxford University Press.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Sophi.
- Nylund, Katarina (2000) *Place and Cultural Identity in the Segregated City*, *Yhteiskuntasuunnittelu* 38 (3), 8–27.
- Närhi, Kati (2000) *Action Research Processes in Jyväskylä*. Teoksessa Matthies Aila-Leena & Järvelä Marja & Ward Dave. (toim.) (2000) *From Social Exclusion to Participation. Explorations across Three European Cities. Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos, työpapereita 106. Jyväskylä, 141–158.
- Närhi, Kati (2001) *Social Impact Assessment – New Challenges for Social Work?* Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) (2001) *The Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: Sophi, 54–83.
- Närhi, Kati (2002) *Social Workers' Conceptions of How Local Living Environment is Related to Social Exclusion*. *European Journal of Social Work* 5 (3), 1–13.
- Närhi, Kati & Hiekka, Eija (2000) *Sosiaalityö kestävää eliympäristöä kehittämässä. ”Uudet paikalliset toimintatavat sosiaalista syrjäytymistä vastaan” -projektin kokemuksia ja johtopäätöksiä*. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen

- julkaisusarja 2. Jyväskylä.
- Payne, Malcolm (1997) *Modern Social Work Theory*. Second Edition. London: MacMillan.
- Pease, Bob & Fook, Jan (toim.) (1999) *Transforming Social Work Practise. Postmodern Critical Perspectives*. London & New York: Routledge.
- Popple, Keith (1995) *Analysing community work. Its theory and practise*. Buckingham: Open University Press.
- Rannikko Pertti (1997) *Eläjänä elonkehän reunalla*. Teoksessa Rannikko, Pertti & Schuurman, Nora (1997) *Elämisen taika taigalla: ihminen ja luonto Pohjois-Karjalan biosfäärialueella*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 120. Joensuun yliopisto. Joensuu, 141–162.
- Raunio, Kyösti (2000) *Sosiaalityö murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saavola, Kaarina (1998) *Toimintaosallisuus suurkaupungissa. Osallisuushanke katsaus 4*. Sisäasianministeriö, Helsinki: F.G Lönnberg.
- Sairinen, Rauno & Viinikainen, Tytti & Kanninen, Vesa & Lindblom, Antti (1999) *Suomen ympäristöpolitiikan tulevaisuuskuvat*. Tampere: Gaudeamus.
- Satka, Mirja (1999) *Research Practices in the Era of Reflexive Expertise*. EASSW Conference & IFSW European seminaarissa esitetty paperi, Helsinki, 13.6. 1999.
- Scholte, Jan Aart (2000) *Globalisation. A Critical Introduction*. New York: St. Martin's Press.
- Turunen, Päivi (1999) *Setting the Context. Comparison of the Three Starting Situations of the TSER-project "Making New Local Policies against Social Exclusion in European Cities"*. Fachhochschule Magdeburg, Magdeburger Reihe. Schriften der Fachhochschule Magdeburg, Magdeburg: Verlag der Erich-Weinert-Buchhandlung.
- Wacquant, Luic (1996) *The Rise of Advanced Marginality, Notes on it's nature and implications*, *Acta Sociologica* 39 (2), 121–139.
- Viirkorpi, Paavo (1990) *Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet*. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 17. Helsinki.
- WCED (World Commission on Environment and Development) (1987) *Our Common Future*. Paris.

Leena Hyttinen

PALVELUOHJAUKSEN VAIKUTTAVUUTTA MÄÄRITTÄMÄSSÄ

Ohjaus tai ohjaustyö on yksi tämän päivän käytetyimmistä termeistä päivälehtien, sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilehtien ja tieteellisten aikakauslehtien palstoilla. Jopa Image -lehdessä pohditaan ohjauksen tarpeellisuutta 2000-luvun ihmisen elämässä. ”He ovat jo täällä, ja he haluavat tehdä unelmistasi totta. Life coachit ovat elämänhallinnan ammattilaisia, jotka ruoskivat sinut ylittämään itsesi. Kohta olet jo tyytymätön täydellisyyteesi!” (Numminen 2001).

Ohjauksen tarpeellisuudesta on puhuttu kauan. Jo vuonna 1979 kuntoutuspalvelujärjestelmän kehittämistoimikunnan mietinnössä todettiin, että kuntoutusasiakkaalla tulisi koko kuntoutusprosessin ajan olla sellainen tuki- ja vastuuhenkilö, jonka puoleen hän tarvitessaan voi kääntyä ohjausta, neuvontaa ja muuta tukea varten.

Millaisin lähestymistavoin onnistutaan tukemaan ihmisten selviytymisen edellytyksiä? Millaista olisi ohjaustyö, missä tehtävänä ei olisi korjata ongelmia vaan osoittaa mahdollisuuksia? Jos asiakas haluaa saavuttaa parempia tuloksia helpommin ja nopeammin, voisiko ratkaisuna olla *life coach* – henkilökohtainen valmentaja, palveluohjaaja, kuntoutuksluotsi tai omaneuvoja, joka nostaisi esiin mahdollisuuksia ja kannustaisi asiakasta saavuttamaan haluamansa?

Ohjauksen tarpeellisuudesta ollaan vakuuttuneita, mutta on epäselvää, millaisilla lähestymistavoilla onnistutaan tukemaan ihmisten elämänprojekteja, voimaantumista ja selviytymisen edellytyksiä. Samoin on epävarmaa, millaisia vaikutuksia ohjauksella on. Yksilökohtainen palveluohjaus on tärkeä osa palvelutarjontaa, mutta mielenterveytyössä ohjaukseen liittyy erityispiirteitä, joihin vaikuttamiseksi joudutaan hakemaan uudenlaista työtapaa.

Artikkeli pohjautuu vuosina 1998–2001 Kuntoutussäätiön tutkimus- ja kehittämissyksikössä toteutettuun tuetun työllistymisen ja palveluohjauksen Casetti-projektiin. Kehittämisshankkeessa haettiin työtapaa palveluohjaukseen mielenterveydellisiä vaikeuksia läpikäyneiden ihmisten suorituskyvyn ja elämänhallinnan edistämiseksi. Tässä artikkelissa arvioidaan projektiin osallistuneiden elämäntilanteiden kautta toimintavalmiuksien kehittymistä sekä ohjauksen vaikutuksia heidän elämäänsä. Tarkastelussa keskeisellä sijalla on ohjaajan rooli. Lisäksi kiinnitetään huomiota vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön ihmisen selviytymisen tukemisessa.

CASETTI -projekti

Raha-automaattiyhdistyksen avustuksen turvin toteutetun Casetti-projektin yhtenä tavoitteena oli kehittää toimintamallia mielenterveyskuntoutujan yksilökohtaista palveluohjausta varten, arvioida mallin toimivuutta erilaisissa tilanteissa sekä tuottaa käytännön kuntoutustilanteiden ja -prosessin kautta tietoa hyvän kuntoutustuloksen edellytyksistä. Henkilökohtaisena toimeksiantonani projektissa oli *case management*-tyyppisen ohjauksen kehittäminen. Siinä pyrittiin varmistamaan, että mielenterveyskuntoutujan kuntoutuksen tavoitteet määritellään yhdessä, että eri kuntoutuspalvelut muodostavat tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden ja että prosessin etene- mistä ja sen kautta syntyneitä tuloksia arvioidaan yhdessä.

Projektista tiedotettiin elokuussa 1998 Helsingin suurpiirien mielenterveys- työn johtaville lääkäreille ja vastaaville sosiaalityöntekijöille. Heidän toivottiin vuorovaikutustilanteessa välittävän tietoa ja kertovan potentiaalisille asiakkaille mahdollisuudesta osallistua projektiin. Projektiesitteen kysymyk- sellä ”Haku päällä?” kutsuttiin mukaan helsinkiläisiä mielenterveys- kuntoutujia, jotka hakivat suuntaa elämälleen, suunnittelivat paluuta työelä- mään tai muutoin kaipasivat potkua elämäänsä. Lähetettä ei tarvittu ja kiin- nostuksen lisäksi edellytettiin vain olemassa olevaa hoitosuhdetta, koska hoito, terapia ja lääkkeet kuuluivat alan asiantuntijoille, ei projektiin. Kiin- nostuneille luvattiin yksilöllinen tuki tulevaisuuden rakentamiseen.

Osallistumiskutsuun vastasi 37 henkilöä, joista 24 osallistui projektiin. Mukaan lähteneistä kolmasosa oli miehiä. Tyypillinen projektiin osallistuja oli 31-40 -vuotias, ylioppilastutkinnon suorittanut, ammatillista koulutusta yrittänyt henkilö, joka oli saattanut koulutustaan jo ”viittä vaille valmiiksi”. Syy tulla mukaan liittyi useimmiten työllistymiseen. Tein osallistujien kans- sa yhteistä matkaa keskimäärin vuoden, pisimmillään kuitenkin koko pro- jektin keston ajan eli liki kolme vuotta.

Kun odotuksena on asiakkaan elämäntilanteen muutos haluttuun suuntaan, miten ohjauksella saadaan aikaan tavoitteen suuntaisia muutoksia? Riittääkö että on henkilö, jonka luo voi hakeutua yksilökohtaista ohjausta ja neuvontaa tarvittaessa? Riittääkö että vastuuhenkilö varmistaa asiakkaalle tämän tarvitsemat palvelut ja taloudellisen tuen ja tarkistaa, että tieto välittyy asiakkaan ja järjestelmän suuntaan? Millaiselle perustalle yhteistyötä kannattaa rakentaa? Millaisilla toimintatavoilla ja työmenetelmillä on mahdollista lisätä ihmisen pärjäämistä ja selviytymistä?

Palveluohjaus

Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelmassa (1999, 20–21) vuosille 2000–2003 yhtenä tavoitteena on kuntalaisten ja palveluiden käyttäjien osallisuuden lisääminen. Palveluohjaus sisältyy toimenpidesuositukseen, jossa todetaan, että kunnan sosiaali- ja terveystoimi osoittaa asiakkaalle palveluohjaajan asiakkaan tarvitessa pitkäaikaisesti useita palveluja. Sosiaali- ja terveysministeriö käynnisti vuonna 2001 erityisen kehittämishankkeen ohjausmallien kehittämiseksi pitkäaikaissairaiden henkilöiden sekä vammaisten lasten ja nuorten ja heidän perheittensä tukemiseksi. Tähän palveluohjauskokeiluun lähti mukaan viisitoista seutukuntaa (Kuntoutusselonteko 2002, 6).

Järvikosken ja Härkäpään (2000, 5) mukaan palveluohjausta on kehitetty eri maissa yleensä silloin, kun palvelurakennetta on muutettu laitოსvaltaisuudesta avohoidon suuntaan. Suomessa on tästä syystä tarve mielenterveyskuntoutujien palveluohjauksen kehittämiseen. Sairaaloista avohoitoon siirtyneistä psykiatrisista potilaista vaikeimmin sairaat syrjäytyvät helpoimmin myös avohoitopalveluista. Psykiatriset potilaat ovat palveluohjauksen keskeisiä asiakasryhmiä vaikeimmin vammaisten henkilöiden ja vanhusten ohella.

Palveluohjauksen juuret ovat *case management* -toiminnassa. Se on sekä tapa harjoittaa palveluhallintoa että sosiaalityön työmenetelmä. Tavoitteena on taloudellisuus ja tehokkuus, kun *case manager* ostaa omalla budjetillaan tarvittavia palveluja. Lähtökohtana *case management* -toiminnassa on kysyntälähtöisyys, jolloin aiemman tarjontälähtöisyyden sijaan palvelua tarvitsevalle haetaan sopivia palveluntuottajia. Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa *case managementista* on tullut osa lakisääteistä palvelujärjestelmää (Orme & Clastonbury 1993).

Käsitettä *case management* on yritetty kääntää suomeksi. Käännöksiä ovat asiakaskeskeinen yksilötyö, kuntoutusluotsaus sekä yksilökohtainen palveluohjaus. Vastaavasti manageria on sanottu kuntoutusluotsiksi, yksilökohtaiseksi

palveluohjaajaksi tai vain palveluohjaajaksi. Näiden käsitteiden käyttö on edelleen vakiintumatonta. Tässä artikkelissa käytetään käsitteitä palveluohjaus ja palveluohjaaja.

Palveluohjauksella tarkoitetaan prosessia tai tapahtumaketjua, jossa asiakasta ohjataan käyttämään tarvitsemiaan julkisia tai yksityisiä palveluja ja palvelut koordinoidaan tavoitteelliseksi kokonaisuudeksi. Tavoitteena on auttaa asiakasta suunnistamaan palveluviidakossa ja löytämään sieltä itselleen sopivimmat vaihtoehdot. (Ala-Nikkola & Valokivi 1997; Järvikoski & Härkäpää 2000.) Palveluohjauksen tyypillisiä osatehtäviä ovat asiakkaan kokonaistilanteen arvio, kuntoutussuunnitelman teko, palvelujen hankkiminen eli toimenpiteiden kustantajan etsiminen, seuranta ja arviointi sekä asiakkaan asioiden edistäminen.

Mielenterveyskuntoutujien palveluohjauksessa on eri maissa käytössä useita malleja. Yleisimmin ohjaus ryhmitellään perusmalliin, intensiiviseen yhteisömalliin ja voimavaraorienteiseen malliin (Järvikoski & Härkäpää 2000, 8–9). Perusmallissa ensisijaisena tavoitteena on asiakkaan auttaminen palvelujärjestelmän monimutkaisuuden ongelmissa. Kokonaisjärjestelmän ja tarjolla olevien palvelujen hallinta on siinä palveluohjaajan ammatillisen kompetenssin ydinaluetta. Yhteisölliselle mallille on ominaista ohjauksen intensiivisyys. Palvelut järjestetään pääosin osaksi asiakkaan kotona tai sen lähiympäristössä. Mallia sovellettaessa palveluohjaaja tai työryhmä tarjoaa itse suuren osan palveluista, kuten käytännöllistä tukea tai opastusta päivittäisissä tehtävissä. Asiakkaalle tarjotaan myös usein mahdollisuutta ottaa yhteyttä mihin vuorokauden aikaan tahansa. Yhteistyön tiiviyys rajaa tässä mallissa asiakkaiden määrän pieneksi.

Voimavaraorienteisessa palveluohjausmallissa painopiste on asiakkaan toimintavoiman, valtaistumisen (empowerment) tukemisessa. Tämä malli on kehittynyt osin vastareaktionä toimintatavoille, jotka korostavat asiakkaan vajavuuksia. Toimintamallin lähtökohtana on oletus, että ihminen kehittyy henkilökohtaisten kiinnostustensa, tavoitteidensa ja vahvuuksiansa pohjalta. Painopiste on asiakkaan vahvuuksissa eikä puutteissa ja vajavuuksissa. Ohjaustapahtuma perustuu yksilön voimavarojen käyttöönottoon. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden tunnustamisen oletetaan myös parantavan kuntoutuksella saavutettavia tuloksia. (Järvikoski & Härkäpää 2000.) Voimavaraorienteista lähestymistapaa on Suomessa sovellettu muun muassa voimavarasuuntautuneessa psykoterapiassa (Riikonen 1992; Riikonen & Vataja 2001).

Palveluohjauksesta on tehty joitakin pohjoismaisia tutkimuksia. Ruotsissa on tutkittu palveluohjauksen vaikuttavuutta pitkäaikaissairaiden avohoidossa. Tutkimus osoitti, että 18 kuukautta ohjauksen päättymisen jälkeen sairaalahoitojen tarve oli vähentynyt neljänneksellä ja hoitopäivät olivat vä-

hentyneet jopa 45 prosenttia verrattuna ohjausta edeltäneeseen ajankohtaan (Personligt ombud för psykiskt funktionshindrade personer 1999). Tutkimuksessa ei tosin selvitetty eri ohjaustyyppien tuloksellisuuseroja eikä otettu huomioon mahdollisia kunnan lisääntyneitä menoja. Palveluohjauksen vaikutukset elämänlaatuun vaihtelevat tutkimuksesta toiseen. Järvikoski ja Härkäpää (2000, 10; 2001, 252) toteavat, että tutkimuksiin ei ole yleensä ole sisällytynyt prosessievaluuatiota ja toiminnan ominaispiirteitä on kuvattu niukasti. Siksi vaikuttavuustulokset jäävät pääosin vaille selkeää selitystä.

Suomen Psykiatriyhdistys ry:n skitsofrenian käypä hoito -suosituksessa (2001, 22) palveluohjauksen mahdollisuuksiin suhtaudutaan varauksellisesti: ”Sen on todettu parantavan potilaiden pysymistä hoitojärjestelmän piirissä, mutta se voi lisätä sairaalahoitojen määrää ja mahdollisesti myös kestoa parantamatta kuitenkin potilaiden hyvinvointia. Niinpä tavanomainen yksilöllinen palveluohjaus ei ole kaikilta osin paras tapa koordinoida skitsofreniapotilaiden hoitoa.” Kuntoutusasiain neuvottelukunnan tutkimusjaoston asialistalle mielenterveyskuntoutuksen eri muotojen (mm. palveluohjaus) vaikuttavuustutkimus liitettiin vuonna 2001.

Haasteena mahdollistaminen

Viime vuosina mielenterveyskuntoutuksessa on kiinnitetty erityistä huomiota asiakkaan ja ammattiauttajan väliseen kanssakäymiseen (esim. Riikonen 1992; Salo 1996; Riikonen 1998; Aaltonen ym. 2000; Arnkil ym. 2000; Riikonen & Järvikoski 2001). Asiakkaan subjektiivisuus jää sairaus- tai vajavuusmallissa helposti syrjään (Riikonen ym. 1996; Järvikoski & Härkäpää 2001). Mielenterveystyössä patologisten selitysmallien käyttö voi hankaloittaa ammattihenkilön ja asiakkaan suhdetta ja lamauttaa asiakkaan omaa elämänhallintakykyä. Ne ovat usein deterministisiä ja tahattomasti alleviivaavat asiakkaan kyvyttömyyttä toimia itse tilanteensa parantamiseksi. Ne uhkaavat motivaatiota ja itsearvostusta. Mielenterveyskuntoutus on edelleen useimmiten asiantuntijakeskeistä, ja kuntoutuksen piiriin tullessaan asiakkaat joutuvat usein kohteen rooliin. Tämä ei Riikosen (1998) mukaan tarkoita sitä, etteikö ongelmien lääketieteellisiä ja biopsykologisia ulottuvuuksia pitäisi ottaa huomioon. Painopisteen muutosta ja näkökulman laajentamista kuitenkin selvästi tarvittaisiin.

Kun tarkoituksena on löytää tapoja vahvistaa mielenterveydellisiä vaikeuksia kokeneen ihmisen selviytymistä arkipäivässä, osallistumista oman elämänsä suunnitteluun ja tietoiseen vastuunottoon omasta elämästä, nousevat tärkeälle sijalle ”toiset mahdollisuudet” eli henkilön oman subjektiivisen edistämisen ja arkisen suoriutumisen tuki.

Elämänpolitiikasta on tullut yhteiskuntapolitiikassa keskeinen käsite haettaessa edellytyksiä hyvälle elämälle. Anthony Giddensin (1991) mukaan elämänpolitiikka on elämää koskevien päätösten politiikkaa. Hän liittää myös käsiteparin ”toiset mahdollisuudet” kiinteästi elämänpolitiikkaan. Giddens (1994) korostaa, että elämänpolitiikan pitäisi ennen kaikkea edistää toisia mahdollisuuksia ihmisten elämässä. Ihmisten ei tule olla sidottuja yhteen ainoaan elämäntilanteeseen tai yhteen ainoaan vaihtoehtoon, vaan he voivat ”aloittaa uudestaan” missä elämänsä vaiheessa ja missä elämäntilanteessa tahansa. Vaikka elämänpolitiikan käsite kytkeytyy yksilöihin, se ei tarkoita samaa kuin kunkin ihmisen yksilöllinen elämäntilanne tai elämänsuunnittelu. Toiset mahdollisuudet voidaan yhtä lailla kytkeä tavoitteeseen, joka sosiaalipolitiikalla voisi olla valinnaisten elämäntilanteiden ja ulospääsytarjoajana yksilöille heidän umpikujaan päätyneissä elämäntilanteissaan. Tällöin sosiaalipolitiikka ei olisi enää vain rahan ja palveluiden jakamista vaan edellytysten luomista hyvälle elämälle (Roos ja Hoikkala 1997; Rajavaara 1998).

Kun Antti Karisto (1997, 131) toteaa ”Pitäisin sosiaalityön tärkeänä tehtävänä toisten mahdollisuuksien esille tuomista, ihmisen valintakykyyn vaikuttavien voimavarojen vahvistamista ja heidän subjektiarvoensa edistämistä”, ollaan lähellä mahdollistamisen käsitettä ja sen edellyttämää käytännön toimintaa. Teoreettisuus merkitsee Kariston mukaan jäykkien mallien sijasta älyllistä liikkuvuutta, joustavaa mielikuvituksen käyttöä, reflektiivisyyttä, kykyä ihmetellä itsestään selvytyksiä, kykyä nähdä todellisuuden sosiaalisesti rakentunut luonne, kykyä hahmottaa kokonaisuuksia ja kykyä nähdä myös havaintojen taakse.

Voimaantuminen

Empowerment on käsite, joka syntyi USA:ssa 1960-luvulla vähemmistöjen epä tasa-arvoa ja sortoa koskevassa keskustelussa. Se viittaa prosessiin, jossa yksilön tai ryhmän mahdollisuudet vaikuttaa elämäntilanteen kannalta merkittäviin henkilökohtaisiin, sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin voimiin vahvistuvat. (Järviskoski ym. 1999, 109.)

Empowerment -käsitteellä on edelleen suomen kielessä useita erilaisia merkityksiä ja tulkintoja. Termi on käännetty transitiiiviverbiksi valtauttua, voimistaa, vahvistaa. Toisaalta sitä käytetään refleksiiviverbinä valtautua, vahvistua ja voimistua, jolloin käsite liitetään itseohjautuvuuteen sekä itsemääräämisoikeuden ja itsekunnioituksen hankkimiseen (Raivola 2000, 187). Uusimpana terminä on käytössä voimaantuminen (Siitonen 1999). Voimaantumisteorian keskeisenä ajatuksena on, että voimaantuminen lähtee ihmisestä itsestään. Voimaa ei voi antaa toiselle, mutta voimaantumista voi-

daan yrittää tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, kuten avoimuudella, toimintavapaudella, rohkaisemisella sekä turvallisuuteen, luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen pyrkimisellä.

Kuntoutuksen vajavuus- ja resurssikeskeisten mallien väliselle rajankäynnille rinnakkaisena on käyty keskustelua myös siitä, onko asiakastyö ensisijaisesti hallinnollista toimintaa vai työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutusta, asiakkaan asioiden ajamista (advocacy) ja hänen valtaistamistaan (empowerment) (Järvikoski & Härkäpää 1995, 80–82). Angloamerikkalaisella kielialueella keskustelua on pidetty yllä erityisesti *case management*-käsitteistön avulla. Stephen Rose (1992) korostaa, että asiakas on aktiivinen osallistuja, joka ohjaa itse suuntaansa. Asiakastyön tavoitteena on tukea ihmistä hänen pyrkimyksissään toteuttaa vakaata ja myönteistä elämästrategiaa.

Millaista on se valta tai voima, jota alistetussa asemassa olevan henkilön odotetaan valtaistumisen prosessissa saavuttavan? Valtaistumisen keskeinen piirre on ihmisen kokemus mahdollisuuksistaan vaikuttaa olosuhteisiinsa, saavuttaa päämääriään ja saada enemmän valtaa elämäänsä (Järvikoski ym. 1999, 109–110). Neath ja Schrinerin (1998) ovat tehneet analyysia vallan eri muodoista erottamalla henkilökohtaisen, hierarkkisen sekä tasa-arvoisuuteen perustuvan vallan. Valtaistumisen katsotaan usein merkitsevän nimenomaan henkilökohtaisen hallinnan vahvistumista. Yksilön kokemus mahdollisuuksistaan vaikuttaa olosuhteisiin, saavuttaa päämääriään ja saada enemmän valtaa elämäänsä ovat valtaistumisen keskeisiä osatekijöitä. Tältä osin valtaistuminen lähestyy suomalaista sisäisen elämänhallinnan käsitettä (vrt. Roos 1998, 206). Hierakkinen valta on puolestaan valtaa, joka perustuu eriarvoiseen suhteeseen esimerkiksi palvelujärjestelmissä.

Henkilökohtainen hallinta ei kuitenkaan Neathin ja Schrinerin mukaan riitä valtaistumisen perustana olevaksi valtakäsitteeksi. Keskeinen asema siinä on niin sanotulla tasa-arvoisuuteen perustuvalla, sosiaalisella vallalla (power with). Yhdessä toimiminen yhteisten asioiden ja tavoitteiden hyväksi tukee henkilökohtaisen hallinnan tunteen kehittymistä. Henkilökohtaisen hallinnan vahvistuminen luo puolestaan edellytyksiä yhteisten asioiden hoitamiseksi. Yhteisten asioiden ajaminen merkitsee usein myös olemassa olevien hierarkkisten valtarakenteiden kyseenalaistamista, jolloin kaikki kolme vallan muotoa kietoutuvat osaksi valtaistumisen prosessia (Järvikoski ym. 1999, 110).

Kohti uutta työtapaa

Mielenterveysyhdistyksen jäsentalolla minulla oli kesällä 1996 mahdollisuus tutustua siellä käyvien ihmisten elämään, kiinnostuksiin ja tunteisiin. Tehtäväni yhdistyksessä oli uuden palvelun suunnittelu. Työskentely jäsentalossa oli erinomainen tilaisuus tutustua puolin ja toisin. Läsnaoloni oli luontevaa eikä se käsittäkseni häirinnyt tai vaikuttanut tapahtumien kulkuun jäsentalolla. Saatoin istuskella jäsentalon olohuoneessa, keskustella ja kuunnella. En tehnyt järjestelmällisesti osallistuvaa havainnointia, mutta eväitä ja kokemuksia tulevaisuuden varalle kertyi. Osallisuus syntyy siitä, ”että tulee kuulluksi” ja ”että otetaan todesta”. Evästyksinä olivat myös toteamukset, että ”ihminen ei ole sairauden kantaja eikä häntä saa sellaisena pitää, vaan voimavarojen omistaja – itsensä näköinen ihminen” ja ”kaikkea mitä minä teen, ei voi todellakaan pitää sairautena eikä saa selittää sairaudella”.

Kun lähdin Casetti-projektissa etsimään toimintamallia palveluohjaukseen, pyrin vahvistamaan asiakaslähtöisyyttä, osallistamista ja osallisuutta. Olenaista oli saada ihmiset mahdollisimman aktiivisesti mukaan yhteistyöhön suunnitteluvaiheesta alkaen, jolloin myös tavoitteet ja keinot ovat mukana olevien ihmisten määrittämiä, ei ulkoapäin tuotuja.

Osallistaminen sisältää menettelytapoja, joilla annetaan mahdollisuus ja tilaa yksilöiden vaikuttavalle osallistumiselle. Käytännössä se on kiinnostuksen herättämistä, mahdollisuuksien ja osallistumiskanavien avaamista, tilan tekemistä, osallistumisen valmiuksien parantamista sekä osallisuuden, kuulumisen ja yhteisöllisyyden kokemusten tukemista. Osallisuuden kokemus luo puolestaan kumppanuuden tunnetta ja motivoi (vrt. Niiranen 1997, 187–188). Osallistaminen liitetään myös pyrkimykseen parantaa asioiden nykytilaa.

Osallistavien menetelmin avulla tuotetun toimintasuunnitelman perustana on, että mahdollisimman monen ihmisen näkemys, tieto ja mielipiteet otetaan huomioon, jolloin jokainen tarjoaa oman tilannearvionsa ja näkemyksensä paremmasta. PRA (Participatory Rural Appraisal) on kehitys yhteistyön maaseutuselvityksiin kehitelty menetelmä. Kun ihmiset kohtaavat yhteisen hankkeen käynnistämiseksi, osapuolilla on omasta kokemustaan lähtien käytössään erilaista tietoa: on tietoa, joka on kaikille yhteistä, mutta on myös tietoa, joka on vain asioita omakohtaisesti kokeneiden hallussa. Kolmanneksi on erityisosaamista, jonka vain asiantuntija hallitsee. Neljäntenä on vielä alue, joka on tuntematon molemmille. (Laitinen ym. 1995.)

Osallistavien menetelmien lähtökohdista kutsuin Casetti-projektin suunnitteluun mukaan ihmisiä, jotka elämässään ovat läpikäyneet mielentervey-

dellisiä vaikeuksia. ”Ulkopuolisen asiantuntija” -mallin sijasta yhdessä näiden ”paikallisten asiantuntijoiden” kanssa arvioimme nykytilannetta, asetimme tavoitteita ja ideoimme käytännön työmuotoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Muutoksen metodeiksi nousivat omakohtaisesti koetun kautta kumppanuus, omista oikeuksista huolehtimisen tärkeys ja mukaan pääsy vaikuttamisen prosessiin.

Ihmisen arkielämä, teoria ja käytäntö ja omiin olosuhteisiin vaikuttaminen yhdistyvät freireläisen dialogipedagogiikan nimellä tunnetussa opetusmenetelmässä. Freiren mukaan kasvatus ei ole koskaan neutraalia, vaan se joko sopeuttaa yksilön vallitsevaan järjestelmään tai vapauttaa hänet käsittelemään todellisuutta kriittisesti ja luovasti. Tiedostamisen avulla yksilö oppii ymmärtämään ympäröivää todellisuutta ja tulee tietoiseksi kyvystään vaikuttaa olosuhteisiin. (Freire 1972; Hannula 2000.)

Yksinkertaistettuna toimintani palveluohjauksen ammattihenkilönä oli auttaa kumppaneitani tarjolla olevien mahdollisuuksien hyödyntämisessä, nostaa esiin vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia ja tukea valinnoissa. Oleellista yhteistyössä oli löytää ihmisen oma tavoitteellisuus. Kuten Eero Riikonen (1998, 40) täsmentää, asiantuntijan keskeinen tehtävä on olla sensitiivinen ja herkkä sille, mitä ihminen itse pitää lupaavana ja rakentaa toiminta pitkälti sen varaan. Kun vuorovaikutuksessa saimme kunkin osallistujan hyvinvointitavoitteet tunnistetuksi ja vielä paikannetuksi kumppanin elämäntilanteen suhteessa tavoitteeseen, lähdimme käytännön toimintaan arkielämän tarpeesta. Kun arkielämän järjestäminen onnistui, tämä merkitsi hallittavuuden tunteen, itseluottamuksen ja itsearvostuksen vahvistumista. Yhdellä alueella saadut onnistumisen kokemukset lisäsivät sitoutumista prosessiin ja kannustivat jatkamaan (Hyttinen 2001).

Kenttämuistiinpanoissani ovat tyypillisiä kertomukset kumppaneitteni kokemasta taloudellisesta niukkuudesta tai suoranaisesta köyhyydestä. Runsaasta ajankäytöstä vaati soveltuvan koulutusalan löytäminen ja opintojen ohjaus. Tavanomaista työarkaa olivat myös viranomaisasiointiin ja omien oikeuksien tuntemiseen liittyvät toimet. Konkreettisimmillaan työskentely oli viranomaiskäynteihin valmistautumista, jopa kohtaamistilanteessa ilmaistavien vuorosanojen opettelemista perustelujen esittämiseksi. Yhteinen työskentely oli myös konkreettista oppia siitä, milloin ja miksi kannattaa suullinen viranomaislausuma pyytää kirjallisena sekä perehtymistä siihen, mitä hakemukseen tehdyn hallintopäätöksen tulee sisältää ja miten tehdä valituksia.

Omista pedagogisista lähtökohdistani pyrin määrätietoisesti välttämään puolesta tekemistä. Ajatuksenani oli, että itse tekemällä oppii ja näin saavutettu tieto ja kokemus ovat jatkossa käytettävissä uusissa vastaavissa tilanteissa. Oleellista oli myös se, että tukena oli ihminen, johon voi ottaa yhteyt-

tä, jolta voi kysyä ja jonka kanssa voi peilata omia ajatuksia myös kasvokkain tapaamisten välillä.

Tapaamisten tiheys vaihteli yksilöllisesti. Harvoin kuitenkaan tapasimme useammin kuin kerran viikossa. Enimmillään tapaamisia oli 41 vuodessa ja harvimmillaan kaksi vuodessa, mutta silloin rinnalla oli sitäkin tiiviimpi puhelin- ja sähköpostiyhteys.

Koettuja vaikutuksia

”Paikallisdemokratian” toteutumiseksi ja paikallisten ihmisten ”empowermentin” vahvistamiseksi (vrt. Participatory Rural Appraisal – menetelmä, ks. Laitinen ym. 1995) pyrin kiinnittämään kumppaneitani myös arviointiprosessiin ja sen kriteerien määrittämiseen. Ajatukseni oli peilata projektikäytäntöjä asiakkaiden omia tavoitteita ja selviytymistä tukevia arvoja vasten (vrt. Pohjola 1997, 423). Toisaalta jo arvioinnin tuottamiseen osallistuminen voi sinänsä palvella oppimista ja toimia asiakkaalle tilaisuutena itsearviointiin (vrt. Lindqvist 1999, 108; Pohjola 2000, 6).

Kun osallistuneiden kanssa ryhmänä pohdimme miten arvioida läpikäytyä prosessia, toimintamalliksi nousi osallistujien omalta kokemuspohjalta, että palautteen kysyminen jälkikäteen postitse. Ehdotukseni vuorovaikutusarviointiin torjuttiin, koska olin ollut koko prosessin ajan kiinteästi mukana. Vertaishaastattelun suorittamista sentään pohdittiin, mutta vaihtoehto hylättiin sopivan parin löytämisen ongelmiin vedoten.

Koska projektiin osallistujat rakensivat itse palautelomakkeen, voi jo kysymysten perusteella päätellä, että tärkeällä sijalla heidän omissa arvotuksissaan on työllistyminen. Omaksutut uudet avut ja asenteet sekä itse kunkin elämässä tapahtuneet muutokset olivat myös tärkeitä ”elämään oppimisen” välittäjiä. Projektin vaikutukset yksityiselämään ja olemassa oleviin palvelu- sekä hoitosuhteisiin kiinnostivat yksityiskohtaisesti. Tärkeää oli myös vuorovaikutuksen laatu, sen innostavuus, kannustus sekä ohjaajan rooli.

Palautekysely postitettiin kaksi kuukautta toiminnan virallisen päättämisaikankohdan jälkeen. Kysely postitettiin 22 henkilölle (osallistujista yksi oli kuollut ja yksi tavoittamattomissa) ja kyselyyn vastasi 13. Kyselyyn vastaamattomien määrä oli suuri, mikä saattaa vääristää tuloksia. Vastaus-tilanteeseen ajoittunut voimattomuus tai periaate olla vastaamatta olivat syitä, joilla vastaamattomuutta oma-aloitteisesti perusteltiin jälkikäteen. Toisaalta projektin päättäminen ei ollut ongelmatonta: takana oli tiivis, parhaimmillaan kolmivuotinen yhteistyö. Jatkopaikkojen löytymättömyys ja akuutit ongelmat pitivät yllä vuorovaikutusta vielä virallisen päättämisaikankohdan

jälkeen. Tämä on varmasti osaltaan vähentänyt kiinnostusta kertoa kokemuksia koetusta, joka epävirallisesti jatkui.

Tärkeimmäksi syyksi tulla mukaan projektiin ilmoitti suurin osa vastaaneista työllistymiseen liittyvän tarpeen tavalla tai toisella. Yksittäisiä mainintoja liittyi elämän yleiseen jumiutumiseen ja yleensäkin pulassa olemiseen. Esillä oli odotuksia opiskelun loppuunsaattamisesta, kouluttautumisesta sekä tarve tietää tarjolla olevista vaihtoehdoista. Odotuksena oli myös tarve saada turvaa ja tukea.

Kun projektilaisilta kysyttiin, ”mikä elämässäsi on muuttunut siitä, kun tulit projektiin”, vastaajat kuvasivat vaikutuksia vahvasti sosiaaliseen asemaan eli työelämään ja koulutukseen liittyvillä muutoksilla: oli työllistytty ja edetty koulutuksessa. ”Kovat” vaikuttavuustulokset ja ennen kaikkea työn keskeinen merkitys elämänsisältönä tulivat näkyvästi esille (vrt. Kortteinen 1992, 75).

Projektin vaikutukset viranomaisasiointiin kiinnostivat projektilaisia, ja kysymys, ”oletko oppinut pitämään puolesi tai omaksunut uusia avuja ja asenteita”, kertoo jo sinänsä viranomaisten keskeisestä mukanaolosta sekä osallistujien kokemuksista palvelunkäyttäjinä. Jos ihminen on ”esine” vuorovaikutuksessa muiden kanssa, omaksuu yksilö itsekkin tämän käsityksen itsestään. Tähän tietoisuuteen sisältyy kuva itsestä vähempiarvoisena ja kyvyttömänä (Freire 1972, 37–39). Pystyttiinkö projektissa vaikuttamaan hallinnan menetyksen kokemuksiin?

- *Olen oppinut pitämään puoleni. Sen opin sain teiltä. Eli ei kannata antaa periksi vaikka lunta tulee tupaan. Se palkitaan lopussa.*(Osallistuja 2)
- *Olen tullut aktiivisemmaksi omien asioiden hoidossa eli oma aktiivisuus oli projektissa tärkeä ja siihen on kannustettu, ei tehty asioita valmiiksi. Erittäin tärkeä juttu! Opetettiin ihmiset auttamaan itse itseään. Asenne ”minua ei nujerreta” voimistunut.*(Osallistuja 7)
- *Olen ehkä oppinut suhtautumaan myönteisemmin julkisen sektorin palveluihin, mikä on ollut vaikeaa psyyken oirehtimisen vuoksi.* (Osallistuja 4)
- *Viranomaisasioinnissa ei missään saa antaa periksi.* (Osallistuja 9)
- *Olen oppinut reilun pelinsääntöjä ja oikeusturvaa.* (Osallistuja 6)
- *Olen selviteltyt asioitani ja saanut niitä myös hoidettua. Oppinut hoitamaan niitä ja myös pitämään puoliani. Ei ollut alun perin tavoitteeni!* (Osallistuja 12)

Vastaukset puhuvat yleisesti ottaen sen puolesta, että arkielämässä tarvittavien erilaisten virallisten ja epävirallisten järjestelmien tuntemus ja kyky käyttää niitä hyväksi oli projektilaisten keskuudessa kohentunut (vrt. Karisto 1985, 124). Riippumattomuutta ja itsenäisyyttä onnistuttiin ainakin het-

kellisesti vahvistamaan. Kokemus, että toimintaympäristö on muuttuva ja muutettava kokonaisuus, voi auttaa ihmistä myös jatkossa tutkimaan elinol-
ojaan, ympäristöään ja kuntoutumisen rakenteellisia esteitä sekä etsimään
keinoja niiden voittamiseksi (vrt. Järvikoski 1994, 205).

Jo projektikutsussa ilmoitettiin, että hoito, terapia ja lääkkeet suljetaan
projektin ulkopuolelle. Koska osallistujilta kuitenkin edellytettiin olemassa
olevaa hoitosuhdetta, kulkivat projektiin osallistuminen ja hoitotyö käytän-
nössä rinnakkain. Vaikutuksista hoitosuhteeseen oltiin kiinnostuneita, mutta
suoranaisia vaikutuksia ei todettu: arvioitiin yleisluontoisesti omaa hoidon
tarvetta, pohdittiin tapaamisten tiheyttä tai vaihtoehtoja julkinen vai yksityi-
nen sektori. Usein vastaaja pelkästään totesi, ettei vaikutusta ole ollut. Yh-
dessä vastauksessa tuodaan kuitenkin esiin selkeästi samanaikaisen osallis-
tumisen haitta: pystyvyyden ja hallinnan edistäminen ei käynyt yksiin hoi-
don kanssa. Useimpien kokemus puhui kuitenkin sen puolesta, että hoito ja
palveluohjaus voivat toimia päällekkäisinä ja toistensa rinnalla.

Entä millaiseksi koettiin projektin vaikutukset yksityiselämään? ”Henki-
lökohtaiseen tunne-elämään ja ihmissuhteisiin ei projektilla ole ollut
mitään vaikutusta”, toteaa eräs vastaaja. Useassa palautteessa vahvistetaan,
ettei vaikutusta ole ollut. Yksinäisyyden vähentämistä palvelee joillakin hen-
kilöillä harrastusten löytyminen, mutta odotettuja ihmissuhteita tai odotettu-
ja vaikutuksia yksityiselämän ihmissuhteisiin ei juuri löydetty. Merkillepan-
tavaa tietysti on, että yksityiselämän tarkastelu painottuu juuri ihmissuhteis-
siin.

Mihin vaikuttavuus liitettiin?

Henkilökohtaisesti minua kiinnosti erityisesti se, mihin osallistujat liittävät
projektissa koetut vaikutukset: ”Jos projekti on vaikuttanut elämääsi, mihin
arvelet vaikutuksen perustuvan?” Valtaosa vastanneista koki, että muutok-
sessa oli kyse ennen kaikkea itsetuntemuksen parantumisesta.

- *Olen oppinut tuntemaan itseni, löytänyt omat rajani ja osaan olla itsel-
leni oma herra.* (Osallistuja 8)
- *Olen tullut myönteisessä mielessä tutuksi psyykkisesti sairaana olemi-
sestä. Se on vapauttanut voimavarat ihan tavalliseen elämiseen, mitä
juuri on toivottu.* (Osallistuja 10)
- *Sairauteni ei ole vielä ohi. Mutta sen kanssa on oppinut elämään. Höllään,
kun on huonot päivät. Ja kun on parempi ajankohta nauttii siitä, että on
hyvä olla. Silloin kaikki tuntuu paremmalta. Itku täytyy vääntää nauruksi.
Ei saa jäädä tuleen makaamaan, vaikka kuinka tuntuisi ettei jaksa. Mutta*

viisas odottelee, milloin on valmis ponnistelemaan asioiden eteen. (Osallistuja 2)

– *Sellaista vikavaivaa ei olekaan, jonka kanssa ei voisi elää.* (Osallistuja 3)

Projektin vaikuttavuuden useimmat liittivät muutokseen, joka oli tapahtunut suhtautumisessa omaan sairauteen. Kun onnistumisen ja kompetenssin kokemuksilla on rikottu avuttomuuden kehää, ja kun onnistumiset on voitu tulkita oman toiminnan tulokseksi, on ilmeisesti samalla rikottu riippuvuuteen ja avuttomuuteen painottuvaa sairauskäsitystä. Vaikuttavuuden perustelut tuovat esille sen, että käsitykseen omasta sairaudesta vaikuttaa yksilön ja ympäristön välinen vuorovaikutussuhde (vrt. Järvikoski 1994, 56). Muutos yksilön ja ympäristön suhteessa voidaan nähdä oppimisprosessina, jossa kuntoutujalla on ollut tilaisuus tutkia toimintakykynsä, elämänsä ja tulevaisuutensa perusteita suhteessa ympäristöön (vrt. Järvikoski & Härkäpää 2001, 36).

Koska todellisuutta rakennettiin asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa ja yhdessä tekemällä, myös työntekijän suhtautumistavan merkitys nousee esiin: ”Minut otettiin vakavasti”, ”Olen melko tyytyväinen. Yleensä suhtautuminen paljon parempaa kuin yleensä ns. mielen-terveyskuntoutujiin” tai ”Sain projektista sen minkä halusinkin. Opastusta. Tukea. Kuuntelemista. Kannustusta. Ja sieltä tuli se yrittämisen halu.”

Toisenlaisen toiminnan mahdollisuuksia

Kun kahden ihmisen suhde ohjaustilanteessa alkulähtöisesti määrittetty asiakassuhteeksi ja mukana ovat vielä aiemmat vuorovaikutuskokemukset, joutuvat sekä työntekijä että asiakas arvioimaan ammattiauttamisen ja asiakkuuden kulttuuria ja hakemaan omaa rooliaan. Yhteistoiminnalliseen suhteeseen pääseminen ei ole helppoa, koska ihminen toimii paljolti sen perusteella, minkälaisena hän näkee maailman ja oman asemansa siinä (Freire 1972, 56). Kun mielenterveysongelmiin liittyy myös monia sosiaalisen osallisuuden ongelmia sekä vaikeuksia irrottautua kielteisiksi koetuista diagnostisista nimikkeistä ja määrittelyistä, ohjaustoimintaan liittyy erityispiirteitä, joihin vaikuttamiseksi joudutaan hakemaan toisenlaista työtapaa.

Jos opettajan ja oppilaan roolit ovat tietävän ja tietämättömän ihmisen rooleja, yhteinen autenttinen ajattelu ja tiedon luominen ei Freiren (emt., 46) mukaan ole mahdollista. Toiminta on aloitettava ratkaisemalla rooleihin liittyvä vastakkaisuus ja sovitettava roolit niin, että molemmat voivat olla samanaikaisesti opettajia ja oppijoita. Roolien vastakkaisuuteen vaikuttamiseksi ja asiakaslähtöisyyden voimistamiseksi Casetti-projektissa kiinnitettiin erityistä huomiota toimintatapojen arkipäiväistämiseen.

Arkipäiväistämisenä suhteessa totuttuun institutionaaliseen keskusteluun ja tiedolliseen epäsymmetriaan voi toimia jo työhuoneen pyöreä neuvottelupöytä, joka ei ole muistuttamassa tavanomaisesta virastotapaamisesta. Totuttuun vastaanottoajan pituudesta luopuminen viestii sekin kanssaihmisestä kohtaamisesta. Arkipäiväistämistä voi olla myös valinnainen tapaamispaikka ja mahdollisuus pistäytyä paikalla myös ennakkoon sopimatta. Yhteinen kahvittelu projektissa oli varmasti sekin erilaista. Kahvin juominen on suomalaisessa käytännössä sekä arkinen työtä rytmittävä rituaali, että vieraanvaraisuuden osoittamisen väline ja kohtaamisen arvon kohottamisen keino, jossa mielikuva herrasväen juomasta on säilynyt (suullinen lausuma Outi Hietala 27.11.01). Hienovaraiset, mahdollistavat ja ”sopivasti toisin” -periaatteet vaikeuttivat molemmin puolin totutun roolin käyttöä ja tekivät tilaa tasavertaistavalle vuorovaikutukselle (vrt. Siitonen 1999).

Tutustumista osallistujien elämään, yhteisöön, elämäntapaan, kieleen, ylipäänsä heidän elämäänsä muovaaviin ja heidän elämänsä tärkeisiin asioihin kutsutaan Freiren pedagogiikassa miljööanalyysiksi. Mielenterveystyössä tärkeä osa miljööanalyysiä on sairauten liitetyt myytit ja uskomukset. Mielen sairauteen liittyy edelleen myös häpeää. Taustalla olevat myytit ja uskomukset sairauteen liittyneinä saattavat rajoittaa käsityksiä kuntoutumisen mahdollisuuksista. Mukautuessaan samoin myytteihin kuin manipulointiin ihminen menettää kykynsä tehdä omia valintoja (Freire 1972, 56). Vuorovaikutuksessa voidaan sosiaalisille normeille ja erilaisille kulttuurisille koodeille löytää paikka (Shor & Freire 1987, 80). Kun ihminen vuorovaikutuksessa tiedostaa suhteensa omaan sairauteensa, hän pystyy vaikuttamaan elämäänsä sekä tarvittaessa muuttamaan näkökulmaa ja uudistumaan yhteiskunnallisena toimijana.

Entä kun ihminen asennoituu fatalistisesti omaan olemiseensa? Dialogissa ihmisellä on tilaisuus tutkia, keksiä ja selkeyttää tavoittelevansa, mutta myös käydä dialogia omien ennakkoluulojensa ja epäilystensä pohjalta. Tärkeällä sijalla ihmisen kasvussa on omien tarpeiden tunnistaminen ja ilmaiseminen. Dialogissa tarkastelua ei jätetä pelkästään ihmisen omaan elämäntilanteeseen, vaan kontekstia laajennetaan ympäristöön ja yhteiskuntaan. Kun yhdessä opiskeltu ja opittu liitetään todellisiin arkielämän tilanteisiin, on se oppijalle tilaisuus havaita syy-yhteyksiä ja määritellä uudella tavalla mahdollisuuksiaan. Se on mahdollisuus muutokselle, joka suuntautuu omaan itseen, näkemykseen itsestä ja omista mahdollisuuksista. Kysymys on oppimis- ja kasvuprosessista, jossa henkilöä tuetaan tuottamaan ne mahdollisuuksien rajat, jotka hän itse näkee tarpeittensa kannalta sopivaksi. (Freire 1972.) Juuri se, että oppimistoiminnassa muodostetaan malleja todellisuudesta ja testataan niitä todellisuuteen, tekee oppimistoiminnasta reflektiivistä, tiedostavaa toimintaa, jossa mitään tietoa ei voi ottaa annettuna ja itsestään selvänä (vrt. Engeström 1984, 45–49).

Palveluohjauksen kehittämisen ja käyttöönnoton esteitä

Mielenterveystyössä on tehty jo pitkään ja monella taholla vaatimuksia uusien työvälineiden omaksumisesta sekä koulutus- ja kehittämistarpeiden luettelointia. Nykytilanteessa tutuille, mutta uusin vivahtein esiin nostetuille tarpeille ei kuitenkaan näytä löytyvän tilaa tai reaalipoliittisia mahdollisuuksia toteutua. Jos kuntoutusprosessiin on kaivattu vastuuhenkilöä jo parikymmentä vuotta ja aikaisemmat yritykset ovat kaatuneet hallintokuntien ja ammattilaisryhmien omista vastuualueista kiinnipitämiseen, ovatko mahdollisuudet yhteistyöhön ratkaisevasti parantuneet? Onko palveluohjaus aidosti uutta ja erilaista, jotain sellaista, mitä ei jo tehtäisi – ainakin mahdollisuuksien mukaan – esimerkiksi sosiaalityössä tai terveydenhuollon kuntoutusohjauksessa? Toisaalta miten tuoda esiin palveluohjauksen mahdollisuuksia vaikkapa hoitotyön rinnalla?

Entä palveluohjauksen vaikutukset kustannuksiin? Asiakkaan palvelutilanteen korjaus ei välttämättä vähennä kokonaiskustannuksia – ainakaan alkuvaiheessa, jos palvelutilannetta joudutaan perusteellisesti korjaamaan. Entä jos kokonaiskustannukset vähenevät, mutta yhden hallintokunnan kulut kasvavat, miten on mahdollista saada tämän kulujaan kasvattaneen tahon myötämieli kasvaville kustannuksille?

Entä asiakkaan itsemääräämisoikeus ja osallisuus, joista puhutaan ja joita yritetään kuntoutusselontekoja myöten pitää esillä? Mitä tapahtuu, jos asiakkaan puolesta toimimalla palveluohjaaja auttaa asiakkaan avuttomaksi? Toisaalta kun vielä uusi henkilö – palveluohjaaja – tulee mukaan huolehtimaan kontakteista eri viranomaisten kesken, eikö kaikki voi olla entistä monimutkaisempaa (vrt. Saikku 1996)? Entä jos yksi vastuuhenkilö ei riitä koordinoimaan kokonaisuudeksi tarpeita, palveluita ja toimintavaihtoehtoja, pitäisikö sittenkin olla tiimi ja siinä yhdellä vastuu? Millainen voi olla palveluohjauksen asema palvelujärjestelmässä? Voiko se ylipäänsä olla kunnan omaa toimintaa vai olisiko se toimintaa, jonka hoitaminen hoituisi parhaiten ulkopuolelta, vaikkapa järjestöstä käsin?

Kun sosiaali- ja terveysministeriön 15 seutukunnan palveluohjauskokeilut pitkäaikaissairaiden henkilöiden sekä vammaisten lasten ja nuorten perheiden tukemiseksi päättyvät vuoden 2003 lopussa, tiedetään ehkä lisää kunnallisista toimintamahdollisuuksista, toimivista malleista ja vaikuttavuudesta. Vaikuttavuustiedon lisäksi tarvitaan myös uusia yhteistoiminnallisia ratkaisuja. Kun uusiin palvelutarpeisiin lisääntyvästi vastataan projekteilla, tarvitaan yhteistyöhön jotain, jota Anneli Pohjola (1999, 25) kutsuu kehittäväksi dialogiksi eli toiminnaksi, jossa käytäntöä palvelevan tutkimuksen, kokeiluprojektien ja peruspalvelujen rajapinnoilla syntyy dialoginen mahdollisuus oppia suunnitelmallisesti toisilta.

Johtopäätökset

Rajanveto terveyden edistämisen, hoidon ja kuntoutuksen välillä on erityisen vaikeaa psyykkisten sairauksien ja hyvinvoinnin kohdalla. Casetti-projektin palveluohjaus tapahtui hoitotyöstä erillään, mutta sille päällekkäisenä toimintana. Palvelukokonaisuuden hallinta ja toiminnallinen yhteys kuitenkin löytyi, kun asiakas itse toimi välittäjänä ja kun ammattilaiset oppivat siirtämään ja välittämään tietoa asiakkaan kautta. Riikosen ja Järvikosken (2001, 163) käyttämä sanayhdistelmä ”mielenterveyskuntoutus ja hyvinvointityö”, jäsentää palveluohjausta ja sen paikkaa. Sanapari korostaa terveyttä, hyvinvointia ja sosiaalista osallisuutta edistävän toiminnan ja kuntoutuksen välistä toiminnallista yhteyttä. Kuntoutusta, kuntoutumista, hoitoa, itsehoitoa, ennaltaehkäisyä ja asiakkaiden hyvinvointia tuottavaa toimintaa voidaan pitää päällekkäisinä, ei peräkkäisinä toimintoina.

Kun kuntoutuja ymmärretään tavoitteellisena, omia pyrkimyksiään ja tavoitteitaan toteuttavana toimijana, kuntoutuksen perinteinen asiantuntijakeskeinen näkemys joutuu väistymään. Kuntoutuksen ammattihenkilöä ei voi pitää enää parhaimpana asiantuntijana kuntoutujalle soveltuvan elämänsuunnitelman laadinnassa (vrt. Järvikoski & Härkäpää 2001, 36). Mielen-terveystyön kehittäminen edellyttää, että omaa ammatillisuutta on voitava arvioida uudelleen, kun tavoitteena on yhteistyö sekä byrokratian ja auktoriteetti-johtoisuuden vähentäminen. Mielenterveyskuntoutuksessa ja hyvinvointityössä ei tulisi enää olla ensisijaisena tavoitteena asiakkaan arviointi vaan yhteistyö, jossa pyritään löytämään ja tukemaan asiakkaan voimavaroja.

Kuntoutumista voidaan kuvata myös oppimis- ja kasvuprosessina (vrt. Järvikoski & Härkäpää 2001, 36). Elämänhallinta ja voimaantuminen ovat mahdollisia kuntoutuksen lopputuloksena, jos asiakaslähtöisyys on kuntoutuksen aikana selkeänä ohjenuorana. Kuntoutus voidaan tulkita oppimisprosessiksi, jonka aikana kuntoutuja tutkii toimintakykynsä, elämänsä ja tulevaisuutensa perusteita ja tavoitteita. Ammattihenkilön tehtävä on tukea häntä tässä oppimisprosessissa ja lisätä hänen toimintakykyään tietoa ja vaihtoehtoja tarjoamalla. Kun kuntoutuminen nähdään oppimisena, se tarjoaa myös uuden näkökulman lähestyä mielenterveydellisiä kysymyksiä.

Ohjaus- ja neuvontatyön merkitys sosiaali- ja terveydenhuollon ja kuntoutuksen eri sektoreilla on viime vuosina korostunut ja ohjaustyötä tehdään useiden hallinto- ja ammattikuntien piirissä. Suomalaisen ohjauksen taustaa voi jäljittää amerikkalaisesta ja brittiläisestä *counselling* -perinteestä, jossa se ymmärretään yleisesti normaalien elämäntilanteiden siirtymävaiheiden ongelmien käsittelyksi erotukseksi persoonallisuuden häiriöiden, sairauksien tai traumaattisten kokemusten käsittelystä. Tosin neuvonta-

luonteisen toiminnan arvostus on Suomessa heikompaa kuin esimerkiksi anglosaksisissa maissa. Kun työmenetelmä on ohjauksellinen, ohjauksen määritelmät poikkeavat toisistaan ennen kaikkea sen mukaan, korostetaanko itse menetelmää, ohjaajan ja ohjattavan välistä vuorovaikutusta vai sitä prosessia, johon ohjauksella pyritään vaikuttamaan.

Casetti-projektin kokemukset viittaavat siihen, että mielenterveystyön painopistettä tulisi siirtää kohti normaalilähtöistä neuvonnallista ja ohjauksellista otetta. Neuvonta ja ohjaus, joka pyrkii täydentämään eri elämäntilanteissa syntyvää tiedontarvetta sekä tukemaan ja vahvistamaan asiakkaan omaa asiantuntemusta, tähdentää myös tarvittavien voimavarojen arkipäiväisyyttä (vrt. Riikonen & Järvikoski 2001, 165–166). Arkipäiväistämisen puolesta puhuu myös se, että ongelmien erityisyyden ja tarvittavan asiantuntemuksen harvinaislaatuisuuden korostaminen ovat omiaan ylläpitämään mielenterveysongelmiin liittyviä kielteisiä asenteita ja ennakkoluuloja. Kun ihmisellä on psykiatrinen hoitosuhde, se ei merkitse, etteikö hänellä olisi samanaikaisesti monia muita palvelutarpeita, ansiotyön ja koulutuksen toiveita ja odotuksia omien voimavarojen hyödyntämiselle.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Jukka & Koffert, Tarja & Ahonen, Juha & Lehtinen, Ville (2000) Skitsofrenian tarpeenmukainen hoito on ryhmätyötä. Raportti akuutin psykoosin integroitu hoito –projektin tuottamista hoitoperiaatteista. Raportteja 257. Helsinki: Stakes.
- Ala-Nikkola, Merja & Valokivi, Heli (1997) Yksilökohtainen palveluohjaus käytäntönä. Raportteja 215. Helsinki: Stakes.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Erik & Arnkil, Robert (2000) Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Raportteja 253. Helsinki: Stakes.
- Engeström, Yrjö (1984) Perustietoa opetuksesta. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Freire, Paulo (1972) *Pedagogy of the Oppressed*. Middlesex.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1994) *Beyond Left and Right*. Cambridge: Polity Press.
- Hannula, Aino (2000) Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Systemaattinen analyysi Sorrettujen pedagogiikasta. Tutkimuksia 167. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos.
- Hyttinen, Leena (2001) Yhteisellä matkalla. Palveluohjauksen toimintamallia hakemassa. Työselosteita 24. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

- Järvikoski, Aila (1994) Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan? Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. Tutkimuksia 46. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (1995) Kuntoutuksen seitsemän kehitys-aluetta. Teoksessa Suikkanen, Asko ym. toim. Kuntoutuksen uudet ulottu-
vuudet. Helsinki: WSOY.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2000) Mielenterveyskuntoutujien palvelu-
ohjaus. Kuntoutus 3 (23), 3–13.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2001) Kuntoutuksen käsitteet ja
kuntoutustarve – kuntoutujan, ammattihenkilön ja yhteiskunnan näkökulmat.
Teoksessa Kallanranta, Tapani & Rissanen, Paavo & Vilkkumaa, Ilpo toim.
Kuntoutus. Jyväskylä: Gummerus.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina & Pättikangas, Mervi (1999) Vammaisen
henkilön valtaistuminen – palvelujärjestelmän avulla ja ilman sitä? Teokses-
sa Nouko-Juvonen, Susanna toim. Pyörätuolitango. Näkökulmia vammai-
suuteen. Helsinki: Edita.
- Karisto, Antti (1985) Elinolojen muutossuunnat Suomessa. Selvitys sosiaalihuol-
lon suunnittelun taustaksi. Helsinki. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 3.
- Karisto, Antti (1997) Kaupunkisossiaalityö tulee. Teoksessa Viialainen, Riitta &
Maaniittu, Maisa toim. ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-
luvulla. Raportteja 213. Helsinki: Stakes.
- Kortteinen, Matti (1992) Kunnan kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena
muotona. Hämeenlinna: Karisto.
- Kuntoutuspalvelujärjestelmän kehittämistoimikunnan mietintö 1979. Komitean-
mietintö 1979:9. Helsinki.
- Kuntoutusselonteko 2002. Julkaisuja 2002:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysmi-
nisteriö.
- Kuntoutusta tutkitaan. Kuntoutusasiain neuvottelukunnan tutkimusjaoston raportti
2000. Monisteita 2001:16. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Laitinen, Hanna & Voipio, Timo & Grönqvist, Maria (1995) Yhteisön ääni.
Osallistavien menetelmien opas. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus
Kepa.
- Lindqvist, Tuija (1999) Evaluation uskottavuus. Teoksessa Eräsaari, Risto &
Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta Arviointi ja
asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Neath, Jeanne & Schriener, Kay (1998) Power to People with Disabilities:
Empowerment Issues in Employment Programming. Disability Et Society
13.
- Niiranen, Vuokko (1997) Kuntalaisten osallistuminen ja kunnallinen demokra-
tia. Teoksessa Kivinen, Tuula & Kinnunen, Juha & Niiranen, Vuokko &
Hyvärinen, Sari toim. Kuntalaisten arviot ja osallisuus sosiaali- ja terveys-
palveluihin. Julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 45. Kuopio: Kuopion yliopisto.

- Numminen, Mikko (2001) Tervetuloa ihana minä. *Image* 2, 60–66.
- Orme, Joan & Glastonbury, Bryan (1993) *Care Management: Tasks and Workloads*. Basingstoke: Macmillan.
- Personligt ombud för psykiskt funktionshindrade personer (1999) *Psykiatri uppföljningen 3*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Pohjola, Anneli (1997) *Evaluaatiotutkimuksen sidoksia. Mikä evaluaatiotutkimus*. *Janus* 4 (5), 421–425.
- Pohjola, Anneli (1999) *Kehittämishankkeet oppimisympäristönä. Käytäntösuhteen uusia ratkaisuja. Sosiaalityön tutkimusliite 1/99*. Forssa: Sosiaalityöntekijälehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura, 24–29.
- Pohjola, Anneli (2000) *Kenen arviointia kenelle*. *FinSoc News* 1/00. Helsinki: Stakes.
- Raivola, Reijo (2000) *Vapauttaa vai valtauttaa*. *Aikuiskasvatus* 3 (20), 186–187.
- Rajavaara, Marketta (1998) *Ikääntyneen työttömän toiset mahdollisuudet*. Teoksessa Heinonen, Jarmo (toim.) *Senioriteetti voimavarana*. Tampere: Gaudeamus.
- Riikonen, Eero (1992) *Auttamistyön ongelmakäsitykset ja haastattelukäytännöt. Ongelmakielestä kompetenssikieleen*. *Tutkimuksia* 32. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Riikonen, Eero (1998) *Mielenterveyskuntoutus*. Teoksessa Winell, Klas (toim.) *Kuntoutuspalveluiden seuranta ja arviointi Stakesissa*. Helsinki: Stakes.
- Riikonen, Eero & Järvikoski, Aila (2001) *Mielenterveysongelmat*. Teoksessa Kallanranta, Tapani & Rissanen, Paavo & Vilkkumaa, Ilpo toim. *Kuntoutus*. Jyväskylä: Gummerus.
- Riikonen, Eero & Nummelin, Tarja & Järvikoski, Aila (1996) *Mielenterveyskuntoutuksen kehitystarpeet*. Helsinki: Stakes.
- Riikonen, Eero & Vataja, Sara (2001) *Voimavarasuuntautuneet neuvonta-, ohjaus- ja terapiamuodot*. Teoksessa Lönnqvist, Jouko & Heikkinen, Martti & Henriksson, Markus & Marttunen, Mauri & Partonen, Timo toim. *Psykiatria*. Hämeenlinna: Karisto.
- Roos, J. P. (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi (1998) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus.
- Rose, Stephen (1992) *The Advocacy/empowerment Framework for Case Management. From Provider-Driven to Client-Driven Practice*. State University of New York at Stony Brook. Julkaisematon moniste.
- Saikkula, Peppi (1996) *Yhdistävät käytännöt. Kuntoutuksen viranomaisverkostojen tarkastelua. Raportteja* 201. Helsinki: Stakes.
- Salo, Markku (1996) *Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalaareformit Italiassa ja Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Shor, Ira & Freire, Paulo (1987) *A Pedagogy for Liberation: Dialogues on Transforming Education*. Massachusetts: Bergin & Garvey.
- Siitonen, Juha (1999) *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. www.hercules oulu.fi/isbn951425340X 28.3.2002.

Skitsofrenian käypä hoito -suositus. Suomen Psykiatriyhdistys ry. (2001) Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. www.duodecim.fi/lcdnet/fi/hoi/h35050.htm. 28.3.2002.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma 2000 –2003. Julkaisu- ja 1999:16. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kuntoutuksesta 1.10.1998. Helsinki.

Aino Ritala-Koskinen

ONNISTUMISIA LASTENSUOJELUSSA¹

Lastensuojelu vaikuttajana

Lastensuojelun julkilausuttu tavoite on vaikuttaa lasten ja heidän perheidensä elämään niin, että lapset voisivat elää arkielämäänsä turvalisessa, huolehtivassa ja rakastavassa ympäristössä. Tämä vaikuttaminen voi tapahtua hyvin monilla eri tasoilla. Tässä tekstissä keskityn yhdessä käytännön työntekijöiden kanssa tutkimaan, millainen rooli sosiaalityöllä ja sitä läheisesti tukevilla lastensuojelun avotyön muodoilla on asiakkaiden elämässä. Analysoimme ja teemme näkyväksi arjen työkäytännöissä syntyvää hiljaista tietoa. Koemme tämän asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksesta syntyvän tiedon kokoamisen ja välittämisen lastensuojelutyön itseymmärrystä ja kehittämistä edistävänä. Näemme myös tärkeäksi osoittaa, että lastensuojelulla on oma korvaamaton yhteiskunnallinen tehtävänsä, jonka vaikutukset näkyvät lasten ja heidän perheidensä arkielämässä.

Lastensuojelu on hyvin herkästi negatiivisen julkisuuden ja kritiikin kohteena. Osansa tuosta kritiikistä saavat työntekijät, joiden tekemä työ ja siinä saavutetut tulokset värittyvät kielteisesti. Lastensuojelu toimii liian myöhään, asiakkaat kokevat tulleen väärin kohdelluiksi tai tehdyistä toimenpiteistä aiheutuu kuntataloudelle liian suuria kustannuksia, eikä työn tehokkuudesta voida olla varmoja. Keskusteluun nousee helposti lastensuojelun negatiivisten vaikutusten kehä.

Kunnissa kootaan vuosittain erilaisia lastensuojelua koskevia numeerisia tietoja. Toteutuneesta toiminnasta kertovia tunnuslukuja ovat huostaanottojen ja kiireellisten huostaanottojen lukumäärät, avohuollon tukitoimenpiteitä saaneiden asiakkaiden lukumäärät sekä lastensuojelusta aiheutuneet rahalliset kustannukset. Kunnallisessa päätöksenteossa annetaan painoarvoa etenkin lastensuojelun resurssitarpeita koskevalle tiedolle. (Ks. Miettinen 2000, 54-55.)

Informaatiokynnyksen ylittää harvemmin se hyvin tehty lastensuojelutyö, jossa lapselle on onnistuttu luomaan turvalliset arkielämän puitteet ja kasvun edellytykset lapsen etua kunnioittaen. Asiakastyössä tämä on lastensuojelun keskeinen tavoite ja suunta, johon asiakkaiden elämäntulkua pyritään ohjaamaan. On kuitenkin äärimmäisen vaikeaa yksinkertaisin keinoin osoittaa, miten lastensuojelu vaikuttaa yksittäisten lasten hyvinvointiin.

Lastensuojelun asiakastyön arjessa pitkät ja monipolviset lastensuojeluprosessit ovat tavallisia. Kun työ on ongelmatyötä, onnistuneet tilanteet katoavat usein myös työntekijöiltä itseltään uusien asiakkaiden ongelmien alle. Oman työn pienistäkin onnistumisista hetkistä kyllä otetaan ilo irti, mutta omassa työssä onnistumisen systemaattinen jäsentäminen ei ole tavallista. Siksi on tärkeää pysähtyä määrittelemään, mitä työssä onnistuminen on ja erittelemään millaisten prosessien tuloksena lasten elämässä voidaan sanoa tapahtuneen merkittävää kohentumista. Tämä on edellytys lastensuojelutyön kehittämiseksi. Tämän työprosessien arjessa muodostuvan tiedon analyysi ja välittäminen asiakastyön tasolta eteenpäin on myös yksi tapa vaikuttaa. Sitä kautta voimme lähteä vahvistamaan lastensuojelun positiivisten vaikutusten kehää.

Tämän artikkelin lähtökohtana on välittää lastensuojelun onnistumisia tutkineen opintopiirin kokemuksiin oman työn tutkimisen prosessista ja siinä löydettyjä jäsenyksistä. Artikkelin metodisena kehyksenä on lastensuojelutyön hiljaisen tiedon näkyväksi tekeminen.

Arkityö yhteisen analyysin kohteeksi

Haastoin lastensuojelun työntekijöitä innostumaan oman työnsä tutkimisesta Sosiaalityön tutkimuksen seuran julkaistua tämän kirjan kirjoittajakutsun. Työssäni sosiaalialan osaamiskeskustoimintaa maastouttavassa lastensuojeluprojektissa yksi tehtävistäni on saattaa tutkimusta ja käytäntöä eri tavoin kohtaamaan toisensa ja siten olla edistämässä lastensuojelun osaamisen vahvistumista. Vuosikirjan kirjoittajakutsun vieminen lastensuojelun työyksikön kahvipöytäkeskusteluun ja siinä sosiaalityöstä ja erityisesti lastensuojelusta vaikuttajana virinneet monet kysymykset kannustivat opintopiirin käynnistämiseen. Suorat kontaktit kentän työntekijöihin olivat välttämättömiä omaa työtään tutkivan Onni-opintopiirin kokoon saamiseksi. Työskentelyyn lähti mukaan neljä sosiaalityöntekijää, yksi perhetyöntekijä sekä allekirjoittanut vetäjänä.

Lastensuojelun arkityössä syntyy paljon erilaista asiakasprosesseja koskevaa tietoa, joka osaltaan kirjautuu asiakasdokumentteihin, mutta suurelta

osin jää kirjaamattomana työntekijöiden kokemuspääomaksi. Kirjaamisen käytännöt ja tilanteet myös vaihtelevat suuresti, jolloin lapsen elämässä hyvinkin merkittävät tapahtumat voivat tulla kirjatuiksi asiakirjoihin vain lyhyinä toteamuksina. Asiakasprosesseja koskevaa kokoavaa kirjaamista tehdään huoltosuunnitelmien ja ennen kaikkea huostaanoton yhteydessä, mikä erityisenä tilanteena ohjaa kirjaamisen tapaa. (Heino 1997, 91-94; Pösö 1993, 163-164; Salokanta 2000.) Tämän kaiken lisäksi lastensuojelusta kertyy arvokasta kokemuksellista tietoa myös lastensuojelun asiakkaille. Lastensuojeluprosessien kokoavalla analyysillä ja reflektoinnilla, jossa eri osapuolten äänet ja kokemukset koottaisiin yhteen, ei kuitenkaan ole ollut sijaa lastensuojelun arkikäytännöissä (vrt. Heino 1997, 93).

Työntekijöille kokemuksen kautta kertyvää tietoa on kutsuttu näkymättömäksi tai hiljaiseksi tiedoksi. Tämän hiljaisen tiedon jakaminen ja näkyväksi tekeminen on viime vuosina nähty tärkeänä paitsi yksilöllisen oppimisen ja osaamisen myös organisaatioiden ja niiden tuottamien palvelujen kehittämisen kannalta. (Järvinen ym. 2000, 145-151; sosiaalityön osalta ks. Yliruka 2000.) Ulla Mutka (1998) on kuvannut sosiaalityölle olevan ominaista hiljaisuuden kulttuuri. Kokeneiden sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin perustaen Mutka kirjoittaa, miten sosiaalityössä kertyy asiakastyön ja erilaisten kehittämishankkeiden myötä paljon erilaista arvokasta tietoa, mutta tämän kertyneen tiedon kokoaminen ja raportoiminen tai hyödyntäminen ammatillisen osaamisen kehittämisessä jää syystä tai toisesta tekemättä. Mutka peräänkuuluttaakin kirjoittavaa sosiaalityöntekijää, joka välittää tietoa ammatillisessa arjessa tehtävistä valinnoista, ratkaisuista, päätöksistä ja perusteluista. Käytännössä voi olla kyse esimerkiksi asiakkaiden elämäkerroista, prosessikuvauksista tai tapausselostuksista. (Mt. 123-127, 181-183; ks. myös Metteri 1995.)

Hiljaisen tiedon näkyväksi tekeminen liittyy läheisesti kysymyksiin oman työn tutkimisesta, itsearvioinnista ja reflektoinnista. Ian Shaw (1996, 109-116; myös Shaw 1999, 19-21) on kehittänyt sosiaalityöhön reflektiivisyyttä korostavaa arviointimallia, jonka tavoitteena on palvelujen käyttäjiä hyödyttävä arviointi. Shaw näkee keskeiseksi sekä työntekijöiden että asiakkaiden hiljaisen tiedon merkityksen tunnistamisen. Osallistava arviointi palvelun käyttäjien kanssa, käytäntöihin liittyvän hiljaisen tiedon reflektointi, käytäntöjen kuvaaminen niin, että niiden vahvuudet ja heikkoudet tulevat esiin, samoin kuin ammattilaisten ja palvelujen käyttäjien vastavuoroinen reflektointi ovat Shawn mukaan reflektiiviseen arviointiprosessiin kuuluvia osia.

Hiljaisen tiedon näkyväksi tekemisen prosessi lähtee oppimisen tutkijoiden mukaan liikkeelle kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta, jossa voidaan luot-

tamuksellisesti jakaa omaan työhön sisältyviä emootioita, tuntemuksia ja mentaalisia malleja. Tämän jakamisvaiheen jälkeen hiljaisesta tietämyksestä käsitteellistetään uusia perspektiivejä. Tässä prosessissa on tärkeää ryhmän jäsenten yhteinen reflektointi suhteessa aikaisempiin oletuksiin ja niiden reunaehtoihin. (Järvinen ym. 2000, 150-151; ks. myös Yliruka 2000, 34-36.) Tämän tyyppistä työskentelyä voi kuvata myös yhteistoiminnallisen tai kollaboratiivisen oppimisen käsitteillä (vrt. Häkkinen & Arvaja 1999, 209).

Haastoin lastensuojelun työntekijöitä tekemään kanssani näkyväksi omaa työtään fokuoimalla katsetta onnistumisiin lastensuojelussa. Onnistumisen voi nähdä toteutuneena työn tavoitteena, johon pääsemistä voi seurata prosessin alusta. Tarkastelumme oli luonteeltaan jälkikäteen tapahtuvaa lastensuojeluprosesseja jäsentävää arviointia, johon työntekijät halusivat kiinteästi liittää asiakkaiden kokemusten esiintuomisen.

Aineistonkeruu ja työprosessi – onnistumisia jäljittämässä

Lähdimme jäljittämään lastensuojelun onnistumisia seuraavien vaiheiden kautta:

- onnistuneiden tai paljon onnistumista sisältävien asiakkuuksien pohdinta,
- onnistumisten erittely: mitä onnistuminen näissä asiakkuuksissa tarkoittaa,
- jokainen työntekijä valitsee yhden asiakkuuden lähemmän tarkastelunsa kohteeksi,
- työntekijät kokoavat asiakasdokumenteista asiakkaan/perheen keskeiset tapahtumat ja viranomaisten toimenpiteet koko asiakkuuden ajalta,
- työntekijät kirjoittavat asiakkuudesta kokonaisen tarinan,
- kukin työntekijä haastattelee oman asiakkaansa, mahdollisuuksien ja tilanteen mukaan sekä vanhemman, sijaisvanhemman että lapsen, yhdessä ryhmän vetäjän kanssa,
- työntekijät purkavat haastattelut keskeisiltä osin,
- haastattelujen keskeisten teemojen analyysi ja keskustelut yhdessä ryhmän kanssa,
- ryhmän vetäjä kokoaa analyysiä kirjalliseen muotoon,
- teemojen syventävä reflektointi ryhmän vetäjän työstämän artikkeliluonnoksen eri versioiden yhteydessä.

Ryhmän työskentely lähti liikkeelle hyvin vapaasti ja intuitiivisesti pohtimalla millaisia omassa työssä kohdattuja asiakkuuksia kukin työntekijä voisi kutsua onnistuneiksi. Tämä pohdinta tuotti esiin niin perusongelmiltaan, kestoltaan kuin ratkaisuiltaan hyvin erilaisia asiakkuuksia. Näistä valikoimme juuri tuon erilaisuuden perusteella tarkemman analyysin kohteeksi viiden lapsen lastensuojelukertomukset. Valikointia ohjasi myös tarkoitus haastatella lapsia ja heidän vanhempiaan sekä työntekijöiden arviot heidän suostumisestaan haastateltaviksi. Kyse oli asiakkuuksista, joiden kanssa ryhmän työntekijät olivat itse intensiivisesti työskennelleet ainakin kappaleen matkaa. Nämä olivat jääneet myös merkittävinä kokemuksina työntekijöiden mieliin niin, että niiden kokonaisuutta halusi pysähtyä katsomaan lähemmin.

Prosessin toisessa vaiheessa kukin ryhmän työntekijä kokosi valitsemastaan asiakkuudesta asiakirja-aineiston ja muistinsa pohjalta kokonaiskuvauksen. Tämä koonti tapahtui kahdessa osassa. Ensiksi kukin keräsi aikajanelle dokumentteihin kirjatut tai muutoin tiedossaan olevat asiakkaan tai asiakasperheen elämäntapahtumat. Tällöin oli kyse lasten syntymistä, muutoista, vanhempien parisuhteiden muuttumisista, työntekijöissä huolta aiheuttaneista perheen olosuhteista, lasten käyttäytymisestä ja hyvin- tai pahoinvoinnista. Janan toiselle puolelle koottiin lapsen asiassa tapahtuneet viranomais-toimenpiteet, kuten erilaiset yhteydenotot, lastensuojeluilmoitukset, tärkeät yhteistyöneuvottelut, avohuollon tukitoimet, sijoitukset ja huostaanotot. (Vrt. Heino 1997, 95-96.)

Aikajanojen kokoamisen jälkeen keskustelimme yhdessä asiakastapausten pohjalta. Näissä keskusteluissa kävimme läpi asiakasprosessien erilaisia tapahtumia, kysyimme toisiltamme kysymyksiä ja erityisesti pohdimme kukin asiakasprosessin ratkaisevia tapahtumia tai keskeisiä käännteitä. Näissä keskusteluissa työntekijöiden kokemukset olivat keskeisiä dokumentti-aineiston rinnalla. Tämän keskustelukierroksen jälkeen toisessa vaiheessa kukin työntekijä kirjoitti valitsemastaan asiakkuudesta 2-4 sivun mittaisen ”ehjän tarinan”, jonka pohjana olivat asiakasdokumentit, ryhmän keskinäinen reflektointi sekä työntekijöiden kokemukset ja intuitio. Tavoitteemme oli näin rakentaa työntekijän perspektiivistä aukeava kokonaiskuva valituista viidestä lastensuojeluprosessista.

Työntekijöiden asiakirja-aineistoon ja ammatilliseen muistiin pohjautuvan tapauskuvausten koonnin ja analyysin jälkeen haastattelimme asiakkaita. Koottu asiakaskohtainen aikajana sekä käydyt keskustelut olivat haastattelurunkomme pohjana. Kukin työntekijä otti yhteyden omaan asiakkaaseensa ja tapasi tämän yhdessä ryhmän vetäjän kanssa. Yksi haastattelu tehtiin vauvaperhetyön toimipaikassa ja muut asiakkaiden kotona. Lasten kanssa tällä hetkellä yhdessä asuvat erilaiset vanhemmat haastateltiin

kaikki yhtä sijaisisää ja yhtä äitipuolta lukuunottamatta. Lisäksi haastateltiin yksi lapsestaan erossa asuva biologinen äiti. Aikuisten haastattelutilanteita oli näin yhteensä kuusi, joista yhdessä oli mukana kaksi vanhempaa. Haastattelut kestivät noin kaksi tuntia kukin ja ne nauhoitettiin. Yhteensä neljän lapsen kanssa kävimme keskustelua heidän elämäntilanteestaan ja muistostaan. Kahden isomman lapsen kohdalla (noin 15-vuotiaita) oli kyse varsinaisesta haastattelusta, joka nauhoitettiin. Kahden muun kanssa (10 ja 12-vuotiaat) kävin pienimuotoisempia keskusteluja kahdestaan sosiaalityöntekijän jatkaessa keskustelua vanhemman kanssa. Yhtä lasta emme tavanneet lainkaan ja puolivuotias ilmaisi ilmeillään ja eleillään suhdettaan maailmaan.

Haastatteluissa meitä kiinnosti, miten asiakkaat, niin vanhemmat kuin lapset näkevät tilanteensa tällä hetkellä ja miten heidän kokemuksensa lastensuojelun asiakkuudesta ja siinä tapahtuneista käännteistä tällä hetkellä jäsenyivät? Mitkä asiat elämässä ylipäänsä ovat tukeneet heidän ongelmiensa ratkaisemista? Millainen rooli sosiaalityöllä ja muulla auttamistyöllä on ollut heidän ongelmiensa ratkaisemisessa? Miten työntekijöiden kokoama jäsenyys (aikajanat) kohtaa asiakkaiden omat jäsenyykset?

Asiakkaiden haastattelujen tekeminen tällaisessa muodossa oli kaikille osapuolille uusi kokemus. Tilanne poikkesi luonteeltaan erilaisista asiakkaan ja lastensuojelun työntekijöiden aiemmista kohtaamisista. Asetelmassa työntekijät kysyivät omasta toiminnastaan ja sen merkityksestä asiakkaan elämäkokonaisuudessa yhdessä ulkopuolisen osaamiskeskuksen työntekijän kanssa. Asiakkaille asetui asiantuntijan rooli, jossa heillä oli tilaisuus arvioida ja antaa palautetta. Työntekijöiden kokemuksessa ulkopuolisen haastattelijan mukanaolo konkretisoi tilanteen eroa tavanomaisesta asiakastilanteesta. Motivoimme asiakkaita haastatteluun kertomalla, miten työntekijöiden on joskus tarpeen pysähtyä pohtimaan omaa työtään ja sen vaikutuksia ja miten tässä on ensiarvoisen tärkeää kuulla asiakkaiden näkemyksiä. Kerroimme asiakkaille myös tavoitteemme työstää haastatteluista välittyvää tietoa julkaistavan tekstin muotoon. Haastatteluja leimasi avoimuus ja asiakkaat olivat hyvin halukkaita auttamaan työntekijöitään heidän pysähtyessään tarkastelemaan omaa työtään. Useimpia haastateltavia aikuisia elämä oli koetellut niin pohjia myöten, että tuntui kuin heillä ei olisi ollut mitään, mitä peitellä tai salata. Asioista puhuttiin hyvin paljaasti ja karusti. Luottamuksellinen suhde työntekijöiden ja asiakkaiden välillä oli haastattelutilanteissa hyvin vahvasti läsnä. Selviytyminen kuiville esimerkiksi alkoholin ja väkivallan kierteestä oli myös ollut niin dramaattinen muutos, että sitä sanomaa koettiin tärkeäksi kertoa eteenpäin. Asiakkaat olivat myös kiinnostuneita saamaan luettavakseen lopullisen artikkelin, jossa heidänkin tarinansa on mukana.

Lasten haastatteluista kahden jo nuoruusikäisen haastattelua voi kuvata suhteellisen avoimeksi, johon sisältyi myös arviointia ja muistelua taakse-

päin omasta historiasta ja erilaisten työntekijöiden kohtaamisista. Nuorempien kouluikäisten kohdalla haastattelut olivat enemmänkin hetki yhdessä-oloa ja jonkinlaista tunnustelua lapsen tunnelmista erilaisiin tapahtumiin ja työntekijöihin liittyen.

Kukin työntekijä kuunteli oman asiakkaansa haastattelut ja purki ne keskeisiltä osin. Pyrkimys oli herkistyä kuulemaan asiakkaiden kokemuksia saamastaan avusta, heitä elämässä muutoin auttaneista ihmisistä tai asioista ja ajatuksia omasta panoksestaan kohti parempaa elämäntilannetta. Myös ryhmän vetäjä kuunteli muutamia haastatteluja. Aikaresurssien puutteen vuoksi meillä ei ollut mahdollisuutta purkaa nauhoja kokonaisuudessaan tekstiksi. Asiakkaiden tapaamisten jälkeen ja nauhojen purkamisen lomassa kokoonnuimme ryhmätapaamisiin, joissa keskustelimme haastatteluissa esiin nousseista ajatuksista ja peilailimme eri haastatteluissa esiin nousseita teemoja keskenämme. Näiden keskustelujen jälkeen nauhoja kuunneltiin vielä uudelleen etsien vastauksia yhteisissä keskusteluissa nousseisiin uusiin kysymyksiin ja vahvistaaksemme yhdessä tekemiämme tulkintoja. Prosessin lomassa luimme myös joitakin itsearviointiin liittyviä tekstejä ja kävimme niistä keskusteluja (Itsearviointin paikannuksia 2001; Shaw & Shaw 1997).

Ryhmän prosessista raportoiminen kirjallisessa muodossa on ollut ryhmän vetäjän vastuulla. Artikkelin luonnosversiot eri vaiheissaan olivat ryhmän kokoontumisissa kommentoitavina. Ne virittivät edelleen uusia keskusteluja ja antoivat suuntaa tekstin työstämiselle ja näkökulman rajaamiselle aina loppumetreille asti. Rajaamisen vaikeus ja halu tuoda kiinnostavasta yhteisestä prosessista mahdollisimman monia eri työntekijöiden henkilökohtaisessa prosessissa tärkeäksi nousseita asioita esiin olivat läsnä artikkelin kirjoittamisessa koko ajan. Tieteellisen tekstin formaatti tuntui tekevän väkivaltaa yhteisesti läpikäydylle rikkaalle ja moniulotteiselle prosessille. Myös tässä viimeisessä versiossa näkyy yhteensovittamisen hankaluuksista aiheutunut rosoisuus, mistä olemme kuitenkin halunneet pitää kiinni.

Onnistumisen merkit

Mitä on onnistuminen lastensuojelussa? Millaisia asiakkuuksia tai asiakkaiden elämäntilanteita voidaan kutsua onnistuneiksi? Nämä olivat ydinkysymyksiä lähtiessämme purkamaan onnistumisen teemaa lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta.

Asiakkaan elämäntilanteen nimeäminen onnistuneeksi tai epäonnistuneeksi on lähtökohtaisesti sosiaalialan ammatillisen työn eettisten periaatteiden vastaista, onhan ihmisarvon kunnioitus elämässä menestymisestä riippumatta

keskeinen työn perusta. Työntekijöiden näkökulmasta asiakkaan, lapsen tai vanhemman, nykyinen elämäntilanne peilautui asiakasprosessissa kohdattujen ja ylitettyjen ongelmien kautta. Tapahtunut muutos kohti parempaa ja vakaampaa lapsen hyvinvoinnin turvaavaa elämäntilannetta oli keskusteluisammamme keskeisempi onnistumisen kriteeri kuin asiakkaan elämäntilanne siinänsä.

Työntekijöiden omista asiakkaistaan aikajanelle kokoamat tapahtumat ja koostamat kertomukset pysähtyvät tiettyyn hetkeen. Mistään asiakkuudesta ei voi lopullisesti sanoa, että se on onnistunut tai epäonnistunut. Lastensuojelun prosessit ovat usein pitkiä ja muutokset tapahtuvat hitaasti, mutta joskus myös yllättävästi. Prosessit eivät myöskään etene vain yhteen suuntaan, vaan lasten ja vanhempien elämässä voi jatkossakin tapahtua monia käänteitä.

Vaikka keskeinen näkökulmamme oli tapahtuneessa muutoksessa, työntekijöiden kokoama aineisto ja yhteiset keskustelut käänsivät väistämättä katseen myös siihen, millaisia tarkasteluun valikoituneiden asiakkaiden elämäntilanteet nyt olivat. Mitä näiden tilanteiden kautta voidaan lukea lastensuojelutyöllä saavutetuista tuloksista?

Työntekijöiden koostamat kuvaukset olivat painotetusti kuvauksia lasten vanhempien elämäntilanteissa tapahtuneista kielteisistä ja myönteisistä muutoksista ja siitä, miten työntekijät ovat puuttuneet tai tukeneet lasten ja vanhempien elämää näiden muutosten seurauksena. Vain yksi kuvaus, jossa keskeinen ongelma oli lapsen käyttäytymisessä, oli kirjattu lapsesta lähtöisin. Kuvaukset tulivat koostetuiksi aikuislähtöisesti siitä huolimatta, että onnistumisten yhteisessä pohtimisessa oli keskeistä lasten hyvä tämänhetkinen tilanne. Tämä kuvaa hyvin tyypillistä asiakasdokumenttien kirjaamisen tapaa, jota ohjaa pikemminkin aikuis- kuin lapsilähtöisyys (vrt. Heino 1997, 92). Haasteeksi nousikin kääntää työntekijöiden kokoamassa materiaalissa ja yhteisissä keskusteluissa esiin tuotu lasten suunnasta kirjoitetuksi.

Halusimme tiivistää jokaisen viiden lapsen osalta ne keskeiset piirteet, jotka työntekijän näkökulmasta katsottuna ja lasten suunnasta jäsennettynä viestivät onnistumisesta. Perustaltaan onnistumisen kriteerit kaikkien lasten kohdalla ovat samankaltaisia. Asiakasprosessin vaihe, lasten ikä ja kohdatut ongelmat heijastuvat kuitenkin siinä, mitkä asiat haastatteluhetkellä kussakin asiakkuudessa nousevat keskeisiksi.

Hyvinvoiva aurinkoinen Janika-vauva²

Puolivuotias Janika on aurinkoinen ja säteilevä, hyvin hoidettu vauva, jolla on avoin vuorovaikutus vanhempiinsa ja ympäristöönsä. Lapsen **olemus** kertoo lastensuojelun perhetyöntekijöille hänen hyvinvoinnistaan ja tasapainoi-

sesta kehityksestään. Tuon olemuksen nähdään olevan tulosta vanhempien varmuudesta hoitaa lasta, siitä että lapsella on oma säännöllinen rytmensä ruokailuineen ja nukkumisineen ja siitä, että lapsen ja vanhempien vuorovaikutus on avointa ja toisensa huomioivaa.

Janikan asiakkuus lastensuojelussa alkoi jo ennen hänen syntymäänsä. Hänen nuori äitinsä tuli ohjatuksi terveydenhuollossa nousseen huolen perusteella vauvaperhetyön asiakkaaksi vanhemmuustaitoihin liittyvän epävarmuuden ja ohuiden tukiverkoston vuoksi. Toisaalta oli huoli lapsen hyvinvoinnista, toisaalta äidin selviytymisestä.

Perhetyöntekijät tukivat ja seurasivat äidin selviytymistä pitkäkestoisessa äiti-lapsi –ryhmässä ja erilaisissa ryhmä- ja yksilökeskusteluissa. Äidin ja lapsen vuorovaikutuksen kehittyminen, lapsen hoidon rutiinien muotoutuminen ja vahvistuminen sekä omaa vanhemmuutta koskevat pohdinnat olivat työntekijälle hyvin konkreettisia merkkejä työn vaikuttavuudesta aikuisnäkökulmasta. Hyvinvoiva lapsi ja hänen aurinkoinen olemuksensa olivat kuitenkin lapsen kautta katsottuna konkreettisin merkki työssä onnistumisesta.

Koulua käyvä Ansku

Ansku on 15-vuotias tyttö, joka käy koulua yksilöllisesti räätälöidyssä koulua ja työelämää vahvasti yhdistävässä luokassa. Kyse on lastensuojelutyön ja koulun erityisestä yhteistyöstä. Ansku aloitti tämän luokan puoli vuotta sitten ja hänellä ei ole ollut koulusta poissaoloja yhtään. Työntekijöille onnistunut koulunkäynti on Anskun tilanteessa merkki työskentelyn onnistumisesta. Kyse on nuoren elämän **perusrutiineihin** ja velvollisuuksiin kuuluvasta asiasta, jonka sujuminen on hyvä merkki. Anskun halusta ja kyvystä elää perusrutiinien mukaista elämää viesti työntekijöille myös hänelle kesällä järjestynyt työharjoittelujakso ja siinä pysyminen.

Anskun kohdalla nimenomaan koulun käynnin laiminlyöminen hänen jäätyään 7. luokalle oli se, jossa sosiaalityö tuli kuvioihin mukaan, ensin koulukuraattorin ja sitten lastensuojelun työntekijöiden muodossa. Anskun perheessä osoittautui olevan monia muitakin vaikeuksia. Yksi osa perheen kanssa tehtyä suunnitelmaa oli Anskun koulunkäynnin turvaaminen. Ansku oli itse halukas erityisjärjestelyihin ja halusi yrittää parastaan – ja selvästi siinä myös onnistui. Kun koulun järjestelyt olivat Anskua tukevat, hän jaksosi erilaisista kotivaikeuksista huolimatta.

Isän tyttö Laura

Laura on isän tyttö. Hän on nyt 10-vuotias, asuu biologisen isänsä kanssa, joka huolehtii hyvin hänen arjestaan ja johon hänellä on vahva läheinen suhde. Onnistuminen kiinnittyy **toimivaan vanhemmuuteen** niin **huolenpidon** kuin **lapsen ja vanhemman toimivan suhteen** osalta.

Lauralla on lähes koko ikänsä mittainen lastensuojeluhistoria takanaan. Tähän historiaan on kuulunut eläminen erossa olevien lapsestaan riitelevien vanhempien ja isän alkoholismien keskellä. Tässä kokonaisuudessa huolenpito Laurasta on ollut hyvin vaihtelevaa, ja on oikeastaan ihme, että Laura tällä hetkellä asuu raitista elämää elävän isän kanssa. Isän oman elämän asettuminen järjestykseen on merkinnyt myös Lauran elämässä **sääntöjä** elämän rytmiin. Koko prosessissa on monia onnistumisia, mutta niitä tarvitaan myös jatkossa. Lauran isällä on uusi elämäkumppani ja sen myötä rakentuva uusi suhdekuvio sisältää omat haasteensa.

Sanna, Jari ja kaksi äitiä

Sanna ja Jari ovat 12- ja 13-vuotiaat sisarukset. He elävät tällä hetkellä yhdessä biologisen äitinsä kanssa, joka entisen sijaisäidin ja lastensuojelun perhetyön tukemana huolehtii lapsistaan ja rakentaa uutta elämää näiden kanssa. Sannan ja Jarin koulunkäynti sujuu hyvin ja sosiaalityöntekijästä tuntuu, että lasten asiat ovat muutoinkin hyvin. Työntekijä näkee, että **äiti ja lapset muodostavat perheen**. Lasten huostaanotto on purettu ja lapset on palautettu äitinsä huostaan parisen vuotta sitten.

Sanna ja Jari on otettu huostaan 8 vuotta sitten äidin hallitsemattomasta alkoholinkäytöstä johtuneiden ongelmien vuoksi. Nykyinen hyvä tilanne, jossa lapset on voitu palauttaa takaisin äidilleen, kuuluu harvinaisiin poikkeuksiin lastensuojelussa. Se kuitenkin osoittaa, että näinkin päin voi lastensuojelussa tapahtua. Äidin raitistuminen ja elämäntavan muutos ovat mahdollistaneet äidin ja lasten välillä katkenneen suhteen uudelleen rakentumisen ja lasten paluun äidin luokse. Tässä tilanteessa **kaksi äitiä** ovat Sannan ja Jarin hyvinvoinnin keskeinen voimavara.

Onnistuneesti sijoitettu Mira

Mira on 16-vuotias tyttö, joka muutti sijaisperheeseen jouluna 5 vuotta sitten. Mira on aktiivinen ja avoin nuori, joka pitää tiiviisti yhteyttä äitiinsä ja sukulaisiinsa ja suunnittelee elämäänsä eteenpäin kohti aikuisuutta. Hänellä on kavereita ja harrastuksia kuten muillakin ikäisillään nuorilla. Sijaisperhe

on Mirasta täyden vastuun kantava, rakkautta antava ja rajoja asettava perhe, mistä käsin Miran muutkin läheissuhteet ovat järjestyneet hänen elämäänsä kantaviksi.

Mira on otettu huostaan tilanteessa, jossa lastensuojelun asiakkuus on jatkunut vuosikausia. Mira on ollut huonosti hoidettu pitkään, koulunkäynnissä on ollut vaikeuksia ja äidin kyky huoltaa häntä vuosia jatkuneen alkoholikierteen ja väkivaltaisten miessuhteiden vuoksi on ajautunut umpikujaan. Nykyisessä tilanteessa Mira voi hyvin, mutta myös hänen äitinsä elämä on saanut uuden käänteen ja äiti elää alkoholista vapaata omaa hiljais-ta elämäänsä. Miran ja äidin keskinäinen suhde on voinut säilyä ja saada uuden muodon.

Mitä siis on onnistuminen?

Edellä lyhyesti kuvatut viisi tapausta kertovat lastensuojelun onnistumisten erilaisuudesta, mutta toisaalta hyvin vahvasta samanlaisuudesta. Pelkistetysti lapsen kannalta katsottuna onnistuminen tarkoittaa hyviä ja turvallisia ihmissuhteita, huolenpitoa niin henkisesti kuin fyysisesti sekä lapselle tärkeiden ihmissuhteiden pysyvyyttä. Tästä myös lapsen ulkoinen olemus viestii työntekijöille. Tärkeinä ihmissuhteina näyttäytyvät etenkin kantavat vanhemmuussuhteet, olipa kyse biologisista vanhemmista, sijaisvanhemmista tai uusperhesuhteiden kautta syntyneistä lasten aikuissuhteista. Huolenpitoon kuuluu oleellisesti lapsen normaaleista arkirutiineista, kuten koulunkäynnistä, ruokailuista ja nukkumaanmenoista huolehtiminen ja elämän rajojen asettaminen. Nämä ovat tuloksia, joita onnistuneella lastensuojelutyöllä lasten tasolla tavoitetaan. Näiden asioiden toteutuminen on myös työntekijälle merkki siitä, että tehty työ on vaikuttanut toivotulla tavalla asiakkaiden elämään.

Nämä erilaiset onnistumisen elementit toistuvat hieman erilaisina yhdistelminä edellä kuvatuissa tapauksissa. Eri lasten kohdalla se ilmeinen seikka, joka juuri tällä hetkellä kertoo työntekijälle onnistumisesta, voi olla myös jokin yksittäinen pienempi lapsen hyvinvoinnin kokonaisuuteen kuuluva asia.

Onnistumisissa on kyse lopulta hyvin yksinkertaisista, tavalliseen elämään ja elämänhallintaan liittyvistä asioista. Onnistumisissa pysäyttääkin juuri se, että lastensuojelussa onnistumisessa näyttäisi perustaltaan olevan kyse **tavallisuuden saavuttamisesta**. Tavallisuus itsessään on hyvin hämärä ja vaikeasti määriteltävä käsite, joka voi tulla tilanteittain määritellyksi eri tavalla. Silti se epämääräisyydessään kertoo, että lasten hyvinvointi on kiinni yleisten mittapuiden mukaan hyvin yksinkertaisista asioista, joiden saavuttaminen voi kuitenkin lastensuojelun asiakkaina olevien lasten elämässä tarkoittaa valtavia harppauksia.

Lasten ja aikuisten kohdalla onnistumisessa on kyse saman kolikon eri puolista. Lapsille onnistuminen merkitsee turvallisia kasvuolosuhteita kaikine puolineen, aikuisille kykyä kantaa vastuuta ja huolehtia näiden edellytysten toteutumisesta. Yhteistä molemmille on vakiintunut ennustettavissa oleva arki ja perhe-elämä perusrutiineineen.

Onnistumisen puitteet

Onnistuminen, tuon tavallisuuden saavuttaminen tai sitä kohti eteneminen on lastensuojelun käytännöissä hyvin monenlaisten ponnistelujen ja prosessien seurausta. Tässä kokonaisuudessa on osansa niin työntekijöillä, lapsella kuin hänen vanhemmillaankin. Joskus asiakkaiden elämässä tapahtuu myös ihmeiden kaltaisia radikaaleja käännteitä, joiden taustoja tuntuu selittävän jokin tavoittamaton voima. Tarkastelen tässä lomittain työntekijöiden ja asiakkaiden näkemyksiä siitä, mitkä asiat ovat vaikuttaneet siihen, että nykyistä elämäntilannetta voi kutsua hyväksi.

Analysoimamme lastensuojeluprosessit ovat olleet keskenään hyvin erilaisia. Ne sijoittuvat ennaltaehkäisevään lastensuojeluun, lastensuojelun avoimuuden työhön ja sijaishuoltoon. Prosessit ovat keskenään erilaisia myös työskentelyn keston ja intensiivisyyden suhteen samoin kuin siinä, mitä annettu ammatillinen apu on ollut. Katse onnistumiseen johtaneen muutoksen elementteihin kohdistuu eri tavoin, kun on kyse lyhyestä intensiivisestä työprosessista, jossa tapahtuu paljon myönteisiä muutoksia asiakkaan elämäntilanteessa, tai kun on kyse vuosikautia jatkuneesta edestakaisin sahanneesta prosessista, jossa on kokeiltu monenlaisia työtapoja. Muutoksen elementit saavat omanlaisensa sävyt myös silloin, kun niitä katsotaan työntekijän tai asiakkaan – lapsen tai aikuisen – näkökulmasta.

Työntekijöiden ja asiakkaiden kertomuksia seuloessa erottuu ja pelkistyy muutamia teemoja, jotka yhdistävät onnistumisen kokemuksia riippumatta prosessien erilaisuudesta. Tällaisina teemoina nostamme tässä esiin *luottamuksen välttämättömyyden, yhteisen tavoitteen ja elämän kokonaisuutena*.

Luottamuksen välttämättömyys

Keskinäinen luottamus työntekijän ja asiakkaan välillä ei ole itsestäänselvyys. Se on kuitenkin elementti, joka nousi esiin onnistuneen työskentelyn kulmakivenä kaikissa tarkastelemissamme asiakkuuksissa, niin suhteessa aikuisiin kuin lapsiin. Tämä oli asiakkaiden ja työntekijöiden jaettu kokemus. Luottamuksen syntyminen lastensuojelussa on hyvin erityinen proses-

si. Lastensuojelussa on tyypillisimmin kyse tilanteista, joissa viranomaiset puuttuvat perheen yksityisyyteen, eivätkä siinä roolissa ole välttämättä toivottuja vieraita. Tällöin työntekijät helposti näyttäytyvät jonkinlaisina vihollisina. Prosessi voi lähteä myös toisenlaisesta suunnasta, jolloin asiakas tulee ohjatuksi jonkin ennaltaehkäisevän tuen piiriin muiden viranomaisten toimesta, tai hän hakee itse apua suoraan lastensuojelusta. Tällöin asiakas etsii selkeämmin asiantuntija-apua ja luottamuksen syntyminen on ainakin jossain määrin helpommin tavoitettavissa. Vauvaperhetyön asiakkaina olleet Elina ja Tuomas välittävät omana kokemuksenaan vahvaa luottamuksellista suhdetta, joka on kantanut eteenpäin.

Tuomas: Olen luottavaisin mielin tullu tänne. Ehkä se on tullu siitä, että Elina on ollut positiivinen tästä paikasta ja innoissaan ... On tuonut hyväntuulisuutta ja Elinaa ymmärretään täällä hyvin.

Elina: Mun mielestä just sellanen arvostus ja ymmärrys on tärkeätä täällä.

H: Huomasit, että Elinassa muuttui jotain, niin rohkasiko se sinuakin tulemaan tänne?

Tuomas: Kyllä se sillai kertoo osaavista työntekijöistä ... On ollut kiva tulla tänne jakamaan näitä asioita ja on otettu huomioon, että on kysytty mitä haluais keskustella.

Koulua käyvän Anskun kokemus luottamuksen rakentumisesta lähtee hyvin toisentyypisestä suunnasta:

H: Mitä haluaisit sanoa työntekijöistä, mimmosia ne on sulle ollu?

Ansku: Kuraattori on ollut mukava ja se kannusti sillee. Ei samanlainen kuin Tiina Kytömäki (perusturvan sos.tt.). Tiina Kytömäen vaihtoehto oli, että koulukotiin. Se oli just, että sä et pysty enää käymään koulua ja parempi vaihtoehto olis se koulukoti ja mä en pidä ollenkaan Tiina Kytömäestä. Se alkoo ahdistaa tosi paljon, kun se puhuu vaan pelkistä koulukodeista eikä antanu muita vaihtoehtoja. Mutta onneksi kuraattori sit esitti tota omauraa, niin ei sit tarvinnu sitä koulukotii.

Katkelma Anskun haastattelusta kertoo, että hänen kokemuksensa eri työntekijöistä ja heidän tavastaan toimia on erilainen. Kysymys vaihtoehtoista nousee tässä tilanteessa keskeiseksi. Vaihtoehdottomuus ahdistaa ja murtaa halua yhteistyöhön. Toisaalta voi kysyä, syntyykö halu yhteistyöhön myös rajallisten mahdollisuuksien näkyväksi tekemisestä. Anskulle koulukodin sijalle nousi kuraattorin ehdottama Omaura-koulu, josta hän motivoitui ja joka on kantanut häntä onnistuneella tavalla eteenpäin. Anskulle kuraattori näyttää kannustavana ja mukavana ihmisenä. Vaihtoehtojen ja valinnan

pakon lisäksi mukana on henkilökemioita, jotka vaikuttavat merkittäväällä tavalla työskentelyn etenemiseen ja luottamuksen syntymiseen.

Haastattelemamme Lauran isän, Kallen, kohdalla on kyse hyvin monipolvisesta ja pitkästä lastensuojelun työskentelystä. Hän itse toteaa, ettei ole tekojensa puolesta ollut matkan varrella välttämättä ollenkaan luottamuksen arvoinen. Työntekijöidenkin kokemana Kalle on ollut monesti liukas kuin saippuapala. Hänellä itsellään on kuitenkin kokemus, että häneen ihmisenä on jotenkin luotettu ja työntekijät ovat olleet hänen suhteensa kärsivällisiä ja rehellisiä. Kalle viestii vahvasti kokemastaan kunnioituksesta. Näistä on syntynyt se kantava voima, jolla hän on aina tuntenut voivansa kääntyä työntekijöiden puoleen. Matkan varrella Kalle on joutunut myös tilanteisiin, joissa hän on joutunut työntekijöiden kanssa kova kovaa vasten. Vaihtoehdot ovat olleet luetut.

Kaikissa ryhmämme sosiaalityöntekijöiden analysoimissa lastensuojeluprosesseissa on kohdattu tilanteita, joissa vaihtoehdot ovat olleet vähissä tai ainoaksi vaihtoehdoksi on jäänyt lapsen huostaanotto. Näissä tilanteissa asiakkaan ja työntekijän keskinäinen luottamus on ollut erityisellä koetuksella. Tarkastelussamme mukana olleissa asiakkuuksissa luottamus on kuitenkin tavalla tai toisella kantanut näiden vaikeiden tilanteiden yli tai syntynyt vasta jälkikäteen. Omia elämänvaiheitaan taaksepäin katsoessaan haastattelemamme vanhemmat näkevät tällä hetkellä sosiaalityöntekijöiden asettamat kovatkin vaihtoehdot oikeina ratkaisuin.

Huostaanoton jälkeen lastensa Sannan ja Jarin kanssa elämää uudelleen rakentava Paula kertoi huostaanoton aikaan omien tunteidensa menneen pyörremyrskyn tavoin vihasta hällä väliä -olotilaan. Tänä päivänä hän näkee, että huostaanotto oli oikein. Alkuaikojen vihan tunteet sijaisäitiä kohtaan muuttuivat, kun hän alkoi miettiä, kuinka ison työn sijaisäiti on tehnyt. Paulan omin sanoin: ”Pitäisi olla kiitollinen sellaiselle ihmiselle, joka ottaa huolehtia sinun lapsista ... Viha kohdistuu väärään, jos se kohdistuu sijaisäitiin.” Paula ei myöskään nähnyt, että sosiaalityöntekijät ja muut auttajat olisivat voineet ennen huostaanottoa toimia toisella tavalla, siten että huostaanotolta oltaisiin välttytty. Siihen aikaan hän ei kokenut tarvitsevana apua: ”Jos ei apua halua, ei sitä silloin otakaan ... Kaikki yrittivät toimia minun hyväkseni, oli ilmeisesti niin kova pää ... Homma oli minulla jo mennyt niin pitkälle.”

Vaikka luottamus ei olekaan ollut läsnä itse huostaanottotilanteessa, niin Paulan kuin muissakin tarkastelemissamme tapauksissa onnistumisesta on luottamuksen rakentuminen jälkikäteen. Siitä kertoo sekin, että työntekijät ja asiakkaat voivat kohdata avoimessa keskustelussa toisensa ja arvioida tapahtumia. He ovat matkan varrella usein jakaneet äärimmäisen vaikeita asi-

oita, joista on selvitty yli. Vaikka luottamukseen sisältyy avoimuus ja avoin vaikeuksista kertominen, siihen sisältyy myös tietynlainen toistensa kunnioitus. Siinä viranomainen on aina viranomainen ja asiakkaalla on kaikesta huolimatta olemassa perimmäinen yksityisyys, johon viranomaisella ei ole pääsyä.

Luottamuksellisen suhteen kuvaus kiinnittyy tässä ensisijassa lasten vanhempiin. Työntekijöiden ja lasten kesken luottamus rakentuu jossain määrin eri tavoin, jos siitä ylipäänsä voidaan puhua. Työntekijöiden suorat kontaktit lapsiin ovat sosiaalityössä suhteellisen vähäisiä, vaikka työntekijöiden huoli kiinnittyy nimenomaan lasten hyvinvointiin. Sosiaalityöntekijöiden ja lasten suhde myös tuntui etäisemmältä. Tämä välittyi aina siihen asti, että joidenkin lasten viranomaisia kohtaan tunteman kammon vuoksi tuntui paremmalta, että lasta ei haastatellut tuttu sosiaalityöntekijä vaan neutraalimpi ja vieraampi osaamiskeskuksen työntekijä.

Haastateltujen lasten kokemuksissa sosiaalityöntekijälle ei määrittynyt paikkaa erityisenä lapsen omana työntekijänä. Tätä työntekijöiden lapsille hämärää roolia kuvaa hyvin sijaisperheessä elävän Miran muistelu sosiaalityöntekijöistä lähdeittäessä katsomaan sijaisperhepaikkaa: ”Omahoitaja sano, että sun sosiaalityöntekijä tulee. Mä aattelin, että mikä tekijä? Mikä sosiaali?” Sosiaalityöntekijää paremmin Mira on kokenut omaksi työntekijäkseen juuri lastensuojelulaitoksen omahoitajan tai perheneuvolan psykologin, jonka luona ”on käynyt leikkimässä, kun ei puhu omista asioistaan”. Sosiaalityöntekijät hahmottuivat lasten kokemuksessa enemmänkin aikuisten kuin lasten työntekijöinä ja auttajina. Lapset olivat itse huolissaan vanhempiensa selviytymisestä ja jaksamisesta, ja ehkä juuri siksi myös sosiaalityöntekijöiden huoli tuntui lasten perspektiivistä kohdistuvan vanhempiin eikä heidän itsensä hyvinvointiin. Työntekijöiden huoli lapsesta ja lapsen huoli vanhemmistaan eivät välttämättä kohtaa. Osallisuus ja kohtaaminen ovat kuitenkin selvästi keskeisiä luottamuksen rakentumisen ehtoja.

Yhteinen tavoite

Työntekijöiden kokemuksessa eri auttajatahojen laaja moniammatillinen yhteistyö, yhteinen tavoite ja näky työn päämäärästä ovat ratkaisevan tärkeitä. Asiakkaan ja hänen lähiverkostonsa saaminen mukaan yhteiseen tavoitteeseen on seuraava askel kohti onnistunutta työn tulosta. Yhteisen tavoitteen löytyminen itsessään on prosessi, johon eri osapuolet liittyvät – tai ovat liittymättä – eri tavoin ja eri vaiheessa mukaan. Tarkastelemisemme asiakkuuksissa yhteinen tavoite tai näkemys oli löytynyt ennemmin tai myöhemmin. Asiakkaiden haastattelut avasivat kuitenkin tärkeitä näkökulmia yhteisen suunnan löytymisessä.

Vauvaperhetyön asiakkaana olleen Elinan kohdalla eri ammattilaisten tieto toisistaan ja luottamus toistensa tekemään työhön on ollut selvä voimavara. Siihen perustui alun perin Elinan ohjaaminen avun piiriin. Jatkossa Elinan tilanteessa toimivat eri auttajat ovat hänen suostumuksellaan ja läsnä ollessaan kohdanneet toisensa ja sopineet yhteistyön tekemisestä. Vauvaperhetyön näkökulmasta yhteistyö on ollut ehdottoman tärkeää, jotta työllä on ollut yhteinen suunta ja tavoite.

Kun lastensuojelun työskentely lähtee lastensuojeluilmoituksesta ja työntekijän aloitteesta ilman asiakkaan kokemaa avun tarvetta, yhteistä tavoitetta ei alkuvaiheessa ole. Haastattelemamme Marjatta muisteli ensimmäisiä kohtaamisiaan sosiaalityöntekijöiden kanssa tähän tapaan: ”Miksi mua vaanitaan, pahempiakin tilanteita on olemassa ... Mira oli kuin enkeli, kun mä sanoin, että tulee sosiaalivirkailijat, nyt täytyy olla kiltisti. Sitten se leikki legoillaan lattialla, oli ihan innoissaan. Kun ne lähti ajattelin: hahaa, se olikin turhaa, mussa ei vikaa, ei tajunnut...” Marjatta kertoo hänelle tarjotun matkan varrella monenlaista apua, jota hän ei tajunnut aikanaan ottaa vastaan. Siksi huostaanotolle ja Miran sijoitukselle ei enää ollut vaihtoehtoja. Tällä hetkellä Marjatta, sijaiskoti, sosiaalityöntekijät ja myös Mira itse ovat saman näkemyksen takana: sijaisperhe on Miralle paras mahdollinen vaihtoehto.

Ammattilaisten tarjoama apu ja sen merkitys voivat jäädä asiakkaalle myös jotenkin hämäräksi ja irrallisiksi. Näin voi tapahtua siitä huolimatta, että työntekijöillä olisi suunnitelma asiakkaan auttamiseksi. Asiakkaat voivat suostua yhteistyöhön vaikkapa lähtemällä terapiaan, koska sitä ei ole mitään syytä vastustaakaan. Kuitenkaan asiakkaat, varsinkaan lapset, eivät aina hahmota omien vaikeuksiensa keskellä jonkin auttamisrupeaman merkitystä. Sen aloittaminen ja lopettaminen voivat jäädä yhtä hämäräksi. Kuva auttamisen ammattilaisista muistuttaa enemmänkin jonkinlaista seuranpitäjää tai vierailijaa omassa elämässä. Yhteinen tavoite ei kirkastu tai siihen ei ole voimavaroja sitoutua vaikeiden elämäntilanteiden keskellä.

Tietyissä käytännöllisissä tilanteissa annettu konkreettinen apu on asiakkaalle usein helpoimmin jäsennettävissä. Eilan kokemuksessa erilaiset sosiaalityön suunnasta tulleet ehdotukset moninaisesti vaikean elämäntilanteen korjaamiseksi tuntuivat kaikki pikemminkin huononnuksilta ja pyrkimykseltä rikkoa koti. Sen sijaan asuinalueprojektin työ tuntui juuri oikeanlaiselta avulta. Yhteinen tavoite löytyi nopeasti muuttolaatikoiden siirtämisestä, josta se on jatkunut luontevasti arjessa selviytymistä tukevaksi.

H: Ne projektityöntekijät oli teille konkreettisesti avuksi, ne tuli muuttaan ja

...

Eila: Ne oli apuna ja ne käy täällä ja kattoo kuinka mä jaksan ja auttaa koti-

hommissa parin viikon välein. Ne soittelee ja käy tässä. Muuttunut ystävyyssuhteeksi enemmän. Kotisairaanhoitaja käy täällä miehen luona...

Myös Anskun koulunkäynnin sujuminen ja peruskoulun loppuunsaattaminen ovat Eilalle äitinä selkeä tavoite, johon hän on voinut yhteistyössä lastensuojelun toimijoiden kanssa sitoutua. Se on samoin Anskulle ja äidille tärkeä yhteinen tavoite. Ansku itse kertoo lähiverkostonsa tuen merkityksestä sille, että on jaksanut pysyä tavoitteessa: ”Äiti sano just kauheesti silleen, että kyllä sun kannattaa mennä sinne... Niin ei haluu kyllä silleen, että äiti pettyy... ja sit yrittää parhaansa. Ja koko perhe on ollut silleen tukena ja ne on ollu hyvin ylpeitä musta, että mä oon suoriutunu tosta kolunkäynnistä tähän mennessä ja kyl sit mun kaveritkin on silleen ollu, et kannattaa käydä sitä.”

Työskentely voi lähteä liikkeelle myös asiakkaan aloitteesta. Tällöin työskentelyn tavoite on asiakkaan puolelta jo lähtenyt määrittymään. Hyvä esimerkki tästä on Paulan aloite huostaanoton purkamiseksi. Oman elämäntilanteensa muututtua Paulan tavoite oli selkeä ja työntekijät olivat valmiita lähtemään tutkimaan tilannetta ja tukemaan häntä tavoitteessaan. Tällöin suunnitelmia lasten kotiutumisen toteuttamiseksi on tehty yhteisesti. Prosessiin on kuulunut erilaisten auttajatahojen yhteistoiminta, joka myös Paulan kokemuksena on hyvin myönteinen. Sosiaalityöntekijöiden, perhetyöntekijöiden ja lasten sijaisäidin tuki ovat mahdollistaneet tavoitteena olleen huostaanoton purun ja auttaneet Paulaa rakentamaan uutta yhteistä perhe-elämää lastensa kanssa. Pitkän yhteisen työskentelyn tuloksena Paulan asettamaan tavoitteeseen on päästy. Tavoitteeseen pääseminen ei kuitenkaan ole tarkoittanut työskentelyn loppumista vaan tuen jatkumista.

Elämä kokonaisuutena

Lastensuojelun toimijoiden työ on haastattelemiemme asiakasperheiden kohdalla vaikuttanut monin tavoin myönteisesti lasten ja heidän vanhempiensa hyvinvointiin. Asiakkaiden elämäkokonaisuudessa tapahtumien kulkuun vaikuttavat kuitenkin myös monet muut asiat. Lastensuojelun asiakirjojen kirjaamisen tapa on raportoida ensisijassa lapsen elämään kielteisesti vaikuttavista asioista, kuten vanhempien ristiriitaisista, vaihtelevista ja väkivaltaisista parisuhteista, liiallisesta alkoholinkäytöstä, huonosta seurasta tai haitallisesta asuinympäristöstä. Tämä kirjaamisen tapa ei tarkoita, että työntekijät olisivat sokeita muille kuin oman työnsä myönteisille vaikutuksille asiakkaiden elämässä. Näiden muiden asioiden myönteiset vaikutukset vähentävät usein lastensuojelun eri työmuotojen tarvetta. Asiakkaita haastatellessa kuitenkin erilaisten asioiden merkitys heidän elämässään tapahtuneille muutoksille tuli tarkastelluksi uudella tavalla osana elämäkokonaisuutta.

Kolmen lapsen kohdalla vanhemman paha alkoholiongelma on ollut keskeinen syy lasten huostaanottoihin. Näiden lasten vanhempien haastatteluis-
sa alkoholi osoittautuu kaikkia muita asioita hallitsevaksi. Siihen kytkeyty-
vät esimerkiksi kysymykset ystävistä, asumisesta tai työssäkäynnistä. Alkoholi-
ongelman kanssa eläneet vanhemmat kertovat heille tarjotun monen-
laisista apua, jota he eivät kuitenkaan ole olleet halukkaita ottamaan vas-
taan. Vasta oman suhteen muututtua alkoholiin muutkin elämäntilanteen
asiat ovat loksahaneet paikoilleen. Kaikkien kolmen vanhemman
kohdalla oma tahto, jota ovat tukeneet erilaiset henkiset tai hengelliset voi-
mat, on ollut keskeisessä asemassa (vrt. Niemelä 1998, 293-295).

Paula kertoo juomisen lopettamisen lähteneen hänestä itsestään. “Mua ei
pyytänyt kukaan lopettamaan, tein sen ihan itse... Alkoi hahmottumaan pääs-
sä, että olisi jo korkea aika lopettaa juominen.” Päätäväisyys ja vahva usko
omaan itseän ja samaan aikaan juomisen lopettaneen miesystävän kannusta-
va tuki auttoivat eroon viinasta. Paula koki, että juomisen lopettamisessa ole-
llista on se, että uskoo itseensä. Lopettaminen ei puheista huolimatta onnistu,
jos ei sisimmässään todella halua ja usko siihen. “Täytyy olla parempi usko
itseensä. Jos on pikkasen epäluottettava olo, niin ei onnistu.” Tämän päätök-
sen toteutumisen jälkeen Paula otti itse yhteyttä sosiaalitoimintoihin ja lähti
hakemaan huostaanoton purkua. Paula näkee, että asuinympäristön tai ystä-
väpiirin muuttumisella ei ole ollut vaikutusta hänen päätöksensä lopettaa
juominen. Päätös oli henkilökohtainen, mutta yhteinen silloisen avopuolison
kanssa. Paulan kohdalla päätös on pitänyt.

Kallen ja Marjatan elämässä uskon tulolla ja liittymisellä kristilliseen
yhteisöön on ollut käänteentekevä vaikutus. Kumpikin kertovat miettineen-
sä elämänsä tarkoitusta ja kokeneet eräänlaista henkistymistä. Kumpaakin
pyysi ystävä tai tukihenkilö oikealla hetkellä mukaan uskonnolliseen tilai-
suuteen. Kallella tämä osui ajankohtaan, jossa Laura oli jouduttu ottamaan
kriisitilanteessa huostaan ja Kalle näki erosta aiheutuneen lapsen valtavan tus-
kan, joka pysähdytti hänet. Hän kertoo rukoilleensa ja tullessa uskoon ja pääs-
seensä Jumalan avulla irti viinasta. Samalla hänellä muuttui kaveripiiri, hän
sai töitä uskonnollisesta yhdistyksestä ja samalla uudenlaisen tukiverkoston.

Marjatan uskonnollinen herääminen ja raitistuminen tapahtui Miran
huostaanoton jälkeen. Marjatta oli pahoinpidelty kuolemanvakavasti ja hä-
nen läheinen ystävänsä oli kuollut. Nämä tapahtumat pysäyttivät hänet ajat-
telemaan, mitä varten hän täällä elää, ja haluaako hän olla humalassa tai
sammuneena koko loppuelämänsä. Hänelle usko tuli vahvistamaan synty-
nyttä omaa tahtoa raittiseen elämään. Uutta raitista elämää Marjatta elää
hiljaisesti ja vaatimattomasti, lähes erakkomaisesti. Raitistuminen on mer-
kinnyt parempia mahdollisuuksia pitää yhteyttä Miraan ja Miralle puoles-
taan huolen vähenemistä äidistä.

Paulan tai muiden haastattelemiemme dramaattisen elämäntapahtuman kokeneiden ihmisten tarinoista ei voi lähteä tekemään sitä johtopäätöstä, että kaikki olisi asiakkaasta itsestään kiinni, vaikka he kaikki korostavat oman tahdon ratkaisevaa osuutta. Sosiaalityön mukanaololla on oma merkityksensä tuossa kokonaisuudessa. Se on omalla läsnäolollaan ja toiminnallaan vaikuttamassa asiakkaan henkilökohtaisiin prosesseihin, mutta se ei voi yksinään päättää niiden käännteistä. Lastensuojelussa sosiaalityöllä on viimeisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista, aikuisten valinnoista sosiaalityö ei kuitenkaan voi ottaa vastuuta.

Kaikilla haastatelluilla asiakkailla erilaiset omat henkilökohtaiset tukiverkostot olivat varsin hauraat ja ohuet. Sukulaissuhteet saattoivat olla poikki tai niistä ei koettu saatavan vankkaa tukea. Ystävyyssuhteiden verkostot olivat rakentumassa uudelleen isojen elämänmuutosten jälkeen. Näitä suhteita asiakkaat tuntuivat pitävän syvästi ominaan. Ystäviä mainittiin haastattelutilanteissa, mutta niistä ei avoimesti kerrottu ulkopuolisille.

Vanhempien sidokset myös työelämään tai koulutukseen olivat varsin ohuet. Työtä ei joko ollut, työssä käyntiin ei riittänyt tässä vaiheessa voimavaroja tai työ oli sosiaalisin perustein järjestynyt. Koulu puolestaan saattoi olla kesken ja omat voimavarat sen suorittamiseen olivat arvioitavana. Tämä kaikki tarkoitti myös taloudellista niukkuutta vanhemmille ja heidän kanssaan asuville lapsille.

Tässä kokonaisuudessa, jossa monet ulkoiset resurssit ovat niukat, oman tahdon merkitys elämäntapahtumien säätelijänä tuntuu korostuvan asiakkaiden kertomuksissa. Niukkojen ulkoisten resurssien keskellä tarvitaan poikkeuksellisen voimakasta omaa tahtoa elämän suunnan kääntämiseen. Kun löytyy tahtoa, silloin myös tuki tuntuu kohtaavan parhaiten.

Oppimisprosessin tulos

Prosessin päättyessä on aika arvioida, mitä pyrkimyksemme tehdä näkyväksi lastensuojelutyön hiljaista tietoa on tuottanut. Olemme voineet ryhmänä kokeilla, mitä tutkimuksellisella otteella on mahdollista saada irti omasta työstä, ja millaisia uusia jäsennyksiä ryhmän keskinäinen reflektointi ja sen puristaminen artikkelin muotoon on tuottanut. Sosiaalialan osaamiskeskuksen kontekstissa tämä on ollut pieni kokeilu saattaa tutkimusta ja sosiaalialan käytäntöä yhteen, minkä sivutuotteena työntekijöiden osaaminen voisi vahvistua. Tämä on ollut myös pieni pyrkimys tehdä näkyväksi sitä lastensuojelun piiloon jäävää ja vaikeasti mitattavaa puolta, jossa on kyse työn myönteisistä vaikutuksista lasten ja perheiden elämään.

Lastensuojelutyöntekijöiden pysähtyminen oman työnsä äärelle oli meille kaikille haasteellinen ja palkitseva kokemus. Se oli myös ainutlaatuinen tilaisuus, sillä oman arkisen työn virrassa tällaiselle pysähtymiselle, prosessien kokoamiselle ja analyysille ei ole vakiintunutta sijaa. Se oli mahdollisuus eritellä mitä vaikutuksia omalla työllä on asiakkaiden elämänkokonaisuudessa ja asiakkaiden itsensä kokemana. Omien asiakkaiden elämäntilanteiden kokoava analysointi mahdollisti lastensuojelun väliintulojen tarkastelun pidemmällä aikavälillä. Tätä kautta arkisessa työssä tehtävät tilannearvioinnit asettuivat laajempaan kontekstiin.

Asiakkaiden haastattelut tekivät työntekijöille näkyväksi heidän omaa paikkaansa asiakkaiden elämäntilanteeseen vaikuttajina. Työntekijöillä ei ollut aiemmin ollut vastaavaa tilaisuutta pysähtyä arvioimaan lastensuojelutyön toteutumista omien asiakkaidensa kanssa. Kääntäen, myöskään asiakkailla ei ole perustyön rutiinissa tilaisuutta vastaavankaltaiseen palautteen antamiseen ja kuulluksi tulemiseen. Tällainen keskustelu koettiin molemmien puolin palkitsevaksi ja hyödylliseksi. Vastaavanlaisen arviointikeskustelun tuominen joihinkin asiakasprosessin vaiheisiin osaksi perustyötä nousi eteenpäin pohdittavaksi ehdotukseksi.

Läpikäymämme analyysiprosessi vahvisti työntekijöiden uskoa omaan työhönsä. Se vakuutti siitä, että työ tuottaa merkityksellisiä tuloksia ja vaikuttaa myönteisesti asiakkaiden elämässä. Myönteisten muutosten havaitseminen on sinänsä työntekijöille emotionaalinen palkinto (vrt. Shaw & Shaw 1997). Työntekijät kokivat myös jonkinlaisia vapautumisen tai synninpäästön tunteita siitä, että heidän vaikeissa tilanteissa tekemänsä kovat päätökset jäsenyivät asiakkaiden nykytilanteesta käsin oikeina ratkaisuuina. Tämä vahvisti työntekijöiden luottamusta omaan intuitioonsa ammatillisen työn suuntaajina.

Oman työn tarkastelu onnistumisten kautta oli työntekijöiden kokemukseksi uusi tapa lähestyä asiakasprosesseja. Se nähtiin mahdollisuudeksi virkistää vaikkapa ongelmallisiin asiakastilanteisiin keskittyviä työnhajausprosesseja. Työntekijän ammatillinen kasvu voisi löytyä myös ratkaistujen ongelmatilanteiden analyysistä. Yksittäiselle työntekijälle onnistumisten tunnistaminen toimii osaltaan myös työn motivaation lähteenä. Onnistuminen ja siihen liittyen koettu työn ilo on yleisemminkin todettu merkittävänä työntekijän voiman ja energian lähteenä ja kannustavan omassa työssä kehittymiseen (Varila 2000, 143-151).

Ryhmän työ- ja oppimisprosessi ja artikkelin kirjoittamisprosessi ovat kulkeneet pitkälti toistensa lomassa. Artikkelin kirjoittaminen kuitenkin vain niukasti tiivistämään osan siitä kaikesta yhteisestä keskustelusta, jota olemme käyneet onnistuneiden lastensuojeluasiakkuuksien teeman ympärillä. Keskustelua olisi voinut kiinnittää ja syventää sisällöllisesti moneenkin suun-

taan. Valintamme on kuitenkin ollut välittää ensisijaisesti kokemustamme yhteisestä prosessista, minkä lomassa teemme avauksia siihen, mitä onnistuminen lastensuojelussa on ja millaisten prosessien tuloksena se syntyy.

Olemme ottaneet yhdessä joitakin askelia sosiaalityön hiljaisuuden kulttuurista kohti tutkivaa ja kirjoittavaa sosiaalityöntekijää. Tie on kivinen, sillä lastensuojelutyön arki täyttyy vaativasta asiakastyöstä. Kokemus on kuitenkin ollut voimia tuova ja siksi siihen kannattaa haastaa muitakin. Kirjoitusprosessissa osaamiskeskuksen tarjoama ryhmän vetäjä on voinut olla varsinaisen oman työn tutkimisen prosessin läpikäyneiden käytännön työntekijöiden käden jatke. Väistämättä olen myös ryhmän vetäjänä ja kirjoittajana tehnyt valintoja, joiden seurauksena teksti on alkanut elää omaa elämäänsä. Olen kuitenkin samalla pyrkinyt pitämään tekstin sellaisena, että mukana olleet työntekijät ja toivottavasti myös asiakkaat voivat sitä lukiessaan edelleen kokea sen omakseen.

Aivan lopuksi haluan ryhmämme puolesta kiittää haastattelemiamme asiakkaita. Ryhmämme oppimisprosessille oli tärkeää, että asiakkaat jaksoivat jälleen kerran käydä läpi vaikeita elämäkokemuksiaan kanssamme. Oman elämäntarinan kokoamisella voi parhaimmillaan olla myös eheyttävä merkitys. Toivommekin, että kohtaaminen oli antoisa ja elämäkokonaisuutta jäsentävä myös asiakkaille.

Viitteet

¹ Tämän artikkelin kirjoittamisen konteksti on sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy:n Kanta-Hämeen alueella vv. 2001-2003 toteutettava Osaava lastensuojelu –projekti. Yhtenä projektin osana on ollut lastensuojelun onnistumisia analysoinut Onni-opintopiiri, jonka työskentelyyn artikkeli pohjaa. Osaava lastensuojelu –projekti toteutetaan osallistuvien kuntien, Etelä-Suomen lääninhallituksen ja Euroopan unionin rahoituksen turvin.

Tekstin kirjoitustyön on tehnyt Aino Ritala-Koskinen. Kokonaisuus on kuitenkin opintopiirin yhteisen työskentelyn ja tiiviin vuorovaikutuksen tulos. Kirjoittajan vetämässä opintopiirissä olivat mukana sosiaalityöntekijät Pirkko Hansén-Haug, Anja Kuusisto, Katriina Purjesalo ja Heikki Tarri sekä perhetyöntekijä Marjaana Varjopuro

² Tekstissä esiintyvät asiakkaiden ja työntekijöiden nimet sekä jotkin faktatiedot on muutettu asianosaisten tunnistamattomuuden turvaamiseksi.

Kirjallisuus

- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittely lastensuojelun asiakkaaksi. Stakes, tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Häkkinen, Päivi & Arvaja, Maarit (1999) Kollaboratiivinen oppiminen teknologiaympäristössä. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Tynjälä, Päivi (toim.) Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulma. Helsinki: WSOY.
- Itsearviointin paikannuksia (2001) FinSoc news: Uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista 2/2001. Stakes.
- Järvinen, Annikki & Koivisto, Tapio & Poikela, Esa (2000) Oppiminen työssä ja työyhteisössä. Helsinki: WSOY.
- Metteri, Anna (1995) Sosiaalityö murroksessa – mahdollisuuksien näkeminen ja uskaltamisen taito. Sosiaalityöntekijä 2, 17-19.
- Miettinen, Taina (2000) Sosiaalityön raportointi: sosiaalityöstä kunnallisille päätöksentekijöille tuotettu tieto ja sen käyttö – kohti vuorovaikutteista raportointia. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Niemelä, Jorma (1998) Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. Stakes, tutkimuksia 96. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Salokanta, Sini (2000) Sata suunnitelmaa. Selvitys lastensuojelun huolto-suunnitelmista Hämeenlinnassa. Julkaisematon raportti.
- Shaw, Ian (1996) Evaluating in Practice. Hants: Arena.
- Shaw, Ian (1999) Evaluoi omaa työtäsi. Reflektiivisen ja valtuuttavan evaluaation opas. Työpapereita 4/99. Helsinki: Stakes.
- Shaw, Ian & Shaw, Alison (1997) Game plans, buzzes, and sheer luck: Doing well in social work. Social Work Research 21 (2), 69-79.
- Varila, Juha & Viholainen, Taija (2000) Työnilo tutkimuksen kohteeksi. Mitä uusia tuulia ja virikkeitä työnilon kokemukset tarjoavat henkilöstön tai organisaation kehittämiseen. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia N:o 79. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Stakes, FinSoc, työpapereita 2/2000. Helsinki: Stakes.

Anna Kulmala, Heli Valokivi ja Anni Vanhala

SOSIAALITYÖN KOHTAAMISIA ASIAKKAIDEN KERTOMANA¹

Johdanto

Tässä artikkelissa lähestymme vaikuttamista sosiaalityön asiakkaiden kertomusten kautta. Ajattelemme vaikuttamisen monisuuntaisena tapahtumana, jossa on useita aktiivisia toimijoita. Viimeaikaisissa keskusteluissa sosiaalityötä on pohdittu ja reflektoitu usein työntekijän ja järjestelmän näkökulmasta (esim. Arnkil & Eriksson 1996; Fook 2000a ja 2000b; Karvinen 1996; Mutka 1998; Satka 1993). Näissä keskusteluissa sosiaalityö nähdään mielellään tavoitelähtöisenä toimintana (Rostila 2002; Sipilä 1989, 58–59). Asiakkaan ja työntekijän kohtaaminen voidaan ymmärtää ongelmanratkaisuprosessina, joka parhaimmillaan tuottaa tarinan suuresta muutoksesta. Tällöin myös sosiaalityön vaikutusta tulkitaan suhteessa saavutettuihin tavoitteisiin. Haluamme liittyä keskusteluun, jossa katse on asiakkaasta järjestelmän ja työntekijän suuntaan. (Ks. Granfelt 1998; Hyväri 2001; Metteri 1999, 244; Pohjola 1996, 57–59; Rajavaara 1992, 66; Valokivi 2002.) Kysymme, mitä sosiaalityön vaikutus on asiakkaiden kertomana ja millaisia odotuksia he asettavat sosiaalityölle?

Artikkelimme aineistona on 39 asiakashaastattelua. Haastattelut tehtiin vuosina 1998–2001 kolmessa yhteiskunnan tukiverkoston viimesijaisen auttamistyön, mutta myös kontrollin kautta määrittävässä paikassa (Vähätalo 1998, 68–72): kriminaalihuollossa, asunnottomille, päihdeongelmallisille tai väkivallan kohteeksi joutuneille naisille sekä asunnottomille, päihdeongelmallisille miehille tarkoitetuissa asuntoloissa.² Aineiston keruussa käytimme teema- ja narratiivisen haastattelun ideaa. Pyrimme kartoittamaan haastateltavien kiinnittymistä heille merkityksellisiin henkilöihin, paikkoihin ja asioihin. Syntyneet tarinat ovat haastattelujen molempien osapuolien

yhdessä rakentamia. Ensimmäiset haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina, joista edettiin narratiivisten haastatteluiden suuntaan. Keskusteluja suunnattiin menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaan. Ajatuksena oli edetä yleisten käsitteiden varassa tarjoamatta tutkijan valmiita käsitteitä keskustelun pohjaksi. Tällä tavoin haastateltava voi mahdollisimman paljon tuoda keskusteluun omia käsityksiään asioista. (Hyvärinen 1994, 47–48.) Yhteistä haastateltaville on, että heidän asiakkautensa erilaisissa sosiaalihuollon paikoissa on jatkunut vuosia.

Aloitamme aineiston luennan etsimällä kertomuksia asiakkaan ja työntekijän välisistä kohtaamisista. Tämän jälkeen teemme yhteenvetoa siitä, millaisia sisältöjä nämä tapaamiset saavat. Luentamme näkökulmina ovat haastateltavien oma toimijuus ja osallisuus sekä heidän sosiaalityön kohtaamisille antamansa merkitykset. (Morgan 2000; ks. Brechin & Siddell 2000, 20–23; Gordon ym. 2000; Juhila 1999.) Näistä tilanteista on seurauksia haastateltaville, tai ainakin ne jättävät jälkensä heidän kertomuksiinsa siitä, millaisia kokemukset ovat olleet ja miten ne ovat vaikuttaneet. Ovatko haastateltavat tulleet autetuiksi vai jääneet ilman apua? Haastateltavat kertovat tarinoita työntekijöistä ja asioimisesta heidän kanssaan kommentoiden tapahtumia, tilanteita ja vuorovaikutusta (Morgan 2000, 209).

Ajattelemme, että vaikuttaminen ruohonjuuritasolla, asiakkaiden jokapäiväisessä elämässä esiin tulevina tilanteina ja asioina, pieninäkin liikahduksina, voi olla merkittävää ja konkreettista kyseisen ihmisen kannalta. Se voi olla avaus muutoksen mahdollisuudelle. Aineistossamme kohtaamiset viittaavat sosiaalityön kenttään laajalti, vaikka haastattelut on tosiasiallisesti tehty kolmessa auttamistyön organisaatiossa. Kiinnostuksen kohteina ovat sekä niissä että muissa auttamistyön paikoissa tehtävä sosiaalityö. Haastateltavat eivät puhu pelkästään sosiaalityöntekijöistä, vaan yleensä auttamistyön paikoissa olevista työntekijöistä. Aineistossa on runsaasti kuvauksia, pienoistarinoita, haastateltavien ja työntekijöiden tapaamisista. Haastateltavat kertovat joistakin kokemuksista ja merkityksellistävät ne niiden kokemusten joukosta, joita heille vuosien varrella on kertynyt. Kun asiakas kertoo tietystä työntekijäsuhteesta, osoittaa se jo sinänsä, että tämä suhde on ollut asiakkaalle positiivisesti tai negatiivisesti merkityksellinen.

Lähemme liikkeelle haastateltavien sosiaalityölle asettamista odotuksista ja tehtävistä. Tämän jälkeen paikannamme sosiaalityön vaikutusta haastateltavien kertomusten kohdista, joissa asiakkaan ja työntekijän välisen yhteistyön toimivuus tai toimimattomuus, merkitys ja seuraukset tulevat näkyviksi.

Työntekijän kaksi tehtävää

Haastateltavat puhuvat varsin paljon asiakkaana olemisen kokemuksistaan ja sosiaalityölle asettamistaan odotuksista. He antavat työntekijöille kaksi tehtävää: sosiaaliasioiden hoitaminen ja sosiaalinen kanssakäyminen. Haastateltavat itse käyttävät näitä käsitteitä puheessaan.

Ote 1: ”sosiaaliasioiden hoitoa ja sosiaalista kanssakäymistä”³

M: Mä näkisin myös sosiaalivirkailijan tehtävän tämmösen, tämmöses paikassa kumminkin myös, sen sosiaalisen kanssakäymisen. Ei pelkästään niinkun sen, sosiaaliasioiden hoitamisen, tuolla, konttorissa. Eiköhän heil o, koulutus ja valmiudet siihen. On se mitä nyt, mut koulutus kumminkin. (210501, 57)

Haastateltava määrittelee sosiaalityön tehtäviksi sekä sosiaaliasioiden hoidon että sosiaalisen kanssakäymisen. Hän edellyttää käytännön asioiden hoitamisen rinnalle vuorovaikutuksellista sosiaalista kanssakäymistä. Haastateltava olettaa sosiaalityöntekijöiden saavan koulutusta kummankin tehtävän hoitamiseksi, mutta epäilee kuitenkin koulutuksen antamia valmiuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen (ks. Kemppainen ym. 1998, 71–98; ks. Eskola 2001, 197). Millaisia sisältöjä sosiaaliasioiden hoito sitten haastateltavien kertomuksissa saa?

Sosiaaliasioiden hoito

Haastateltavien asettamat odotukset kohtaamisten tavoitteista ja sisällöistä vaihtelevat. Monissa kohdin he kertovat siitä, mitä asioita kohtaamisissa työntekijän kanssa on käsitelty. Kuvaukset sisältävät käytännön asioiden hoitamista, niiden pohtimista, suunnittelua ja järjestämistä, ”sosiaaliasioiden hoitoa”. Näiden asioiden hoitaminen liittyy elämäntilanteen kysymysten pohtimiseen ja ratkaisujen etsimiseen lähtien usein liikkeelle perustarpeiden tyydyttämisestä. Ne ovat suojan, lämmön, ruuan ja lääkityksen turvaamista esimerkiksi jossakin auttamistyön paikassa, ”lääkkeet saa täältä ja ruuat” (140601, 12)⁴. Päihdehoidon järjestäminen on yksi esimerkki sosiaaliasioiden hoitamisesta, ”sitte ne vaan pirautti tänne [päihdekuntoutuslaitokseen]” (060600, 7). Maksusitoumuksen saaminen hoitopaikkoihin, asuntoloihin tai välttämättömiin hankintoihin on myös sosiaaliasioiden hoitoa, ”se maksusitoumus sosiaali kans sopia” (150301, 3). Työntekijöillä on tietoa ja kontakteja eri paikkoihin sekä vaikutusmahdollisuuksia tuen ja palvelujen järjestämiseksi, ”valvoja pystyy auttaan mua monessa asiassa” (271099A, 6). Pitkään auttamistyön kentällä asioineet ihmiset tietävät, miten ’hommat hoi-

tuvat', kuka voi parhaiten auttaa ja miten 'junailla' omaa asiaansa näissä järjestelmissä. Ei ole yhdentekevää, missä ja kenen kanssa asioita hoidetaan.

Käytännön asioiden hoitamista kuvataan myös muodolliseksi, "mitä nyt ihan muodollisia tommosia käytännön juttuja" (150301, 49). Tapahtumana asioiden hoito voi olla luonteeltaan välineellistä ja muodollista, mutta asiakkaalle kuitenkin riittävää. Muodollinen asioiden hoito kulminoituu papereiden korostumisena, "ooks sä vieny ne paperit" (210501, 56). Asiakkaan tarvitsemia tai häneltä vaadittavia papereita ovat esimerkiksi kansaneläkelaitoksen, työvoimatoimiston ja verotoimiston paperit, maksusitoumukset sekä toimeentulotukipäätökseen liittyvät tositteet ja todistukset, "muistiks sä nyt hoitaa sen ja sen lapun siitä" (210501, 23). Kohtaamisissa asiakasta ohjataan hoitamaan papereiden hankkimiseen ja käsittelyyn liittyviä asioita tai varmistetaan, että hän on huolehtinut niistä. (Cavén 1999, 120.) Muodolliseen asioiden hoitamiseen liittyy usein aikavarauksella asiointi, "mulle annettiin aika sosiaalityöntekijälle" (020401, 3). Asiakas ja asiakkaan elämäntilanne on 'paketti', joka ohjataan jonnekin ja otetaan vastaan jossakin. Pelkistetyimmillään sosiaaliasioiden hoito voi olla toimeentulotuen saamista.

Ote 2: "kun sieltä vaan saa rahaa"

H: Mites sitä ennen noi toimeentulotukiasiat hoitu?

N: Mää olin sillä toisella hoitajalla.

H: Samalla alueella kuitenkin, siellä Toimistossa?

N: Joo.

H: Mikäs siinä tuli, että se vaihtui?

N: Jaa, vaikee sanoo.

H: Sää et tiedä?

N: En, eikä mua ole kyllä paljo kiinnostanutkaan, kun sieltä vaan saa rahaa. (230299, 11)

Kohtaamisen merkitys on korostuneen välineellinen. Suhteella ei sinänsä ole haastateltavalle merkitystä, vaan vaikutus asiakkaan elämäntilanteeseen tulee rahan saamisen kautta. (Vrt. Caven 1999, 150.)

Odotukset avusta ja tuesta voivat liittyä tietyn asian hoitamiseen, "että ne auttaa mua siinä asunnon hankkimisessa" (090501, 41) tai kuvaukset voivat olla kokonaisvaltaisia, "henkilökunnan joka jeesii mua siinä elämisessä" (090501, 41). Sosiaalisten asioiden järjestämisellä voi siis olla laajempikin vaikutus. Joissakin kuvauksissa sosiaaliasioiden hoito on tärkeää asiakkaan elämäntilanteen selvittelyissä – se voi itse asiassa olla koko auttamisen keskeinen sisältö. Sen avulla voidaan luoda tukirakenteita asiakkaan elämään.

Ote 3: ”tarvii tukirakenteita elämäänsä”

M: Mulla olikin, lausunnossa, tossa lääkärintodistuksessa että, tarvii, tukirakenteita elämäänsä. Niin minä tarvinkin.

H: Mitä sä ymmärrät, mitä ne tukirakenteet on?

M: Se on toi Toimintapaikka, tämä ja, sitte, vaikka se Ruokapaikka. Ja tossa käyn kahvilla aamulla, siellä saa pyykit pesettyä ja, ei niitäkään tarte hoitaa että ...

Että minähän saan kaikki, maksu-, vähän se tuntuu nololta, että mennä lappujen kans, maksusitoumuksen ka, paikasta toiseen. Kyllä se minun kannalta on, minä oon niin paljon ollu, tuon juomisen takia, nälissäänkin että, että nyt pysyy sekin, kurissa et, ihan vaan tuo välitystilin ja tämän paikan ansiosta. (140601, 15–16)

Haastateltava yhtyy hänestä laadittuun lausuntoon, jonka mukaan hän tarvitsee tukirakenteita elämäänsä. Muodollisten ja nololtakin tuntuvien järjestelyjen, kuten välitystilin ja maksusitoumusten avulla elämäntilanne pysyy paremmin hallinnassa. Haastateltavan tavoitteena on elämän saaminen järjestykseen ja perustarpeiden tyydyttäminen. Tärkeitä ovat paikat ja järjestelyt, jotka mahdollistavat tukirakenteen rakentamisen ja olemassaolon, esimerkiksi tarvittavat kontaktiyhteydet auttamistyön verkostossa.

Sosiaaliasioiden hoito on lähellä sosiaalityölle yleisemmin asetettua muutostehtävää (ks. esim. Rostila 2002). Tehtävän toteuttamisen kenttä muodostuu yksittäisten asioiden hoitamisesta koko elämäntilanteen tukemiseen. Kyse voi jopa olla hengissä pysymisestä, ja konkreettisista asioista voi muodostua asiakkaan elämää tukeva kokonaisuus. Sosiaalityön vaikutus liikkuu pienten asioiden järjestymisestä tarvittavan kokonaistuen rakentamiseen. Kiinnostavaa on se, että nämä asiakaskonkarit tietävät usein, mihin asioihin ja miten he haluavat tukea ja ratkaisuja. (Vrt. Heinonen & Spearman 2001, 39–40.)

Sosiaalinen kanssakäyminen

Toinen haastateltavien asettama tehtävä sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille on sosiaalinen kanssakäyminen. Millaisia merkityksiä haastateltavat antavat työntekijän ja asiakkaan kohtaamisissa tapahtuvalle vuorovaikutukselle?

Ote 4: ”pystyy auttaan ja keskusteleen”

M: [Työntekijä] pystyy auttaan mua monessa asiassa.

H: Joo, esimerkiksi?

M: No, esimerkiksi, että jos mä en nyt esimerkiksi osaa jotain verolipuketta täyttää tai jotain tämmöstä, ja se neuvoo mua taikka jotain vastaavaa, ja muutenkin pystyy keskusteleen ja jutteleen, tällai näin. (271099A, 6–7)

Haastateltava tuo esille, että työntekijäsuhteesta on etua ja apua käytännön asioiden hoitamisessa ja eri tilanteissa tarvittavien neuvojen saamisessa. Toisaalta myös sosiaalinen kanssakäyminen on haastateltavalle merkityksellistä. Mahdollisuus keskusteluun tuo suhteeseen oman lisänsä ja näin ollen vuorovaikutus sinänsä näyttäytyy myös tärkeänä.

Kohdissa, joissa sosiaalinen kanssakäyminen nousee keskeiseksi, haastateltavat kommentoivat kohtaamistilanteen tunnelmaa, suhdetta työntekijään ja kokemuksia työntekijän suhtautumisesta häneen asiakkaana. Vastavuoroiseen keskusteluun ja kuunteluun kiinnitetään erityistä huomiota. Haastateltavien vertaillessa kohtaamisia auttamistyön paikoissa esille nousee jollakin tapaa totutusta toisenlainen huomioonottaminen ihmisenä (Pohjola 1998, 194–195). Tämä totutusta toisenlainen on vastavuoroista puhumista, keskustelua, kuulluksi tuleamista ja kokemusta kiireettömyydestä. Voisi ehkä puhua todellisesta kohtaamisesta. Myös ammattilaisen antama arvostus ja kunnioitus asiakasta kohtaan nousee onnistuneissa yhteistyösuhteissa esille. (Hyväri 2001, 195.) Kohtaaminen ja suhde sinänsä muodostuvat tärkeiksi, ja joissain tapauksissa ehkä vain niiden kautta päästään hoitamaan konkreettisia käytännön asioita.

Ote 5: ”kohtelee niinkun kanssaihmistä”

N: Esimerkiksi täällä on hirveen, hirveen kiva semmonen asia et täällä on muutama semmonen työntekijä joka, pitää itensä ihan normaalitasolla. Tiäk sä, kun monessa paikassa on semmonen että työntekijät nostaa ittiänsä niinkun ylös että, että, miten mä ny sano, niinkun ylemmäs et hän on täällä töissä ja sä oot täällä asiakkaana, ni niin täällä on muutama semmonen työntekijä jotka on hirveen kiva et, ne et ne kohtelee ihan, niinkun toista kanssaihmistä eikä, sillain niin että, toi on niinkun asiakas ja hän on työntekijä.

H: Minkälaisissa tilanteis se näkyy?

N: No mul on esimerkiks semmonen muutama hoitaja saattanu sanoo että, me ny tupakille tonne ja, ja juttelee ihan tavallisia asioita ja tollai, ettei joo että kuule, et mä sun asioista otin tän verran selvää. (260301, 29–30)

Haastateltava kertoo joidenkin työntekijöiden kohtelevan häntä kyseisessä paikassa tasavertaisena. Työntekijä on ollut ikään kuin samalla tasolla hänen kanssaan, eikä ole pyrkinyt esiintymään asiakasta hierarkkisesti ylempänä. Haastateltava rinnastaa tätä kohtaamista aikaisempiin kokemuksiinsa toisista auttamistyön paikoista, joissa työntekijät ovat nostaneet itsensä asiakkaita korkeammalle tasolle ja erotelleet näin itsensä asiakkaista. Tässä paikassa, jossa haastateltava on haastatteluhetkellä, tarinan työntekijä on kuvainnollisesti astunut ulos edellä mainitun kaltaisesta roolista ja kohdellut asiakasta totutusta poiketen. Hierarkkisuuden korostumisen sijaan työntekijän

kanssa voi jutella tavallisista asioista ja hän lähestyy asiakasta luontevasti. (Vrt. Rostila 1997, 33, 263–264; Hyväri 2001, 187–195.)

Aineistossa on myös kuvauksia kohtaamisista, joissa vuorovaikutus esitetään alistavana, pakottavana ja painostavana: ”justiin tämmösiä että ne [sosiaalityöntekijät] pakottaa”, ”painostaavat”, ”pyritään alistamaan että se asenne että kyllä mä tiädän kaikki” ja ”tällanen ylijumala asenne” (150301,77–78). Haastateltavat eivät pidä tätä ammattilaisten ylivaltaa ja kaikkietävyyttä hyväksyttävänä, eivätkä he näin ollen ole aina valmiita alistumaan siihen. Tällaisista kohtaamisista voi olla seurauksena asiakkaan epäluottamus tai suhteesta vetäytyminen. Haastateltavat kyseenalaistavat ja kommentoivat kriittisesti työntekijöiden suhtautumista ja tapaa toimia. (Ks. Hyväri 2001, 135–136; Parker ym. 1999; Raitakari 1999, 100–101.)

Silloin kun vuorovaikutus toimii, haastateltavat kuvaavat sen tukevan heidän elämäänsä kokonaisvaltaisesti. Suhde työntekijään on tärkeä ja kantaa yli vaikeassa elämäntilanteessa.

Ote 6: ”mä sain semmosen kartanpiirtäjän”

N: Kävi sillain hyvä tuuri että mä, et mä sain semmosen kartanpiirtäjän [naurahten] ... sosiaalityöntekijä, kenellä mä nyt käyn ... Se sitte sano että, jaa, tää ei mikään niinkun yksinkertanen juttu oookkaan ... että ruvetaanpas hoitamaan tätä asiaa ... Hän on ollu itte perhetukikeskuksessa töissä että, että hän tietää niinkun nää kuviot, ja se tota, se niinkun neuvo ja selitti mulle niitä, niitä systeemeitä, mut ei ne sitte kummiskan loppujen lopuks käytännössä pitäny paikkansa.

H: Jaa.

N: Mitä se selitti mutta tota, mut se oli kumminkin silleen niinku, et siit oli niinkun se hyöty, et se oli semmosena tukihenkilönä mulla siinä, semmosena niinku ammattilaisena, että koska se, tottakai, se oli kova paikka, ku oma lapsi lähtee, lapsena maailmalla [hiljaa]. (020401, 33–34)

Työntekijä ottaa haastateltavan tilanteen selvitetäväkseen tietäen sen monimutkaisuuden. Haastateltava on matkan varrella ollut tekemisissä monien organisaatioiden kanssa ja joutunut kohtaamaan erilaisia avuntarjoajia ja mahdollisuuksia. Oikeiden reittien valinnassa työntekijä voi tarjota tietämystään ja tukeaan asiakkaalle. Metafora ”kartanpiirtäjä” kuvaa hyvin työntekijän paikkaa ja tehtävää asiakkaan elämässä. Elämäntilanne on ollut vuosisia vaikea ja eteenpäin suunnistamisessa on hyötyä kartanpiirtäjästä. Haastateltavan luottamusta tilanteeseen lisää työntekijän oman työkokemuksen esille tuominen.

Työntekijäsuhteen arvostamista ei vähennä edes asiakkaan huomio siitä, että työntekijän kertomat asiat eivät pitäneetkään paikkaansa. Siitä huoli-

matta haastateltava löytää suhteesta hyötyä siinä muodossa, että hän kokee työntekijän tukihenkilönä itselleen. Tämä tekee haastateltavan kokemukselta erityisen merkittävän sosiaalityön ammattilaisille. Hyvän vuorovaikutuksen ja kuulluksi tulemisen toteutuminen saattaa siis jopa ohittaa ammattilaisen tietämyksen käytännön asioista (ks. Parker ym. 1999, 153; Pohjola 1998; 1996). Haastateltava rinnastaa tukihenkilönä olemisen ja ammattilaisuuden toisiinsa. Toimiiko juuri tämä työntekijä jotenkin eri tavalla suhteessa asiakkaaseen, huomioiko hän asiakkaan ihmisenä tavalla, joka on totutusta toisenlainen? Ainakin haastateltava nostaa kyseisen kohtaamisen esille vuosia jatkuneiden erilaisten työntekijäsuhteiden joukosta.

Sosiaalinen kanssakäyminen on monitasoista, samoin sen vaikutukset. Se voi olla onnistunutta, huonosti toimivaa tai tilanteesta toiseen muuttuvaa. Yhtäältä vuorovaikutus on väline, jonka avulla asioita hoidetaan. (Mönkkönen 2001, 432; Heinonen & Spearman 2001, 122.) Sosiaalisen kanssakäymisen epäonnistuminen voi kääntyä esteeksi asioiden sujumiselle, tai sen avulla voi löytyä uusia avauksia ja mahdollisuuksia elämäntilanteen muutokseen. Toisaalta vuorovaikutus sinänsä on itseisarvo ja jättää jälkensä kuulluksi tulemisen, luottamuksen rakentumisen, ihmisyyden ja arvostuksen kokemuksen kautta (Hyväri 2001, 195; Niiranen 2002, 63; vrt. Pohjola 2002, 48). Nämä kokemukset voivat vaikuttaa myös asiakkaan työntekijäsuhteille asettamiin odotuksiin ja avun hakemiseen jatkossa.

Liittoutumisesta irtisanoutumiseen

Edellä kuvattujen sosiaalityön tehtävien toteutumisen paikkana on asiakkaan ja työntekijän välinen kohtaaminen ja yhteistyö. Seuraavaksi paikannamme sosiaalityön vaikutusta ottamalla näkökulmaksi tähän yhteistyöhön sitoutumisen tai sitoutumattomuuden. Tarkastelemme sitoutumisen astetta ja tapaa liittoutumisen käsitteen avulla. Liittoutumisen ja liittoutumattomuuden teema esiintyy haastatteluissa erilaisina variaatioina (ks. Jokinen & Suoninen 1999, 230; Metteri ym. 2000, 69, 81; Wahlström 2000). Liittoutumisen kuvaukset ja paikat antavat mahdollisuuden tulkita työntekijäsuhteen ja kohtaamisen vaikutusta asiakkaan elämäntilanteeseen, esimerkiksi sen suhteen, millaisia valintoja asiakas tekee ja minkälaista apua hän saa. Rakennamme liittoutumasta jatkumoa, jossa toisessa ääripäässä on asiakkaan vahva liittoutuminen työntekijän kanssa ja toisessa asiakkaan irtisanoutuminen suhteesta. Haastateltavat kuvaavat usein sosiaalityön vaikutukset myönteisiksi tai ainakin jollakin tavalla häntä tyydyttäväiksi kohtaamisissa, joissa muodostuu liittoutuma asiakkaan ja työntekijän välille. Tästä huolimatta nekin

työntekijäsuhteet, joissa liittoutumaa ei synny tai jotka johtavat suhteesta irtisanoutumiseen, ovat asiakkaalle merkityksellisiä. Ristiriitaisetkin kohtaamiset jättävät jälkensä ja vaikuttavat asiakkaan elämään positiivisesti tai negatiivisesti, esimerkiksi hänen tekemiensä valintojen kautta tai myöhempiin kohtaamisiin työntekijöiden kanssa.

Vahvasti liittoutuen

Lähdemme liikkeelle liittoutumajatkumon vahvan sitoutumisen kuvauksista. Seuraavassa haastateltava kuvaa ristiriitaisesti alkanutta asiakassuhdetta, joka johtaa lopulta vahvaan liittoutumiseen, merkitykselliseen vuorovaikutukseen ja asiakkaan kokemukseen autetuksi tulemisesta. Tämän kertomuksen taustana on tapahtumaketju, jossa kurssin käyminen on epäonnistunut ja haastateltava on joutunut pois kurssilta ja sen seurauksena menettänyt asunon.

Ote 7: ”yrittäny pitää kiinni, ettei mokaa”

M: No sieltä lähetettiin ovet paukkuen sitte menemään, ei me siellä varmaan oltu kun minuutti kaks kun mä lähdin ovet paukkuen.

H: Sinä lähdit?

M: Minä lähdin, ja ne oli jankkas ja jankkas jostain kaman vetämisestä, kyseli että onko mulla jotain ongelmia huumeitten kanssa. Mä vaan jotenkin räjähdin siinä ja katoin että joo, että tämmönenkö tää nyt on, että kysellään ja täällä laitetaan huumeista koko ajan. Mä lähin siitä ovet paukkuen sitte ett minähän en tänne jää.

H: Mitä sä luulit ett sinne mennään hoitaan, sitä sun asuntoasiaa?

M: Niin niin, ja tietenkin noita muitakin ett mua vaan rupes nypimmään, se että kun heti ruvettiin ensimmäisenä kyseleen jotain [epäselvä sana]. Sillon mä nousin ja, koko Merjan, jäi siihen kun mä lähin siitä ovet paukkuen ja se on varmaan oisko ollu pari viikkoo jälkeinpäin, niin otin uuestaan Pirkkoon yhteyttä että, ja kysyin siltä että yritettäiskö uuestaan. Toisella kertaa se sitte menikin vähä paremmin, että kyllä se alko sitt, se alko se tutustuminen sille [epäselvä kohta], ett tuli lähettyä ovet paukkuen että, juu ja sitte, tohon tutustunu, pirun hyvä ihminen.

H: Miks?

M: Jaa-a mitäköhän tohon sanois. Mä aika harvalle ihmiselle yleensäkään, puhun omista asioista, tai tolleen, ja mäkin kyllä Merjalta, sen kans aina hoidettua, ja tota noin, en osaa kyllä sanoa että mikä siinä on, mutt siinä on, joku niksi siinä on että, yks harvoista asioista mistä pitäny, yrittäny pitää kiinni ettei mokaa. (060600, 1–2)

Tässä sosiaalityön asiakkuus ei alkanut hyvin, päinvastoin tapaaminen työn-

tekijän kanssa päättyi ovien paukkumiseen asiakkaan poistuessa kiusalliseksi tuntemastaan tilanteesta. Tulotilanteessa työntekijä oli virittänyt haastateltavan mielestä liikaa keskustelua ongelmista (ks. Vanhala 2000), jota hän ei kestänyt. Ristiriitainen kohtaaminen ja toimimaton vuorovaikutus ovat avaus alkavalle asiakassuhteelle, joka kääntyy myöhemmin kertomuksessa tutustumiseksi kyseiseen työntekijään ja lopulta varsin hyvään ja toimivaan asiakassuhteeseen. Haastateltava kokee tullee autetuksi ja saaneensa asioita hoidetuksi. Vuorovaikutustaidot punnitaan tässä tilanteessa, jota varten asiakastyön ennakkokäsikirjoituksia ei ole olemassa, eikä varsinkaan tietoa siitä, kuinka jossakin tilanteessa tulee loppujen lopuksi käymään. (Ks. Raevaara ym. 2001, 24, 29.) Työntekijäsuhde on muodostunut niin tärkeäksi, että se on ”yksi harvoista asioista”, joista haastateltava haluaa ”pitää kiinni ettei mokaa”. Voidaan myös kysyä, onko näin vahva liittoutuma jo riippuvuutta.

Haastateltavan kertomus kohtaamisesta, maltin menettämisestä ja ”yritettäväkö uudestaan” muistuttaa mitä tahansa ihmissuhdetta (Valokivi 2002). Ehdotus uudestaan yrittämisestä vaikuttaa suorastaan arkipäiväiseltä. On vaikeaa kuvitella vastaavaa tilannetta esimerkiksi kaupassa tai verovirastossa, jossa asiakas lähestyisi työntekijää näin henkilökohtaisella viestillä asiakassuhteen virittämisestä. Voikin ajatella, että sosiaalityössä on löydettävissä arkipäiväistä ihmissuhteiden luonnollisuutta. (Parton 2000, 450–454; Parton & O’Byrne 2000, 33; ks. Granfelt 1998, 169.) Asiakkaiden haastatteluissa nämä tavallisilta tuntuvat kohtaamistilanteet ovat niitä, joihin palataan, joilla on vaikutuksia ja joita merkityksellistetään positiivisessa mielessä.

Ote 8: ”sujuu jutut paljon paremmin – paljon joustavampi”

H: Onks siinä ollut jotain eroo kun sä oot täällä asioinut?

M: Sujuu monet jutut paljon paremmin.

H: Miks tai millä tavalla paremmin?

M: No jou, paljon joustavampi, asiassa kun asiassa.

H: Joo, onks sulla joku esimerkki?

M: Noo, [pitkä tauko] mä saan esimerkiks täyttä toimeentulotukee vaikka, mä en sais sitä, jos mä oisin jossain muussa paikassa, [epäselvä kohta] mun määrittelem, mun päihteiden käyttö. (271099B, 2)

Otteessa puhutaan asioinnista sosiaalityöntekijän kanssa ja verrataan tilannetta aikaisempiin kokemuksiin. Nykyisessä ”sujuu jutut paljon paremmin”-suhteessa haastateltava kertoo työntekijän käyttävän toimeentulotuen harkintavaltaa hänen edukseen. Hän ei ole käyttänyt mahdollisuuttaan vähentää toimeentulotuen perusosaa asiakkaan päihteiden käytön perusteella, kuten jossakin muussa paikassa voitaisiin tehdä. Toimeentulotuen määrän

vähentäminen päihteiden käytön vuoksi voi tuntua elämäntapaan tai haastateltavan persoonaan liittyvältä kannanotolta. Sen voi kokea myös rangais-
tukseksi ongelmallisesta elämäntilanteesta. Samojen lakien ja asetusten puit-
teissa työntekijät voivat perustella päätöksiä eri tavoilla. Työntekijä voi liit-
toutua asiakkaan kanssa järjestelmän sallimissa rajoissa, ja asiakasta moti-
voi liittoutumiseen paremman etuuden saaminen. Erilaisilla päätöksillä on
vaikutuksensa yksittäisen asiakkaan elämään, eikä tämä jää asiakkaalta huo-
maamatta. (Caven 1999, 151; ks. Mäntysaari 1991, 133.)

Kriittisesti sopeutuen

Läheskään kaikissa kohtaamisissa asiakkaan ja työntekijän keskinäinen liit-
toutuminen ei näyttäydy yhtä vahvana ja selvästi havaittavana kuin edellä
olleissa otteissa. Joissakin kohtaamiskertomuksissa haastateltavat kuvaavat
oman päätösvallan menettämistä ja hiljaista, mutta kriittistä sopeutumista
liittoutumaan. Tällainen asian kulku voi liittyä esimerkiksi tilanteeseen, jos-
sa asiakkaan päätösvaltaa omaan toimeentuloon liittyvissä asioissa on
kyseenalaistettu tekemällä päätös tulojen perimisestä välitystilille.

Ote 9: ”parempi tossun alla kun taivasalla”

M: Mulla menee rahat välitystilille että, Mervi Mäki katto että, mä, kykene-
mätön hoitamaan itteäni.

H: Mitä sä ite tuumaat, ooks sä, samaa mieltä?

M: No, alussa se tuntu siltä että, kun ei ole enää juomarahaa että, minä tartten
rahaa vielä. Lähetin Kelan sinne, tarkastuslautakunnalle, kirjeenki ja, mutta,
kyllä se vaan välitystilille menee, niin se parempi, parempi tossun alla, kun
taivasalla, vaikka se tossu nyt olis mikä vaan ni. (140601, 12)

Organisaation sosiaalityöntekijä on katsonut, ettei asiakas kykene itse hoita-
maan raha-asioitaan. Haastateltava ei suoraan hyväksy tätä viranomaisen
toimintaa ja alistu siihen kyseenalaistamatta, vaan hän valittaa päätöksestä.
Tämä valitusprosessi ei tuo haastateltavan toivomaa tulosta, ja hänen on muu-
tettava ajattelutapaansa päätöksen suuntaiseksi niin, että nykyinen toiminta-
muoto tuntuisi mahdollisimman siedettävältä.

Siirtyminen uuteen käytäntöön tuntuu ”tossun alla” olemiselta, henkilö-
kohtainen valta päättää on menetetty. Toinen vaihtoehto olisi ollut organi-
saatiosta pois lähteminen, ja asiakas kuvaa valintatilannetta: ”parempi tossun
alla kun taivasalla”. Näissä olosuhteissa tehty päätös on haastateltavan mie-
lestä parempi vaihtoehto kahdesta: joko päätät itse rahoitasi ja olet ilman
kattoa pään päällä, tai alistut toisten päätöksiin ja voit saada suojaa, ruokaa
ja lääkkeitä vastineeksi. (Ks. Heinonen & Spearman 2001, 39.) Alun vastustus-

yrittäjien jälkeen haastateltava alistuu ja rakentaa itsestään kuvaa kriittisenä sopeutujana. Joskus arkipäivän sujuminen voi vaatia sopeutumista.

Asiakkuuden kulun voisi tiivistää työntekijän ja asiakkaan suhteeksi, joka etenee alun ristiriidasta asiakkaan harkittuun ja hiljaiseen kriittiseen sopeutumiseen. Viranomaiset ja asiakas toimivat omilla tahoillaan ja tekevät omia päätelmiään. Yhdessä toimimista tai yhdessä tehtyjä päätöksiä kertomuksessa ei esiinny. Tämä korostaa vaikutelmaa byrokratiatyöstä, jossa asiakas on toimenpiteiden kohde ja objektivoituu (Sipilä 1989; ks. myös Mäntysaari 1991; Rostila 1997, 30–32; Pohjola 1998, 186–187; Raitakari 1999, 76–89).

Viranomaisten keskinäinen liittoutuminen

Asiakkaiden kertomissa kohtaamistilanteissa tulee esille myös liittoutumista, joka tapahtuu työntekijöiden ja viranomaisten kesken ja josta asiakas jää ulkopuolelle. Alla olevassa otteessa haastateltavan asiointi sosiaalityöntekijällä liittyy rahaan ja asumiseen, sosiaaliasioiden hoitoon.

Ote 10: ”mä jouduin joka kuukausi juokseen noi paikat läpi ”

M: No mä en tuu, en mä tuu toimeen kenenkään muun kanssa kun Korven kanssa.

H: Mikä siinä on?

M: En mä tiedä, ne on mulle sano toi, yks sosiaalityöntekijä tossa Alueen toimistoss sano että, kun sen piti antaa, meillä oli kaksio sillon ja, siinä oli kakstuhattakolmesataa muistaakseni vuokra, ja sitte, kummallekin Ekille ja mulle toimeentulotuet, elikkä se olis tehny niinkun kuustuhatta. Ja sitte, siinä oli jotain muuta kumminkin viä ett sen ois pitäny maksaa, joku vanha myöhästyny vuokra, ett se ois ollu kymmentuhatta eli mitä sen olis pitäny maksaa meille, ihan lain mukaan. Niin se sano suoraan ettei hän tämmösiä maksa kun ei hän saa ittekkään tämmösiä rahoja mistään, ettei hän maksa, ja sitte se juoksutti aina, menin sinne ja pyysin, sosiaali, sitä turvaa, niin sitt se oli aina juoksutti, kun se tiesi että mä oon työtön, niin ett piti hän juosta Kelaan, hakeen lappu että, siitä että, ett mä oon tosiaan niinkun työtön ja vaikka mä olin edelliskuussa käyny ja näyttäny sen saman lapun, niin mä jouduin joka kuukausi juokseen noi paikat läpi ja verovirastossa ett, voit hakee lappua ett mä en tienaa mitään. Ja sitte, aina kun meni ne kaikki laput mukana niin aina puuttu joku, sillai ett se juoksutti ja sitte, jos aika oli tasan kaks, ja mä olin siellä viittä vailla ja mä painoin nappia, niin se aina tuli sanoon siihen ovenrakoon ett joo, että sulla on kahelta aika. Sitt se otti aina mut viistoist yli kaks. (271099A, 8–9)

Kuvaus alkaa toteamuksesta, että haastateltava tulee toimeen ainoastaan yhden sosiaalityöntekijän kanssa. Haastateltava rinnastaa kertomansa tarinan

kohtaamisia tähän nykyiseen työntekijäsuhteeseen (vrt. Mäntysaari ym. 1996, 30–31). Kertomuksen jatkossa organisaatiot ja niissä työskentelevät henkilöt esiintyvät byrokraattisina ja etäisinä. Kelan, veroviraston ja sosiaalitoimiston työntekijät toimivat omilla areenoillaan. Haastateltava jää areenoilla juoksutettavaksi, lippujen ja lappujen perässä kulkevaksi vallattomaksi alamaiseksi. Asiakkaana hän ei voi olla varma edes ”ihan lain mukaan” itselleen kuuluvasta oikeudesta. (Ks. Caven 1999, 120; Kääriäinen 1994, 201; Suutari & Suurpää 2001, 6; vrt. Niiranen 2002, 67.) Asiakasta juoksuttava sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan esiinny kuvauksessa kasvottomana byrokraattina, vaan haastateltava kuvaa hänet yksilöitynä henkilönä.

Lukija ja kuulija voivat mielessään nähdä asiakkaan ja työntekijän tapauksia ja seurata asiakkaan juoksua Kelan, verotoimiston ja sosiaalitoimiston välillä. Asiakas ja sosiaalityöntekijä kohtaavat sosiaalitoimistossa, jossa toimeentulotuen hakija joutuu esittelemään vuokranmaksukuitteja ja tulonselvityksiä sekä todistamaan tulojensa pienuutta kuukausi toisensa jälkeen. Kertomus kuvaa asiakasta soittamassa ovisummeria työntekijän oven takana, jotta tämä ottaisi hänet puheilleen sovittuun aikaan, mutta kuten aiemmin työntekijä antaa odotuttaa itseään.

Haastateltava saa pakit hakiessaan toimeentulotukea rästivuokriin. Kokeus autetuksi tulemisesta ei ole kuitenkaan tämän kertomuksen ydin, vaan keskiössä on enemmänkin kuvaus avun hakijan asemasta ja järjestelmän monimutkaisuudesta. Viranomaiset esittävät vaatimuksia siitä, millä tavalla asiakkaan tulee toimia, jotta päätöksentekoprosessi voi toteutua. Kysymys ei välttämättä ole siitä, etteivät työntekijät uskoisi sitä, mitä asiakas sanoo. Päätöksenteko kuitenkin velvoittaa yksittäisiä työntekijöitä hankkimaan näyttöä asiakkaan tilanteesta, esimerkiksi todistuksia Kelasta tai verovirastosta. Haastateltavan kerronnassa nämä velvoitteet, näytön osoittaminen avun hakemisen oikeutuksen perusteeksi, tulevat viranomaisille itsetarkoitukseksi. Asiakkaan on juostava ja pelattava järjestelmän asettamien pelisääntöjen mukaan tullakseen autetuksi (ks. Allen 2000, 66–67). Viranomaisilla on toisia viranomaisia, joiden kanssa he toimivat yhteistyössä ja ymmärtävät toistensa käytäntöjä. Viranomaisten keskinäinen liittoutuminen ei toimi asiakkaan puolesta vaan kääntyy häntä vastaan. Asiakkaan kanssa liittoutujaa heistä ei löydy. (Caven 1999, 145–146.)

Irtisanoutuminen ja oma asiantuntijuus

Kohtaaminen voi kääntyä myös täydelliseen irtisanoutumiseen yhteistyöstä sekä asiakkaan että työntekijän ja paikallisen auttamisjärjestelmän puolelta.

Ote 11: ”kuka ne asiat voi paremmin tietää ku minä”

N: Tai mua sanottiinkin Päihdehoitopaikassa että he ei voi mua auttaa, että mun pitää mennä jonkin ammatti-ihmisen juttusille. Mä menin sitte semmoseen sinne Kriisityön paikkaan tai mikä se on joku, sitte se sano se nainen sieltä että, se oli, olin kolme kertaa siellä käyny ja, se sano mulle sitte loppujen lopuks että hei että hänellä, hänen ei riitä ammattitaito muhun [nauraa] että mulla on niin paljon ongelmia että mun täytyy mennä johonkin muualle että se on niin jos, mittään hyötyä mun istua täsä ko, ei se voi mua auttaa mitenkään [nauraa] ... Ja sitt mä aattelin että pitäskö mun mennä oikein yksityiselle ja, hankkia jostain rahat taikka lainata tai jotain muuta. Sitt mä ajattelin, että kuka ne asiat voi paremmin tietää kun minä, että se on ihan sama että puhunks mä niitä että, sitä ei tiedä kun on kumminkin tosi epävarmassa, epävarma mielen-tila ja mielen-tila ailahtelee ja on tosi semmonen että voi vaikuttaa, ihmiseen semmosessa tilassa, että kuka tahansa voi sanoo mitä hyvänsä niin mä rupeen niinkun otan sen itteeni.

H: Niin, niin.

N: Niin mä aattelin että eiks oo parempi että mä ite ajattelen noi, niinkun mä vaan pystyn ne ajattelen ett jos, ei sitä tiedä vaikka mä pystysinkin nää ratkoon ihan omassa päässäni niin. (141099, 9)

Kertomus liittyy haastateltavan kokemuksiin useammasta auttamistyön paikasta. Kuvauksessa korostuu erilaisten paikkojen ja työntekijöiden erikoistuminen tiettyihin ongelma-alueisiin ja asiakkuuksiin. Erilaisiin asiakasryhmiin ja ongelmiin erikoistumisen tarkoituksena on lisätä erityisosaamista niin, että tietynlaisten ongelmien kanssa elävät ihmiset saavat parhaan mahdollisen hoidon kyseisessä tilanteessa. (Pohjola 1997, 172.) Se saattaa johtaa myös siihen, että viranomaiset kiinnittävät erityistä huomiota asiakkaiden valikoimiseen voidakseen auttaa hyvin ja päästäkseen mahdollisimman hyviin tuloksiin. (Lehto 2000, 34; ks. Caven 1999, 151.)

Tässä kertomuksessa haastateltava tulee määritellyksi ulos niistä paikoista, joista hän hakee apua. Päihdehoitopaikassa sanotaan, että he eivät voi auttaa haastateltavaa, vaan hänen ”pitää mennä jonnekin ammatti-ihmisen juttusille” ja kriisityön paikassa hänelle sanotaan, ettei työntekijän ammattitaito riitä hänen auttamisekseen. Selitykseksi ammattiavun epäämiselle annettu ”niin paljon ongelmia” - perustelu tuntuu paradoksaaliselta sikäli, että juuri eniten apua tarvitsevalle ei sitä loppujen lopuksi tarjotakaan. Haastateltava jää itsekseen miettimään muita vaihtoehtoja avun hakemiselle. Seurauksena on oman asiantuntijuuden nousu ammattilaisten asiantuntijuuden rinnalle.

Haastateltava päätyy ajatukseen omasta asiantuntijuudesta perustelemalla sitä harkitusti. Syrjäytetyksi tulemisen kokemus saa hänet kyseenalaistamaan ammattilaisten asiantuntijuuden ja refleктоimaan tapahtumaa henkilökohtaisella tasolla. Tämä herättää kysymyksen siitä, onko asiakkaan oman

asiantuntijuuden esille tuominen niin arkaluontoinen asia, että sitä on erityisesti perusteltava? Liittyykö viimesijaisuuteen asiakkaan oman asiantuntijuuden esiinnostamattomuus tai peräti kyseenalaistaminen? Haastateltava kuvaa, kuinka molemmat, sekä haastateltava että työntekijät, sanoutuvat irti asiakas-työntekijäsuhteesta. Kohtaaminen toimii ikään kuin risteysasemana, jossa molemmat osapuolet katsovat ja arvioivat toisiaan todeten yhteistyön kannattamattomaksi. Asiakkaan asiantuntijuus ja sosiaalityön paikkojen asiantuntijuus jäävät erillisiksi. Asiakas-työntekijäsuhteesta irtisanoutuminen saa alkunsa siitä, että työntekijät siirtävät toistuvasti vastuun oletetulle toiselle. Luottamuksen menettäminen ulkopuolisen avun saamiseen on kääntöpuolena haastateltavan oman asiantuntijuuden esiin nousemiselle. Vaikutus asiakkaan elämään tulee suhteesta irtisanoutumisen ja asiakkaan omaan asiantuntijuuteen kasvun kautta. Onko vaikutus sitten positiivinen vai negatiivinen, sitä tarina ei kerro. (Beresford & Wilson 1998, 91.)

Pohdinta

Viimesijaisten auttamisorganisaatioiden asiakkaita pyydetään harvemmin kertomaan siitä, miten he ovat tulleet palveluiksi ja autetuiksi. Tässä artikkelissa esitetyt tulokset perustuvat sen kommentoinnin kuulemiselle, mitä sosiaalityön asiakkaat kertovat sosiaalityön kohtaamisista, työntekijäsuhteistaan ja omasta asiakkuudestaan. Heidän puheensa kulkee sen keskustelun rinnalla, jossa sosiaalityöntekijät refleктоivat omaa työtään ja asiakasuhteitaan (ks. Mutka 1998; Arnkil & Eriksson 1996; Karvinen 1996) ja osittain haastaakin tätä sosiaalityön ammattilaisten puhetta. Näiden auttamisjärjestelmien reunalla olevien asiakkaiden kommentointi tuo toisenlaisen näkökulman myös asiakaspalaute- ja asiakaslähtöisyyskeskusteluun (Kokkola ym. 2002). Kommentointia tapahtuu kohdissa, joissa haastateltavat kertovat omista kokemuksistaan siitä, miten työntekijät ovat toimineet ja kuinka asioiminen heidän kanssaan on sujunut. He kuvaavat, miten ja mitä asioita on hoidettu ja millaista vuorovaikutus ja tunnelma näissä tilanteissa ja kohtaamisissa on ollut.

Keskeiseksi tavoitteeksi ja tehtäväksi sosiaalityön keskusteluissa esitetään usein kokonaisvaltaiseen muutokseen virittäminen ja tämän muutosprosessin tukeminen asiakkaiden elämässä. Asiakkaiden kertomusten näkökulmasta voimme puhua enemmänkin sosiaalityön hienovireisestä tai pienestä vaikuttajuudesta eikä niinkään suuresta muutostarinnasta ja tavoitelähtöisestä toiminnasta, jossa sosiaalityön vaikuttavuutta tulkitaan suhteessa saavutettuihin tavoitteisiin. (Ks. Jokinen & Suoninen 1999, 208–241; Kempainen ym. 1998, 71–75; Rostila 2002, 59–70.)

Tämän tutkimuksen perusteella sosiaalityön vaikutus on asiakkaan näkökulmasta konkreettisiin tarpeisiin vastaamista, vuorovaikutuksen kautta saatuja kokemuksia sekä kohtaamisten seurauksena tapahtuvia asioita ja muutoksia. Sosiaalityön vaikutus löytyy kohdista, joissa haastateltavat kertovat valinnoistaan ja ratkaisuistaan sekä kommentoivat elämäänsä kuvaillen tapahtumien kulkua ja käännteitä.

Haastateltavien kertomuksissa sosiaalityön tehtäviksi jäsenyivät sosiaali-asioiden hoito ja sosiaalinen kanssakäyminen. Näistä tehtävistä erityisesti sosiaali-asioiden hoito on lähellä sosiaalityölle yleisemmin asetettua muutos-tehtävää. Asiakkaan elämäntilanteen konkreettisia asioita, joihin he itse kertovat odottavansa apua, voivat olla esimerkiksi taloudellinen tuki, asunnon saaminen, lääkityksen järjestyminen ja juomisen väheneminen. Asiakkaan elämässä tapahtuu muutoksia, jos hän saa tukea näiden asioiden järjesty-miseen. Mikäli nämä asiat eivät ratkea asiakkaiden toiveiden mukaisesti tai niiden hoitamiseksi ei ole saatu riittävästi tukea, haastateltavat kommentoivat kriittisesti työntekijöiden toimintaa. Molemmat vaihtoehdot, avun saanti tai sitä vaille jääminen sosiaali-asioiden, vaikuttavat asiakkaan elämään.

Toinen haastateltavien sosiaalityölle antama tehtävä on sosiaalinen kanssakäyminen, jonka merkitys ja vaikutus on monitasoinen. Haastateltavat kommentoivat paljon kohtaamistilanteen vuorovaikutusta, sen toimivuutta tai toimimattomuutta sekä aitoa kohtaamista työntekijöiden kanssa. Yhtäältä vuorovaikutus on konkreettisten asioiden hoitamisen väline. Toisaalta vuorovaikutuksella sinänsä voi olla vaikutuksia ihmisen elämään. Kun yksilö kokee tulleen kuulluksi ja kohdelluksi vuorovaikutustilanteessa ihmisenä, saattaa tämä kohtaaminen kannattaa häntä eteenpäin ja saada aikaan liikahdusta myönteiseen suuntaan (ks. Jokinen 2000, 134). Susanna Hyvärin (2001, 195) mukaan tällaisessa kohtaamistilanteessa on mahdollista katsoa sen kuvan taakse, jonka hoitojärjestelmät ovat rakentaneet esimerkiksi parantumattomasti sairaksi diagnosoidun ihmisen ympärille. Jo se, että sairastuneen huolia kuunnellaan ja kokemus vakavasti ottamisesta, saattavat vaikuttaa tervehtymiseen. Vuosia jatkunut sosiaalityön asiakkuus saattaa myös luoda kuvaa parantumattomasta ihmisestä. Ihmiset, joilla on paljon ja pitkään kokemuksia asiakkuuksista auttamistyön kentällä, voivat saada matkaansa 'sosiaalihuollon asiakas' -leiman ja sen mukanaan tuomat ennakkokäsitykset itsestään. Onko niin, että tällä leimalla on vaikutusta siihen, millä tavoin tätä ihmistä kohdellaan eri auttamistyön paikoissa? Sosiaalityön asiakkuus voi olla hyvin kokonaisvaltaisesti ihmistä määrittävä, eikä sen vuoksi anna tilaa kyseenalaistaa toimenpiteitä, joita häneen asiakkaana kohdistetaan. Juuri tämän vuoksi vuorovaikutuksella sinänsä voi olla erityisen tärkeä merkitys näiden ihmisten elämässä. (Ks. Pösö 2002, 113; Granfelt 1998, 177.)

Miten näihin asiakkaiden asettamiin sosiaalityön tehtäviin sitten vastataan asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisissa? Haastateltavat nostavat puheessaan esille tiettyjä kohtaamisia, ja ajattelempa niiden olevan heille merkityksellisiä joko myönteisessä tai kielteisessä mielessä. Tulkitsemme kohtaamistilanteita liittoutuman käsitteen avulla. Jäsenämme liittoutuman jatkumona, jonka toisena päänä on vahva sitoutuminen asiakas-työntekijä-suhteeseen ja toisena päänä suhteesta irtisanoutuminen. Nämä erilaiset tavat liittoutua tuottavat monitahoisia vaikutuksia asiakkaille. Liittoutumisten kuvaukset ja paikat tuovat näkyviin työntekijäsuhteiden ja kohtaamisten vaikutuksia asiakkaiden elämäntilanteisiin, esimerkiksi sen suhteen, millaisia valintoja he tekevät ja minkälaista apua he saavat.

Sosiaalityön käytännöissä ja keskusteluissa elävä ajatus asiakkuuden etene- misestä pitkäjänteisenä prosessina sekä tavoitteellisena ja muutokseen pyrkivänä toimintana näyttää haastattelujen näkökulmasta hieman erilaiselta. Työntekijäsuhteet ja asioimiset auttamistyön kentällä sekä kertomukset niistä näyttävät enemmänkin pieninä, episodimaisina katkelmina, joita haastateltavat muistelevat. Nämä episodit ja kertomukset sosiaalityön asiakkuuksista eivät etene juonellisesti seuraten haastateltavien elämän- polkuja. Ihmisten elämän prosessit kulkevat jossakin muualla, kenties ainakin osittain ammatillisen auttamistyön tavoittamattomissa. Tilannekohtaisuus ja episodimaisuus eivät toki poista sitä, etteikö myös näillä kohtaamisilla olisi merkitystä ja vaikutusta asiakkaan elämään. Juuri se, että ihmisten episodimaisia kerrontoja ei pakoteta elämäkerralliseen muotoon, antaa tilaa spontaanisti mieliin nousevien merkittävien tapahtumien ja kohtaamisten esille tuloon. (Saarenheimo 1997, 58.)

Analyysimme herätti meidät kysymään, mitä on asiakkaan asiantuntijuus ja onko sille tilaa. Ensinnäkin se liittyy haastateltavien kertomuksissa oman tilanteen ymmärtämiseen ja tuntemiseen. Toisaalta asiantuntijuus liittyy omien kokemusten kautta saatuun tietoon järjestelmästä ja mahdollisuuksista toimia siinä. Tuottaako pitkä kokemus auttamistyön asiakkaana olemisesta ja järjestelmän viimesijaisista palveluista jotakin erityistä tähän asiantuntijuuteen? Ainakin se tuottaa asiantuntijuutta siitä, miten systeemi toimii ja kuinka siinä on mahdollista toimia. Asiakkaat tunnistavat viime- sijaisuuden tuomat reunaehdot oman asiantuntijuuden ja toimijuuden esittämiselle. Asiakkaan asiantuntijuuden aito kuuleminen ja yhteistyökumppaniksi toimintaan mukaan ottaminen ovat edellytyksiä todellisen asiakas- lähtöisyyden toteuttamiselle.

Viitteet

- ¹ Artikkelimme on osa Suomen Akatemian Syreeni-tutkimusohjelmaan kuuluvaa Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen Auttamisjärjestelmien reunalla -hanketta.
- ² Artikkelin yhtenä kontekstina on keskustelu syrjäytymisestä ja marginaaleista. (Ks. Helne 2002; Juhila 2002, 11–19.)
- ³ Kaikkien henkilöiden ja paikkojen nimet on muutettu. Aineisto-otteet on sanatarkasti purettu nauhoitetuista haastatteluista. M tarkoittaa mieshaastateltavaa, N naishaastateltavaa, ja H haastattelijaa. Olemme säilyttäneet täytesanoista (kuten ”hmm”, ”jaa” ja ”niinku” jne.) ainoastaan ne, jotka ovat tämän artikkelin analyysin kannalta merkityksellisiä. Piste tai pilkku tarkoittaa taukoa puheessa. Kolme pistettä tarkoittaa, että sama aineisto-ote jatkuu toisesta kohdasta. Hakasuluissa oleva teksti on kirjoittajien lisäämä täydennys. Otteen lopussa oleva koodi on haastattelun tunnistenumero ja litteraation sivunumero.
- ⁴ Kaksoisheittoimerkkien sisällä oleva teksti on suora lainaus haastattelusta.

Kirjallisuus

- Allen, Tom C. (2000) *Someone To Talk To. Care and Control of the Homeless.* Nova Scotia, Halifax: Fernwood Publishing.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (1996) *Kenelle jää kontrollin Musta Pekka – kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan.* Stakes tutkimuksia n:o 63. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Beresford, Peter & Wilson, Anne (1998) *Social Exclusion and Social Work: Challenging the Contradictions of Exclusive Debate.* Teoksessa Monica Barry & Christine Hallet (eds.) *Social Exclusion and Social Work. Issues on Theory, Policy and Practice.* Dorset: Russel House Publishing, 85–96.
- Brechin, Ann & Siddell, Moyra (2000) *Ways of knowing.* Teoksessa Roger Gomm & Celia Davies (eds.) *Using Evidence in Health and Social Care.* Cornwall: Sage Ltd, 20–23.
- Cavén, Outi (1999) *Sujutusta ja pyöritystä. Tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä.* Painosalama Oy.
- Eskola, Kari (2001) *Yhteenveto: Vuorovaikutuksen vuosihuolto.* Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Anssi Peräkylä & Kari Eskola (toim.) *Keskustelu lääkärin vastaanotolla.* Tampere: Vastapaino.
- Fook, Jan (2000a) *Deconstructing and reconstructing professional expertise.* Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jan Fook & Amy Rossiter (eds.) *Practice and Research in Social Work. Postmodern feminist perspectives.* London: Routledge.

- Fook, Jan (2000b) Practice and Research in Social Work. Towards an Inclusive Approach for Social Work Research. *Qualitative Social Work*, vol. 1, no. 1. March 2002, 79–95.
- Gordon, Tuula, Holland, Janet & Lahelma, Elina (2000) Making Spaces: Citizenship and difference in schools. Hounsmills: Macmillan.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS.
- Heinonen, Tuula & Spearman, Len (2001) Social Work Practice. Problem Solving and Beyond. Toronto: Irwin Publishing.
- Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes tutkimuksia n:o 123. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hyväri, Susanna (2001) Vallattomuudesta vastuuseen. – Kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3 / 2001. Vammala: Tietosanoma Oy, Vammalan kirjapaino Oy.
- Hyvärinen, Matti (1994) Viimeiset taistot. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (1999) From Crime to Resource. Constructing Narratives in a Social Work Encounter. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (eds.) Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptations. Jyväskylä: SoPhi, 208–241.
- Jokinen, Arja (2000) Narratiivit muutostyön resursseina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa Jokinen Arja & Suoninen Eero (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 131–166.
- Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201–232.
- Juhila, Kirsi (2002) Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 11–19.
- Karvinen, Synnöve (1996) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt et al. Monisärmäinen sosiaalityö. 2. painos. Jyväskylä: Sosiaaliturvan keskusliitto, 17–51.
- Kemppainen, Tarja, Koskinen, Simo, Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Kokkola, Anita, Kiikkala, Irma, Immonen, Tuula & Sorsa, Minna (2002) Mitä sinä elämältäsi haluat? Asiakaslähtöinen mielenterveyttä edistävä toimintamalli. Helsinki: Suomen kuntaliitto, Stakes.
- Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/ 1994 Helsinki: Painatuskeskus.
- Lehto, Juhani (2000) Saumaton palveluketju mosaiikkimaisessa järjestelmässä. Teoksessa Susanna Nouko-Juvonen, Pekka Ruotsalainen & Irma Kiikkala

- (toim.) Hyvinvointivaltion palveluketjut. Tampere: Tammi, 33–48.
- Metteri, Anna (1999) Researching Difficult Situations in Social Work. Morality and Politics of Expert Work. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (eds.) *Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptations*. Jyväskylä: SoPhi, 242–273.
- Metteri, Anna, Lehtinen, Tuula & Saarnio, Merja (2000) Kitkasta kuulemiseen – kohti kansalaisen luottamusta. Omaehtoisen kehityksen julkaisuja Sarja A, uudistuva yhteiskunta nro 3. Helsinki: Kansalaisareena ry.
- Morgan, Steve (2000) Three prisoner’s stories. Talking back through autobiography. Teoksessa Janet Batsleer & Beth Humphries (eds.) *Welfare, Exclusion and Political Agency*. London & New York: Routledge.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko, Aalto, Anu-Riikka & Maaniittu, Maisa (1996) ”...on oltava hirveän vahva” Asiakaspalautetta sosiaalihuollosta. *Stakes Aiheita* 19/1996 Helsinki.
- Mönkkönen, Kaarina (2001) Kun kumpikaan ei tiedä. Yhteistoiminnallisuus ja dialogisuus auttamistarinoiden retoriikassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (2001): 5,432–446.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja Sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 63–80.
- Parker, Stephen, Fook, Jan & Pease, Bob (1999) Empowerment: The modernist social work concept par excellence. Teoksessa Bob Pease & Jan Fook (eds.) *Transforming social work practice. Postmodern critical perspectives*. London and New York: Routledge.
- Parton, Nigel (2000) Some Thoughts on the Relationship between Theory and Practice in and for Social Work. *British Journal of Social Work* (2000) 30, 449–463.
- Parton, Nigel & O’Byrne, Patrick (2000) *Constructive Social Work. Towards a New Practice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press LTD.
- Pohjola, Anneli (1996) Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Riitta Granfelt et al. *Monisärmäinen sosiaalityö*. 2. painos. Jyväskylä: Sosiaaliturvan keskusliitto, 55–95.
- Pohjola, Anneli (1997) Asiaa asiakkaalta. Teoksessa Salmela Tuula (toim.) *Autetaanko asiakasta – palvelaanko potilasta?* Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 168–186.
- Pohjola, Anneli (1998) Asiakkuuden ja ammattityön suhde. Teoksessa Anneli Pohjola & Liisa Hokkanen (toim.) *Projektit paikallisena jatkuvuutena*. Hyvinvointipalveluprojekti osaraportti 7. Lapin yliopiston täydennyskoulutus-

- keskuksen julkaisuja n:o 56. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 185–199.
- Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyuden ja auttamistyön jäljillä. Keuruu: PS-Kustannus, 42–62.
- Pösö, Tarja (2002) Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyuden ja auttamistyön jäljillä. Keuruu: PS-Kustannus, 108–126.
- Raitakari, Suvi (1999) Mitä modernin lapselle kuuluu? 1990-luvun sosiaalityön peruskäsitteiden tarkastelua modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Julkaisematon pro gradu –työ.
- Rajavaara, Marketta (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy.
- Rostila, Ilmari (1997) Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulokeskusteluissa. Tampere: Tampereen yliopiston julkaisuja 547.
- Rostila, Ilmari (2002) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: SoPhi.
- Raevaara, Liisa, Ruusuvoori, Johanna & Haakana, Markku (2001) Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.) Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia. Tietolipas 173. Pieksämäki: SKS.
- Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Satka, Mirja (1993) Hyvinvointivaltion sosiaalityöstä kansalaisten sosiaalityöksi. Teoksessa: Synnove Karvinen (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto r.y., Painatuskeskus.
- Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Tampere: Tammer-Paino Oy. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Suutari, Minna & Suurpää, Leena (2001) Erottautumista, kiinnikkeitä ja irrallisuutta. Teoksessa Minna Suutari (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkoston ja Nuorisotutkimusseuran Julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Valokivi, Heli (2002) Toimiva asiakkuus. Kriminaalihuollon palveluohjauskokeilu naisasiakkaiden kertomana. Teoksessa Juhila Kirsi, Forsberg Hannele & Roivainen Irene (toim.) Marginaalit ja Sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 164–187.
- Vanhala, Anni (2000) Ongelmapuhe ja voimavarapuhe asiakkuuden määrittymisessä. Esimerkki suojakotityön käytännöstä. Teoksessa Jokinen Arja & Suoninen Eero (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 245–264.
- Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudamus.

Wahlström, Jarl (2000) Miten olla erilainen aikuinen? Liittoutumisen dilemma nuorten kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa Jokinen Arja & Suoninen Eero (toim) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 221–243.

VAIKUTTAMISEN ITSEYMMÄRRYKSIÄ

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari

SOSIAALITYÖTÄ ”MENESTYSTARINOIDEN” TUOLLA PUOLEN?

Julkisten palveluiden vaikuttavuudesta puhuttaessa käytetään nykyisin yhä useammin yritysmaailmasta lainattuja käsitteitä ja tarkastellaan hyvinvointipalveluita kannattavuuden näkökulmasta. Tämänkaltainen ekonomistinen puhetapa asettaa sosiaalityölle odotuksia, jotka ovat ristiriidassa sen omien lähtökohtien ja pyrkimysten kanssa. Tässä artikkelissa asetamme ekonomistisen tehokkuusnäemyksen dialogiseen suhteeseen sosiaalityön ammatillisten vaikuttavuustulkintojen kanssa. Kysymme, miten sosiaalityöntekijät itse reflektivat työnsä merkittävyyttä, jäsentävät työssään vaikuttamista ja onnistumista. Pohdimme myös, miten sosiaalityö voi lunastaa oikeutuksensa silloin, kun ”suuria näyttöjä” työn tuloksellisuudesta ei ole mahdollista antaa. Puheenvuoro on sosiaalityöntekijöillä, emmekä halua etukäteen määrittellä, mitä tarkoitamme vaikuttavalla sosiaalityöllä. Se on artikkelin tulos, ei lähtökohta.

Artikkelimme pohjautuu sosiaalityön ammatillisen liseniaatinkoulutuksen marginalisaatiokysymysten sosiaalityö –erikoisalan opiskelijoiden kirjoitukseen¹. Opiskelijat toimivat tai ovat toimineet sosiaalityöntekijöinä tai muina sosiaalityön kentän vaikuttajina sellaisissa organisaatioissa, jotka yleisesti hahmotetaan hyvinvointivaltion viimesijaiseksi suojaverkoksi². Pyysimme sosiaalityöntekijöitä kirjoittamaan muutostyöstä, vaikuttamisesta sekä onnistumisesta ja epäonnistumisesta. Kirjoitusohje oli seuraavankaltainen:

Sosiaalityö nähdään usein muutostyönä, jonka tavoitteena on vaikuttaa ihmisten elämään. Mieti tätä muutosta ja vaikuttamista omassa työssäsi. Mitä se on konkreettisesti, milloin koet onnistuneesi ja milloin epäonnistuneesi? Kirjoita aiheesta vapaamuotoisesti ilman lähteitä n. 3–5 sivua.

Ohjeena mainittiin vielä, että kysymyksiin ei ole oikeita vastauksia ja olemme kiinnostuneita nimenomaan jokaisen kirjoittajan omasta tavasta jäsentää asia³. Kirjoituksia on kaikkiaan 23. Niitä luonnehtii refleksiivinen ote. Sosiaalityöntekijät pohtivat ja erittelevät asiaa omien kokemustensa kautta ja arvioivat työtään paikoitellen varsin kriittisestikin. Kirjoituksista nousee esille vahvoja yhteisiä teemoja, joista syntyy artikkelin juoni. Artikkelit etenee kolmen, oman työn erittelystä nousevan kysymyksen kautta: mikä on vaikuttava interventio, mikä on menestyksen mittari ja mikä estää onnistumisen. Ennen kuin lähdemme vastaamaan näihin kysymyksiin pysähdymme vielä hetkeksi erittelemään alussa esille nostamaamme ekonomistista diskurssia, joka toimii analyysiä kontekstoivana peilinä.

Ekonomisoituminen sosiaalityön haasteena

Taloussuoritteiden määräävyys ja kovien tietojen (tilastoissa ja talousarvioissa) korostaminen suunnittelua ja päätöksentekoa ohjaavana välineenä on murentanut sosiaalityön perustaa. Sosiaalityö ei ole muodikasta, koska sillä ei ole esittää edullisia suoritteita eikä tunnuslukuja johtuen siitä, että sen mittaaminen on vaikeaa tai ei ole pystytty kehittämään mittaria, jolla sen hyöty saadaan edes keskinkertaisesti esille. (Sosiaalityöntekijä 6)

Tämä sosiaalityöntekijän pohdinta työn lähtökohtien ja taloudellismäärällisten perustelujen yhteensopimattomuudesta kertoo niistä paineista, joita sosiaalityöhön on viime vuosina kohdentunut (Arviointi sosiaalipalveluissa 2001, 1–2; Cheetham 1998, 12–16). Anu Kantola (2002), joka on tutkinut suomalaisen poliittisen eliitin puhetta 1990-luvun alun talouskriisin kontekstissa, kirjoittaa todellisuuden ekonomisoitumisesta. Tällä hän tarkoittaa sitä, että taloudenhoito ja tehokkuus ovat eliitin puheessa itsestään selvästi ensisijaisia asioita.

Julkisen sektorin ja hyvinvointivaltion hyödyllisyyteen ja kannattavuuteen liittyvät epäilyt ovat lisääntyneet samaa tahtia ekonomismin vahvistumisen kanssa. Useat tutkijat ovat todenneet, kuinka kaikkien kansalaisten yhteistä hyvää ajavan hyvinvointivaltioymmärryksen rinnalla, ja ehkä sitä voimakkaampanakin, elää käsitys hyvinvointivaltiosta tuottamattomana sijoituksena. Esimerkiksi Raija Julkusen (2001, 93–105) mukaan kyse on uusliberalistisen politiikan lisääntymisestä, jossa keskeiseksi arvoksi on nostettu kansallinen kilpailukyky ja jossa ei-tuottavat yksilöt ja ei-tuottava toiminta määrittyvät helposti ongelmiksi. Anu Kantola (2002, 295) puolestaan kirjoittaa, että ”markkinoiden tehokkuuteen uskovat mittarit määrittelevät julkisen sektorin ja sen työntekijät tehottomiksi sen sijaan, että näkisivät ne

yhteiskunnan taloudellisen toimeliaisuuden tuki- ja suojaverkkona”. (ks. myös Anttonen & Sipilä 2001, 90; Juhila 2002; Kiander 2001, 101–105.) Julkisen sektorin väitettyä tehottomuutta on pyritty poistamaan kääntämällä sen toiminta talouden kielelle. Iskusanoja ovat muun muassa taloudellisuus, tuloksellisuus, laadunvarmistus ja tulosjohtaminen (Julkunen 2001, 106–115; Eräsaari 2002, 22–28).

Poliittisen ja hallinnollisen ilmapiirin muutos heijastuu väistämättä myös sosiaalityöhön. Saadakseen arvostetumman aseman ekonomistisessa kontekstissa sosiaalityön tulisi kyetä osoittamaan olevansa tehokas ja tuloksellinen. Pitäisi esittää ”edullisia suoritteita ja tunnuslukuja”, kuten siteeraamamme sosiaalityöntekijä pohtii. Niiden esittäminen on kuitenkin vaikeaa, sillä käytännöstä nouseva tieto sosiaalityön luonteesta ja siinä onnistumisesta ei kovinkaan helposti muunnu taloudelliselle tai numeeriselle kielelle (vrt. Murto 1997, 417).⁴

Sosiaalityön tilannetta ei yhtään helpota se, että sen on usein epäilty synnyttävän hyvinvointivaltioriippuvuutta ja tuottavan passiivista kansalaisuutta. Vahvistuvassa retoriikassa, jossa korostetaan yhtäältä markkinoita, yrittäjyyttä ja kilpailua ja toisaalta yksilöiden omaa ja ei-hyvinvointivaltiollisten yhteisöjen vastuuta, riippuvuus nähdään erityisen vahingollisena (Bauman 1998, 36–41; Julkunen 2001, 163–164). Tehokkuusodotukset kohdistetaan myös yksittäisiin kansalaisiin, joiden odotetaan olevan aktiivisia oman elämänsä hallitsijoita. Otsikon ”Menestystarina” viittaa juuri tähän tematiikkaan. Sosiaalityön odotetaan siirtävän asiakkaansa passiivisuudesta elämän hallintaan, erityisesti palkkatyöhön. Aktivointi ja aktivoivat työmenetelmät ovat viime vuosina vakiintuneet osaksi hyvinvointivaltiollista sanastoa useimmissa Länsi-Euroopan maissa, myös Suomessa. Aktivointiin perustuvassa ”menestystarinassa” hyvinvointivaltion passivoivat turvaverkot korvataan ihmisten omiin liikkeisiin perustuvilla trampoliineilla, jotka sinkauttavat ihmiset itsenäiseen elämään. (Jordan & Jordan 2000, 13–22 ja 113–115; Julkunen 2001, 163–204; Levitas 1998.) Tarina tulkitaan menestykseksi asiakkaan siirtyessä kategoriasta toiseen: passiivisesta aktiiviseksi, syrjäytyneestä normaalikansalaiseksi, työttömästä työssäkäyväksi tai päihdeongelmaisesta päihteidenkäyttöään hallitsevaksi.

Mikä on vaikuttava interventio?

Sosiaalityö voidaan ymmärtää puuttumiseksi ihmisten elämään. Se on interventio, hyvässä ja pahassa. Vaikuttaminen on ollut aina läsnä sosiaalityössä, vaikka sitä on käsitteenä alettu viljellä vasta viime vuosina. Käsitteen nyky-

käyttö on merkitykseltään kapea, se liittyy lähinnä tietyn ammatillisen väliintulon seurausten arviointiin. Sosiaalityöntekijöille ominainen tapa hahmottaa asia on laajempi:

Työllä on aina jotakin vaikutusta asiakkaiden elämään, vaikka lopputulos ei olisikaan aivan työntekijän suunnitelmien mukainen. Jokainen kontakti ja asia elämässä vaikuttaa jollakin tavoin. (Sosiaalityöntekijä 18)

Näkemykseni mukaan mikä tahansa interventio muuttaa jotakin. Eri asia on muuttuuko se jokin toivottuun suuntaan. Vai onko vaikutus kuin hytтыsen pisto, joka hetken ärsyttää ja parin päivän päästä unohtuu. Välillä tuntuu, että toimimme kuin hytтыset, iskemme paljaaseen kohtaan siihen, mihin nopeasti pääsemme käsiksi sen enempää suunnittelematta. Tai kuten kollegani sanoo, että olemme hämähäkkejä, jotka vaanimme verkon laidalla ja kun värähtää syöksymme ”uhrin” kimppuun. Seurauksia pohdimme jälkikäteen. (Sosiaalityöntekijä 4)

Sosiaalityöntekijät hahmottavat asian niin, että heidän jokainen tekonsa on merkityksellinen, asiakkaiden elämään vaikuttava ja muutoksia tuottava. Sosiaalityö ei tässä suhteessa ole mikään erityinen käytäntö, sillä ”jokainen kontakti ja asia elämässä vaikuttaa” ja ”mikä tahansa interventio muuttaa”. Sosiaalityölle pidetään kuitenkin ominaisena sitä, että vaikuttamisessa pitäisi olla mukana suunnitelma tai ainakin toivottu muutoksen suunta. Epävarmuutta on sen suhteen tuottaako interventio halutun suuntaisen muutoksen vai jääkö se hetkelliseksi, merkityksettömäksi ”hytтыsenpistoksi”. Toisaalta toisen katkelman loppuosa kertoo siitä, että sosiaalityöntekijät ovat tietoisia vallasta, jota he käyttävät asiakkaisiin. Hämähäkkimetafora viittaa siihen, että sosiaalityöntekijä toimii silloin kun asiakas tekee elämänhallinnallisen ”virheen”.

Sosiaalityöntekijöillä on joissakin tilanteissa lakeihin perustuva oikeus ja velvollisuus puuttua ihmisten elämään, toisinaan jopa vastoin asiakkaiden omaa tahtoa. Tämänkaltaiset interventiot vaikuttavat varmasti ja niihin sisältyy avointa vallankäyttöä ja kontrollia:

Kun vanha PAV-laki vielä oli voimassa, me pystyimme vaikuttamaan myös toimittamalla pahimmassa kierteessä olevia huoltoloihin, mikäli eivät vapaaehtoisesti suostuneet/ymmärtäneet lähteä. Useimpien kohdalla toiminta oli pelkkää vallankäyttöä, mutta joidenkin kohdalla se saattoi pelastaa heidän henkensä. Talvipakkasilla pitkään juoneet pääsivät ”hoitoon”, jolloin heidät pystyttiin fyysisesti saamaan vähän parempaan kuntoon. (Sosiaalityöntekijä 1)

Sosiaalityöntekijä löytää vanhasta PAV-laista hyvänkin puolen. Asiakkaiden huoltolaan lähettäminen oli heidän vapauteensa vaikuttava interventio, joka kuitenkin saattoi estää kuolemantapauksen. Sosiaalityön lakisääteinen konteksti loi ja luo ammattilaisille ristiriitaisen position tukimahdollisuuksien ja vallankäytön välimaastoon. Lakiin perustuvista valtuuksista huostaanotto nousi kirjoituksissa erityisen vaikuttavaksi interventioksi:

Lastensuojelutyöntekijällä on työssään suuri valta muuttaa ihmisten elämää ja vaikuttaa perheiden elämään pitkäksi aikaa. Äärimmillään vastentahtoinen huostaanotto on siitä esimerkki. (Sosiaalityöntekijä 2)

Huostaanotto on sen verran raju toimi, että sitä ei saa koskaan tekemättömäksi – kun olet sijoittanut lapsen lastenkotiin tai sijaisperheeseen, kannat siitä aina viimekädessä moraalisen vastuun. Ilman sinua sitä ei olisi kenties tapahtunut. Toinen työntekijä olisi voinut hahmottaa tilanteen toisin ja myös toimia toisin ja eri aikataulussa. (Sosiaalityöntekijä 1)

Sosiaalityöntekijät korostavat voimakkaasti omaa valtaansa huostaanotossa sekä kyseisen intervention suuruutta. Toisessa katkelmassa painottuu lisäksi sosiaalityöntekijän henkilökohtainen moraalinen vastuu huostaanotto päätöksestä ja sen seurauksista. Vastuuta lisää se, ettei asiassa ole olemassa yksiselitteisesti oikeaa toiminta- ja etenemistapaa. Ratkaisut perustuvat viime kädessä siihen, miten kyseinen työntekijä hahmottaa tilanteen. Tulkinnallisuudesta kertoo seuraavakin esimerkki:

Yleensä jokaisessa interventiossa joku osallinen on sitä mieltä, että toimittiin liian myöhään tai liian aikaisin; joka tapauksessa tulipalo oli väärin sammutettu. Äärimmäisen tunnemyrskyn keskellä pitäisi nähdä ja tehdä jonkinlaista rakennetta ja tuntuu, että maaperä pettää joka puolella. Tietää vaikuttavansa, kun jokainen sana synnyttää muissa valtavan määrän tulkintoja. Ei ole harvinaista, että avainsanoja tulkitaan ja tutkitaan vielä korkeimmassa hallinto-oikeudessa saakka. (Sosiaalityöntekijä 19)

Sosiaalityön interventio vaikuttaa aina ja siitä, onko väliintulo oikeanlainen ja oikea-aikainen saattaa syntyä monenlaisia tulkintoja. Sosiaalityöntekijän on taiteiltava tulkintaristiriitojen keskellä. Hänen tulisi toimia ammatillisesti tunteita herättävässä tilanteessa, jossa hänen sanomisensa ja tekonsa ovat erityisen suurennuslasin alla.

Sosiaalityöntekijät pohtivat paljon sitä, kuinka vaikeaa tai jopa mahdotonta on eristää sosiaalityön intervention aikaansaama muutos muista ihmisten elämään samanaikaisesti vaikuttavista tekijöistä:

Omassa työssäni mietin usein: mikä on vaikuttavaa? Mitä vaikutusta työlläni on tuon ihmisen elämään – onko mitään, ja jos on niin millaista? Joskus näen selkeästi hyvää kehitystä, asiat ovat edenneet suunnitelmallisesti, mutta tästä huolimatta on vaikea arvioida, mikä on oman työn osuus. Muutos tapahtuu sosiaalisen vuorovaikutuksen kentässä – on useiden tilanteiden, tapahtumien ja sanojen verkossa – ota siitä selvää... (Sosiaalityöntekijä 5)

Itse muutoksen arvioiminen sosiaalityössä on mielestäni vaikeaa. Muutoksia, joita usein näkee omien perheiden kohdalla tapahtuu mielestäni paljon, mutta mikä siihen vaikuttaa on usein vaikeasti arvioitavissa. Asiakkaiden tilanteeseen vaikuttaa niin monet asiat, että on lähes mahdotonta sanoa, mikä osuus sosiaalityöllä on asioiden kulussa. (Sosiaalityöntekijä 2)

Ihmisten elämässä tapahtuu myös yllättäviä ja ennakoimattomia asioita ja jotkut suhteet ja siteet jäävät tuntemattomiksi. (Sosiaalityöntekijä 12)

Katkelmat kertovat elämän ja ihmisten vuorovaikutussuhteiden moninaisuudesta ja siitä, että sosiaalityöntekijän toiminta on vain eräs asiakkaiden elämään vaikuttava asia. Sosiaalityön interventio seurauksineen ei siten ole koskaan tarkasti etukäteen suunniteltavissa ja ennustettavissa. Sosiaalityöntekijät eivät tässä suhteessa rakenna itsestään kaikkivoipia ammattilaisia ja ovat varovaisia ottamaan asiakkaan tilanteesta tapahtunutta etenemistä omiin nimiinsä. Oman toiminnan vaikutuksien arvioimista hankaloittaa myös muutosten verkkaisuus:

Omassa työssäni työn vaikutukset eivät välttämättä näy tässä päivässä, vaan esimerkiksi vuosien päästä. Pitkissä asiakassuhteissa tätä vaikutuksen arviointia pystyy paremmin tekemään, jos nyt satsaan lyhyen aikaa intensiivisesti, miten se vaikuttaa mahdollisesti myöhemmin? (Sosiaalityöntekijä 2)

Todellinen muutos vie paljon aikaa. Jos on vain lyhyen ajan tekemisissä jonkun ihmisen kanssa, on vaikeata sanoa tai nähdä, onko hänen elämässään tapahtunut muutosta. (Sosiaalityöntekijä 10)

Muutokset tapahtuvat usein hitaasti ja huomaamatta. (Sosiaalityöntekijä 16)

Kirjoittajat korostavat asiakassuhteen prosessiluonnetta, mistä seuraa se, että ”todellinen muutos” tapahtuu hitaasti ja sen huomaaminen saattaa tästä syystä olla vaikeaa tai jopa mahdotonta. Aika voi tuoda mukanaan myös yllätyksiä: sosiaalityöntekijän itsensä mitättömäksi määrittelemä teko voikin osoittautua asiakkaalle hyvin merkitykselliseksi:

Äskettäin tapaamani lastensuojelun asiakkaanani ollut nuori muisteli, että minun kotikäyntini vuosia sitten oli saanut isän lopettamaan juomisen. (Hän kysyi voisinko nyt toistaa saman.) Itse en ollut nähnyt kotikäyntejäni merkitykselliseksi ko. asiassa. (Sosiaalityöntekijä 11)

Sosiaalityöntekijät eivät vaikuta ainoastaan yksittäisten asiakkaiden, perheiden tai yhteisöjen elämään, vaan heidän työnsä on myös yhteiskunnallista toimintaa:

Ihmisen elämään vaikuttaminen ja muutoksen aikaansaaminen tapahtuu myös monella tavalla; asiakkaan elämään suoraan vaikuttamalla, sekä välillisesti yhteiskuntaan, elinympäristöön ja elämisen mahdollisuuksiin vaikuttamalla. Monesti tämä epäsuora vaikuttaminen tuottaakin enemmän muutoksia ihmisten elämään. (Sosiaalityöntekijä 7)

Mielestäni ei ole yhtä oikeaa tapaa vaikuttaa ja saada muutosta aikaan. Sama sosiaalityöntekijä voi mielestäni onnistua niin tukemaan yksilökohtaisissa tapaamisissa asiakasta kuin myös vaikuttaa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. (Sosiaalityöntekijä 22)

Ensimmäisessä katkelmassa sosiaalityöntekijä arvioi yhteiskuntaan, elinympäristöön ja elämisen mahdollisuuksiin kohdistuvan vaikuttamisen hyvin merkittäväksi. Myös toisen katkelman sosiaalityöntekijä arvottaa sen yhtä tärkeäksi kuin yksilökohtaisen sosiaalityön. Sosiaalityöntekijän esiin nostama ”epäsuora vaikuttaminen” kertoo siitä, miten monitahoisessa toimintaympäristössä ammattilaiset työskentelevät. Epäsuoraa tai muuta yhteiskunnallista vaikuttamista nostetaan harvoin esiin, kun keskustellaan sosiaalityön tuloksellisuudesta.

Mikä on menestyksen mittari?

Ammatilliseen sosiaalityöhön liittyy pyrkimys tehdä tavoitteellista ja vaikuttavaa muutostyötä. Tarkastellessaan asiakassuhteitaan sosiaalityöntekijät pohtivat, ovatko he onnistuneet työssään ja jos ovat tai eivät niin miksi. Miten oman työn tuloksia sitten arvioidaan, mistä löytyvät sosiaalityöntekijöiden työilleen asettamat menestyksen mittarit?

Kirjoituksista löytyy yksittäisiä suuria menestystarinoita, mutta yleensä onnistuminen nähdään pienenä onnistumisena tietyssä asiakasprosessin vaiheessa:

Useinmiten onnistuminen on jotakin paljon pienempää. Ensimmäinen onnistumisen askel on luottamuksellisen suhteen saavuttaminen, mikä on pohja jatko-työskentelylle...

Toimivan verkoston rakentaminen voi olla vaikeaa, mutta kun se onnistuu, koen onnistumista. (Sosiaalityöntekijä 5)

Nuoren (ja perheen) kanssa koen onnistumista, jos koen saavani nuoreen yhteyden ja näen, että nuori suostuu (edes) yhteydenpitoon, vaikka edustankin ”ikäväää aikuisuutta” ja rajoittamista. Onnistumisen tunnetta lisää, jos pääsemme yhteisymmärrykseen tilanteesta ja voimme sopia tavoitteista, joihin nuori sitoutuu. (Sosiaalityöntekijä 8)

Onnistuminen mielletään matkan varrella otetuiksi ”onnistumisen askeliksi” (vrt. Forsberg 2002, 57). Asiakasprosessi määrittyy pitkäksi matkaksi, jossa otetaan monia pieniä askeleita. Jo siitä on syytä iloita, että suunta on oikea ja asiakas on päässyt edes pienen matkan eteenpäin. Itsestään selvänä ei voida ottaa edes sitä, että asiakas olisi lähtökohdiltaan valmis sosiaalityöntekijän kanssa ”tekemään tulosta ja suoritteita” vaan onnistumista koetaan siitäkkin, jos yhteys (nuoreen) asiakkaaseen ylipäättään saadaan syntymään. Harvinaisempaa herkkua on, että asiakkaan kanssa päästään puhumaan työn tavoitteista tai saadaan luoduksi toimiva yhteistyöverkko.

Sosiaalityöntekijät korostavat, että asiakassuhde ei aina etene suoraviivaisesti kohti tavoitteita, vaan tiellä tulee usein käännteitä huonompaan suuntaan. Ratkaiseva kysymys on silloin, miten vastoinkäyminen tulkitaan.

Juuri kun ajattelet, että nuoren elämä laitoksessa sijoituksen jälkeen on rauhoittunut, kuulet että hän on ollut hatkassa koko viikonlopun ja prosessi aloitetaan taas alusta. Näissäkin tapauksissa jotain on kuitenkin tapahtunut ja kaikenlainen toisin tekeminen siitä, mistä lähdettiin on mielestäni positiivista. (Sosiaalityöntekijä 2)

Vaikka työntekijästä aluksi tuntuukin siltä, että takapakin tullessa työ on aloitettava alusta, niin samaan hengenvetoon hän kuitenkin jo näkee epäonnistumisen takaa sen hyvän, jota nuoren elämässä on jo tapahtunut: nuori on jo ehtinyt tehdä monta asiaa toisin sen jälkeen kuin työskentely hänen kanssaan on aloitettu. Vastoinkäyminen määrittyy normaaliksi vaiheeksi asiakkaan kuntoutumisprosessissa.

Useissa kirjoituksissa tulee esille se, että sosiaalityöntekijät tuntevat onnistuneensa työssään silloin, kun he näkevät asiakkaassa tapahtuneet sisäiset muutokset, vaikka ne eivät vielä olekaan raportoitavissa. Asiakkaan ”ongelmantunto” tai muutosrohkeus ovat muutostyön laadullisia mittareita ja sosiaalityöntekijälle tärkeitä suuntaviivoja.

Itselleni suurinta tyydytystä tuottaa varmaan motivointityön onnistuminen, joka voi olla pitkä prosessi, kun saa kuljeteltua toisen tilasta, jolloin toinen ei näe mitään ongelmallista tilanteesta, ambivalenssin pohdintavaiheen kautta toimintavaiheeseen. (Sosiaalityöntekijä 5)

Ennen kuin ulkoisia muutoksen merkkejä voi nähdä, se on jo vaatinut ihmisen sisäisen prosessin. (Sosiaalityöntekijä 10)

Muutostyössä koin onnistuneeni kun asiakas itse ”tunnusti muutoksen tarpeen” ja sitoutui tavoitteisiin. (Sosiaalityöntekijä 23)

Yllä olevat lainaukset kuvastavat kuinka asiakassuhteen synnyttyä sosiaalityöntekijät arvioivat työnsä mahdollisuuksia suhteutettuna asiakkaan identiteettiprosessin vaiheisiin. Toivottu tulos edellyttää asiakkaalta ”sisäistä prosessia”, ja tähän prosessiin sosiaalityöntekijä voi vain rajatusti vaikuttaa. Työntekijät kysyvät itseltään ja asiakkaalta, miten valmis asiakas on ottamaan vaikeat muutoksen askeleet, ja miten sitoutunut työntekijä on yhteistyöhön? Vastaus näihin kysymyksiin rajaa sitä, mikä sosiaalityössä on mahdollista ja mikä voi onnistua.

Asiakkaalta saadun positiivisen palautteen merkitys korostuu silloin, kun liikutaan inhimillisesti vaikealla ja arkaluontoisella alueella. Sosiaalityöntekijöiden teksteistä käy ilmi, että positiivisen palautteen saaminen on sosiaalityössä harvinaista. Niinpä asiakkailta saatu positiivinen palaute koetaan sitäkin merkittävämmäksi.

Työntekijä kokee onnistumistaan työssään silloin kun tulee oikein ymmärretyksi, pystyy tarjoamaan niissä olosuhteissa parhaan tuen ja avun ja kun asiakas on itsekin tyytyväinen. (Sosiaalityöntekijä 6)

Suurin palkinto lastensuojelutyössä on varmaan, kun entinen asiakas soittaa ja pyytää apua. Tuolloin saa kiitosta siitä, että on aiemmin onnistunut auttamaan ja sinuun luotetaan edelleen. (Sosiaalityöntekijä 15)

Täytyy myös myöntää, että omaa narsismiani ruokki se, että äiti halusi jatkaa yhteistyötä vielä huostaanoton jälkeenkin. (Sosiaalityöntekijä 17)

Työntekijä tuntee onnistuneensa silloin, kun yhteinen ymmärrys ja luottamus asiakkaan kanssa on syntynyt, minkä seurauksena ja osoituksena asiakas ilmaisee tyytyväisyytään esimerkiksi kääntymällä työntekijän puoleen oma-aloitteisesti. Myös yhteistyön jatkaminen kipeän toimenpiteen jälkeen on työntekijälle arvostettu palkinto.

Onnistumisen kokemukset tiivistyvät sosiaalityössä usein asiakastarinoiksi. Kirjoituksissa elää monia kertomuksia mieleen painuneista asiakastapauksista. Sosiaalityöntekijöillä on suuri tarinavarasto, kertomuksia ”Matista”, ”Maijasta” ja ”erästä tytöstä”. Nämä tarinat ovat tyypillisesti kertomuksia siitä, kuinka etukäteisoletukset esimerkiksi jonkun asiakkaan toivotto- muudesta, kääntyvät vastakohtakseen tai lähtöasetelman vaikeudet esimerkiksi moninaiset ongelmat tai asiakkaan vastustus, voitetaan monivaiheisen ja värikkään prosessin jälkeen. (vrt. Jokinen 2000.)

Suuri osa onnistumisen kuvauksista liittyy siihen, kuinka työntekijät kokevat onnistuneensa ihmissuhdetyöntekijöinä. Toiseksi keskeiseksi onnistumisen mittariksi muotoutuu se, kuinka hyvin ammatillaiset kykenevät aktivoimaan materiaalisia resursseja asiakkaan hyväksi ja sitä kautta konkreettisesti parantamaan tai turvaamaan heidän elinolosuhteitaan.

Konkreettista, myönteistä vaikuttamista koen esimerkiksi silloin, kun voin toimeentulotuella auttaa kriisitilanteessa, estää hädön tai auttaa asunnon järjestymisessä. (Sosiaalityöntekijä 11)

Yhdistykset olivat saaneet tältä yritykseltä ylijäämäleipää ja nyt sieltä ilmoitettiin, että leipää ei enää jaeta väärinkäytösten vuoksi. Otin yhteyttä kyseisen yrityksen päällikköön ja puhelinsoiton ja kirjelmän jälkeen hän lupasikin perua päätöksen. Tunsin onnistuneeni, koska nyt asiakkaani saavat taas joka viikko ilmaista leipää tiukkaa taloutta korjaamaan. (Sosiaalityöntekijä 7)

Sosiaalityön konkreettisia, nopeasti näkyviä saavutuksia voivat olla esimerkiksi, että asiakas saa leipää ja asunnon. Sosiaalityöntekijöillä on suuri merkitys asiakkaan materiaalistien ja sosiaalisten resurssien takaajina ja hankkijoina. Asiakkuudessa ”sosiaaliasioiden hoito” on keskeistä silloinkin kun asiakas ei lähde mukaan ”sosiaaliseen kanssakäymiseen”, ja sosiaalityöntekijä on se, joka saa asiat tapahtumaan (Kulmala & Valokivi & Vanhala tässä teoksessa; ks. myös Farnfield 1998, 63).

Viimesijainen sosiaalityö kuuluu myös niiden ihmisten tarinat, joiden aktivoiminen on vain perustarpeista huolehtimista. He ovat ihmisiä, joiden tarinan kääntämisestä menetystarinaksi kukaan ei enää edes haaveile. Asunnottomien alkoholistien parissa työtään tehnyt työntekijä muotoili asian näin:

Mitä sosiaalityö tai sosiaalityöntekijä voi tällaisessa tilanteessa olevien ihmisten kanssa enää tehdä? Toisaalta voi sanoa, että ei mitään ja toisaalta voi sanoa, että näiden ihmisten koko elämä oli sosiaalihuollon varassa. Ainoat omaiset klassisessa mielessä olivat viranomaiset. (Sosiaalityöntekijä 1)

Kuilun partaalla onnistuminen on sitä, että ihmiset ylipäättään selviytyvät hengissä. Mitkä ovat silloin sosiaalityön onnistumisen mittarit? Yhtäältä näyttää, että työ ei tuota mitään tulosta, sillä ihmisten tilanne pysyy muuttumattomana, mutta toisaalta sosiaalityöntekijä tietää hyvin, että ilman sosiaalihoiltoa näiden ihmisten tarina tulisi nopeasti loppuun kirjoitetuksi. Työn onnistumista mitataan olemassaolon, elossa pysymisen näkökulmasta.

Mikä estää onnistumisen?

Sosiaalityöntekijät pohtivat kirjoituksissaan paljon sitä miksi työ ei aina tuota toivottua tulosta. He tarkastelevat asiaa monesta näkökulmasta ja lopulta koko epäonnistumisen käsite kyseenalaistuu. Se mikä tietyyssä hetkessä näyttää epäonnistumiselta saattaa myöhemmin osoittautua onnistumiseksi. Vaikeille asiakkaille annetaan arvoa työntekijän työskentelytavan kyseenalaistajina. Kun nykyinen työote ei toimi, työntekijä joutuu pohtimaan, miten voisinkin toimia toisin.

Profession itseymmärrykseen kuuluu tietoisuus muutoksen vaikeudesta ja jopa mahdottomuudesta. Teksteistä ei voi lukea modernia uskoa tehokkaiisiin toimenpiteisiin ja rationaaliseen elämänhallintaan vaan läsnä ovat pikemminkin sattuma, epätietoisuus ja rajallisuus. Kirjoituksissa välähtää myös voimattomuuden ja keinottomuuden kokemus. Mitä sosiaalityöntekijä voi tehdä silloin, kun hän arvioi muutoksen tarpeen ilmeiseksi, mutta intervention mahdollisuutta tai välineitä ei ole olemassa?

Varsinkin nuoren kohdalla tuntee avuttomuutta ja epätoivoa, kun näkee tämän elämän valuvan hukkaan eikä löydä mitään keinoja muuttaa suuntaa tai edes pysäyttää virtaa. (Sosiaalityöntekijä 15)

Sosiaalityöllä on mahdoton vaikuttaa silloin kun asiakas on avun ulottumattomissa. Sosiaalityö tarvitsee asiakkaalta luvan tullakseen hänen reiviirilleen – ja aina tätä lupaa ei anneta. Ja vaikka lupa auttamiseen olisikin, ei välttämättä löydy keinoja, joilla asiakkaan elämänkulkuun voitaisiin vaikuttaa. Tällöin sosiaalityöntekijä joutuu vain sivusta seuraamaan kuinka asiakkaan ”elämä valuu hukkaan”. Nuorten asiakkaiden ollessa kyseessä mielikuva elämän valumisesta hukkaan on erityisen vaikea kestää, sillä nuorella tulisi olla vielä elämä edessään.

Sosiaalityöntekijät kirjoittavat turhautumisestaan silloin, kun pitkän neuvottelujakson jälkeen asiakas uskaltautuu lähtemään uuteen suuntaan, mutta uupuu ulkoisten esteiden keskellä. Sosiaalityöntekijä ei voi muuttua

asunnoksi, katkaisupaikaksi, työksi tai puolisoiksi, vaikka kuinka näkisi ne asiakkaan edun mukaisiksi. Sosiaalityöntekijät paikantavatkin muutoksen esteet itsensä ja asiakkaan lisäksi vahvasti yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön ja asenteisiin.

...turhautumisen tunteita puolestani koen työssäni silloin, kun olen yrittänyt hoitaa parhaalla mahdollisella tavalla palvelupaikkasijoitukset ja esimerkiksi järjestää valvottavalle valvonnan tai muun tuen yhteistyössä oman kunnan viranomaisten tai muun tahon kanssa ja homma kaatuu vaikkapa asenteisiin tai rahapulaan. (Sosiaalityöntekijä 20)

Joutuu puhumaan oman asiakaskuntansa puolesta ja osaltaan saamaan osakseen sen leiman, joka asiakkailla on. Kärjistettynä lause voi esimerkiksi kuulua: ”sinäkös se olit se pakolaisten hyysääjä”. (Sosiaalityöntekijä 14)

Hyvätkin suunnitelmat ja järjestelmällinen työ voivat valua hiekkaan itsestä täysin riippumattomista syistä. Sosiaalityöntekijät kokevat, että heihin liitetty huono-osaisten ”hyysääjän” leima rajaa toimintamahdollisuuksia. Tällöin sosiaalityöntekijän aika kuluu paljolti työn oikeutuksen ja tarvittavien interventioiden perustelemiseen, ammatillinen päätösvalta ja työrauha ovat kortilla.

Sosiaalityön asema kunnassa tuntui ja tuntuu edelleen olevan heikko ja muille toimialoille alisteinen. Pahimmillaan työ nähdään vain välttämättömänä pahan ja veromarkkojen kuluttamisena. (Sosiaalityöntekijä 3)

Sosiaalityö tahtoo olla kohderyhmänsä kaltainen tahra ison takin liepeessä. (Sosiaalityöntekijä 19)

Silloin kun muut toimijat näkevät sosiaalityön vain ”välttämättömänä pahan” tai ”tahrana ison takin liepeessä”, on sosiaalityön liikkumavara olematon. Sosiaalityön tuloksellisuutta heikentävät myös hyvin konkreettiset työn tekemisen edellytykset:

Liiallisesta työmäärästä johtuva työpaine aiheuttaa riittämättömyyden tunteen. (Sosiaalityöntekijä 16)

Suurten asiakasmäärien keskellä ”tuloksen” tekeminen on vaikeaa, kiire ja aikaavievät muutosprosessit eivät muodosta yhteensopivaa yhtälöä. Riittämättömyyden tunne ei välttämättä liity sosiaalityön työnkuvaan sinänsä vaan mahdottomuuteen hallita työtä. Liian niukkojen resurssien keskellä jäljelle voi jäädä vain riittämättömyyden tunne. Sosiaalityöntekijällä ei ole organisaattorista lupaa tehdä työtään niin kuin parhaaksi näkisi – riittämättömyyden

tunteessa kyse on eettisestä konfliktista. Erääksi selviytymiskeinoksi liian suurten asiakasmäärien keskellä tulee asiakkaiden valikoiminen:

Yhä enemmän joudutaan valikoimaan sitä, kenen huutoon vastataan. Asiaa ei ole paljon tutkittu, mutta epäilen, että aika moni ärtymystä herättävä ”monitavoitteinen” ja työllistävä ihminen luiskahtaa kansliakäsittelyyn vaikka olisi kovastikin sosiaalityön tarpeessa. (Sosiaalityöntekijä 19)

Liian niukkojen resurssien puristuksessa asiakasvirtaa on jouduttu hillitsemään valikoimalla asiakkaita. Kansliakäsittelyyn valitaan periaatteessa ne, joiden tilanne ei vaadi erityistä sosiaalityöllistä paneutumista eli selvät ja helpot tapaukset. Yllä kirjoittanut sosiaalityöntekijä pohtii kuitenkin kriittisesti seulontamekanismin toimivuutta ja ilmoittaa epäilevänsä, että seulonta voikin toimia juuri päinvastoin: osa paneutumista vaativista mutta vaikeista asiakkaista ”luiskahtaa” sosiaalityön ulottumattomiin. Vaikka kirjoituksessa tätä ei suoranaisesti nimitäkään epäonnistumiseksi, voidaan tekstin sanoma näin tulkinta. Valikoitumistoimintaa vastaan esitetty kritiikki voi nousta vain siitä, että sosiaalityön tehtäväksi nähdään tavoittaa ja auttaa nimenomaan niitä ihmisiä, jotka apua eniten tarvitsevat. Mikäli sosiaalityö ei tähän kykene, on se epäonnistunut tehtävässään.

Menestystarinat luodaan vuorovaikutuksessa

Onnistumisen ja epäonnistumisen kokemukset, arjen ilot ja surut, elävät sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa rinta rinnan ja usein toisiinsa lomittuneina. Lähes kaikissa kirjoituksissa on kuitenkin yksi selkeä juoni ylitse muiden. Tämän juonen keskeinen sanoma on, että ilman toimivaa ja avointa vuorovaikutusta menestystarinoita ei sosiaalityössä synnytetä. Lähtökohta muutostyölle rakennetaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä kohtaamisessa. (vrt. Jokinen 2000; Jokinen & Suoninen 2000.)

Todellinen muutos tapahtuu vain vuorovaikutuksessa eri toimijoiden välillä. Vuorovaikutuksen täytyy olla dialogista, jolloin moniäänisyys aidosti toteutuu. (Sosiaalityöntekijä 4)

Todelliseen muutokseen voi johtaa vain vuorovaikutus, joka on dialogista ja moniäänistä. Tällaisessa suhteessa asiakkaalla nähdään olevan samanlaiset oikeudet osallistua keskusteluun kuin työntekijälläkin. Aitoon dialogiin pääseminen edellyttää sitä, että työntekijä luopuu kaikkietävän asiantuntijan roolistaan.

Sosiaalityöntekijä ei pyri vaikuttamaan yksipuolisesti asiakkaaseensa, vaan muutosprosessi perustuu kumppanuuteen. Työntekijä ei ole asiantuntija, jolla olisi hallussaan parempaa tietoa, vaan työntekijä pikemminkin asettuu prosessissa oppijan osaan ja asiakas sekä muut avainhenkilöt saavat asiantuntijan osan. Asiakas ei ole enää työn kohde vaan kanssatoimija muutoksen prosessissa. Kanssatoimijana oleminen merkitsee sitä, että sosiaalityöntekijä ei voi osoittaa muutoksen suuntaa, vaan päämäärien tulee olla asiakkaan omia.

Kun lähdetään yhdessä edistämään ihmiselle itselleen tärkeitä päämääriä, se merkitsee myös ymmärretyksi tulemisen kokemusta ja silloin se on sitä, joka alkaa kantaa. (Sosiaalityöntekijä 13)

...jokainen ihminen on kohdattava todella hänen omista lähtökohdistaan käsin. ... Minun tehtäväni ei ole tehdä muutostyötä ihmisen puolesta, vaan se on hänen työtään. Minun roolini on olla vuorovaikutuksessa hänen kanssaan, mutta ei tehdä muutosta hänen puolestaan. (Sosiaalityöntekijä 10)

Työntekijä voi olla kanssamatkustajana asiakkaan viitoittamalla tiellä, mutta muutostyön tekee lopulta aina asiakas itse. Työntekijä voi olla kumppani ja keskustelija, jota kautta asiakkaalle voi syntyä kokemus siitä, että hän tulee ymmärretyksi. Tämä kokemus puolestaan voi toimia kannattelevana voimana muutoksen tiellä.

Ymmärretyksi ja kuulluksi tulemisen kokemus voi olla tärkeä sysäys siihen, että asiakkaalle ylipäättään syntyy tahto hakea muutosta tilanteeseensa.

Usein kun ihminen saa apua ja ymmärrystä ja kuuntelijan, hänellä voi herätä myös itsellä halu auttaa itseään. (Sosiaalityöntekijä 9)

Luottamuksellinen suhde ja avoin vuorovaikutus mahdollistavat sen, että vaikeisiin ja kipeisiinkin asioihin voidaan päästä käsiksi:

Kun päästään avoimesti puhumaan asioista, olen huomannut, että hyvinkin vaikeat solmut saadaan auki, kun asian selvittämiseen osallistuvat kaikki osapuolet. (Sosiaalityöntekijä 2)

Kipeän asian puheeksi ottaminen on ollut alku monelle muutosprosessille, mutta se edellyttää myös työntekijältä itsensä likoon laittamista... on otettava myös sen myötä vastuu seurauksista. (Sosiaalityöntekijä 21)

Vaikka sosiaalityöntekijät korostavat vuorovaikutuksesta kirjoittaessaan yhtäältä sitä, että sosiaalityöntekijä ei saa olla kaikkietävä asiantuntija, vaan hänen tulee asettua avoimeen vuoropuheluun asiakkaan kanssa, he toisaalta

painottavat sellaisia ammatillisuuteen kuuluvia asioita kuin työn tavoitteellisuus ja työntekijän vastuu. Vaikka kyse olisikin kumppanuussuhteesta, on työntekijä kuitenkin se, jonka on kannettava prosessista viimekätinen vastuu.

Asiakas-työntekijä -suhteen lisäksi vuorovaikutusta pidetään merkityksellisenä erilaisissa verkosto- ja tiimityön muodoissa. Toimiminen asiakasta ja hänen selviytymistään tukevissa (viranomais)verkostoissa nähdään tärkeänä muutostyön resurssina. Asiakkaan ympärille on luotava häntä tukeva verkosto ihmisistä, jotka voisivat kulkea hänen rinnallaan ja tukea häntä. Sosiaalityöntekijän rooli ”verkon kutojana” piirtyy teksteissä selkeästi esiin. (vrt. ”Kivireen vetäjät vai verkonkutojat” 1991.)

Myös vuorovaikutuksen tärkeyttä suhteessa päättäjiin pidetään tärkeänä sosiaalityön onnistumisen edellytysten luomisessa. Tällöin korostetaan sitä, että sosiaalityöntekijöiden äänen tulee kantautua päätöksentekijöille asti.

Välillisesti yritän työssäni vaikuttaa esimerkiksi ylemmän tahon päättäjiin ja viedä heille tietoa siitä, millaisia ongelmia asiakkaillani on. (Sosiaalityöntekijä 7)

Asiantuntijaroolista käsin voimme olla viestinviejiä. Velvollisuutemme on synnyttää toimiva dialogi päättäjien kanssa. Meiltä päättäjät voivat saada todellista ja riittävää tietoa päätöksensä tueksi. (Sosiaalityöntekijä 4)

Kiinnostavaa on, että kun vuorovaikutusta asiakkaiden kanssa kuvataan siten, että työntekijän täytyy luopua kaikkietävän asiantuntijan roolistaan niin päätöksentekijöihin päin tapahtuvassa vuorovaikutuksessa puolestaan painotetaan nimenomaan sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta. Asiantuntijan positiosta sosiaalityöntekijät voivat ”toimia viestinviejinä”, joilta päättäjät saavat ”todellista ja riittävää tietoa” päätöksenteon pohjaksi. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen koetaan tärkeäksi, mutta samalla vaikeaksi tehtäväksi:

Ehkä asioiden esille nostaminen on se yhteiskunnallinen tarina, jota sosiaalityöntekijöiden pitäisi kirjoittaa. Siihen pyrkimistä voi jo pitää onnistumisena. (Sosiaalityöntekijä 19)

Johtopäätökset

Artikkelimme lähtökohtana oli halu lähestyä sosiaalityön vaikuttamisen ja onnistumisen teemaa ammattilaisten omien jäsenysten kautta, ilman ulkopuolelta tulevia määräyksiä siitä, mitä sosiaalityö on, mikä toimii ja mikä on

tehokasta. Tekstimme on saanut vaikutteita laadullisesta, konstruktionistisesta ja työntekijöiden itsereflektiota korostavasta tieteellisestä keskustelusta (Fook 2001; Fook & Rossiter 2000; Healy 2000; Parton & O'Byrne 2000; Pohjola 2001; Shaw 1996 ja 1998; White 1998). Liian usein sosiaalityöntekijöiden tieto on asetettu marginaaliin sosiaalityön tutkimuksessa ja kehittämisessä, vaikka sen tulisi olla keskeisessä asemassa sosiaalityöstä ja sen tuloksellisuudesta puhuttaessa. Sosiaalityön ammattilaisten tiedolle ja vuorovaikutustaidoille tulisi antaa enemmän luovaa, itsenäistä tilaa myöskin ratkottaessa tämän ajan sosiaalisia kysymyksiä. (Jordan & Jordan, 2000; Parton & O'Byrne 2000; Cheetham 1998.)

Alussa toimme esille, miten sosiaalityön arkeen on ekonomisoivan retoriikan kautta tunkeutunut tehokkuus- ja tuloksellisuuspaineita. Sosiaalityöntekijöiden teksteistä on luettavissa, että näistä ammattia kohtaan esitetyistä tehostumusepäilyistä ja työtä vaikeuttavasta toimintaympäristöstä ollaan tietoisia. Samalla teksteistä kuitenkin välittyy näihin paineisiin nähden vahvaa vastapuhetta siitä, mitä sosiaalityö on ja miten työ on merkityksellistä.

Saimme huomata, kuinka sosiaalityöntekijät yhtäältä kuvasivat omaavansa merkittävää valtaa suhteessa asiakkaan elämään, mutta toisaalta kirjoitukset viestivät voimattomuudesta – joskus mitään keinoja asiakkaan tilanteen muuttamiseksi ei tunnu olevan. Voimattomuuden kokemukset korostuvat suhteessa toimintaa saneleviin aineellisiin ja asenteellisiin reunaehtoihin. Sosiaalityön matala status yhteiskunnan arvohierarkiassa näkyy resurssien niukkuutena. Professionaalisen valta- ja voimattomuuskokemuksen voimakas polarisoituminen saattaa osaltaan liittyä analysoitujen tekstien viimeisijaisten auttamispaikkojen kontekstiin. Palvelujärjestelmän reuna-alueilla työntekijä on asiakkaalle ”kaikki mitä on”, mutta yhteiskuntapoliittisesti työntekijä on usein näkymätön.

Sosiaalityöntekijöille työn onnistumisesta kertovat luottamuksellinen asiakassuhde, toimiva yhteistyöverkosto, yksilön identiteetissä tapahtuvat muutokset, asiakkailta saatu suora palaute sekä konkreettisen hoivan ja materiaalsen helpotuksen tuottaminen (vrt. Forsberg 2002). Millaiseksi sosiaalityön paikka rakentuu, jos sitä arvioi näiden tulosten kautta? Ainakin voidaan sanoa, että sosiaalityön on vaikea asettua vallitseviin vaatimuksiin taloudellisesti mitattavien tulosten tuottamisessa. Sosiaalityöntekijöiden onnistumistulkinnat lähtevät yksittäisestä asiakastapauksesta ja luovat mieltä asiakkaan sen hetkiseen, monimutkaiseen elämäntilanteeseen. Määrällisesti mitattava tuloksellisuus tai osoitettavissa olevien vaikuttavuussuhteiden etsiminen johtaa helposti sellaisiin selvärajaisiin luokituksiin tai asetelmiin, joiden kautta on vaikeaa tuoda esiin sosiaalityön ominaislaatua ja työn tuloksellisuutta riittävän moniulotteisesti ja hienovaraisesti.⁵

Sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset tuovat hyvin esille sosiaalityön ominaispiirteisiin kuuluvan laadullisen, vuorovaikutteisen ja tapauskohtaisen ammatti-identiteetin. Sosiaalityöntekijä rakentaa mitta-asteikkonsa suhteessa asiakkaan arjen tapahtumiin ja reunaehtoihin. Tällöin voi käydä niinkin, että normaalin mittapuun mukaan itsestään selvältä näyttävä asia, voi olla sosiaalityöntekijälle työn tähtihetki. Sosiaalityön tuottaman tuloksen arviointia mutkistaa se, että on vaikeaa erottaa sosiaalityöntekijän intervention vaikutus muiden toimijoiden ja asioiden vaikutuksesta. Tämä seikka tuottaa kollektiivisen menestyskäsityksen. Mikäli asiakkaan asiat etenevät toivotusti, kiitosta annetaan verkoston jokaiselle jäsenelle – ja eniten asiakkaalle. Sosiaalityöntekijät mieltävät itsensä tärkeiksi taustavaikuttajiksi ja mahdollistajiksi. He eivät tukeudu moderniin, tarkasti rajattuun ja hierarkiseen ammatillisuuskäsitykseen, vaan ne korostavat uudelle, postmodernille asiantuntijuudelle ominaiseen tapaan kansatoimijoiden merkitystä (Parton 2000; Raitakari 2002). Sosiaalityöntekijät asettavat itsensä yhdeksi palaseksi asiakkaan palapelissä ja arvioivat onnistumistaan tästä kehyksestä. Sosiaalityö on hyvin tilanne- ja kontekstiherkkä professio, ja osaltaan se vaikeuttaa toimija-interventio-haluttu tulos -mallin soveltamista. Nähdäksemme tätä ei kuitenkaan tulisi tulkita ammatin heikkoudeksi vaan vahvuudeksi monimutkaisissa tilanteissa ja monitoimijayhteistyössä.

Aika on merkittävä muuttuja sosiaalityön interventioissa. Onnistumista arvioidaan suhteessa tarvittavaan aikaan. Jos toimivan verkoston luominen vaatii pitkän ajan ja epävarmuuden sietokykyä, niin samoin on motivointityön laita. Sosiaalityöntekijät tietävät, että eteneminen ei useinkaan kulje suoraviivaisesti kohti tavoitteita, vaan kulku muutoksen polulla on mutkitteleva. Useista syistä johtuen asiakkaan resurssit eivät aina riitä kurottamaan yli korkean aidan keskiluokkaiseen elämään. Tällöin ammattitaitoon kuuluu se, että työntekijät osaavat iloita hetkellisistäkin muutoksista ihmisen omanarvontunnon ja identiteetissä, positiivisesta ihmisyyden kokemuksesta. (ks. Forsberg 2002, 52–59.)

Sosiaalityössä syntyy yksityiskohtaisia kuvauksia huono-osaisten selviytymiskamppailuista. Joskus tämä kamppailu johtaa suuriin ”menestystarinoihin”, mutta aina näin ei tapahdu. Onko sosiaalityö silloin epäonnistunut tehtävässään? Voidaanko ”vaatimattomia tuloksia ja suoritteita” tulkita siten, että sosiaalityö ei vielä ole pystynyt rakentamaan selkeitä vaikuttamisen välineitä eikä siten ole kehittynyt todelliseksi professioksi? Vai voidaanko ajatella niin, että sosiaalityö osoittaa professiona todellisen vahvuutensa juuri silloin, kun se uskaltaa puolustaa olemassaolon oikeutustaan ”menestystarinoiden” tuolla puolen; korostaessaan välittämisen ja huolenpidon tehtäväänsä tämän tehtävän itsensä tähden tuottipa toiminta sitten näkyviä tuloksia tai ei? Eikö juuri sosiaalityön ole pidettävä kiinni niistä, joista kukaan

muu taho ei enää välitä? Sosiaalityön oikeutus on tällöin sidottu eettisiin perusteluihin, yhteiskunnalliseen tahtoon ajaa heikommassa asemassa olevan asiaa. (vrt. Bauman 2000; Granfelt 1998; Juhila 2002.) Näin ymmärrettynä sosiaalityö on todellisuuden ekonomisoitumisen vastavoima.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat tekstit eivät missään tapauksessa viestitä vain sosiaalityön tehottomuudesta ja toivottomuudesta, vaikka niissä paljon pohditaankin sosiaalityön vaikuttamisen rajallisuutta ja ongelmallisuutta. Ne ovat vahvoja tekstejä, joissa etsitään sosiaalityön ammatillisuutta ja ominaislaatua. Tästä perspektiivistä avautuu uusi maailma, jossa yksinkertaistetut käsitykset siitä, mitä epäonnistuminen ja onnistuminen on joudutaan tulkitsemaan perustavanlaatuisesti uudelleen. Eräs uudelleen tulkinnan paikka nykyisessä tuloksellisuuskeskustelussa on vuorovaikutuksen näkeminen sekä työn lähtökohdaksi että interventioksi ja tulokseksi. Sosiaalityöntekijöiden työ palautuu aina sekä vuorovaikutuksen että konkreettisen selviytymisen ehtoihin. Ja vain näitä työn resursseja parantamalla kyetään nostamaan sosiaalityössä ja sosiaalityöllä vaikuttamista.

Voimme lopuksi kysyä, ovatko nämä kirjoituksia menestystarinoiden tuolla puolen vai onko kysymys pikemminkin siitä, kenelle annamme valtuudet asettaa onnistumisen ja epäonnistumisen kriteerit. Menestymisen kriteerit ovat nykyisin yksilöllisistä suoriutumista ja taloudellisia arvoja korostavia, mutta sosiaalityössä herkistyy havaitsemaan, että marginaaliin on merkitty monia tärkeitä, näitä kriteereitä suhteellistavia reunahuomautuksia.

Viitteet

- ¹ Kiitämme lämpimästi kaikkia opiskelijoita, jotka tuottivat meille tekstiä analysoitavaksi ja kommentoivat artikkelin aikaisempia versioita. Artikkelin on syntynyt Suomen Akatemian rahoittamassa ”At the Edge of the Helping Systems” -projektissa.
- ² Nykyisen työpaikan tai työhistorian pituuden ja monipuolisuuden suhteen kirjoittajajoukossa on variaatiota. Osa on sosiaalityöntekijöinä perussosiaalityössä eri toimipisteissä, joista edustettuna ovat muun muassa päihdetyö, mielenterveysyö, kriminaalihuoltotyö, pakolaisten kanssa tehtävä työ, lastensuojelu ja aikuissosiaalityö. Jotkut ovat työntekijöinä määräaikaissa, tietyille asiakasryhmälle kohdistetuissa projekteissa. Muutama työntekijä työskentelee tällä hetkellä hallinnollisissa tehtävissä, mutta heilläkin on vähintään kahden vuoden kokemus sosiaalityöstä. Erilainen taustaorganisaatio näkyy kirjoituksissa jonkin verran, muun muassa projektien osalta tuodaan esille suurempaa liikkumavapautta työn sisällön määrittämiseen kuin perussosiaalityössä. Tässä artikkelissa emme kuitenkaan tuo esille kirjoittajien taustaorganisaatiota, jotta kirjoittajia ei voitaisi tunnistaa.

- ³ Opiskelijat aloittivat lisensiaatinkoulutuksen keväällä 2001 ja ennen kesäkuussa annettua kirjoitustehtävää heillä oli ollut kaksi yhteistä lähiopetusjaksoa, joista toinen keskittyi marginalisaatiokysymyksiin käsitteelliseltä ja teoreettiselta kannalta ja toinen marginalisaatiokysymysten kulttuuriseen logiikkaan. Annetut etätehtävät liittyivät kyseisiin teemoihin. Vaikuttamistematiikkaa tai sosiaalityön asiantuntijuuskysymyksiä koulutuksessa ei oltu käsitelty ennen tehtäväksiantoa.
- ⁴ Nykyisin katse kääntyykin yhä useammin sosiaalityön tutkimukseen, jonka odotetaan vahvistavan sosiaalityön legitimiisyyttä tehokkaana ammatillisena toimintana. Tutkimuksen toivotaan lisäävän tietoa tuloksellisimmista sosiaalityön interventioista ja menetelmistä. (Mäntysaari 2001; Cheetham & Kazi 1998; Töttö 2002.) Niin sanottu empiiriseen näyttöön perustuva (evidence-based) tutkimus on osaltaan vastaus näihin odotuksiin (Jordan & Jordan 2000, 38; Cheetham 1998, 22–24). Siinä tavoitellaan yleistettävyyttä ja sellaisten vaikuttavuussuhteiden löytymistä, joiden kautta sosiaalityö voisi vahvistua konkreettisiin näyttöihin pystyvänä ammattina.
- ⁵ Tutkimuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että empiiriseen näyttöön perustuva metodologinen lähestymistapa tarvitsee rinnalleen ja vaihtoehdoksi lähestymistapoja, jotka tekevät sosiaalityön arjen näkyväksi kaikessa rikkaudessaan ja ristiriitaisuudessaan. (ks. Jordan & Jordan 2000; Parton & O’Byrne 2000; Murto 1997.) Sosiaalityön ja asiakkaiden arkipäivää moniulotteisesti tarkastelevien analyysien lisäksi kannattaisi pohtia sitä, miten sosiaalityöntekijät voisivat itse käyttää asiakkaiden vaikeuksista ja palveluverkon ongelmista kertynyttä tarinavarantoaan vaikuttamisen välineenä.

Kirjallisuus

- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Arviointi sosiaalipalveluissa – Katsaus arvioinnin peruskysymyksiin. (2001) Fin Soc, Työpapereita 3. Helsinki: Stakes.
- Bauman, Zygmunt (1998) Work, Consumerism and the New Poor. Buckingham: Open University Press.
- Bauman, Zygmunt (2000) Am I My Brother’s Keeper? European Journal of Social Work 3(1), 5–11.
- Cheetham, Juliet & Kazi, A. F. Mansoor toim. (1998) The Working of Social Work. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cheetham, Juliet (1998) The Evaluation of Social Work – Priorities, Problems and Possibilities. Teoksessa Juliet Cheetham & Mansoor A. F. Kazi toim. The Working of Social Work. London: Jessica Kingsley Publishers, 9–29.
- Eräsaari, Leena (2002) Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen. Helsinki: Gaudeamus.

- Farnfield, Steven (1998) *The Rights and Wrongs of Social Work with Children and Young People*. Teoksessa Juliet Cheetham & Mansoor A. F Kazi toim. *The Working of Social Work*. London: Jessica Kinsley Publishers, 53–68.
- Fook, Jan (2001) *Linking Theory, Practice and Research*. *Critical Social Work* (2)1. http://www.criticalsocialwork.com/01_1_linking_fook.html.
- Fook, Jan & Rossiter, Amy (eds.) (2000) *Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives*. London: Routledge.
- Forsberg, Hannele (2002) *Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika projektista*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: SKS.
- Healy, Karen (2000) *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage
- Jokinen, Arja (2000) *Narratiivit muutostyön resurssina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa*. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen toim. *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 131–166.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2000) *Rikoksesta resurssi. Narratiivien rakentuminen sosiaalityön kohtaamisessa*. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka toim. *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi, 207–236.
- Jordan, Bill & Jordan, Charlie (2000) *Social Work and the Third Way*. London: Sage Publications.
- Juhila, Kirsi (2002) *Sosiaalityö marginaalissa*. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen toim. *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 11–19.
- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. *Viestinnän julkaisuja 6*. Helsingin yliopisto: Lokikirjat.
- Kiander, Jaakko (2001) *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Helsinki: VATT-julkaisuja 27:6.
- Kivireen vetäjät vai verkonkutojat. Työntekijät kertovat lastensuojelusta. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus* 6 (1991). Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kulmala, Anna & Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2002) *Asioiden hoitoa, kanssakäymistä ja liittoutumisia – Asiakkaiden kertomuksia sosiaalityön kohtaamisista*. (Tässä teoksessa)
- Levitas, Ruth (1998) *The Inclusive Society. Social Exclusion and New Labour*. London: MacMillan.
- Murto, Lasse (1997) *Evaluaatiotutkimuksellako päihdehuoltoon lisää tehoa?* *Janus* 5(4), 416–425.

- Mäntysaari, Mikko (2001) Sosiaalityön asiantuntijuus ja paikalliset innovaatiot. Finsoc News. Helsinki: Stakes.
- Parton, Nigel (2000) Some Thoughts on the Relationship between Theory and Practice in and for Social Work. *British Journal of Social Work* 30, 449–463.
- Parton, Nigel & O’Byrne, Brian (2000) What Do We Mean by Constructive Social Work?. *Critical Social Work*, 1(2). http://www.criticalsocialwork.com/00_2_what_parton.html.
- Pohjola, Anneli (2001) Projektiarvioinnin sitoumusten jännitteitä. Teoksessa Pirkko Vartiainen toim. Näkökulmia projektiarviointiin: tasapainottelua taloudellisessa, hallinnollisessa ja sosiaalisessa kontekstissa. Tampere: Finnpublishers.
- Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön margiaalistatus – Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 44–62.
- Shaw, Ian (1996) *Evaluating in Practice*. Aldershot: Arena.
- Shaw, Ian (1998) *Practising Evaluation*. Teoksessa Juliet Cheetham & Mansoor A. F Kazi toim. *The Working of Social Work*. London: Jessica Kingsley Publishers, s 201– 223.
- Töttö, Pertti (2002) Olisiko syytä tutkia myös sosiaalisten ongelmien syitä ja sosiaalityön vaikutuksia? *Janus* 9(4), 312–330.
- White, Susan (1998) *Analysing the Content of Social Work: Applying the Lesson from Qualitative Research*. Teoksessa Juliet Cheetham & Mansoor A. F Kazi toim. *The Working of Social Work* London: Jessica Kingsley Publishers, 153–170.

Päivi Petrelius ja Anja Auvinen

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MUISTOT SUKUPUOLEN JÄSENTÄMINÄ SUBJEKTIVOITUMISTARINOINA

Asetumme yhdessä, tutkijana ja sosiaalityöntekijänä tarkastelemaan sosiaalityöntekijän subjektivoitumista kokeilemalla yhteistoiminnallista, dialogista tutkimusotetta. Tutkimme sosiaalityöntekijän toimijuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia subjektin ja subjektivoitumisen käsitteiden avulla. Kysymme, miten Anja Auvinen on sosiaalityöntekijänä sijoittunut erilaisille diskursiivisille ammatillisille näyttämöille, millaisia nämä sijainnit ovat olleet vaikuttamisen näkökulmasta ja miten sukupuoli jäsentää niitä? Lisäksi tarkastelemme yhteistoiminnallista tutkimuskokeiluamme yhdenlaisena subjektivoitumisprosessina.

Olemme äänessä vuoroin yhdessä, vuoroin itseksemme. Kerromme aluksi vuoronperään kokemuksiamme tutkimusprosessista. Tämän jälkeen seuraa Päivin kirjoittama muistojen analyysi, Anjan kommentit analyysistä sekä Päivin kirjoittamat johtopäätökset. Viimeisessä kappaleessa arvioimme yhdessä sitä, miten sosiaalityöntekijöiden kokemuksia käsitteleviin kertomuksiin perustuva yhteistoiminnallinen tutkimusote voi edistää niin sosiaalityöntekijöiden kuin tutkijoidenkin mahdollisuuksia vaikuttaa sosiaalityön tiedon ja ammattikäytäntöjen rakentumiseen.

Motiivina artikkelin kirjoittamiselle on ollut halu pohtia sosiaalityöntekijöiden ammatillisen itseymmärryksen ja vaikuttamismahdollisuuksien muotoutumista sukupuolijärjestyksiin kietoutuvina prosesseina. Toistaiseksi keskustelua sukupuolesta sosiaalityön ajattelutapojen, työkäytäntöjen ja ammattikunnan itseymmärryksen jäsentäjänä on käyty Suomessa vähän. Forsbergin, Kurosen ja Ritala-Koskisen (1992) mukaan nais erityisellä otteella oli 1990-luvun alkuvuosiin mennessä kirjoitettu vain muutamia tutkimuksia tai artikkeleita. (ks. Pösö 1985; Korte 1989; Eräsaari 1990; Satka 1988 ja 1990.)

1990-luvun alun jälkeen, sukupuolen huomioon ottavaa sosiaalityön tutkimusta on tehnyt Mirja Satka (esim. 1994; 1995; 1997a; 1997b) suomalaisen sosiaalihuollon ja sosiaalityön sukupuolijärjestyksiä käsittelevässä väitöskirjassaan ja artikkeleissaan. Sosiaalityön asiakasryhmiin liittyvää, sukupuolen huomioon ottavaa tutkimusta ovat tehneet Marjo Kuronen (esim. 1993; 1995) äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä, Tarja Pösö (1993) koulukotinuorista, Anja Auvinen (1994) päihdeongelmaisista naisista, Riitta Granfelt (1998) asunnottomista naisista, Suvi Keskinen (2001; 2002) naisista parisuhdeväkivallan kohteina, Leo Nyqvist (2001) väkivaltaisista miehistä ja Kari Huotari (2002) hiv-positiivisista homomiehistä. Päivi Petrelius (2002) on käsitellyt sosiaalityöntekijänaisten ammatillisen subjektuuden muotoutumista sukupuolittuneiden kulttuuristen ja ammattikulttuuristen ajattelu- ja puhe- tapojen, tietorakenteiden ja sosiaalityön käytäntöjen konteksteissa (Petrelius 2002). Sukupuolijärjestyksiä pohtivalla tutkimuksella on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ollut samantapainen asema kuin Ruotsissa, jossa valtaosa tutkimuksesta on ollut sukupuolineutraalia ja osin myös sukupuoli- sokeaa aina 1990-luvun alkuvuosiin saakka. Tällöin kiinnostus sukupuoli- kysymyksiin alkoi vähitellen kasvaa. (Hedin & Månsson 2000, 5–6.)¹

Sukupuoliteeman marginalisoituminen sosiaalityökeskusteluissa ei merkitse sitä, etteikö sukupuoli muotoilisi sosiaalityöntekijöiden itseymmärrystä ja vaikuttamismahdollisuuksia. Ruumiillisina subjekteina elämme ja toimimme sukupuolen edustajina myös asettuessamme sosiaalityöntekijöiksi. Vaikka sukupuoli ei muotoile naisten toimijuutta millään yhdellä tai yksiselitteisellä tavalla, sukupuolittuneiden ajattelutapojen ja käytäntöjen on osoitettu olevan läsnä suomalaisessakin tasa-arvoa korostavassa työelämässä monin tavoin. (esim. Kinnunen & Korvajärvi 1996; Kinnunen 2001.) Siksi haluamme pohtia sitä, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityöntekijöiden toimijuutta, itseymmärrystä ja mahdollisuuksia ammattilaisina.

Yhteistoiminnallinen prosessi tutkijan näkökulmasta

Tutkimusprosessi alkoi kirjoittaessani vuonna 1999 Sosiaalityöntekijä-lehden (3/1999) jutun, jossa etsin haastateltaviksi tai keskusteluryhmän jäseniksi yliopistokoulutuksen saaneita sosiaalityöntekijänaisia. Otsikkona oli: ”Haastateltavat haussa? Millaista on naisten puhe sosiaalityöstä?” Kerroin olevani kiinnostunut siitä, millaisia kokemuksia naisilla oli puhujapositioiden ottamisesta erilaisissa sosiaalityön puhetilanteissa ja mikä oli heidän suhteensa oman alansa julkiseen puheeseen ja tiedontuotantoon. Halusin lähestyä sosiaalityöntekijänaisten subjektivoitumista puhumiskokemusten näkökulmasta koska ajattelin, että ammattilaisena puhuminen on hyvin konkreet-

tista tiedon ja toiminnan subjektiksi asettumista työelämässä ja sosiaalityön ammatillisessa arjessa. Olin innostunut Frigga Haugin (1987) muistelu-työmenetelmään sisältyvistä subjektin muotoutumisen tutkimista koskevista ideoista² ja asetin tavoitteeksi kerätä sosiaalityöntekijänaisilta elettyihin vuorovaikutustilanteisiin liittyviä henkilökohtaisia, episodimaisia muistoja.

Lehtijutun jälkeen minuun otti yhteyttä yhdeksän sosiaalityöntekijää. Yhteydenotoista seitsemän johti haastattelun tekemiseen. Anjan haastattelu poikkesi muista sekä muita omaelämäkerrallisemman rakenteensa että kerrottujen muistojen pidemmän aikajänteen vuoksi. Muut haastatellut käsittelevät muistoissaan enemmän lähimenneisyydessä tapahtuneita tilanteita, usein myös nykyistä työyhteisöään. Anja sen sijaan oli haastatteluhetkellä jo lopettelemassa uraansa ja ajankohta oli hänen omien sanojensa mukaan otollinen sosiaalityöntekijäuran muistelulle. Anjan haastattelun käsittelyyn omana tapauksenaan vaikutti myös se, että hänen muistoissaan oli monella tavalla eräänlaista ”uranuurtajuuden” tuntua niin ammatillisen sosiaalityön kehityksen kuin alan sukupuolittuneen työnjaonkin näkökulmista.

Anjan haastattelu sisälsi monenlaista kerrontaa, pohdintaa, kuvausta ja keskustelua. Päädyin kuitenkin valitsemaan analyysin kohteeksi vain määrättyistä menneisyyden episodeista kertovat muistot. Muistojen ei voi ajatella pohjautuvan menneisyyden tapahtumiin millään yksiselitteisellä tavalla (Juhila 1994, 164). Ne sopivat kuitenkin aineistoksi subjektivoitumisen tutkimiseen, koska omasta elämästä kerrotut muistot ovat tarinoita, joiden keskiössä on elämän tapahtumiaan tulkitseva kertoja itse (Komulainen 1998, 71–72). Samalla muistoissa tulee näkyviin sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen merkitys subjektiviteetille, koska muistelussa käytetään hyväksi kulttuurissa tarjolla olevaa tietoa ja puhetapoja. Kulttuurissa vakiintuneiden puhetapojen muistelulle asettamat rajat näkyvät konkreettisimmillaan siinä, ettei sellaisesta voida puhua, mille ei ole käsitteitä. Siksi tapahtumat, jotka eivät sovi kulttuurisen järjestyksen kehykseen usein unohdetaan. Vuorovaikutuksen käytännöt puolestaan määrittävät sitä, mitä on sopivaa tiettyssä tilanteessa muistaa ja mistä voidaan kertoa. Lisäksi muistamisella on pragmaattinen ulottuvuutensa siten, että menneen konstruoimisen tavalla on jokin tehtävä nykyhetkessä. (Juhila 1994, 166.) Muistoissa tuotettujen minäkuvausten ja todellisuutta koskevien konstruktoiden voi ajatella palvelevan jotakin nykyiselle itselle tärkeää päämäärää. Siten sekä kertomistilanteen nykyhetki että mennyt elämä ovat läsnä muistoissa ja niiden kertomistavassa.

Koska aineiston muodostavat muistot, joissa yhden yksilön subjektiviteetti on sekä kerronnan kohde, että jotakin, jota tuotetaan muistoja kertomalla, tuntui oikealta tarjota Anjalle muistojen kertojana mahdollisuutta kommentoida niiden käsittelyä. Siksi lähetin jo ensimmäisiä tulkintayrityksiäni hänelle luettavaksi. Muistoja koskevat tulkintani herättivät Anjassa hämmen-

nystä ja epävarmuutta. Tämä puolestaan sai minut pohtimaan paitsi tulkintojeni osuvuutta, myös niiden oikeutusta. Koin, etten voi sivuuttaa sitä, miten Anja tulkintani kokee. Samalla pohdiskelin, miten minun tulisi käsitellä Anjan omia muistojaan koskevia näkemyksiä ja tulkintoja.

Näkökulmiemme ja tulkintatapojemme erilaisuus herätti keskustelua erityisen runsaasti siinä vaiheessa kun ennen yhteistoiminnallisen otteen käyttöön ottoa päädyin valitsemaan aineistoksi vain haastattelun episodimaiset muistot. Rajaus oli mielestäni perusteltu ja linjassa alkuperäisen tavoitteeni kanssa: ajattelin Frigga Haugiin ja kumppaneihin nojautuen, (1987, 50; ks. myös Crawford ym. 1992, 8–10, 35) että se, mikä muistetaan on merkittävää identiteetille. Oma tulkintani oli, että uran alkupuolen tapahtumat olivat perustavimmin rakentaneet Anjan ammatillista identiteettiä, josta syystä juuri ne olivat jääneet mieleen ja nousivat esiin haastattelutilanteessa episodimaisten muistojen muodossa. Anja sen sijaan piti haastattelutilanteen rajallista aikaa syynä sille, että episodimaisia muistoja nousi esiin vain uran alkupuoliskolta. Ongelmallista tekemässäni rajauksessa oli Anjan näkökulmasta erityisesti se, että uran alkupuolelle sijoittuvista muistoista muodostuva kertomus jäi hänen ammattiuransa kokonaisuuden kannalta hyvin keskeneräiseksi ja uran loppupuoliskolle sijoittuvat ammatillisen kehityksen kannalta tärkeät vaiheet jäivät aineiston ulkopuolelle.

Etsiessämme tietä eteenpäin meille ehdotettiin yhteistoiminnallisen tutkimusmallin kokeilemista. Paul Wilkinsin tarinallisen yhteistoiminnallisen tutkimuksen malli sopi tarkoituksiimme. Päätimme kokeilla sitä, koska aineistona olivat tarinat ja malli mahdollisti dialogisen ja tasavertaisen yhteistyösuhteen. Lisäksi se tarjosi konkreettisen tavan käsitellä erilaisia näkemyksiämme. Yhteistoiminnallisen tutkimusotteen käyttöön otton myötä käsityksemme aineiston muotoutumisesta tarkentuivat. Huomasimme, etteivät erilaiset tulkintamme välttämättä sulje pois toisiaan. Niin haastattelukysymykset, kummankin tulkinnat haastattelun tavoitteesta, käytettävissä ollut aika, kuin kerrottaviksi tulleiden tapahtumien subjektiivinen merkityskin selittävät haastatteluaineiston muotoutumista. Episodimaiset muistot olivat virinneet haastattelun alussa vastauksena pyyntöni kuvailla vapaasti sosiaalityöntekijäuran vaiheita. Sen sijaan itse teemaan liittyvät kysymykset, jotka koskivat ammatillisia puhetilanteita, eivät olleet tuottaneet episodimaisia muistoja.

Wilkinsin malli alkaa henkilökohtaisten tarinoiden kertomisesta. Seuraavassa vaiheessa tutkijakumppanit kommentoivat tarinaa, jonka jälkeen alkuperäisen tarinan kertoja kertoo uuden version tarinastaan ottaen huomioon saamansa kommentit. Viimeisessä vaiheessa tutkijakumppanit tuottavat yhdessä sellaisen tarinan, johon voivat sitoutua. (Wilkins 2000,144–153.) Omassa sovelluksessamme *alkuperäisen tarinan* paikan saavat haastattelus-

ta poimitut *muistot*, niiden *kommentointia* ovat tekemäni *muistoja koskevat tulkinnat*. *Uusina tarinoina* toimivat Anjan *tulkintoja koskevat kommentit ja täydennykset* sekä kirjoittamani *johtopäätökset*. *Yhteinen tarina* on artikkelin *viimeinen kappale*, jossa refleктоimme yhteistoiminnallista prosessia.

Kokemuksia tutkimusprosessista sosiaalityöntekijänä

Haastattelutilanne liittyy aikaan, jolloin lopettelin ammattitöitäni ja virallisesti olin jo jäänyt eläkkeelle. Varmaan tämä elämänvaihe oli otollinen muistojen kertomiselle, olinhan omassa mielessäni jo pitkään tehnyt jonkinlaista koontia ja arviointia sosiaalityöntekijätaipaleestani. Olin tullut haastatteluun keskustelemaan ensisijassa julkisista puhetilanteista sosiaalityöntekijänäisenä. Päivin kysymys vaiheistani sosiaalityössä antoi yllykkeen muistojen ääneen puhumiselle. Kun Päivi palasi alkuperäiseen teemaan kysymyksellään puhetilanteista, heräsi itsekontrollini. Ajattelin puhuneeni paljon ja alkuperäisen puhujateeman ulkopuolelta. Sen jälkeen pyrin pitäytymään paremmin aiheessa ja olemaan muutenkin lyhytsanaisempi. Se ohjasi myös kertomistapaani: jätin episodimaiset muistot kertomatta.

Työskentelyn yhteistoiminnallisuus oli mukana jo siinä, kun Päivi toimitti haastattelun kirjoitetussa muodossa luettavakseni. Hän lähetti myös ensimmäisen artikkeliluonnoksensa kommentoitavakseni. Se herätti minussa hämmennystä ja epävarmuutta. Nimettömyys tuntui epäaidolta, olinhan keskustellut samoista asioista monien ihmisten kanssa aiemminkin. Toisaalta kuitenkin pidin ”oikeaan tutkimukseen” kuuluvana tiedonantajan nimettömyyttä. Siitä olin mieluisasti yllättynyt, mitä kaikkea merkittävää muistoistani tutkijan näkökulma oli tuonut esiin. Sen sijaan Päivin päätös poimia haastattelusta vain episodimaiset, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvat muistot, sekä tästä johtuva ammattihistoriani rajautuminen 1970-luvun puoliväliin, sai minut ahdistumaan. Tunsin tullessi ymmärretyksi ja kuvatuksi vaillinaisena, jäihän tuolloin huomattava osa ammatillisista vaiheistani ja itselleni merkityksellisistä kokemuksista kokonaan pois. Kommentoin sitä Päiville aluksi varovasti, sitten jo painokkaammin, ja perustelin niiden pois jäämistä haastattelutilanteesta johtuvaksi.

Neuvottelu haastatteluaineiston käytöstä ja kattavuudesta sisälsi kokemuksenani epätietoisuutta ja ahdistavaa oloa. Päivin metodinen perustelu aineiston valinnalle ja sen tulkinnalle vaikutti oikeutetulta ja ymmärrettävältä. Se jätti kumminkin huomiotta minun kokemukseni kertomieni episodien osuudesta ammattihistoriassani. Palatessani toistamiseen omiin käsityksiini siitä, miksi juuri nämä muistot kerrottiin haastattelussa ja toiset jäivät kertomatta, koin syyllisyyttä ja epävarmuutta erityisesti siitä, onko

minulla haastateltavana oikeutta näkemysteni esiintuomiseen, ja myös siitä, miltä kommenttini ja niistä kiinni pitäminen tuntuvat Päivistä. Neuvotteluprosessi tuntui ajoittain todella epämukavalta.

Ehdotus yhteistoiminnallisesta työskentelytavasta herätti heti kiinnostukseni. Muistin monia hyviä kokemuksiani yhteistyöstä ja vastavuoroisesta oppimisesta. Toki samalla tunsin myös epävarmuutta omasta osuudestani uudessa prosessissa. Aika pian aloimme löytää uuden työskentelytavan myötä lisää ymmärrystä toistemme näkemyksille ja sen myötä pääsimme luottavaisina jatkamaan artikkelin rakentamista.

Muistojen luentaa subjekti- ja sukupuoliteorian valossa

Luen Anjan muistoja tietoisesti tietyn teoreettisen viitekehyksen, Judith Butlerin (1990) subjekti- ja sukupuoliteorian läpi. Keskeistä analyysissä on Butlerin Foucault'n (esim. 1980) ajattelua seuraava käsitys vallasta kaikkialla läsnä olevina, eri suuntaisina diskursiivisina voimasuhteina, jotka paitsi rajoittavat, myös tuottavat subjektiutta. Sekä Foucault'n että Butlerin mukaan yksilön subjektivoituminen tapahtuu välttämättä diskurssien piirissä. Subjekti tulee tuotetuksi diskursiivisen vallan vaikutuksena. Samalla myös vastarinta, eli yksilöiden kyky asettua subjekteiksi diskursiivisia voimia vastustaen, on diskursiivisten valtasuhteiden vaikutusta.

Toinen muistojen luentaa keskeisesti ohjaava teoreettinen idea on Butlerin ajatus, että myös sukupuoli on alkuperältään diskursiivinen. Butler katsoo, ettei sukupuoli ole olemassa jonakin luonnollisena ja annettuna vaan että se tehdään tai suoritetaan lainaamalla kulttuurisesti vakiintunutta ”eleistöä” (Butler 1990; Pulkkinen 2000, 52). Butlerin mukaan sukupuoli muodostuu toiminnasta ja eleistä, joiden avulla subjekti identifioituu normaaliksi ja terveeksi. Maskuliinisuutta ja feminiinisyttä ei käsitetä ilmauksiksi yksilön sisäisestä totuudesta, vaan ne ovat ”itsen esittämistä” siten, että syntyy vaikutelma kuin sisäinen elämä olisi järjestynyt hyväksyttävällä, sukupuolittuneella tavalla. (Butler 1990, 136; Mansfield 2000, 76.)

Butleria soveltaen ajattelen muistoissa kuvatut eletyn elämän tilanteissa toteutuneet puhumiset, eleet, tunteet jne. kulttuurisen eleistön performatiiviseksi lainaamiseksi sellaisilla sosiaalisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti määräytyneillä tavoilla, joita (ainakin) kahden subjektiaseman, sosiaalityöntekijyyden ja sukupuolen risteysasemille sijoittumiset ovat muistojen ajankohtina ja tilanteissa edellyttäneet. Samalla myös tapaa, jolla muistojen nykyinen kertojaminä mennyttä toimintaansa ja ajatuksiaan kuvaa, voi pitää toimintana, jonka avulla itseä esitetään sukupuolena ja sosiaali-

työntekijänä kertomalla menneestä itsestä nykyhetken ammatillisten ja sukupuolta koskevien puhetapojen ohjaamana.

Teoreettinen sitoumukseni Butlerin subjekti- ja sukupuoliteoriaan ei merkitse sitä, että pyrkisin kiistämään yksilöllisen minuuden olemassaolon tai minuuden pysyvyyden kokemukset. Vaikka lähdän muistojen analyysissä siitä, että subjekti muotoutuu diskursiivisesti ja tilanteittain, on subjektiviteetissä käsitykseni mukaan myös yksittäiset tilanteet ylittävää pysyvyyttä siihen tapaan kuin Suvi Ronkainen (1999, 37) on hahmotellut:

kokemuksestamme tulla asetetuksi tiettyihin diskursseihin tietyllä tavalla kertyy yksilöhistoriallisesti, rivien välistä jatkuvuutta, jokin orientaatiota kuvaava positio: suhde niihin diskursseihin, joissa ruumiillisina elämme.

Ymmärrän tämän tarkoittavan, että yksilöllisen subjektiviteetin koettu jatkuvuus liittyy samantyyllisinä toistuviin asentoihimme vaihtuvilla sosiaalisilla näyttämöillä. Katkokset jatkuvuuden tunteessa syntyvät kun jokin pakkottaa tai saa meidät ottamaan uuden asennon suhteessa sosiaaliseen.

Suhteeni muistoihin on teorialähtöinen. Muistojen käsittelyssä ei ole kyse tarkasta ja yksityiskohtaisesta aineiston analyysistä eikä myöskään hypoteesien testaamisesta. Käytän muistoja materiaalina tuottaessani teorian jäsentämiä kuvauksia siitä, miten eri suuntiin vaikuttavat ja keskenään ristiriitaiset diskurssit ovat tuottaneet yhden yksilön subjektiviteettia tietyissä eletyn elämän tilanteissa. Muistojen avulla ei ole perusteltua esittää väitteitä siitä, miten muistojen kuvaamat ”asiat todella ovat olleet” esimerkiksi sosiaalityön ammattihistorian eri vaiheissa. En myöskään esitä, että muistoista hahmottava subjektivoitumisen prosessi olisi yleistettävissä koskemaan muita sosiaalityöntekijänaisia. Analyysissä on kyse sen pohtimisesta, miten kaksi subjektiasemaa, sosiaalityöntekijäisyys ja naiseus ovat läsnä ja kietoutuvat toisiinsa yhden yksilön muistoissa. Muistot ja niiden teorialähtöiset analyysit tarjoavat erään tavan jäsentää sitä, miten sukupuoli muotoilee sosiaalityöntekijänaisen ammatillista itseyttä sekä tähän kytkeytyviä toiminnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Muisto uran alusta: kiltin tytön hiljaista vastarintaa

Anjan haastattelussa kertomat, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvat muistoepisodit käsittelevät kolmea hänen uransa vaihetta: ensimmäistä työpaikkaa maaseutumaisen kunnan sosiaalitarikkaajana 1950-luvulla, pienen paikkakunnan kasvatusneuvolatyöntekijänä toimimista 1970-luvulla sekä aklinikan johtajaksi tuloa 1970-luvun puolivälissä. Kuten edellä on todettu,

muistot eivät kata Anjan koko uraa, vaan sijoittuvat sen ensimmäiselle puoliskolle viisikymmenluvun puolivälistä seitsemänkymmenluvun puoliväliin. Muistojen muodostama tarina täydentyy tuonnempana Anjan kommentoimissa muistojensa tulkintaa. Ensimmäinen tarinamuotoinen muistoepisodi kertoo työelämään astumisesta vastakoulutettuna nuorena työntekijänä:

Mähän oon valmistunut viiskyttiin Yhteiskunnallisesta Korkeakoulusta... sehän orientoi selvästi tällaseen hallinnolliseen työskentelyyn, hyväks kunnalliseks virkamieheks. Ja se orientaatio, joka mullakin oli päässä kun mä läksin töihin, oli selvästi tällanen hallinnon virkamies. Ja täytyy muistaa, että mä olin sillon kaksikymmentä vuotias kun mä valmistuin, että tällanen maailman hahmottaminen viiskyttävällä kaksikytvuotiaana oli aika paljon erilainen mitä nykyisin kaksikymmentä vuotiaana. Mä menin töihin (erään kaupungin) silloseen maalaiskuntaan sosiaalitarikkaajaks ja mä lähdin hyvin kuuliaisesti tekemään sitä, mitä esimies elikkä sosiaalishteeri sanoi. Mulla ei ollut varmaan minkään vertaa omaa ajatusta päässä...

Muistossa oma asema ikä- ja sukupuoli järjestyksissä, eli nuoruus ja naiseus kerrotaan itsestäänselviksi kuuliaisuutta ja alisteista asemaa tuottaneiksi seikoiksi. Muisto jatkuu seuraavalla episodilla:

...mulle on jäänyt erityisesti mieleen yks tilanne sieltä, jota mä oon myöhemmin siteerannukkin joillekin päihdehuollon ihmisille...olin todella kaksikymmentävuotias, hyvin sinisilmäinen ja kiltti ja mut lähetettiin viemään varotusta tällaselle alkoholistille, jolle oli päätetty sosiaalilautakunnassa antaa varotus. Mä lähdin polkupyörällä sinne jonnekin viidentoista kilometrin päähän kertomaan, että nyt hänelle on annettu varotus. Ja semmonen pikkunen mökki, missä hän asu ja mä menin sinne sisään ja esittäydin ja yritin vähän kysyä kuulumisia ja muuta, mut ei hän ollut yhtään kiinnostunut mun kans keskustelemaan ja sitte mä vaan kerroin jotenki, että tällasella asialla mä nyt sitten olen. Se kattoi mua hyvin lempeästi ja sanoi, että voi tyttö, ei sun ois tarvinnu tätä tulla mulle kertomaan, joka must oli jotenki niin huikee että se oli varmaan ensimmäinen semmonen oppi siitä, mitä sosiaalityö vois olla ja mitä se kenties ei ole.

Muisto on kertomus Anjan muotoutumassa olevaa ammatillista minää muokanneesta tapahtumasta. Siinä kuvataan sitä, kuinka jokin virkamieheksi asettumisessa on herättänyt haluttomuuden ja vierauden tunteita. Oman toiminnan subjektiksi kerrotaan joku muu kuin itse: ”mut lähetettiin viemään varotusta...”

Muiston käännekohtaksi muodostuu asiakkaan kohtaaminen tämän elämänpiirissä. Kohtaaminen antaa Anjalle uutta näkökulmaa vallitseviin

sosiaalityön käytäntöihin. Vaikka alkoholistimiehen kerrotaan tytölleen Anjaa, minkä voi tulkita sukupuolten välisen hierarkian ylläpitämiseksi, kertoo Anja kokemuksen vapauttavaksi. Muisto on Anjan sosiaalityöntekijäurasta kertova ensimmäinen, pienimuotoinen subjektivoitumistarina. Myöhemmissäkin muistoissa esiin tulevat teemat, kuten itsen kertominen kuuliaiseksi vastalauseita esittämättömäksi toimijaksi, etäisyyden ja vierauden tunne suhteessa ennalta määriteltyn ammattilliseen diskurssiin ja käytäntöihin sekä oman työorientaation reflektointi asiakkaiden elämäntodellisuudesta käsin ovat läsnä jo tässä ensimmäisessä muistossa.

Samalla kun edellä kerrottua muistoa voi pitää autenttisuuteen pyrkivänä kertomuksena oman elämän tapahtumista, sen voi ajatella myös muistojen nykyiselle kertojainalle merkittäväksi kertomukseksi. Muiston voi ajatella säilyneen mielessä ja tulleen kerrotuksi siksi, että siihen sisältyy jotakin selaista, joka on Anjalle edelleen tärkeää sosiaalityössä.

Muisto kasvatusneuvolan neuvottelupäiviltä: syrjäseudun työntekijä asettuu vaihtoehtoisen ammatillisen tiedon edustajaksi

Edellä kuvatusta ensimmäisestä työpaikastaan Anja kertoi haastattelussa läheneensä nopeasti, jo vuoden kuluttua. Seuraavat muistot sijoittuvat noin viisitoista vuotta myöhempään ajankohtaan, jolloin Anja palasi kotiäitivuosiensa jälkeen takaisin työelämään, kasvatusneuvolatyöhön. Näissä muistoissaan hän kertoo suhteestaan ammatilliseen diskurssiin samaan tapaan kuin uran alun muistoissa. Ammatillisena selustana on pikemminkin asiakassuhteissa rakentunut tieto kuin vallitseva professionaalinen tieto:

Sillon ainakin siellä kasvatusneuvolassa oli hyvin tämmönen psykoanalyttinen viitekehys, jota sitten epätoivosesti kaikki tavoiteltiin. Ja minäkin, joka en tiennyt yhtään mitään psykoanalyysista, et olin... perheterapiakoulutuksessa ollu, minä hirveesti yritin olla fiksuja kysymyksiä tekevä ja silloin taas kyllä nää paikalliset naiset opetti mua. Kerran mä kysyin joltakin äidiltä, joka oli lapsensa kanssa käymässä, että mitä hänelle nyt kuuluu, et onko menny nyt paremmin ja hän sano, että kyllä joo, että mitä nyt muutaman kerran oon kuspotan päälleni saanu. Mies oli heittäny hälle pissapotan päälle ja se ei ollu hänestä mitenkään hirveen vaikeeta. Se oli mulle, jota mä oon monesti miettiny, varmaan semmonen havahduttaja, että mikä se on se ihmisten todellisuus ja mistä käsin sitä työntekijänä oikein lähestyy, että mitä tällä psykoanalyttisella viitekehyksellä oikein saavutetaan.

Seuraavassa otteessa Anja kertoo oman asemansa paikallista kokemustietoa edustavana pienen paikkakunnan työntekijänä vallitsevan ammatillisen diskurssin näkökulmasta marginaalisena:

Kasvatusneuvolan neuvottelupäiviä, tai mitä ne nyt sitten olikaan, niilläkin mä olin ehkä parilla vaan. Jotenkin mulla on semmonen muistikuva kyllä sieltä, että se oli jotenkin liian viisasta, sillä lailla viisasta, että oli liian pitkä matka (omalle paikkakunnalle) niistä puheista, että vaikka jotakin tämmöistä psykoterapeuttisen tapaista viitekehystä sieltä aisti ja kuuli ja sitähän oli meilläkin, mutta jotenkin muuten tuntu, että oli niin hirveesti kaikilla ihmisillä koulutusta ja työhönohjausta ja pitkiä hoitosuhteita ja kamalan jäseneltyjä hoitosuhteita, että mä olin kyllä kun hiljaa hiiri kolossa siellä, että mulla mitään sanottavaa oikein siihen.

Muistoa luonnehtivat ammatilliset hierarkiat, kriittinen suhde vallinneeseen ammatilliseen virtaukseen sekä kokemus, että on itse marginaalissa. ”Hiljaa kuin hiiri kolossa” on vertauskuva, jolla Anja kuvaa omaa asemaansa ammatillisen keskustelun näyttämöllä. Näyttämön haltijoiksi ja äänen käyttäjiksi kerrotaan psykoterapeuttiseen ajatteluun nojaavat, teoreettisesti suuntautuneet kollegat. Episodin käännekohtaksi kerrotaan seuraavassa otteessa tilanne, jossa Anjalta oli pyydetty eräille neuvottelupäiville puheenvuoroa ”maaseutukasvatusneuvolan” näkökulmasta:

Mä olin hyvin hämmästynyt siitä, mä niinku häpeillen menin sinne, että jotenki että meillä nyt on tällasta ja musta tuntu, että mulla oli aika harhaoppisia ajatuksiakin just näitten aikalailla käytännöllisten ongelmien kanssa...mä en oikein ymmärräkään, että miten mä saatoin jännittää niin kovasti, että mulla oli melkein semmonen olo, että mä en aina tienny missä kohtaa mä oon menossa, että mun piti lukee paperista, ja just semmonen oikeen totaalinen jännittäminen...mä olin hyvin hämmästynyt siitä, tuli hirmu paljon semmosta positiivista palautetta, että itse asiassa oli paljon semmosia hiljaisia ihmisiä, jotka samalla tavoin kuin minä, niin ei uskaltaneet sanoa ääneen ja sit oli näitä, jotka oli varmaan ihan näitä eteläsuomen ihmisiä, jotka sitten käyttivät sitä puhetta siellä ja antoivat sen kuvan, että tällainen on kasvatusneuvola porukka, joka ei kenties pitänyt ihan paikkaansa sitten.

Kovaa jännittämistään tilanteessa Anja selitti näin:

Mä luulen, että se oli aika paljolti just semmonen takaraivossa oleva oletamus, että enhän minä pieni hiirulainen sieltä korvesta, niin oo mitään sen rinnalla kun nää uljaasti puhuvat pääkaupunkiseudun kollegat. Tää nyt oli hiukan liioiteltu, mutta sellanen asetelma omasta pienuudesta, ei ollu oma itsetunto,

ammattillinen eikä varmaan muukaan niin hirveen korkeella, että se varmaan vaikutti siihen.

Muisto puheenvuoron pitämisestä kasvatusneuvolapäivillä kertoo tilanteesta, jossa Anjan marginaalinen ammatillinen asema alkaa murtua. Vaikka yksittäisen puheenvuoron pitämisen voi ajatella merkitykseltään kenties vähäiseksi, muistoon kirjautunut tunnelataus viittaa siihen, että tapahtuma on muovannut voimakkaasti ainakin Anjaa itseään ammatillisena toimijana. Muisto kuvaa tapahtumaa, jossa Anja julkisti ja kuljetti paikallisissa käytännöissä rakentamaansa kokemustietoa osaksi ammatillista diskurssia. Samalla ”hiljainen hiiri” muuttui tietäväksi subjektiksi ja oman työnsä asiantuntijaksi. Jännittämistä selittää se, että puheenvuoro on ollut vallitsevaa diskurssia murtava. Sen myötä ”korvessa”, eli suomalaisen pikkukaupungin periferiassa tuotettu paikallinen, osin asiakkaiden elämäkokemukseen ja tarinoihin perustuva tieto nostettiin valtavirtaisten kansainvälisten professionaalisten keskustelujen rinnalle.

Kun modernit professionaaliset diskurssit ovat rakentuneet keskeisesti juuri paikallisen tiedon ja käytännön työtä tekevien toimijoiden tiedon ulos sulkemiselle (esim. Satka 1995), voi Anjan puheenvuoroa pitää sekä subjektiivisesti että yhteisöllisesti radikaalina: puheenvuoro loi uudenlaista diskursiivista tilaa ainakin tietylle sosiaalityön ammatillisen kentän alueelle. Muiston tapahtumat ovat merkinneet Anjalle askelta kohti sellaista ammatillista subjektiutta, joka itse rakennettuun tietoon ja omiin kokemuksiin nojautuen pyrkii muovaamaan ja muuttamaan myös vallitsevia ammatillisia ajattelutapoja. Vaikka sukupuoleen ei suoraan viitata kasvatusneuvolamuistoissa, se on käsitykseni mukaan läsnä näissäkin muistoissa sukupuolittavina hierarkkisina rakenteina ja kertojaminän suhteena niihin. Anja kertoo itsensä käytännön työhön suuntautuneeksi toimijaksi. Käytännön työssä toimiminen on naisvaltaisen sosiaalialan sukupuolijaon mukainen, naisille ominainen ammatillinen sijainti ja samalla sijainti, joka on usein määrittynyt teoreettisemmin suuntautunutta ammatillisuutta vähäarvoisemmaksi (esim. Heinonen 1984, 22, 36, 227 ; Satka 1995; Mutka 1998). Asiakastyössä rakentuneen kokemukseräisen tiedon esille tuominen kasvatusneuvolatyöntekijöiden koontumisessa on siten oman käsitykseni mukaan merkinnyt paitsi vaihtoehtoisen ammatillisen ajattelun, myös naistapaisten ammatillisuuden ja tiedon murtautumista ammattikunnan julkikeskusteluihin.

Muistot kunnallisen a-klinikan johtajaksi hakeutumisesta: naisena miesten alueelle

Kolmas muistojen kokonaisuus kertoo Anjan tulosta ensimmäisen kunnallisen a-klinikan johtajaksi ja samalla ainoaksi naisjohtajaksi 1970-luvun puolivälissä:

Mä jotenki työlästyin siihen kasvatusneuvolan suppeeseen työskentelytapaan. Mä oisin halunnut tiedottaa enemmän ja olla enemmän yhteistyössä eri ammattilaisten kanssa, mutta se ei oikein ottanu tuulta. Ja sitte kun (paikkakunnalle) perustettiin a-klinikka, ja oli paikat auki, niin mä ajattelin, että okei, mä haen tota johtajan paikkaa ja sit mä ainaki saan päättää kenen kanssa ollaan yhteistyössä ja millä lailla tiedotetaan. Tässä oli se motiivi miks mä hakeuduin a-klinikalle, että mä voin ite alkaa suunnitella kunnolla töitä.

Edellä olevassa muistossa mennyt minä kerrotaan jo – toisin kuin aiemmissa muistoissa – tietävän ja omasta tiedosta käsin olemassa olevia työikäntäntöjä arvioivana ammattilaisena. Toinen teema muistossa on uran seuraavan käänteen eli johtajaksi hakeutumisen perustelu. Anja kertoo motiivikseen johtajan paikan hakemiselle halunsa päästä itsenäisemmin kehittämään työtä ja soveltamaan käytäntöön näkemyksiään sosiaalityöstä. Painokas ilmaisu ”tässä oli se motiivi...” kertoo erityisestä perustelemisen tarpeesta. Kun aikaisempiin muistoihin sisältyy itsen kertominen valtaa vailla olevana, ammatillisten näyttämöiden reunamille jääneenä subjektina, on johtajaksi hakeutuminen merkinnyt marginaaliseksi kerrotun aseman purkautumista ja samalla uudenlaista suhdetta valtaan. Johtajan tehtävä on ollut valtapositio, jollaiset aiemmissa muistoissa on kerrottu itselle etäisiksi ja vieraisiksi. Vaikka valta-teemaa tai vallan ja naiseuden suhdetta ei muistossa eksplikoida, voi johtajaksi hakeutumisen huolellisen perustelun ajatella liittyvän institutionaalisen vallan sukupuolittumiseen sosiaalialalla. Kun hallinnolliset ja johtotehtävät on perinteisesti ajateltu miehille kuuluviksi (ks. esim. Satka 1995), on Anjan täytynyt kenties keksiä erityisiä perusteluja sille, miksi sukupuolestaan huolimatta hakeutuu johtajaksi.

Seuraavassa muistossa kuvataan millaista oli tulla a-klinikoiden johtajien neuvottelupäiville ensimmäisenä naisena ja myös ensimmäisen kunnallisen a-klinikan edustajana:

Tästä a-klinikkaväestä mulla on aika hauskoja kokemuksia kun mähän olin ensimmäinen naispuolinen a-klinikan johtaja ja ainoa silloinkin jonkin aikaa. Mä muistan erittäin hyvin... että ensinnäkin mä muutamaan kertaan sain soittaa A-klinikkasäätiölle, että he kutsuivat mut mukaan koska ne oli tietenkin

säätiöläisten päiviä ja piti kovasti etsiä jakkaraa, että löytyiskö vielä yks istuin lisää. Mä menin sinne aika jännittyneenä kylläkin. Porukka oli pieni, meidän a-klinikka oli neljästoista valtakunnassa silloin, että sen mukasesti osallistujia. Aivan oli semmoinen olo, että mua katottiin hyvin hyvin pitkään ja kukaan ei oikein uskaltanu mitään sanoa ja sitten illemmalla joku rohkeni tulla kysymään, että mitenkäs nyt onkaan. Ja mä vieläkin muistan kiitollisuudella kahta näistä ihmisistä, jotka ikäänku pelasti mut siitä yksinäisyydestä ja uskaltautuivat keskustelemaan. Ja pitkään oli semmoinen tuntu, että uudenlainen, kunnallinen yksikkö on jotakin hyvin epäilyttävää, että oikea työ tapahtuu perinteisissä yksiköissä ja sitten pieni naureskelu tästä, että mä oon nainen. Mutta sitten kun tää kanssakäyminen lisäänty, kyllä mut sitten kutsuttiin mukaan, ja se oli hyvin antoisaa, hyvin lämmintä keskustelua, ei mitenkään teoretisoitua.

Muistossa subjektiviteetti ammattilaisena on tällä kertaa muutoksessa siten, että uuden institutionaalisen aseman ohella kyse on myös uudenlaisesta sijainnista sosiaalialan sukupuolijärjestyksissä. Kertomus muistuttaa Silvia Gherardin (1995) kuvaamia ”matkailijana miesten maailmassa” –tarinoita. Nämä tarinat rakentuvat kulttuuriselle erottelulle, jossa tietyt toiminta-alueet määrittyvät miesten, toiset naisten alueiksi. Tarinoihin, joissa nainen astuu ensimmäisenä naisena miesten hallitsemaan ryhmään, sisältyy Gherardin mukaan usein kynnyksen ylittämisen ja uuteen tilaan siirtymisen kuvauksia. (mt., 123–124.) Muistoa voi pitää eräänlaisena rajanylityskertomuksena, jossa Anja kuvaa päätöstään pyrkiä naisisesta, käytännön sosiaalityöntekijän asemasta perinteisesti miehiseen asemaan työyksikön johtajaksi, tähän liittyvää epäröintiään, pelkoaan yksin jäämisestä ja helpotustaan hyväksytyksi tulemisesta.

Tulkintani mukaan tapa, jolla sukupuolta käsitellään kertomuksessa, ilmentää yhtäältä muiston kuvaamaan menneisyyden tilanteeseen sisältyneitä sukupuolittuneita jännitteitä. Koska muisto kertoo sukupuolirajan ylityksestä, sukupuoli tehdään muistossa näkyväksi viittaamalla itsen ja kollegoiden väliseen sukupuolieroon. Toisaalta muistoa luonnehtii pyrkimys esiintyä sukupuolineutraalina toimijana – sukupuolen kerrotaan vaikuttaneen tilanteessa hyvin vähän. Luultavasti hyväksytyksi tuleminen miesjohtajien joukossa sekä uskottavuus ammattilaisena on muiston ajankohtana edellyttänyt tällaista strategiaa. Kysymys sukupuolen kertomistavasta on kuitenkin sidoksissa myös laajemmin sosiaalityön sukupuolineutraaleihin ammatillisiin puhetapoihin. Käsitelen muistojen sukupuolen kertomisen tapaa perusteellisemmin johtopäätösluvussa.

Anja: Muistojen tulkinnan kommentointia

Tapahtuma ensimmäisessä virkapaikassani on näennäisessä vähäpätöisyydessään ollut minulle merkittävä. Sen kehykseksi olen kertonut tuon ajan sosiaalityöntekijän realiteetit: sosiaalihuollon lakiorientaation, sosiaalitoimiston työtilat, sosiaalitarkkaajan tehtävät. Päivin tulkinta subjekti-asetustani pitää mielestäni paikkansa, samassa persoonassa oli kunnan virkamies ja kiltti tyttö ajelemassa kunnan virkapyörällä. Kummankin position olen määritellyt itselleni nykyisyydestä käsin, silloin tuskin tunnistin kovin selkeästi kumpakaan niistä. Suhde valtaan oli itselleni hämärä ja kyseenalaistamaton alue, en kyennyt sitä lainkaan käsittelemään rationaalisesti. Se vain tuntui epämieluisalta esimerkiksi kerrotunlaisessa sosiaalilautakunnan tekemässä päätöksessä tai esimiehen autoritaarisuudessa. En liioin kyennyt ajattelemaan, että asiakkaan reaktio oli oikeutettu, siitä puhumattakaan, että olisin sen silloin kirjannut opilliseksi johtolangakseni. Siinä hämmennyksen ja häpeämisenkin tilassa oli jotain minulle tärkeää vain intuitiivisesti, ja se painui mieleeni. Tapahtuma jätti tarttumapinnan myöhemmille samansuuntaisille kokemuksille. Se oli pitkään unohduksissa ja pulpahti mieleeni vaiheessa, jolloin aloin erityisesti pohtia asiakkailta saadun tiedon ja teoria-tiedon keskinäistä suhdetta ja niiden merkitystä itselleni.

Kasvatusneuvolavaiheesta kerrottaviksi nousseet episodit jatkavat osaltaan edellistä tarinaani ja lisäksi ilmentävät laillaan silloista elämänvaihattani. Palasin ammattityöhön kahdeksan vuoden jälkeen. Halusin suuntautua perheiden kanssa työskentelyyn ja olin siinä mielessä elvytellyt ammattitietojani pariviikkoisella perheterapiakurssilla, jollaisia silloin oli tarjolla. Haluni omaksua ajankohtaista ammattitietoa oli suuri. Taannoinen *case work* -koulutus ja perheterapiakoulutuksen samansuuntainen viitekehys toimivat kaiku-pohjana psykoanalyttiseen tietoon ”ihastumisessani”. Koin sen myös arvostetuksi orientaatioksi, jota lisäksi silloisessa työpaikassani edusti erityisesti mieslääkäri. Varmaan siihen liittyi toive saada psykoanalyttisten termien käytöllä vahvistusta omalle epävarmalle ammatilliselle identiteetilleni. Onneksi, niin voin sanoa, asiakkaiden viestittämä todellisuus herätti kysymyksiä. Päivi kuvaa suhdettani psykoanalyysiin kriittiseksi. Sitä se nykyhetkestä käsin kerrottuna olikin. Silloin se tuntui lähinnä ambivalenssilta ja hämmennykseltä. Minulla ei ollut riittävästi käsitteitä eikä kieltä ilmiöiden ja sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen jäsentämiseen, eikä siis myöskään psykoanalyttisen tiedon arvioimiseen tai kritisoimiseen.

Kasvatusneuvolapäivien muisto sijoittuu 1970-luvun alkupuolelle. Kun luovutin asiantuntijuuden teoreettisin termein puhuville kollegoille, vähättelin samalla paikallista ja kokemuksellista tietoa, ja ilmaisin implisiittisesti myös käsitykseni ”oikeasta” asiantuntijuudesta. Vasta parikymmentä vuotta myö-

hemmin alettiin sosiaalityön ammatillisessa diskurssissa tehdä näkyväksi kokemuksellisen ja elämyksellisen tunnetiedon (esim. Forsberg 1996, 382) merkitystä, sen todeksi ottamista asiantuntijuuden rakentumisessa ja ammatitaidon kehittämisessä. Miten puheenvuoroni vaikutti kasvatusneuvolapäivien kuulijoiden käsityksiin ja työkäytäntöihin, sitä emme tiedä. Osaltani siinä on joka tapauksessa kyse ei-tiedostaen, tarkoittamatta tapahtuneesta diskurssin kyseenalaistamisesta. Minulle tapahtuma oli merkityksellinen silmienaukaisija siinä, että pienen paikkakunnan ja ”takametsien toimintayksikön” työkäytännöt voivat todellakin kehittyä paikallisten tarpeiden ohjaamina. Kuulijoiden palautteet saivat näin aikaan katkoksen siihenastisessa omaa asiantuntijuuttani ja työympäristöäni vähättelevässä määrittelyssäni. Kasvatusneuvolavaiheen muistoissa todentuu myös sanonta: kieli on valtaa. Jo ammatillisten termien käytölläkin erottaudutaan ja vahvistetaan omaa positiota. Kieli voi sulkea toisten suun, tehdä osattomaksi tai joukkoon kuulumattomaksi. Kielellinen kehittymättömyys rajoittaa puolestaan mahdollisuuksia jäsentämiseen, kyseenalaistamiseen tai omien mielipiteitten perustelemiseen. Siinäkin ehkä eräs kerrontani näkökulma.

Pontimina hakeutumiseni sosiaalityöntekijästä toimintayksikön johtajaksi oli pyrkimys saada tilaa omille näkemyksille työn tekemisestä. Sinänsä johtajan identiteetti oli minulle henkilökohtaisesti vieras, eikä se ollut kuulunut ”urasuunnitelmiini”. Perustelun sisällyttäminen kertomukseeni pohjaa juuri tuohon itselleni yllätykselliseen päätökseen. Jälkikäteen voin nähdä johtajaksi siirtymisen myös merkittävänä käänteenä suhteessa valtaan, kuten Päivi esittää. Sitä en silloin tiedostanut. Valta ja naissukupuoli olivat 1970-luvulla mielestäni kyseenalainen pari. Naisen julkinen vallankäyttö ei ollut itsestäänselvyys, pikemminkin epäilyttävä yhdistelmä. Se liittyi omana kokemuksenani myös naisen vallanhaluisuuteen, joka oli selvästi negatiivinen määre. Jotakin näistä määrittelyistä oli varmaan myös mielessäni, joskin tiedostamattomana, ja siksi johtajaksi hakeutuminen tarvitsi uskottavan ammatillisen perustelun. Mahdollisesti perustelujen tarve paljastaa jotakin myös henkilökohtaisesta elämänhistoriastani, siitä miten hämäräksi ja etäiseksi olin tunnistanut vaikutusvaltaisuuteni niin mikro- kuin makrotasolla. Ratkaisussa on myös viestiä ammatillisen näkemykseni suunnasta ja ammatillisen itsetuntoni vahvistumisesta.

Kertomani tarina ensimmäisestä kohtaamisesta miespuolisten kollegoitteni kanssa ei paljasta kaikkea siitä poikkeavuuden kokemuksesta, jota siellä tunsin. Nyt näen tapaamisessa monia humoristisiakin piirteitä. Silloin olin vieras sekä sukupuoleni että työpaikkani osalta. Elettiin aikaa, jolloin päihdehuoltoon oltiin luomassa kunnallisia hoitoketjuja. Niiden kehittämisessä ja toteuttamisessa silloisen sosiaalihuollon virkamiehillä oli vahva ote. Aloittavien kunnallisten ja perinteisten a-klinikoiden välille kehittyi selväs-

ti tunnistettava jännite, sillä jo a-klinikkatyön alkuvaiheeseen 1950-luvulla oli sisältynyt vastakkainasettelua kunnallisen päihdehuollon kanssa. Niinpä ensimmäisissä tapaamisissa ja vielä pitkään myöhemminkin koin tärkeäksi tehtäväkseni osoittaa, että kunnallisessa a-klinikassa tehdään laadukasta työtä. Sukupuolestani huolimatta – tai kenties juuri siksi – tulin vähitellen joukkoon hyväksytyksi, ja ajanoloon myös diskursiivista valtaa käyttäväksi jäseneksi a-klinikoiden johtajien yhteisöön. Ryhmään hyväksytyksi tuleminen oli muistossani niin tärkeä kokemus, että sukupuoli jäi siinä taustalle. Voin tunnistaa muistossa myös sukupuolineutraalisuutta eli näkemyksen, ettei johtajana toimimisen pidä olla riippuvainen sukupuolesta.

Kertomani muisto kuvaa tulovaiheeni a-klinikoiden johtajien yhteisöön ja silloista historiallista vaihetta a-klinikkatyössä. Tunnistan siinä ja etenkin vähän myöhemmissä vaiheissa kamppailua tilasta ja äänestä kahden diskurssin välissä. Taustavoimanani oli sosiaalihuollon edustama palvelujen saatavuutta korostava diskurssi, joka mielestäni sisältyi myös sosiaalityön keskeisiin periaatteisiin. Kollegoitteni kautta kohtasin perinteisen a-klinikoiden vapaaehtoisuutta, asiakkaan itsemääräämisoikeutta, toimipisteen ehdotonta vaitiota sekä terapiatyötä korostavan äänen, jolla he välittivät epäluuloa näiden tärkeiden periaatteiden toteutumismahdollisuudesta kunnallisissa yksiköissä. Asemani käynnisti minussa lähes pakonomaisen tarpeen kyetä arvioimaan ja argumentoimaan tasapuolisesti ja luotettavasti kumpaakin ”kenttää”. Pyrin seuraamaan aikaisempaa enemmän sosiaalityökeskustelua, keräämään ja arvioimaan kokemuksia omista ja a-klinikkamme työkäytännöistä ja perustelemaan niillä puheenvuorojani. Ymmärrän nyt tuon kahden diskurssin välisen tilan lisännen tietoisuutta itsestäni ja asemastani. Se vahvisti subjektiivoitumistani.

Pyrkimys laadukkaaseen työhön kunnallisessa a-klinikassa ja sen tekeminen myös muille näkyväksi, oli työryhmämme yhteinen työnäky. Halusimme kehittää samalla lailla asiakastyötä kuin muitakin työalueita, kuten yhteistyötä muiden lähialojen kanssa, sekä löytää myös teoreettista perustaa toiminnallemme ja työtavoillemme. Emmekä toki olleet siinä yksin, vaan kehittämistyötä tehtiin koko nopeasti laajentuneessa a-klinikkaverkostossa.

Perustelujen löytämisessä ja argumentoinnin pakossa oli kysymys myös prosessista, jossa omiin ja työtovereitteni havaintoihin, kokemuksiin ja tunteisiin perustuvilla käsityksillä ja väittämillä ei ollut riittävää vakuuttavuutta. Laura Ylirukan (2000) mukaan työntekijöillä oleva hiljainen tieto näyttääkin toimivan kahdella tavalla. Yhtäältä se toimii katalysaattorina uuden tiedon etsimiselle, toisaalta se on itsessään tietoa, jonka totuusarvoa tulee testata. Hiljaisen tiedon muuttuminen havaittavaksi edellyttää sen ulkoistamista, sen artikuloimista täsmällisin käsittein. Sen avulla ihminen voi paremmin tiedostaa lähtökohtansa, arvonsa ja vaikuttimensa (Yliruka 2000,

34). Edellä kuvaamassani perustelujen etsimisessä on ymmärtääkseni ollut kysymys juuri hiljaisen tiedon, sekä sosiaalityön ja sen lähialojen eksplikoitujen tiedon vuorovaikutuksesta. Yhtäältä se vahvisti ammatillista itsetuntoani, toisaalta se lisäsi tarvetta ja rohkeutta kyseenalaistaa vallalla olleita käsityksiä ja työkäytäntöjä – olivatpa ne omia tai toisten.

Kerrotussa muistossa alkanutta työvaihetta ja sen tapahtumien vaikutusta kuvaa mielestäni osuvasti myös Päivin esittelemä Judith Butlerin ajatus subjektivoitumisen prosessista. Tulin diskursiivisen vallan paineessa aikaisempaa enemmän tietoiseksi itsestäni ja omista pyrkimyksistäni sosiaalityöntekijänä. Asetuin aluksi kunnallisten yksiköiden ja sosiaalityön puolestapuhujaksi, myöhemmin myös kunnallisten yksiköiden joidenkin toimintatapojen kyseenalaistajaksi. Siinä prosessissa käsitys itsestäni ja myös suhteestani valtaan muuttui. Aloin ymmärtää jotakin vaikutusvaltaisuuden merkityksestä ja sen ehdoista sosiaalityön päämäärien, toiminnan resurssien ja asiakkaiden oikeuksien turvaamisessa. Vaikka ammatillinen asema, esimerkiksi toimintayksikön johtajana, avaa joitakin ovia ja areenoita, edellyttää kuulluksi tuleminen ja luottamuksen saavuttaminen ensisijaisesti asiantuntijuuden ja osaamisen osoittamista. Se edellyttää myös oman vaikutusvaltaisuuden tunnistamista ja hyväksymistä. Siihen liittyy jälleen myös kielen oleellisen tärkeä merkitys. Ilman kieltä, selkeitä ja ymmärrettyksi tulevia käsitteitä, ei voi päästä vuorovaikutukseen asiakkaitten kanssa, ei löytää kehittämiskeinoja, ei saada asemaa diskurssissa, ei vaikuttaa eikä liioin saada itselleen onnistumisen kokemuksia.

Sukupuolen merkitykseen aloin kiinnittää huomiota vasta a-klinikkatyön jälkipuolella. A-klinikoiden asiakaskunta oli ollut miesvaltaista ja työn sisältö oli kehittynyt niistä kokemuksista käsin. Aloin kehittää naisten erityistarpeita huomioon ottavia työskentelytapoja. Pidin tärkeänä naiseuden kulttuurisen määrittämisen ymmärtämistä ja sen näkyväksi tekemistä asiakastyössä. Sain samalla lisää ymmärrystä omasta naiseudestani ja tietoisuutta naispuolisen sosiaalityöntekijän identiteetistä. Se vaikutti myös miesasiakkaiden kanssa työskentelyyn, sillä heidän elämänsä määrittävät yhtäläillä sukupuoleen liittyvät kulttuuriset arvot ja normit.

Nykyisyydestä käsin sukupuolen näkymättömyys muistoissani tuntuu yllyttävältä. Olen jäänyt pohtimaan, miksi tulin tietoiseksi sukupuolen merkityksestä juuri edellä kuvatussa vaiheessa. Johtajaksi tullessani pyrkimyksiäni hallitsivat aluksi ammatilliset tavoitteet, kunnallisen a-klinikatoiminnan laadun ja aseman turvaaminen. Sukupuolen merkityksen näkeminen ja uudenlaisten työkäytäntöjen kehittäminen edellytti ammatillista uudelleenorientoitumista. Ehkä myös sitä, että olin kokenut oman asemani vahvistuneen ammattikunnan sisällä, ja olin kokenut olleeni osaltani vaikuttamassa ammatillisiin diskursseihin. Keskustelu sukupuolesta sosiaalityössä oli 1970-

luvulla, kuten vielä nykyisinkin, marginaalissa. Sukupuoliteeman esiin nousu juuri tiettyinä ajankohtana omalla urallani on saanut kyselemään, mihin marginalisoidun teeman nouseminen keskustelun ja käsitteellistämisen kohteeksi voisi liittyä?

Päivi: Muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina

Edellä tarkastellut Anjan ammatilliset muistot kattavat useiden vuosikymmenten yli ulottuvan ajanjakson. Ne kertovat paitsi Anjan yksilöllisestä ammatillisesta kehityksestä, myös sosiaalityöntekijänäisenä subjektivoitumisen diskursiivisista ehdoista. Sukupuoli jäsentää Anjan asettumista ammattilaiseksi ja ammatillisen tiedon subjektiksi kaikissa hänen muistoissaan, vaikka sukupuolta ei aina käsitellä eksplisiittisesti. Ensimmäisessä muistossa uran alusta sukupuoli oli läsnä traditionaalisen sukupuolijattelun mukaisena toiseutena, kasvataneuvolamuistoissa se katosi kerronnasta, minkä jälkeen siitä kerrottiin a-klinikan johtajaksi tuloa kuvaavissa muistoissa sukupuoli-neutraalisuuden hengessä. Aineiston ja episodimaisten muistojen rajautuminen uran alkupuolen muistoihin jättää valitettavasti piiloon Anjan uran myöhemmät vaiheet, jolloin sukupuoli tematisoitui hänen ajattelussaan, muutti suhdetta asiakkaisiin ja muokkasi myös ammatillista itseymmärrystä. (esim. Auvinen 1994.)

Uran alkuun sijoittuva muisto heijastelee 1950-luvun traditionaalista sukupuolijärjestyksestä, jolloin naisten ja miesten välisiä eroja ja erilaista asemaa on pidetty luonnollisena, eikä sukupuolten ja sukupolvien välistä eriarvoista asemaa ole kyseenalaistettu. 1950-luvulle sijoittuvassa muistossa sijainnit sukupuoli- ja ikäjärjestyksissä ovat tuottaneet itseä tietämättömänä, kokemattomana ja kuuliaisena subjektina, ”kilttinä tyttönä”. Menneen itsen, eli uraansa aloittelevan tytön tietämättömäksi ja vallan alaiseksi kertominen korostuu muistossa erityisesti suhteessa tarjolla olleeseen ammatilliseen positioon. Muisto kertoo kunnan virkamieheyden ja nuorelle tytölle luonnolliseksi ajattelun alisteisen aseman ristiriidasta, mutta myös subjektia tuottavien diskurssien jännitteessä syntyneestä hiljaisesta vastarinnasta ja halusta etsiä itselle sopivampaa tapaa asettua sosiaalityöntekijäksi.

Kasvataneuvolavaiheesta kerrotuissa muistoissa on kyse eriarvoisia ammatillisia sijainteja tuottaneista hierarkisista ajattelutavoista. Oikeanlaisen ammatillisuuden edustajiksi kerrotaan muistoissa psykoterapeuttiseen, teoreettiseen ajatteluun nojaavan *case work*-opin kannattajat. Tästä ammatillisesta virrasta sivussa olemisen kerrotaan tuottaneen itselle kokemusta tietä-

mättömyydestä ja hiljaisuudesta. Sukupuoli näyttäisi olevan kokonaan pois muistosta, siihen ei viitata lainkaan eksplisiittisen kerronnan tasolla. Sosiaalityön sukupuolittuneen työnjaon näkökulmasta tiedon tuotanto ja hallinto on miesten, asiakastyön käytännöt naisten alue (Satka 1995; Pease ja Fook 1999, 28–32.) paikallisissa käytännöissä toimiva, omaa ja asiakkaiden kokemustietoa edustava työntekijyys on kuitenkin sukupuolittunut, feminiininen sijainti. Sosiaalityön ammatillisen itseymmärryksen kehitystä on Mirja Satkan (1995,189) mukaan luonnehtinut sekä käytännön työntekijöiden että heidän asiakkaidensa tiedon ja subjektiivisten kokemusten rutiininomainen sulkeminen ammatillisuuden ulkopuolelle. Siten itsen kertomista vaikeenevaksi subjektiiksi professionaalisen teorian tiedon hallitsemalla ammatillisella foorumilla selittävät ammatillisten ja tietorakenteiden hierarkioiden lisäksi myös niihin kietoutuvat sukupuolihierarkiat.

A-klinikan johtajaksi tulosta kertovat muistot tekevät näkyväksi sosiaalityön sukupuolittuneen työnjaon lisäksi myös sitä, miten Anja joutui sovittamaan yhteen useita päällekkäisiä tai samanaikaisia sijaintejaan naisena, johtajana ja uudenlaisen kunnallisen yksikön edustajana. Nämä samanaikaiset sijainnit muotoilevat tapaa, jolla sukupuolta käsitellään muistoissa. Sukupuoleen viitataan eksplisiittisen kerronnan tasolla, mutta hyvin lyhyesti. Sukupuolen mainitukseksi tulemista selittää se, että johtajaksi hakeutuminen on hyvin selvästi murtautunut sukupuolittunutta työnjakoa – kertoohan Anja olleensa ensimmäinen ja jonkin aikaa myös ainoa a-klinikan naisjohtaja. Sukupuolen merkityksen niukka käsittely liittyy paitsi tilanteessa valittuun sukupuolineutraaliin strategiaan, jota on ehkä tarvittu tasavertaisen aseman saavuttamiseksi miesjohtajien yhteisössä, myös työelämän vallalla oleviin puhetapoihin. Muiston sukupuolen kertomisen tapaa jäsentävät käsitykseni mukaan siten paitsi henkilökohtaiset pyrkimykset, myös ne diskurssiiviset kontekstit, joihin muiston tapahtumat sijoittuvat: 1970-luvulla yleistynyt tasa-arvodiskurssi (Julkunen 1994, 187–190,198) sekä suomalaisen työelämän (esim. Kinnunen & Korvajärvi 1996) ja sosiaalityön ammatillisen keskustelun sukupuolineutraali retoriikka. Kinnusen ja Korvajärven mukaan ”suomalaiset naiset vain harvoin tunnustavat sukupuolensa toimintaansa jäsentäväksi ja sitä kehystäväksi periaatteeksi” (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 24). Vaikka Anjaa voi pitää nais erityisen sosiaalityön näkyvänä edustajana Suomessa (ks. esim. Auvinen 1994; 1996; 1998; 2000), sukupuolieroa häivyttävä tasa-arvoideologia sekä työelämän ja modernin ammatillisen sosiaalityökeskustelun sukupuolineutraalisuus ovat välittyneet hänenkin tapaansa kertoa itsestään ammatillisena. Anjan muistot herättävätkin kysymyksen, missä määrin vallalla oleva sukupuolineutraali ammatillinen retoriikka tuottaa sosiaalityöntekijänaisille sukupuolineutraalia ammatillista itseymmärrystä ja ylläpitää siten sukupuolijärjestysten ja niihin liittyvien valtasuhteiden käsittelemättömyyttä sosiaalityössä.

Anna Wahlin, Charlotte Holgerssonin ja Pia Höökin (2000, 2–5) mukaan on olemassa kolme erilaista strategiaa, joita naiset käyttävät selviytyäkseen työelämän sukupuolihierarkioista. Nämä ovat feminiinisuuden myönteisiä puolia korostava, sukupuolineutraali ja kontekstuaalinen strategia. Myönteinen strategia korostaa naiseuteen sisältyviä hyviä puolia ottamatta kantaa sukupuolittuneisiin valtasuhteisiin. Sukupuolineutraali strategia irrottautuu sukupuolesta ja kieltää usein myös sukupuolijärjestysten olemassaolon. Kontekstuaalinen strategia puolestaan korostaa sukupuolijärjestyksiä koskevan tiedon merkitystä ja tämän tiedon integroimista omaan identiteettiin esimerkiksi naisjohtajana. Anja kertoi edellä muistojen tulkintaa koskevissa kommenteissaan siitä, miten naiseuden kulttuurisen määrittymisen näkyväksi tekemisestä tuli hänen uransa loppupuoliskolla keskeinen teema ja miten tämä auttoi ymmärtämään myös itseä naispuolisena työntekijänä. Tämä kertoo kontekstuaalisen sukupuolistrategian käyttöönotosta ja sen vahvistumisesta uran jälkipuoliskolla.

Sukupuolittuneet ammatilliset sijainnit näyttäytyivät uran alun muistoissa ammatillisen marginalisaation tuottajina joskin ne samalla johtivat ammatilliseksi pääomaksi myöhemmin osoittautuneen kokemustiedon rakenteluun. Siksi on kiinnostavaa kysyä, mitä seurauksia kontekstuaalisen sukupuolistrategian omaksumisella eli asettumisella tietoisesti naistyöntekijäksi ja nais erityisten työkäytäntöjen kehittäjäksi oli ammatillisen aseman rakentamisen kannalta uran jälkipuoliskolla. Muistot eivät tähän anna vastausta, mutta Anjan tunnettuus ammatillisella kentällä ja pääsy ammatillisten julkaisujen tuottajaksi kertoo siitä, että esiintulolle sukupuolitietoisena sosiaalityöntekijänä ja sukupuoliteeman käsittelylle on 1980-luvun loppua kohti ja 1990-luvulla ollut entistä enemmän tilaa sosiaalityökeskustelujen piirissä. Erityisesti sosiaalityötä lähellä olevan sosiaalipoliittisen naistutkimuksen äänen vahvistuminen lienee osaltaan luonut tilaa sukupuolen merkityksestä käytävälle keskustelulle myös sosiaalityössä. Vaikka sosiaalipoliittisen naistutkimuksen esille nostamat teemat, kuten sosiaalipoliittisen keskustelun androsentrisyyden ja näennäisen sukupuolineutraalisuuden kritiikki (Anttonen 1997), eivät ole onnistuneet murtamaan sukupuolineutraalia valtavirtaa sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön tutkimuksessa, voi 1980-luvulta alkaen yhteiskunnallisessa keskustelussa vaikuttanut naistutkimusta kuitenkin pitää uutena diskursiivisena resurssina, johon tukeutuminen on mahdollistanut sukupuolen merkityksen pohtimisen myös sosiaalityössä.

Eräs ilmiö, jota muistojen analyysin perusteella olisi syytä käsitellä myös sukupuolinäkökulmasta, on professionalismi sosiaalityötä pitkään ohjanneena ideologiana. Professionaalista orientaatiota on alan julkikeskusteluissa yhtäältä pidetty sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vapauttavana verrattuna byrokraattiseen ajatteluun ja sen ”virastokankeuteen” (esim. Mäntysaari 1995,

305). Modernia professionaalisuutta on toisaalta myös kritisoitu ja sille on etsitty vaihtoehtoja esimerkiksi postmoderniksi luonnehditusta reflektiivisestä asiantuntijuudesta (esim. Karvinen 1996). Vaikka sosiaalityön suhde moderniin professionaalisuuteen on sosiaalityön varhaisvaiheista alkaen ollut kaksijakoinen, ovat professionalistiset ajatusmuodot kuitenkin määrittäneet – ja määrittävät edelleen – sosiaalityön ammatillisuutta. Professionalismia on kyllä kritisoitu suomalaisenkin sosiaalityötutkimuksen piirissä, mutta professionalismin suhde sukupuoleen on tässä kritiikissä jäänyt pääosin käsittelemättä. Koska sosiaalityöntekijäkunta on naisvaltainen ja professionalismin juuret ovat perinteisissä miesvaltaisissa professioissa (esim. Freedberg 1993), olisi pohdittava, millä tavalla sosiaalityössä edelleen vaikuttava professionaalisen toimijuuden idea on sukupuolittava. Edellyttääkö se naistyöntekijöiltä oman sukupuolensa tai naisisten tyylien häivyttämistä? Myös modernille professionaalille ammatillisuudelle vaihtoehtoisia ammatillisuuden malleja, kuten reflektiivistä asiantuntijuutta, on alan naisvaltaisuuden vuoksi perusteltua tarkastella myös sukupuolinäkökulmasta.

Yhteistoiminnallisen tutkimuskokeilun reflektointia

Henkilökohtaisilla ammatillisilla muistoilla on mielestämme paljon annettavaa sukupuolen merkitystä ja vaikuttamismahdollisuuksia koskevalle sosiaalityön tutkimukselle. Koska muistot ovat kertomuksia subjektin sosiaalisesta ja kulttuurisesta muotoutumisesta, niitä tarkastelemalla voidaan tehdä näkyväksi vallitsevien sosiaalisten ja kulttuuristen järjestysten ja valtasuhteiden välittymistä sosiaalityön naistoimijoiden ammatilliseen itseymmärrykseen ja toimijuuteen. Muistot nostavat esiin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia siitä miten erilaiset kulttuuriset, ammattikulttuuriset, paikalliset ja institutionaaliset ajatusmuodot ja käytännöt muotoilevat, mahdollistavat tai estävät ammattilaisena toimimista ja ammatillisen tiedon rakentamista. Muistojen käyttäminen aineistona voi siten toimia uusien, toimijoista ja käytännöistä nousevien tutkimusteemojen esiin nostajana sekä hiljaisen, aiemmin käsitteellisen ajattelun ulkopuolelle jääneen tiedon artikuloimisen välineenä.

Koska kyseessä on ollut henkilökohtaiseen aineistoon, yhden henkilön muistoihin nojaava ja hänen ammatillista subjektittaan tarkasteleva tutkimus, jonka tuloksena oleva teksti rakentaa muistojen kertojalle julkista, diskursiivista minää (ks. Alcott 1995, 101), on tutkimusotteen arviointi eettisestä näkökulmasta erityisen tärkeää. Asetelma, jossa tutkija asettuu tulkitsemaan julkisesti toisen tuottamaa henkilökohtaista aineistoa ja konstruoimaan tälle subjektiviteettia, on tutkimuseettisesti hankala. Anja saikin prosessin alussa kokea millaista on olla tulkintojen ja tutkimisen koh-

teena, vailla selkeää puheoikeutta. Päivi puolestaan on ollut alusta saakka kiusallisen tietoinen siitä, että liikkuu tutkijana toisen ihmisen muistoissa, tämän alueella. Näiden jännitteiden vuoksi Anjan suostumus ja vapaaehtoinen mukanaolo sekä yhteistoiminnallisen tutkimuksen mahdollistama ”tutkittavan” oikeus kommentoida muistoja, tutkimusvalintoja ja tulkintoja, on luonut perustan tutkimusotteen hyväksyttävyydelle.

Alcoffin mukaan diskursiivisen, julkisen minän tuotannolla on seurauksia myös tutkimuskohteena olevien yksilöiden sisäisesti koetulle itselle, minkä näkemyksen Anjan kokemukset tutkimusprosessista osoittivat oikeiksi. Julkisen minän rakentamista toiselle ihmiselle tai ihmisryhmälle (sosiaalityön tutkimuksessa usein sosiaalityöntekijöille ja asiakkaille) voi pitää eräänä tutkimuskäytäntöihin sisältyvänä vallankäytön muotona. Vallankäytön purkamiseksi Alcoff ehdottaa, että tutkijat sen sijaan että vain esittävät tulkintojaan tutkimuksen kohteena olevista yksilöistä, kääntyisivät puhumaan heidän kanssaan. Soveltamamme yhteistoiminnallinen malli tarjosi tähän mahdollisuuden. Kun tutkijan ja tutkimuksen kohteena olleen kertojan suhde muuttui yhteistoiminnallisen mallin myötä tutkijakumppanuudeksi, muuttui Anjan asema samalla kohteesta puhuvaksi subjektiksi ja prosessin suuntaajaksi (ks. Alcoff 1995, 110). Kun tarkastelun kohteena on ollut sosiaalityöntekijänaisen subjektivoituminen ammatillisena toimijana ja tiedon rakentajana, olisi Anjan jääminen perinteiseen asemaan tutkimuksen vaikenevana kohteena ollut ristiriidassa emansipatoristen tavoitteidemme kanssa.

Sandra Hardingin mukaan perinteinen empiristinen epistemologia on tuottanut tieteellisen tiedon subjektia näkymättömänä ja ruumiittomana toimijana ja siten erilaisena kuin tiedon objektia, joka tutkimuksessa tuotetaan yleensä ruumiillisena, näkyvänä ja tiettyyn paikkaan sijoittuneena. Tiede on näin tuottanut jakoa tiedon subjektiiin universaalina ja tiedon objektiin partikulaarisena subjektina. Kun tieteellisen tiedon tuotanto on esitetty puhtaana rationaalisen prosessina, myös tieteellisen tiedon subjektin, tutkijan, on edellytetty olevan rationaalinen, yhtenäinen ja koherentti toimija. Tiedon kohteena oleva subjekti on sen sijaan esitetty ristiriitaisena ja jakautuneena. (Harding 1996, 243.) Tällainen perinteistä tutkimusta luonnehtinut tieteellisen tiedon subjektin ja objektin toisistaan erottelu ja erilaatuisena esittäminen hierarkisoi tutkimukseen osallistuvien välisiä suhteita ja tuottaa jo ennalta lukkoonlyötyjä tietäjäpositioita. Yhteistoiminnallisten tutkimusotteiden käyttäminen voi purkaa – mutta ei automaattisesti pura – näitä erotteluja. Tieteellisen tiedon ensisijaisuutta korostaneen pitkän kulttuurisen perinteen vuoksi voi käydä niinkin, että yhteistoiminnallisen tutkimusotteen myötä omaksuttava tasavertaisuusretoriikka häivyttää vuorovaikutuksessa edelleen vaikuttavia hierarkioita. Jos tutkimusote nimetään tasavertaiseksi ilman perinteen kantamien hierarkioiden huolellista, dialogista reflektointia, voi ta-

savertaista tutkija-tutkittava -suhdetta korostava retoriikka toimia lukkona, joka estää hierarkioiden avoimen käsittelyn.

Olemme muistoja analysoidessamme pyrkinneet tasavertaisuuteen, sopineet aikatauluista, neuvotelleet artikkelin rakenteesta ja aineiston käsittelystä, keskustelleet aineiston laitamillakin olleista kysymyksistä sekä kommentoineet toistemme tekstejä. Tutkimusprosessiin jäi tästä huolimatta paljon tutkijavetoisuutta: tutkimuskysymykset, aineiston tuottamistavan ja käytetyt käsitteet valitsi tutkija. Yhteistoiminnallisuuden idean vallinnaisen toteutumisen eräänä keskeisenä syynä oli se, että yhteistoiminnallisuuteen päädyttiin vasta kun keskeisiä tutkimusvalintoja oli jo tehty.

Vaikka yhteistoiminnallisuus ei toteutunut omassa hankkeessamme kuin osittain, saimme kuitenkin tuntumaa yhteistoiminnalliseen tutkimukseen prosessina. Tutkimusotteet, joissa tutkijat asettuvat yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa käsittelemään työntekijöiden kokemuksiin perustuvia kertomuksia, tarjoavat sosiaalityöntekijöille erään mahdollisuuden osallistua tutkimustyöhön tasavertaisina toimijoina. Sosiaalityöntekijät voivat osallistua tutkimukseen paitsi aineistojen muistojen tai muiden kertomusten tuottajina, myös asettumalla tutkimusta suuntaavan ja arvioivan dialogin osapuoliksi. He voivat tuoda prosesseihin paitsi teorialttoaan, myös käytännön työssä ja kasvokkaisissa asiakassuhteissa rakentunutta kokemustietoa. Sosiaalityöntekijöiden kokemustiedon artikuloiminen, käsitteellistäminen ja käyttöönotto on yhteistoiminnallisen tutkimuksen keskeisimpiä haasteita.

Yhteistoiminnallisen menetelmän käyttö edellyttää keskinäisen luottamuksen ja yhteisymmärryksen rakentumista ja haastaa tutkimuksen osapuolia arvioimaan ja kehittämään paitsi tiedollisia ja tutkimusmentelmiin liittyviä valmiuksiaan, myös yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojaan. Tutkimuskohteiden, lähestymistapojen, aineistojen ja käsitteiden etsiminen ja valitseminen yhdessä keskustellen vaatii aikaa. Vaikka dialogisuuden ihanteesta kiinni pitäminen voi yhtäältä monimutkaistaa ja hidastaa tutkimuksen etenemistä, sen etuna on, että tutkijat saavat prosessin kuluessa välitöntä palautetta rakentumassa olevan tutkimustiedon merkityksestä ja sovellettavuudesta käytännön työssä. Sosiaalityöntekijöiden asettuminen yhteistoiminnallisissa prosesseissa tutkimustiedon tuottajiksi voi puolestaan vaikuttaa siihen, että tuotetusta tiedosta tulee sosiaalityöntekijöitä kiinnostavaa ja paremmin omaksettavaa – ja siten myös aiempaa vaikuttavampaa.

Työskentelyprosessimme on osoittanut avoimen ja luottavan dialogin välttämättömyyden. Toisaalta olemme kokeneet sen syntyvän ja vahvistuvan työskentelyn kuluessa. Prosessi tuotti kokemustietoa yhteistoiminnallisen, dialogisen tutkimusotteen soveltamisesta ja haastoi monitasoiseen vastavuoroiseen oppimiseen ja kehittämiseen.

Viitteet

- ¹ Marietta Barretti (2001) on kartoittanut naisia koskevaa ja feministisellä otteella tehtyä tutkimusta seitsemässätoista sosiaalityölehdessä vuosina 1988–1997. Sukupuoliteeman käsittely on kartoituksen perusteella niukkaa myös angloamerikkalaisessa sosiaalityökeskustelussa
- ² Muistelutyön keskeinen tieto-opillinen ja metodologinen lähtökohta on sitoutuminen osallistavaan, anti-positivistiseen tiedontuotannon tapaan siten, että kaikki tutkimukseen osallistujat ovat samaan aikaan sekä tutkijoita että tutkittavia. Toisena tavoitteena on kehittää metodi, jonka avulla luonnolliselta ja itsestään selvältä vaikuttavia ilmiöitä on mahdollista tarkastella sosiaalisessa kontekstissaan siten, että henkilökohtaisten kokemusten sosiaalinen ulottuvuus tulee näkyväksi. Haugin muistelutyöryhmissä muistelu tapahtui kirjoittamalla ja kirjetettuja muistoja kollektiivisesti analysoimalla. Oma tutkimushankkeemme poikkeaa muistelutyöstä sekä muistojen tuottamiskontekstin, että niiden analyysitavan osalta. Muistelutyön ideoita on tässä sovellettu pyrkimällä tarkastelemaan muistoissa kuvattujen tapahtumien yhteyksiä sukupuoli- ja ammatillisiin diskursseihin yhteistoiminnallisesti reflektoiden. Tavoitteenamme on ollut myös tutkija-tutkittava –suhteen tasa-vertaisuus ja dialogisuus. Muistelutyöhön kuuluva vastavuoroisuuden ihanne ei kuitenkaan toteudu omassa kokeilussamme muun muassa siksi että tutkittavana ovat vain toisen osapuolen muistot.

Kirjallisuus

- Alcoff, Linda Martin (1995) *The Problem of Speaking for Others*. Teoksessa Roof, Judith & Wiegman, Robyn toim. *Who Can Speak? Authority and Critical Identity*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- Auvinen, Anja (1994) *Naisten kesken. Juomisesta, naiseudesta, elämästä*. Raportteja 164. Helsinki: Stakes.
- Auvinen, Anja (1996) *Elämän vyyhdessä. Naisten selviytymiskeinojen kehittäminen –projektiraportti*. Helsinki: A-klinikkasäätiö ja Ensi- ja turvakotien liitto.
- Auvinen, Anja (1998) *Puhtia elämään. Naisten itsehoidon ja ryhmätoiminnan kehittämisprojektin raportti*. Helsinki: A-Kiltojen liitto ry.
- Auvinen, Anja (2000) *Omin ehdoin. Naisten oma-apuryhmien opas*. Helsinki: Kansalaisareena ry.
- Barretti, Marietta (2001) *Social Work, Women and Feminism: A Review of Social Work Journals, 1988–1997*. *Affilia*, 16 (Fall), 266–294.

- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Crawford, June & Kippax, Susan & Onyx, Jenny & Gault, Una & Benton, Paula (1992) *Emotion and Gender. Constructing Meaning from Memory*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio: sosiaaliraportti*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Forsberg, Hannele (1996) Mikä on tietoa lastensuojelussa? Nonverbaalisen tunnetiedon verbalisointiharjoitus. *Janus* 4(4), 381–394.
- Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino (1992) Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. *Janus* 4, 367–372.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. Toim. Colin Gordon. New York: Pantheon Books.
- Freedberg, Sharon (1993) The Feminine Ethic of Care and the Professionalization of Social Work. *Social Work*. 38(5), 535–540.
- Gherardi, Silvia (1995) *Gender, Symbolism and Organizational Cultures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harding, Sandra (1996) Rethinking Standpoint Epistemology: What is 'Strong Objectivity'? Teoksessa Fox Keller, Evelyn & Longino, Helen E. toim. *Feminism and Science*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Haug, Frigga (1987) toim. *Female Sexualization. The Collective Work of Memory*. London: Virago.
- Hedin, Ulla-Carin & Månsson, Sven-Axel (2000) Kön och socialt arbete – en introduktion. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7(1–2), 3–12.
- Heinonen, Jari (1984) Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteiden kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa. Sosiaalipolitiikan laitos. *Tutkimuksia* 70. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Huotari, Kari (2002) Hiv-positiivisten homo- ja biseksuaalimiesten salatut elämät. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen toim. *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Juhila, Kirsi (1994) Muistot resurssina – entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua. *Janus*, 2 (2), 164–177.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960 -luku käänteenä. Teoksessa Anttonen Anneli & Henriksson Lea & Ritva Nätkin toim. *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Keskinen, Suvu (2001) Ahdistavien tunteiden äärellä: tutkijan, väkivaltaa kokeneiden naisten ja kulttuurin kohtaamisia. *Naistutkimus* 14 (2001) 3, 29–40.
- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. *Julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 34. Kuopio: Kuopion yliopisto.

- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) (1996) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Merja (2001) Luokiteltu sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Komulainen, Katri (1998) Kotihiiriä ja ihmisiä: retorinen minä naisten koulutusta koskevilla elämäkertomuksissa. Yhteiskuntatieteellinen julkaisusarja, n:o 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korte, Riitta (1989) Sosiaalityöntekijä työnsä jäsentäjänä. Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia B1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuronen, Marjo (1993) Lapsen hyväksi naisten kesken: tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Helsinki: Stakes.
- Kuronen, Marjo (1995) Naiset kohtaavat neuvolassa. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius toim. Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino.
- Mansfield, Nick (2000) Subjectivity. Theories of the Self from Freud to Haraway. New York: New York University Press.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (1995) Onko sosiaalityö menettänyt kohteensa? *Janus* 3(3), 298–306.
- Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessin-arviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Pease, Bob & Fook, Jan (1999) toim. Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives. London, New York: Routledge.
- Petrelus, Päivi (2002) Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä? Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi.
- Pulkkinen, Tuija (2000) Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anneli Anttonen & Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström toim. Feministejä – aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino.
- Pösö, Tarja (1985) Minäkö itse? Nainen sosiaalihuollon asiakkaana. *Sosiaaliviesti* (2), 4–9.
- Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia: tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät. *Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Tampere: Vastapaino.
- Satka, Mirja (1988) Origins of Task Division by Gender. Why do Men Decide and Women Deliver Personal Services in Finnish Social Welfare? *Hallinnon tutkimus* 7 (4), 282–289.
- Satka, Mirja (1990) Klass och kön som hörnstenar för en förklaring av socialarbetets utveckling. Teoksessa Mikko Mäntysaari toim. Forskning och socialt arbete. Institutionen för social politik. Tampere: Tammerfors universitet.

- Satka, Mirja (1994) *The Construction of Social Work Knowledge in Finland: in Search of a Method*. Teoksessa Anneli Anttonen toim. *Women and the Welfarestate: Politics, Professions and Practices*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1997a) *Miksi sosiaalityön naisemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille?* Teoksessa Saarenmaa, Pekka ym. toim. ”Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi”. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Satka, Mirja (1997b) *Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä*. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu toim. ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” *Sosiaalityö 1990-luvulla*. Raportteja 213. Helsinki: Stakes.
- Wahl, Anna & Holgersson Charlotte & Höök Pia (2000) *Irony as a Strategy for Deconstructing Leadership*. Stockholm School of Economics. Julkaisematon.
- Wilkins, Paul (2000) *Storytelling as Research*. Teoksessa Humphries, Beth toim. *Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Yliruka, Laura (2000) *Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto*. Stakes, FinSoc Työpapereita 2. Helsinki: Stakes.